

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

CİLT 4

41. ARAŞTIRMA SONUÇLARI TOPLANTISI BİLDİRİLERİ

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

**45. Uluslararası
Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu**

**41. ARAŞTIRMA SONUÇLARI
TOPLANTISI**

CİLT 4

**26-30 Mayıs 2025
MERSİN**

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ANA YAYIN NO: 3820/4
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 210/4

Editör

Doç. Dr. Erol EVCİN

26-30 Mayıs 2025 tarihlerinde Mersin’de düzenlenen 45. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Mersin Üniversitesi’nin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

TK: 978-975-17-6628-1

ISBN: 978-975-17-6632-8

Grafik Tasarım

Nihal KARAPEK

Kapak Fotoğrafi

Miletopolis Antik Kenti ve Teritoryumu (Mustafakemalpaşa, Karacabey/Bursa) Arkeolojik Yüzey Araştırması 2024, Melde Bayırı Mevkii’nde 1975 ve 2006 yıllarında kara yolu yapım çalışmaları sırasında kazısı yapılan alanlar.

Not: Araştırma raporları, dil ve yazım açısından Doç. Dr. Erol EVCİN tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Ankara 2026

45. ULUSLARARASI KAZI, ARAŞTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU BİLİM KURULU

SCIENTIFIC COMMITTEE OF 45th INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF EXCAVATIONS, SURVEYS AND ARCHAEOOMETRY

- Prof. Dr. Ümit AYDINOĞLU, Mersin Üniversitesi
- Prof. Dr. Charles Brian ROSE, Pennsylvania Üniversitesi
- Prof. Dr. Nicholas D. CAHILL, Harvard /Wisconsin Üniversitesi
- Prof. Dr. Felix PIRSON, Alman Arkeoloji Enstitüsü
- Prof. Dr. Necmi KARUL, İstanbul Üniversitesi
- Prof. Dr. Deniz KAPLAN, Mersin Üniversitesi
- Prof. Dr. Timothy P. HARRISON, Chicago Üniversitesi
- Prof. Dr. Yılmaz Selim ERDAL, Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE, Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI, Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet ÖNAL, Harran Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet TEKOCAN, Selçuk Üniversitesi
- Prof. Dr. Aslı ÖZYAR, Boğaziçi Üniversitesi
- Prof. Dr. Ali BORAN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Giulio PALUMBI, Bari Aldo Moro Üniversitesi
- Doç. Dr. Francesca BALOSSİ RESTELLI, Roma Sapienza Üniversitesi
- Doç. Dr. Şener YILDIRIM, Mersin Üniversitesi
- Doç. Dr. Yavuz YEĞİN, Ankara Üniversitesi
- Doç. Dr. Mahmut AYDIN, Batman Üniversitesi
- Doç. Dr. Gülsün Çiler ALGÜL, İstanbul Üniversitesi
- Doç. Dr. Asena KIZILARSLANOĞLU, Kastamonu Üniversitesi

ULUSLARARASI KAZI, ARAŞTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU BİLDİRİ KİTAPLARI YAYIN İLKELERİ

Her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu toplantısındaki sözlü sunumlara dair bildirilere yer verilen Kazı Sonuçları Toplantısı, Araştırma Sonuçları Toplantısı ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı bildiri kitapları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde yayına hazırlanmakta ve Bakanlığımız web sayfası üzerinden açık erişimli olarak tüm araştırmacı ve ilgililerin kullanımına sunulmaktadır. Katılımcılar tarafından sempozyumda sunulan bütün bildirilerin yayımlanmak üzere gönderilmesi beklenmektedir.

Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nda sunulan bildirilerin telif hakkı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne devredilmiş sayılır. Bildiriler, Bakanlık editörleri tarafından yalnızca yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygunluk bakımından incelenmektedir. Yazarlar tarafından bildirilerin telif hakları ve etik ilkeler gözetilerek hazırlanması gerekmektedir. Bildiri metinlerinde ifade edilen görüşler veya telif haklarından doğacak sorumluluklar yazarlarına aittir.

Yazım Dili

Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nda sunulan ve yayımlanması için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne gönderilen bildiri metinlerinin yazım dili Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızcadır. Yazarlar, bu dillerden birinde metinlerini göndermelidirler.

Yazım Kuralları

Kazı Sonuçları Toplantısı, Araştırma Sonuçları Toplantısı ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı'nda sunulan ve yayımlanması için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne gönderilen bildiri metinlerinin aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir.

1. Bildiri Metni Başlığı: İçerikle uyumlu ve konuyu kapsayan bir başlık olmalı ve koyu harflerle 14 punto yazılmalıdır. Bildiri başlığı en fazla 12 kelimedenden oluşmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı, başlığın hemen sağ altında yer alacak ilk yazarın soyadının sonuna eklenen bir dipnotla (*) verilmeli; aşağıdaki şekilde unvan, görev yapılan kurum, iletişim, e-posta adresi ve ORCID numarası belirtilmelidir.

Örneğin: Prof. Dr. Derya ŞAHİN; Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle-Bursa/TÜRKİYE, E-posta: dsahin@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0021-4271.

3. Ana Metin

- Bildiri metnlerinin Word formatında, 10 punto, bir satır aralıklı ve Times New Roman fontunda; resim, çizim, tablo, harita, grafik, altyazı ve dipnotlar dâhil olmak üzere toplam 1.500 kelimeden az olmayacak ve 4.000 kelimeyi aşmayacak şekilde hazırlanması gerekmektedir.
- Bildirileri metinlerinde özet kısmına yer verilmemelidir.
- Metin içinde bold (koyu) karakter kullanılmamalıdır. Yabancı ve teknik terimler için italik (eğik) karakterler kullanılmalıdır. Başka kaynaklardan doğrudan yapılan alıntılar “tırnak” işareti içerisinde verilmelidir.
- Metinler hazırlanırken Türk Dil Kurumu yazım kurallarına uyulması gerekmektedir. Kelimelerin yazımı sırasında Türk Dil Kurumu web sitesinde yer alan sözlük uygulaması (<https://sozluk.gov.tr/>) referans olarak alınmalıdır.
- Kısaltmaların Türk Dil Kurumu web sitesinde (<https://tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/kisaltmalar-dizini/>) yer verilen kurallara uygun olarak yapılması gerekmektedir.
- Metin içinde MÖ, MS gibi çok alışlagelmiş kısaltmalar ile km, kg, m, cm, m² ve m³ gibi ölçü ve ağırlık birimleri dışında kısaltma kullanılmaması beklenmektedir. MÖ, MS ile uzunluk ve ağırlık ölçüleri gibi standartlaşmış örnekler haricinde kısaltma kullanılmak istenen durumlarda, ilk kullanımda açık hali ve parantez içerisinde kısaltmasının verilmesi, metnin ilerleyen bölümlerinde kısaltmaların aktarılması gerekmektedir. Örneğin: Erken Tunç Çağı (ETÇ) katmanında ele geçen buluntular.... ETÇ duvarının devamında....
- Bölge, dönem, devir, çağ, kurum vb. ilk harfleri büyük harf ile yazılmalıdır: Doğu Anadolu, Yakın Doğu, Avrupa, Akdeniz Bölgesi, Dicle Nehri, Fetret Devri, Geç Tunç Çağı, Osmanlı Dönemi, Orta Çağ, Türk Tarih Kurumu vb.

4. Bölüm Başlıkları: Metindeki ana başlıklar büyük harflerle ve italik, alt başlıklar ise küçük harflerle ve italik olarak tümü 12 punto ile yazılmalıdır. Makalede, düzenli bilgi aktarımını sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Ana ve alt başlıkların uygun şekilde numaralandırılması gerekmektedir.

5. Alıntı ve Göndermeler:

- Başka metinlerden doğrudan yapılan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. Yapılan alıntı uzunluğu beş satırdan az ise satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağ ve solundan 1,5 cm içeride, blok halinde yazılmalıdır.
- Metin içinde yapılan göndermeler, parantez içinde, aşağıdaki şekilde yazılmalıdır (Akurgal, 1995, s. 44). İki yazarlı yayınlar için (Erdem ve Yenice, 2008) örneğine uyulmalıdır. İkiyden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde yalnızca ilk yazarın soyadı ile birlikte vd. kısaltması (Örneğin: Tunç vd., 2001, s. 45, şek. 3b) kullanılmalıdır.

- Dipnot yalnızca açıklamalar için kullanılmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir.
- Metin içinde gönderme yapılan yazarın adının verildiği durumlarda kaynağın yalnızca yayın tarihi yazılmalıdır. Örneğin: Eyice (1985, s. 21)'ye göre...”
- Yayın tarihi bulunmayan eserlerde yazar adının sonrasında tarih yok kısaltması olarak ty. ibaresi eklenmelidir. Örneğin: Yılmaz, ty., s.13.
- Yazarı belli olmayan veya anonim eserlerde, eserin ismi yazılmalıdır. Örneğin: MTA Raporu, 1979, s. 33
- Bir atıfta birden çok kaynağa yer verilmesi durumunda, kaynakların eski tarihli olanlardan yeni tarihli olana doğru sıralanması gerekmektedir (Akurgal, 1966; Özgüç, 1969; Erkanal, 1983).
- Bir eserden yararlanıldığı durumlarda, atıf yapılan eserin sayfa numarası ve gerektiği durumlarda yararlanılan şekil no.su açık biçimde belirtilmelidir (Örneğin: Cook, 1966, s. 192, fig. 4).
- Yararlanılan tüm kaynaklar, metnin sonunda “Kaynakça” başlığı altında verilmelidir. Metinde kullanılmayan yayınlara kaynakça kısmında yer verilmemesi, metinde kullanılan tüm yayınların da kaynakça kısmında açık hallerinin belirtilmesine özen gösterilmelidir.
- Web kaynaklarının metin içi atıflarda, atıf sırasına göre “Web: 1” , “Web: 2” , “Web: 3” ... şeklinde aktarılması; kaynakça kısmında web sayfasının linkine yer verilmesi ve erişim tarihinin eklenmesi gerekmektedir.

Örnek (Metin İçinde): Bir diğer mermer güneş saati de 2022'deki Aizonai kazılarında ele geçmiştir (Web: 1).

(Kaynakçada):

Web 1: https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/63285e5f0b521/aizanoi-kazilarinda-mermer-gunes-saatine-ulasildi (Erişim tarihi: 24.03.2024)

6. Tablo, Harita, Çizim, Grafik, Şekil ve Fotoğraflar:

- Bildirilerde kabul edilecek görsel sayısı 15 ile sınırlıdır. Kullanılan fotoğraf, şekil, tablo, harita ve benzeri görsellerin alt yazıları dâhil olarak bildiri metninin uygun yerine yerleştirilmesi ve ayrıca kullanılan tüm görsellerin metinden ayrı olarak JPEG formatında baskıya uygun çözünürlükte gönderilmesi gerekmektedir. Kullanılacak olan bir fotoğraf ise minimum 300 dpi boyutunda; şekil, harita, plan ve benzeri çizimlerin en az 600 dpi boyutunda olması gerekmektedir. Tasarım aşamasında karışıklıklara yol açmaması açısından her bir görsel metin içerisindeki numarasına uygun biçimde sıralanmalıdır.

- Metinde kullanılan harita, resim, çizim ve grafik gibi görseller niteliklerine uygun biçimlerde adlandırılmalı ve ekler kısmında gruplandırılmalıdır. Çizimler (Çizim: 1), Resimler (Resim: 1), Haritalar (Harita: 1) şeklinde isimlendirilmelidir. Ekler kısmında ilk olarak harita, ardından resim, son olarak çizim ve grafiklere yer verilmelidir.
- Metin içerisinde kullanılacak tablolarda numara ve başlık verilmelidir. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalı, yatay çizgilerden yalnızca tablo içinde verilen alt başlıkları ayırmak için yararlanılmalıdır. Tablo numarası ve açıklaması üstte ortalanmış olarak verilmelidir. Her sözcüğün ilk harfi büyük yazılmalıdır.
- Harita, çizim, grafik, şekil ve fotoğraflar gerekli görüldüğü durumda metin içerisinde kullanılabilirle birlikte metnin sonunda “Ekler” başlığı altında yukarıda belirtilen sıralamaya göre verilmesi tercih edilmelidir. Harita, çizim, grafik, şekil ve fotoğrafların numaraları ve adları görsel altına ortalanmış şekilde tümce düzeninde yazılmalıdır. Örneğin: Resim 1: Sipylos Dağı kuzeyden görünüm.
- Kapsamı gereği bir arada yer verilmesi gereken resim, çizim ve tablolar haricinde levha sistemi kullanılmamalıdır.
- Çoklu görsellerde isimlendirmeler çizim, resim vb. no. ve ardından harf ile verilmeli; metin içerisinde görsellere atıflar da bu şekilde aktarılmalıdır. Örneğin: ...Kazıda ele geçen iki kandilden ilk örnekte bitkisel bezemeler (Çizim: 3a), parçalar halinde ele geçen diğer örnekte ise geometrik desenler (Çizim: 3b) hakimdir...

7. Kaynakça: Metin içerisinde yararlanılan kaynaklar, kaynakça bölümünde yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıda verilen örneklere uygun olarak yazılmalıdır. Kaynakça kısmında bir yazarın birden çok yayınının olması durumunda, yayın tarihine göre sıralamaya gidilmeli, bir yazarın aynı yılda basılmış yayınları ise yayın tarihinin yanında harflerle (2001a, 2001b gibi) verilmelidir.

Örnekler:

Tek Yazarlı Kitap	Görkay, K. (2015). tarihin Hazinesi Zeugma. İstanbul: National Geographic Türkiye. Morrisson, C. (2002). Antik Sikkeler Bilimi Nüsmatik: Genel Bir Bakış (Çev. Zeynep Çizmeli Öğün). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
Çok Yazarlı Kitap	Yenişehirlioğlu, F., Müderrisoğlu, F., Akpolat, M. ve Alp, S. (1995). Mersin Evleri. Ankara: Kültür Bakanlığı.
Editörlü Kitap	Uçkan, Y. (ed.) (2017). Olympos I: 2000-2004 Araştırma Sonuçları. İstanbul: AKMED.
Editörlü Kitapta Bölüm	Pekak, S. (2009). Nevşehir’de Osmanlı Dönemi’nde İnşaa Edilen Bir Kilise (Ed. Ahmet Oğuz Alp), Ebru Parman’a Armağan. Ankara: Alter, s.335-341.

Elektronik Baskısı Olan Kitap	Beck, H. (2020). Localism and the Ancient Greek City-State. Erişim: https://www.ebooks.com/en-us/book/210040162/localism-and-the-ancient-greek-city-state/hans-beck/
Tezler	Yıldırım, F. (2013), 14. Yy.dan Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
Dergiden Tek Yazarlı Makale	Bilici, Z.K. (2005). A German Token Uncovered During the Alanya Citadel Excavations, Adalya, 8, s. 351-356. (Dergilerin cilt ve sayıları dergi adının ardından verilmelidir. Bir cilde ait birden çok sayı var ise bu sayılar parantez içinde aktarılmalıdır. Örneğin, Belleten, 87(310)
Dergiden Çok Yazarlı Makale	Bennett, J. ve Young, R. (1981). Some New and Some Forgotten Stamped Skillets, and the date of P. Cippius Polybius. Britannia, 12, s. 37-44.
Web kaynakları	Web1: https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/63285e5f0b521/aizanoi-kazilarinda-mermer-gunes-saatine-ulasildi (Erişim tarihi: 24.03. 2024)

Bildiri Metinlerinin Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun hazırlanmış olan bildiri metinleri ile eki görseller, **15 Ağustos** tarihine kadar yayinlar@ktb.gov.tr adresine Wetransfer ile gönderilmelidir. Wetransfer ile gönderilmeyen metin ve görseller sistem tarafından otomatik olarak silinmektedir.

Bildiri Metinlerinin Değerlendirilmesi

Bildiri metinleri ve eklerinin, belirtilen süre içerisinde Genel Müdürlüğümüze gönderilmesi gerekmektedir. Metinler, ilgili konunun editörleri tarafından yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygunlukları açısından incelenir. İlgili editör, gerekli durumlarda metin üzerinde düzeltmeler yapabilir veya eksikleri yazardan gidermesini isteyebilir. Uygun görülmeyenler düzeltilmesi için yazarına gönderilir. Son gönderim tarihine kadar dergi editörlüğüne gönderilmeyen, eksiklikleri bulunan ve konu editörleri tarafından talep edilen düzeltmeler yerine getirilmeyen bildirimler, yayın kapsamına alınmaz.

Etik İlkeler

Kazı Sonuçları Toplantısı, Araştırma Sonuçları Toplantısı ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı'nda sunulan ve yayımlanması için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne gönderilen bildiri metinlerinin aşağıda belirtilen etik ilkelere uygun olarak hazırlanması zorunludur.

Ortak Yazarlık: Bildirilerin yazarları sunulan çalışmaya katkı sağlayanlarla sınırlı olmalıdır. Çalışmaya katkıda bulunmayan isimlere makalede yer verilmemelidir.

Bildirilerin yazar sıralamaları, dergi editörlüğüne gönderilen metindeki sıralamaya uygun olarak yayına alınacaktır.

Teşekkür: Yazarlar, çalışmalarını destekleyen kişi, kuruluş ve finansal kaynakları teşekkür kısmında beyan etmekle yükümlüdür. Teşekkür kısmı, metnin sonunda kaynakça kısmının önünde yer almalıdır.

Özgünlük: Sunulan bildiri, sunumu yapan yazar(lar)a ait olmalıdır. Diğer araştırmacıların çalışmalarına yer veriliyor ise alıntılarının uygun biçimde aktarılması ve kaynakçada yararlanılan çalışmalara yer verilmesi gerekmektedir. Gönderilen görsellerin ve metinlerin telif hakkından doğacak hukukî yaptırımlardan bildiri sahipleri sorumludur.

Basılmış Bir Yayının Sunumu: Yazarlar tarafından gönderilen çalışmaların daha önce yayınlanmamış olması beklenir.

İletişim Bilgileri

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Yayın Tanıtma Koordinatörlüğü

II. TBMM Binası (Cumhuriyet Müzesi) Yanı, Doğanbey Mahallesi, 06030, Altındağ/Ankara

Tel:+90 (0312) 470 64 64 - 470 64 65

E-posta: yayinlar@ktb.gov.tr

Web: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/>

Web: <https://ukaas.ktb.gov.tr/>

INTERNATIONAL EXCAVATION, RESEARCH, AND ARCHEOMETRY SYMPOSIUM PROCEEDINGS PUBLICATION GUIDELINES

The proceedings of the Excavation Results Meeting, Research Results Meeting, and Archaeometry Results Meeting, which include papers presented at the annual International Excavation, Research, and Archaeometry Symposium, are prepared for publication under the General Directorate of Cultural Heritage and Museums of the Ministry of Culture and Tourism. These proceedings are made openly accessible to all researchers and interested parties via the Ministry's website. It is expected that all papers presented at the symposium be submitted for publication.

The copyright of the papers presented at the International Excavation, Research, and Archaeometry Symposium is considered transferred to the General Directorate of Cultural Heritage and Museums. The papers will be reviewed only for compliance with the publication guidelines and writing rules by the Ministry's editors. Authors are required to prepare the papers in accordance with copyright and ethical principles. The opinions expressed in the papers or any responsibilities arising from copyright violations belong to the authors.

Writing Language

The papers presented at the International Excavation, Research, and Archaeometry Symposium and submitted for publication to the General Directorate of Cultural Heritage and Museums can be written in Turkish, English, German, or French. Authors should submit their papers in one of these languages.

Writing Rules

Papers submitted for publication to the General Directorate of Cultural Heritage and Museums from the Excavation Results Meeting, Research Results Meeting, and Archaeometry Results Meeting should be prepared according to the following guidelines:

1. Title of the Paper: The title should be relevant to the content and cover the subject. It should be written in bold, 14-point font, and not exceed 12 words.

2. Author(s) and Their Address(es): The name(s) and surname(s) of the author(s) should be given with a footnote(*) added to the end of the first author's surname, which will be located immediately below the right of the title; title, institution, contact, email address and ORCID number should be specified as follows.

For example: Prof. Dr. Derya ŞAHİN; Uludağ University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Archaeology, 16059 Görükle-Bursa/TÜRKİYE, E-mail: dsahin@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0021-4271.

3. Main Text

- The text of the paper should be prepared in Word format, 10-point font, single-spaced, in Times New Roman, with a total of no less than 1,500 words and no more than 4,000 words, including images, drawings, tables, maps, graphs, captions, and footnotes. The text should not include an abstract.
- Bold characters should not be used in the text. Italics should be used for foreign and technical terms. Direct quotations from other sources should be enclosed in quotation marks.
- When preparing the text, the spelling rules of the Turkish Language Association should be followed. The dictionary application on the Turkish Language Association's website (<https://sozluk.gov.tr/>) should be used as a reference.
- Abbreviations should be in accordance with the rules found on the Turkish Language Association's website (<https://tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/kisaltmalar-dizini/>).
- Except for widely used abbreviations such as BC, AD, and standard measurement units like km, kg, m, cm, m², and m³, no other abbreviations should be used. In cases where abbreviations are necessary, the full form should be given on the first use, followed by the abbreviation in parentheses, and subsequent uses should follow the abbreviation. For example: Early Bronze Age (EBA) layer, EBA wall.
- Regions, periods, eras, ages, and institutions should be capitalized: Eastern Anatolia, Near East, Europe, Mediterranean Region, Tigris River, Interregnum Period, Late Bronze Age, Ottoman Period, Middle Ages, Turkish Historical Society, etc.

4. Section Headings: Main headings in the text should be in uppercase and italic, while subheadings should be in lowercase and italic, all in 12-point font. Main, intermediate, and subheadings may be used for organized information transfer. Proper numbering of main and subheadings should be followed.

5. Citations and References:

- Direct quotations from other texts should be enclosed in quotation marks. If a quotation is less than five lines, it should be written within the text. If the quotation exceeds five lines, it should be written as a block, indented 1.5 cm from both the left and right sides.
- In-text citations should be written in parentheses as follows (Akurgal, 1995, p. 44). For two-author publications, the format (Erdem and Yenic, 2008) should be followed. For publications with more than two authors, only the first author's surname should be used, followed by "et al." (e.g., Tunç et al., 2001, p. 45, fig. 3b).
- Footnotes should be used only for explanations and must be numbered automatically. If the author's name is mentioned in the text, only the publication year should be included. For example: According to Eyice (1985, p. 21)..."

- For sources without a publication date, “n.d.” (no date) should be added after the author’s name. For example: Yılmaz, n.d., p. 13.
- For anonymous works, the title of the work should be used. For example: MTA Report, 1979, p. 33.
- When citing multiple sources, they should be listed in chronological order, from oldest to newest (Akurgal, 1966; Özgüç, 1969; Erkanal, 1983).
- In the case of citing a work, the page number and, if necessary, the figure number used should be clearly indicated (e.g., Cook, 1966, p. 192, fig. 4).
- All cited sources should be listed at the end of the text under the heading “References.” Publications not cited in the text should not appear in the reference list, and all cited publications should be listed in full.
- For web sources, in-text citations should be written as “Web: 1”, “Web: 2”, “Web: 3”, etc., and the web page link along with the access date should be included in the reference list.

Example:

(In-Text): Another marble sundial was uncovered during the 2022 Aizonai excavations (Web: 1).

(Reference List):

Web 1: https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/63285e5f0b521/aizonoi-kazilarinda-mermer-gunes-saatine-ulasildi (Accessed: 24.03.2024)

6. Tables, Maps, Drawings, Graphs, Figures, and Photos:

- The number of visual elements accepted in the papers is limited to 15. All images, figures, tables, maps, and other visuals should be placed appropriately in the text and sent in separate files in JPEG format with a print-resolution of at least 300 dpi for photos and 600 dpi for figures, maps, plans, and similar drawings. Each visual should be numbered and referred to in the order in which it appears in the text.
- Maps, drawings, photos, and graphics should be appropriately labelled and grouped under appendices, with the following order: maps, images, drawings, and graphs. Figures, maps, drawings, and photos should have captions below the visuals, written in sentence form and centered.
- If multiple visuals are presented together, they should be labelled as Figure, Image, etc., followed by a number and letter for each visual.

7. References: The sources used in the text should be listed alphabetically by the surname of the author, following the examples below. If a single author has multiple

publications, they should be arranged in order of publication date, with letters (2001a, 2001b, etc.) used for publications from the same year.

Examples:

Single-Author Book

Görkay, K. (2015). *Tarihin Hazinesi Zeugma*. İstanbul: National Geographic Türkiye.

Morrisson, C. (2002). *Antik Sikkeler Bilimi Nüsmatik: Genel Bir Bakış* (Trans. Zeynep Çizmeli Öğün). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Multi-Author Book

Yenişehirlioğlu, F., Müderrisoğlu, F., Akpolat, M., and Alp, S. (1995). *Mersin Evleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Edited Book

Uçkan, Y. (ed.) (2017). *Olympos I: 2000-2004 Araştırma Sonuçları*. İstanbul: AKMED.

Chapter in Edited Book

Pekak, S. (2009). A Church Built in the Ottoman Period in Nevşehir (Ed. Ahmet Oğuz Alp), *Ebru Parman'a Armağan*. Ankara: Alter, pp. 335-341.

Electronic Book

Beck, H. (2020). *Localism and the Ancient Greek City-State*. Accessed: <https://www.ebooks.com/en-us/book/210040162/localism-and-the-ancient-greek-city-state/hans-beck/>

Thesis

Yıldırım, F. (2013), *14th Century to the Republic Era: Foreign Travelers' Views on Architectural Monuments in Bursa Province*. Unpublished Doctoral Dissertation, Gazi University, Institute of Social Sciences, Ankara.

Single Author Article from a Journal

Bilici, Z.K. (2005). A German Token Uncovered During the Alanya Citadel Excavations, *Adalya*, 8, pp. 351-356.

(Journal volumes and issues should be provided after the journal name. If there are multiple issues within a volume, these issues should be indicated in parentheses. For example, *Belleten*, 87(310)).

Multiple Author Article from a Journal

Bennett, J. and Young, R. (1981). Some New and Some Forgotten Stamped Skillets, and the date of P. Cypius Polybius. *Britannia*, 12, pp. 37-44.

Web Sources

Web 1: https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/63285e5f0b521/aizanoi-kazilarinda-mermer-gunes-saatine-ulasildi (Accessed: 24.03. 2024)

Submission of Paper Texts

Papers prepared in accordance with the principles outlined above, along with any accompanying visuals, must be submitted via WeTransfer to yayinlar@ktb.gov.tr by **August 15th**. Papers and visuals not submitted via WeTransfer will be automatically deleted by the system.

Evaluation of Paper Texts

Paper texts and their attachments must be submitted to our Directorate-General within the specified time frame. The texts will be reviewed by the relevant editors for compliance with publication principles and writing rules. If necessary, the editor may make corrections to the text or request the author to resolve any deficiencies. Papers that do not meet the required standards or that have not been corrected by the author by the final submission date will not be included in the publication.

Ethical Principles

The papers submitted for publication by the Directorate-General of Cultural Heritage and Museums must be prepared in accordance with the ethical principles outlined below:

Co-authorship: The authors of the papers should be limited to those who have contributed to the work. Names of individuals who did not contribute should not be included in the paper. The order of authors will be published in the order indicated in the manuscript submitted to the journal's editorial office.

Acknowledgements: Authors are required to acknowledge individuals, organizations, and financial sources that supported their work in the acknowledgments section. The acknowledgments section should be placed at the end of the text, before the references section.

Originality: The submitted paper must be the work of the author(s) presenting it. If the work includes references to other researchers' studies, the citations should be properly referenced and included in the bibliography. Authors are responsible for any legal consequences arising from copyright issues related to the submitted visuals and texts.

Presentation of Published Work: The works submitted by the authors should not have been previously published.

Contact Information:

Republic of Türkiye Ministry of Culture and Tourism General Directorate of Cultural Heritage and Museums Department of Museums, Directorate of Publications and Promotion.

II. Grand National Assembly of Türkiye Building (Republic Museum) Next to, 06030, Altındağ/Ankara

Phone: (0312) 470 80 00

E-Mail: yayinlar@ktb.gov.tr

Web: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/>

Web: <https://ukaas.ktb.gov.tr/>

İÇİNDEKİLER

Nurettin BATARAY, Canan GÜL UYGUN, Fulya DOĞRAMACI, Mehmet ÇOPUR ÇANAKKALE PREHİSTORİK DÖNEM ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI (CAPAS) 2024: AYVACIK VE ÇEVRESİ.....	19
Oktay GÜNDOĞDU, Esra GÜNDOĞDU, Abdussamet ARICI ÇORUM İL VE İLÇELERİNDE TÜRK-İSLAM DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024 (2. SEZON) SONUÇLARI.....	35
Olca ZENGİN KOŞAN, Faruk AY, Filiz AY ŞAFAK, Kadir BÖYÜKULUSOY, Çağdaş KUŞÇU ŞİMŞEK 2023 VE 2024 YILLARI SİVAS İLİ (ULAŞ VE GÜRÜN İLÇELERİ) DEMİR ÇAĞ VE ÖNCESİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI	53
Orkun Hamza KAYCI, Hale TÜMER, Osman Emre KÖSE, Abraham GOPHER, Çiler ALTINBİLEK-ALGÜL, Yaşar ÜNLÜ, Ozan ÖZBUDAK, Semra YILDIRIM BALCI, Sidar GÜNDÜZALP ORTA TOROSLAR TARİH ÖNCESİ ARAŞTIRMALARI 2023-2024 ÇALIŞMALARI	67
Özlem ÇAKAR KILIÇ ORTA PORSUK HAVZASI TUNÇ ÇAĞLARI VE ÖNCESİ DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI (ORPO): 2024 YILI.....	87
Reyhan ŞAHİN MİLETOPOLİS ANTİK KENTİ VE TERİTORYUMU (MUSTAFAKEMALPAŞA, KARACABEY/BURSA) ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024.....	101
Safiye AYDIN, Ayşe Fatma EROL, Ertaç YILDIRIM, Onur Sadık KARAKUŞ, Gülşah DOĞRU, Hande YAMAN ORDU-BOLAMAN VE ELEKÇİ HAVZALARI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024 YILI İLK SEZON ÇALIŞMALARI	113
Selçuk SEÇKİN, Ali ÖZCAN YALOVA ORTA ÇAĞ VE TÜRK-İSLAM DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024 YILI ÇALIŞMALARI	129
Sidar GÜNDÜZALP, M. Ozan ÖZBUDAK, H. Umut KIVRAK, Didem TURAN, Miraç PAŞAL BAYBURT Tarih Öncesi ARAŞTIRMALARI 2024 YILI SONUÇLARI.....	149

Mehmet ÖNAL, Süheyla İrem MUTLU, Semih MUTLU HARRAN OVASI 2024 YILI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI.....	169
Şengül Dilek FUL, Hatice UYANIK, Murat TEKİN, Aygün KALINBAYRAK ERCAN 2024 YILI TOKAT İLİ ZİLE İLÇESİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI.....	187
Tolga BOZKURT, Ali GERENGİ, Ceren Tuğçe VAROL KOYUNCU, Gülizar Duygu KURTULUŞ ORTAÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE ANKARA İLİ VE KUZEYBATI İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2023 VE 2024 YILI ÇALIŞMALARI.....	205
Ümüt Emrah KURT KELAINAI-APAMEIA KENTİ VE ÇEVRESİ 2024 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI.....	225
Volkan DEMİRCİLER, E. Deniz OĞUZ-KIRCA, E. Atabey PEKER, Vedat TOPRAK, Felat DURSUN, Vedat KIRCA BOZBURUN YARIMADASI'NDA ERKEN DEMİRÇAĞI'NDAN GEÇ ANTİKİTE'YE YERLEŞİM SİSTEMLERİ VE TARIMSAL ORGANİZASYONLAR 2024.....	241
Yaşar Serkal YILDIRIM 2024 YILI KARABÜK İLİ VE İLÇELERİ ROMA VE BİZANS DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI.....	261
Yavuz AYDIN, Harun TAŞKIRAN, Yunus Emre SEVİNDİK, Alphan AKMEŞE AFYONKARAHİSAR DOĞU İLÇELERİ PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMASI (2024).....	279
Yavuz GÜNAŞDI, Alpaslan CEYLAN, İbrahim ÜNGÖR, Oktay ÖZGÜL, Nezahat CEYLAN, Burak BİNGÖL, Betül NİŞANCI, Muhammet Burak YILDIRIM 2024 YILI ERZURUM-ERZİNCAN İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI.....	295
Yusuf ACIOĞLU ÇANAKKALE İLİ, MERKEZ İLÇESİNE BAĞLI KÖYLERDE Osmanlı Dönemi MEZAR TAŞLARI YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024 YILI ÇALIŞMA RAPORU.....	315
Zerrin ERDİNÇ, Ahmet TÜRKAN SYNAUS VE ANKYRA SİDERA YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024.....	329

ÇANAKKALE PREHİSTORİK DÖNEM ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI (CAPAS) 2024: AYVACIK VE ÇEVRESİ

Nurettin BATARAY*

Canan GÜL UYGUN

Fulya DOĞRAMACI

Mehmet ÇOPUR

GİRİŞ

Araştırma kapsamında 2024 çalışma sezonunda gerçekleştirilen çalışmalar Ayvacık ve çevresi olmuştur. Ayvacık, Çanakkale'nin güneyinde Tuzla Ovası'ndan Edremit Körfezi'ne kadar uzanan kıyı şeridinin yer aldığı bölgedir. Bölge, Assos, Apollon Smintheus, Lamponia gibi büyük antik merkezlere ev sahipliği yaparken, Prehistorik Dönem yerleşim yoğunluğu oldukça sınırlıdır. Gerçekleştirilen çalışmalar özellikle bölgenin prehistorik yerleşim dokusunun ortaya çıkarılması üzerine olmuştur.

Araştırılması gerçekleştirilen Ayvacık, doğusunda Kaz Dağları ve Edremit Körfezi, güneyinde Ege Denizi ve Midilli Adası, batısında Ege Denizi ve kuzeyinde Ezine ile çevrelenmiştir. Uzun bir kıyı şeridine sahip olan bölge, Denizsel Troas kültürleri için oldukça elverişlidir. Hem kara hem de deniz bağlantıları sayesinde geçmiş toplumlar için önemli bir coğrafya haline gelmiştir. Özellikle Demir Çağı ile birlikte yaşanan göç hareketleri, bölgede birçok yeni kentin kurulmasına da zemin hazırlamıştır (Hamilton&Falconer, 1903; Körpe, 2008). Antik kent sayısında görülen yoğunluk, prehistorik yerleşimler için söylemek pek mümkün değildir. Bu durum hem araştırmaların azlığı hem de antik ve modern yerleşimlerin Prehistorik Dönem kalıntılarını tahrip etmesi ile açıklanabilir. Ayrıca zaman içerisinde coğrafya üzerinde yaşanan değişimler, geçmiş süreç kalıntılarını saklayan bir diğer unsurdur. Özellikle deniz seviyesinde görülen değişimler ve akarsuların biriktirdiği topraklar bir örtü görevi görmektedir. Bu sınırlı çerçevede daha önce yapılan araştırmalar sonucunda Limantepe/Larisa (Calvert, 1865, s. 253-255), Prehistorik Gülpınar (Takaoğlu, 2018), Coşkuntepe (Takaoğlu, 2006) ve Külahlı (Takaoğlu, 2008) bilime kazandırılan önemli prehistorik merkezlerdir.

* Dr. Öğr. Üyesi Nurettin BATARAY, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çanakkale/Türkiye, nbataray@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4020-8469>
Araş. Gör. Canan GÜL UYGUN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Çanakkale/Türkiye, fgul@comu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6007-4835>
Fulya DOĞRAMACI, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çanakkale/Türkiye, fulya.dogramaci@hotmail.com
Mehmet ÇOPUR, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çanakkale/Türkiye, copurmehmet3@hotmail.com

Çalışmalarımız sırasında hem önceki araştırmalardan bilinen prehistorik yerleşimler hem de yeni yerleşimlerin tespit edilmesine yönelik kapsamlı bir saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Ayrıca antik kentlerin de prehistorik bulgu içermesi ve Demir Çağı'na geçiş sürecinin anlaşılması bakımından çalışma alanına dâhil edilmişlerdir. Dolayısıyla bölgede hem prehistorik hem de antik kentlerin yer aldığı 15 merkezin (Harita: 1) araştırılması gerçekleştirilmiştir.

2024 YILI ÇALIŞMALARI

Paleo Gargara

Paleo Gargara olarak adlandırılan yerleşim Ayvacık ilçe merkezinin doğusunda Hasanoba köyünün Kocakaya Mevkii'nde bulunmaktadır. Yerleşimde daha önce yapılan araştırmalarda Arkaik ve Klasik Dönemlerde iskân gördüğü daha sonra Zindantepe'de yer alan Gargara Antik Kenti'ne taşındığı bilgisi yer almaktadır (Cook, 1973, 257-261; Tombul, 2015, s. 171-172). Paleo Gargara yerleşimi, Troas Bölgesi'ne Demir Çağı'nda yapılan göçler hakkında önemli bilgiler sağlayabilmektedir. Bu kapsamda yerleşimde yapılmış olduğumuz araştırmalarda özellikle Troas'ın Demir Çağı Dönemi'ne ışık tutacak verilerin elde edilmesi amaçlanmıştır. Yerleşim oldukça yüksek bir tepe üzerine kurulmuş, denizden yaklaşık 10 km içerde, erişilmesi kolay olmayan bir arazi koşullarına sahiptir (Resim: 1a). Bu durum Demir Çağı'nda bölgedeki hemen hemen tüm yerleşimler için benzer coğrafi koşullar söz konusudur. Özellikle Geç Tunç Çağı sonrasındaki kaotik süreç, toplumların yerleşim tercihi konusunda güvenlik endişelerini ön plana çıkarmaktadır. Paleo Gargara yerleşiminin bulunduğu tepe, güney ve batı yamacı oldukça eğimli ve derin bir vadiye bakmaktadır, doğu ve kuzey yamacı ise nispeten daha az eğimlidir. Tepeyi çevreleyen 2 m kalınlığında savunma duvarları bulunmaktadır (Resim: 1b). Bu savunma duvarları hem teraslama hem de güvenlik amacı taşırken, sur içi iskân alanlarına imkân sağlayabilmektedir. Savunma duvarının içinde kalan ve zirvede doğru artış gösteren çeşitli yapı kalıntılarında rastlanmaktadır. Yerleşimde sistemli bir kazı çalışmasının olmayışı bina işlevleri konusunda bir veriye ulaşılmasını güçleştirmektedir. Yerleşimde bina yapımında kullanılan çok sayıda taş, kiremit parçaları gibi mimari öğeler dikkati çekmektedir. Ayrıca Demir Çağı ve sonrasına tarihlenebileceğimiz özellikle Arkaik Dönem seramiklerine rastlanmıştır.

Asarlık-Sarıkaya Tepe

Asarlık-Sarıkaya Tepe, Babadere ile Karbastı köyleri arasında Asarlık-Sarıkaya Mevkii'nde bulunmaktadır. Bulduğu konum itibarı ile Babadere Vadisi'nde bir yamaç üzerine kurulmuştur (Resim: 2a). Yerleşimde daha önce yapılan araştırmalarda Antik Dönem kalıntılarında rastlandığı rapor edilmiştir (Tombul, 2015, s. 133) Bu doğrultuda yerleşimde yapılmış olduğumuz çalışmalarda dağınık halde az sayıda çeşitli bulgulara rastlanmıştır. Bu bulgular arasında öğütme taşları (Resim: 2a) ve çeşitli işlik taşlar dikkati çekmektedir. Bunun dışında az sayıda seramik ve mimari öğeler görülmüştür. Ayrıca yerleşimin üze-

rinde tarımsal faaliyetlerin yapılması bir tahribatında gerçekleştiğini de göstermektedir. Yerleşimde elde edilen veriler bu alanın ana yerleşim dışında daha çok vadi üzerinde yol güzergâhının kontrolünü sağlayan küçük bir Antik Dönem çiftlik ya da karakol evi olmasını destekler niteliktedir.

Limantepe/Larisa

Limantepe/Larisa, Kösedere köyü sınırları içerisinde deniz kıyı çizgisinin hemen yanında yükselen tepede (Resim: 3a) yer almaktadır. Temelinde prehistorik bir höyük olan yerleşim Antik Dönem’de de kullanım görmüştür. Denize yakınlığı ve doğal bir koy işlevi gören konumu ile liman olarak da kullanılmıştır. Antik kaynaklarda Larisa ile özdeşleştirilen yerleşim bölgenin önemli kentleri arasında sayılmaktadır (Calvert, 1865). Bu öneminden dolayı 1870’li yıllarda Calvert ve Schliemann tarafından kentte kaçak kazılar gerçekleştirilmiştir (Körpe, 2008, s. 387-388; Tombul, 2015, s. 182-183). Ayrıca sonraki dönemlerde de yerleşimin araştırılmasına yönelik sınırlı kazı ve yüzey çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalarda Tunç Çağları ve Antik Dönem’de iskân gördüğü rapor edilmiştir (Cook, 1973, s. 216-221; Akalın, 1992). Yerleşim üzerinde yaptığımız çalışmalarda tespit edilen bu dönem aralığını daha eskiye götürecek bulgulara ulaşılmıştır. Özellikle yerleşimde sistemli bir kazı çalışmasının olmayışı, höyüğün ilk ne zaman kullanım gördüğü konusunda soru işaretleri taşıırken, elde ettiğimiz seramik bulgularından yerleşimin Kalkolitik Dönem’e kadar geri gittiğini göstermektedir. Kalkolitik Dönem’den Roma Dönemi’ne kadar seramik repertuarının görüldüğü yerleşimin hem tarih öncesi (Resim: 3c) hem de antik dönemler (Resim: 3b) için de oldukça önemlidir. Özellikle Troas Bölgesi’nde Troya Çağdaşı Dönem’e ışık tutabilecek öneme sahip olan Limantepe/Larisa, Troya’dan sonra en çok veri sağlayabilecek Tunç Çağı yerleşimi olma özelliğine de sahiptir. Yerleşim üzerinde aktif olarak tarımsal faaliyetler yapıldığından mimari bulgulara rastlanmazken tepenin bir düzen içerisinde yükseldiği ve üzerinin iskân faaliyetleri için düzleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu düzenli höyük formunun etrafının muhtemel bir savunma duvarı ile çevrili olması gerektiği açıktır. Höyük üzerinde çok yoğun farklı dönem özelliği gösteren seramikler görülürken kuzey yamacında daha çok prehistorik seramiklere rastlanmıştır. Genel olarak seramikler, Erken Tunç Çağı dönem özellikleri gösterirken, Troya I seramiklerine paralellik göstermektedir (Blegen, 1950). Ayrıca Yeşiltepe (Bieg vd., 2009), Bozköy Hanaytepe (Aslan vd., 2011) ve Çiftliktepe (Akarca, 1978; Özdoğan, 1990, s. 443-459) seramikleri ile de önemli benzerlikler göstermektedir. Seramikler dışında çeşitli taş alet, ağırsak gibi (Resim: 3d) bulgular da belgelenmiştir.

Limantepe’nin güneyinde Tuzla Ovası’nda, benzer bir kıyı yerleşimi Ellik Tepe bulunmaktadır. Ellik Tepe, Tuzla Ovası’nda Babadere köyü sınırları içerisinde denize ve Tuzla Çayı’na oldukça yakın bir noktada yer almaktadır. Tepede daha önce yapılan araştırmalarda az sayıda Erken Tunç Çağı seramiklerine rastlandığı rapor edilmiştir (Tombul, 2015, s. 134). Bu alanın çevresine hâkim bir tepede olması ve Limantepe/Larisa kentine yakın

olması muhtemel bir yerleşim olasılığını güçlendirmektedir. Tepede yapmış olduğumuz araştırmalarda az sayıda farklı dönem özelliği gösteren seramiklere rastlanmıştır. Bunun dışında mimari bulguları destekleyecek herhangi bir veriye ulaşılmamıştır. Alanın daha güneyinde Antik Dönem Roma Köprüsü yer almaktadır. Tuzla Ovası'nda Antik Dönem'de Apollon Smintheus kutsal alanı ile Alexandria Troas kenti arasında yol güzergâhında bulunan ve Tuzla Çayı'nın üzerinde kurulan bir köprüdür. Coşkun Özgünel tarafından araştırılan köprünün Roma Dönemi'nde inşa edildiği belirtilmiştir (Özgünel, 2001). Tuzla çayının zaman içerisinde yer değiştirmesi köprünün sudan uzaklaşmasına neden olurken, bataklık dolgu toprağının köprünün büyük bir bölümünü kapladığı gözlemlenmiştir.

Hamaksitos

Hamaksitos, Gülpınar'ın yaklaşık 3 km batısında Beşiktepe Mevkii'nde denizden hemen sonra yükselen tepede (Resim: 4a) yer almaktadır. Tepenin denize bakan yamacı ve doğu cephesi oldukça eğimliken, kuzey ve güney cepheleri daha az eğimlidir. Doğü cephesinde teraslama izlerine rastlanırken savunma duvarının varlığı netlik kazanmamıştır. Tepenin üzeri ise geniş bir alanda iki bölümden oluşan geniş bir iskân alanı oluşturulmuştur ancak üzerinin zeytinlik olarak kullanılmasından dolayı mimari verilere ulaşmayı da güçlendirmektedir. Antik kaynaklarda geçen yer tanımlamalarında Hamaksitos'a uyumlu olduğu düşünülen kent (Cook, 1973, s.221-235; Körpe, 2008, s. 373-374; Tombul, 2015, s. 169), Arkaik Dönem ve sonrasına ait bulgulara sahiptir. Yaptığımız çalışmalarda bu verileri destekleyecek seramiklere (Resim: 4b) rastlanmıştır.

Külahlı

Külahlı, Hamaksitos'un hemen güneyinde Külahlıyayağı Mevkii'nde kıyı çizgisinin yanında (Resim: 5a) yer almaktadır. Kurtarma kazıları kapsamında bu alanda yapılan sondaj kazılarında varlığı ortaya çıkarılan yerleşiminde elde edilen bulgular Erken Tunç Çağı özelliği göstermiştir (Takaoğlu, 2008). Ayvacık bölgesinde Tarih Öncesi Dönemi aydınlatacak yerleşimler arasında gösterilen merkez, araştırmaların yetersizliğinden dolayı yeterince bilinmemektedir. Hem kıyı çizgisinde başlayan modern yapılaşma hem de tarımsal tahribatlar bulgulara ulaşmayı önemli ölçüde etkilemiştir. Yüzeide elde edilen verilerde taş alet (Resim: 5b) ve seramikler (Resim: 5c-d) önemli yer tutmaktadır. Seramiklerde Erken Tunç Çağı dönemsel özellikleri gösteren el yapımı, koyu mal grupları (Resim: 5c) ön plana çıkarken kazı bezeme (Resim: 5d) örnekleri de dikkati çekmektedir.

Khyrisa

Khyrisa, Gülpınar'ın Göztepe Mevkii'nde denizin kıyısında (Resim: 6a) yer almaktadır. Denizden yaklaşık 30 m yüksekliğinde doğal bir kaya üzerinde bulunan yerleşim antik kaynaklarda geçen Khyrisa ile eşleştiği düşünülmektedir (Cook, 1973, s. 225-235; Körpe, 2008, s. 382). Denize olan konumu itibari ile bir liman kenti özelliği gösteren yerleşim, daha iç kısımlarda Apollon Smintheus kutsal alanına hizmet eden bir yapıya sahip

olmalıdır (Tombul, 2015, s. 164-165). Arkaik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar kullanım gördüğü anlaşılan yerleşimde taş alet (Resim: 6b) ve seramikler üzerinde yaptığımız değerlendirmede, Prehistorik Dönem bulguları da (Resim: 6c-d) görülmüştür. Bu durum yerleşimin sadece antik dönem değil aynı zamanda Tarih Öncesi Dönemlerde de kullanım gördüğünü göstermiştir. Seramikler el yapımı, koyu ve açkılı örneklerinin olduğu Erken Tunç Çağ Dönemi'ni işaret etmektedir.

Çamkalabak Köyü

Bölgede İsmail Özer ve ekibinin yapmış olduğu çalışmalarda belgelenen Çamkalabak köyü, Köycivarı Mevkii'nde (Resim: 7a) Orta Paleolitik Dönem bulguları veren bir merkez saptanmıştır (Özer, vd., 2019). Bu alanda yapmış olduğumuz çalışmada Orta Paleolitik Dönem'de bir çakmak taşı kaynağı olarak nitelendirebileceğimiz çok yoğun çekirdek (Resim: 7b) örneklerine rastlanmıştır. Çekirdeklerin bir bölümünde alet kullanım izlerinin de görülebildiği veriler mevcuttur. Kırık yonga parçaları en dikkat çekici buluntular arasındadır. Paleolitik insan izlerinin varlığını ortaya koyan merkez, MÖ. 70-30 bin arasındaki döneme ışık tutması bakımından son derece önemlidir.

Coşkun Tepe

Coşkun Tepe, Bademli köyü sınırları içerisinde Başbahçe Mevkii'nde (Resim: 8a) yer alan bir höyük yerleşimidir. 1980'li yıllarda ilk kez Coşkun Özgünel tarafından tespit edilen höyük, bölgenin Neolitik Dönem bulguları veren tek yerleşimi konumundadır. Turan Takaoğlu ve müze yönetiminin birkaç sezon sistemli yüzey araştırmalarının gerçekleştirildiği höyükte (Takaoğlu, 2006) Neolitik Dönem'den başlanılarak Helenistik-Roma ve Bizans Dönemi bulgularına da rastlanmıştır (Tombul, 2015, s. 143-144). Yerleşim, bir vadi içerisinde denizden yaklaşık 3 km içerde bir doğal ana kaya üzerine kurulmuştur. Ayrıca Midilli Adası'nı karşıdan gören konumunun yanı sıra vadi yol güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. Yerleşimin hemen yanından geçen modern yol çalışmalarında kültür dolgusunun görülebildiği kesitler (Resim: 8b) açığa çıkmıştır. Yüzey ve kesitlerde çok sayıda taş alet ve seramikler görülebilmektedir. Bu bulgular Prehistorik (Resim: 8c) ve Antik Dönem özelliği (Resim: 8d) taşımaktadır. Prehistorik Dönem seramikleri daha çok el yapımı, koyu cidarlı, Geç Neolitik Dönem'e işaret etmektedir.

Sarnıç Tepe/Dolmen

Bademli köyü Sarnıç Tepe Mevkii'nde yer alan merkez, bölge koruma kurulu tarafından tespit edilmiş ve sit alanı kapsamına alınmıştır. Deniz kıyısında ve yaklaşık 20 m yüksekliğinde bir ana kaya üzerinde bulunan burunda, dolmen (Resim: 9a) ve mimari kalıntılar (Resim: 9b) dikkati çekmektedir. Bölgede *dolmen* geleneği hakkında çok fazla bilgi bulunmamasına rağmen bu tür örneklerin varlığı geçmiş toplumlar hakkında önemli bilgiler sağlayabilmektedir. Büyük ölçekli kaya bloklarının bir araya getirilerek oluşturulan sembolik

öğelerin özellikle toplumların dini inanışları bakımından son derece önemlidir. Ayakta kalan bir örneğini (Resim: 9a) gördüğümüz dolmenin çevresinde zaman içinde yıkılmış diğer *dolmen* kalıntılara da rastlamak mümkündür. Ayrıca mimariden kalan taş kümeleri de bu alanın aynı zamanda iskân için kullanıldığını göstermektedir. Ancak dönemsel bulguların azlığı genel bir dönem değerlendirmesini yapmayı güçleştirmektedir.

Polimedion Asar tepe

Bademli Köyü Asarlık Tepe Mevkii'nde (Resim: 10a) bulunan Polimedion/Asar Tepe, bölgenin antik kentleri arasında geçmektedir. Deniz kıyısının yanında 15 m yüksekliğinde bir ana kaya üzerine kurulmuş olan yerleşim Arkaik ve Klasik Dönemlerde iskân görmüştür (Arslan vd., 2023). Helenistik Dönem'de başka bir noktaya taşındığı düşünülen kentte ayakta kalan çok fazla mimari görülmemektedir (Tombul, 2015, s. 146). Yerleşimin denize bakan batı yamaçları oldukça eğimliyken güney yamacında yer yer savunma duvar kalıntıları (Resim: 10b) görülebilmektedir. Ayrıca yerleşimin üzerinde bir sarnıç yapısı (Resim: 10c) ile çeşitli mimari kalıntıya ait duvar izleri görülmektedir. Seramik bulgularına baktığımızda daha önceki çalışmaları destekleyecek Arkaik ve Klasik Dönem özelliği gösteren örneklerle (Resim: 10d) rastlanmıştır. Daha önce Geç Tunç Çağı'na ait seramiklerin bulunduğu rapor edilse de (Körpe, 2008, s. 397) herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Harmatos Yumurcak Tepe

Kuruoba Köyü, Yumurcak tepe Mevkii'nde (Resim: 11a) bulunan yerleşimin antik kaynaklarda geçen Harmatos olduğu ileri sürülmektedir (Tombul, 2015, s. 179). Denize açılan bir burun üzerine kurulu ve denizden yaklaşık 20 m yüksekliğindeki ana kayada yer alan yerleşim, farklı dönemlerde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Seramik verilerine göre Erken Tunç Çağı örneklerine rastladığımız veriler (Resim: 11b), Antik Dönemlerde de devam ettiği görülür. Yerleşim üzerinde mimari bir yapı izine rastlanmaması ve çok az oranda temsil edilen diğer buluntu grupları üzerinden genel bir yerleşim dönemi yorumu yapılmasını güçleştirmektedir.

Büyükhüsün Nekropol Alanı

Büyükhüsün köyünün kuzeyinde Sığıryatağı Mevkii'nde (Resim: 12a) bulunan nekropol alanı (Tombul, 2015, s. 152-153), bir kült alanı olmalıdır. Geniş bir alana yayılan büyük ölçekli kaya blokları arasında dolmen örneklerle (Resim: 12b) de rastlamak mümkündür. Aynı zamanda tahrip olmuş mezarlar (Resim: 12c) ve düşmüş taş bloklar (Resim: 12d) dikkati çekmektedir. Alanın bir bölümünde ana kayanın düzleştirildiği ve bir platform oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Tüm yönleri ile değerlendirilen bu alanın kutsal bir işlevinin olması gerektiği düşünülebilir. Seramik ve diğer dönemsel bilgiler sağlayan verilerin olmayışı, bu nekropol alanının ne zaman kullanıldığına dair soru işareti taşımaktadır.

Lamponia Asartepe

Lamponia, Kozlu köyünün doğusunda Asartepe Mevkii'nde (Resim: 13a) yer almaktadır. Antik kaynaklarda bölgenin önemli antik kentleri arasında sayılan Lamponia (Cook, 1973, s. 261-264; Tombul, 2015, s. 180-181), Assos'tan sonra en önemli ikinci kenti sayılabilir. Yüksek bir dağ zirvesi üzerine kurulan kent muhtemelen Demir Çağı göçleri ile bölgeye gelen halklar tarafından kurulmuş olmalıdır (Körpe, 2008, s. 384). Tepenin güneye bakan dik yamaçları ve etrafı önemli ölçüde çevreleyen büyük ölçekli taş blokları ile yapılan savunma duvarı (Resim: 13b) göze çarpmaktadır. Ayrıca tepenin üzerinde yukarı kent ve daha alçakta aşağı kent olarak iki alandan oluşmaktadır. Hem tepenin üzerinde hem de aşağı kentte çok sayıda mimari kalıntıya rastlamak mümkündür ancak sistemli bir kazı çalışmasının olmayışı mimarilerin işlevi konusunda eksik kalmaktadır. Bunun dışında alanın yoğun bir bitki örtüsü ile kaplı olması genel bir kent planının ortaya çıkarılmasını güçleştirmektedir. Kentin içinde sarnıç alanları (Resim: 13c), kutsal alanlar gibi ön plana çıkan mimari kalıntılar görülmektedir. Kentin MÖ. 8-4 yy.lar arasında yerleşim gördüğü daha sonra Assos'a taşındığı düşünülmektedir (Arslan vd., 2023). Seramikler (Resim: 13d) üzerinde yaptığımız değerlendirmede dönemsel bilgileri destekleyecek veriler söz konusudur.

SONUÇ

Ayvacık ve çevresinde gerçekleştirilen çalışmalarda bölge tarihinin anlaşılmasına katkı sağlayacak veriler elde edilmiştir. Saha çalışmalarıyla önemli bir belgeleme çalışmasının yapıldığı bu süreçte 15 merkezin detaylı çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar kapsamında özellikle bölgenin tarih öncesi dönemlerine odaklanılmıştır. Limantepe/Larisa, Coşkuntepe, Külahlı gibi prehistorik yerleşimler önemli bulgular sağlamaktadır. Özellikle Limantepe/Larisa bir kıyı yerleşimi özelliği gösterirken Troya'dan sonra bölgenin en önemli tarih öncesi yerleşimi konumundadır. Limantepe'de yaptığımız çalışmalarda Kalkolitik Dönem'e uzanan ve Tunç Çağları boyunca yerleşim gördüğü anlaşılmıştır. Bunun dışınca Larisa'nın Antik Dönem'de de önemli bir liman kenti rolünü sürdürdüğü söylenebilir. Bu yerleşimde ileride yapılacak kazı çalışmaları, Ege Arkeolojisi'ne önemli katkılar sağlayacağı şüphesizdir. Çalışma boyunca belgelenen mimari, seramik, küçük buluntu grubunun yanı sıra envanter eser niteliğinde 2 obje (1 taş balta ve 1 Ağırşak) müzeye teslim edilmiştir.

Çalışmaların gerçekleştirilmesinde gerekli izinleri sağlayan Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, proje desteği sağlayan Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi BAP Birimine (Proje Kodu: SBA-2023-4500), çalışmalar süresinde bizi destekleyen Ayvacık Belediyesine, desteklerini esirgemeyen Çanakkale-Tubingen Troya Vakfı ve Prof. Dr. Rüstem Aslan hocamıza, araştırmanın her safhasında özverili çalışmalarından dolayı çok kıymetli ekip üyelerimize teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

Akalın, A. (1992). Limantepe Larisa'sının tarihi ve Arkeolojik Araştırması. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi* 26: 3-25.

Akarca, A. (1978). Troas'da Aşağı Kara Menderes Ovası çevresindeki şehirler. *Belle-ten*, XLII (165), 1-52.

Aslan, R., Blum, S. W. E., Kienlin, T. L., Uysal, F. E. & Kirschner, S. (2011), (24-28 Mayıs 2010). 2009 yılı Bozköy- Hanaytepe ve çevresi Prehistorik Dönem yüzey araştırması [Tam metin bildiri]. 28. Araştırma Sonuçları Toplantısı, İstanbul.

Arslan, N., Bakan C., C., Ergün, N., Ay, M & Karahan, G. (2023), (23-27 Mayıs 2022). 2021 Yılı Polymedion ve Lamponia/Lamponia yüzey araştırması [Tam metin bildiri]. 38. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Denizli.

Blegen, C. W., Caskey, J. L., Rawson, M, & Sperling, J. (1950). *Troy I general introduction. The first and second settlements*, I (1-2). Princeton.

Bieg, G., Blum, S. W. E., Körpe, R., Sevinç, N., & Aslan, R. (2009). Yeşiltepe: Eine Siedlung der Frühen Bronzezeit am Oberlauf des Skamander. *Studia Troica*, 18, 199-227.

Calvert, F. (1865). Contributions to the Ancient Geography of the Troad. On the Site and Remains of Larisa. *Archaeological Journal*, 22, 253-255.

Cook, J. (1973). *The Troad an archaeological and topographical study*. Oxford University Press.

Hamilton, H. C., & Falconer, W. (1903). *The geography of Strabo*. George Bell & Sons.

Körpe, R. (2008). Troas bölgesi antik kentleri. M Demir (Ed.), Çanakkale savaşları tarihi (349-412). Değişim Yayınları.

Özdoğan, M (1990), (18-23 Mayıs 1989). 1988 yılı Trakya ve Marmara Bölgesi araştırmaları [Tam metin bildiri]. VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Antalya.

Özer, İ., Sağır, M, Baykara, İ., Koca Özer, B., Dinçer, B., Morimoto, N., Morita, W., Şahin, S., Eren, E., Gülhan, Ö., & Özdemir, A. (2019). 2017 ve 2018 Yılı Muğla ve Çanakkale illeri yüzey araştırması, 37. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara.

Özgünel, C. (2001). *Smintheion: Troas'da kutsal bir alan, Gülpınar'daki Apollon Smintheus Tapınağı*. Ankara.

Takaoğlu, T., & Özdemir, A. (2018). The Middle Chalcolithic in the Troad: A new look from Gülpınar, in communities in transition. S. Dietz, F. Mavridis, Z. Tankosic, & T. Takaoğlu (Eds.), *The Circum-Aegean Later Neolithic Stage (ca.5000/4800-3200/3000 BC)* (479-490). Athens.

Takaoğlu, T., Sazcı, G., & Çalış Sazcı, D. (2008, 1-4 Ocak). *Patterns of Troy I period settlements on the coastal Troad*, [Tam metin bildiri]. The Aegean Early Bronze Age: New Evidence. Archaeological Institute of Aegean Studies, Greece.

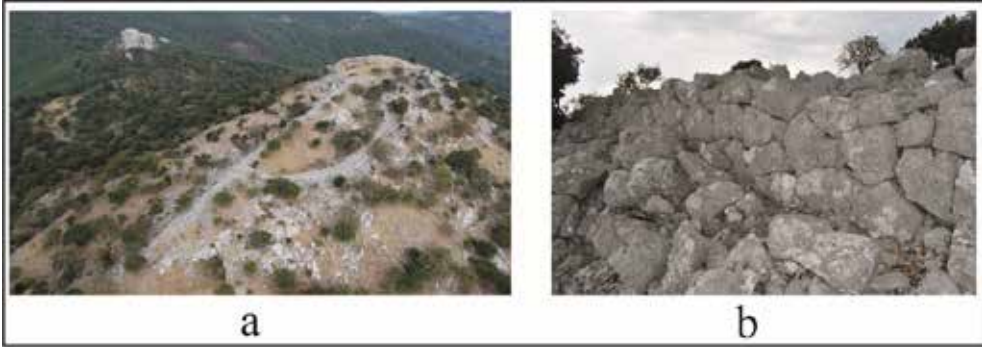
Takaoğlu, T. (2006). 2004 yılı Neolitik Coşkuntepe yüzey araştırması, [Tam metin bildiri]. 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Antalya.

Tombul, M (2015). *Çanakkale kültür envanteri, arkeolojik yerleşim alanları ve sanat tarihi yapıları*. Ege Yayınları.

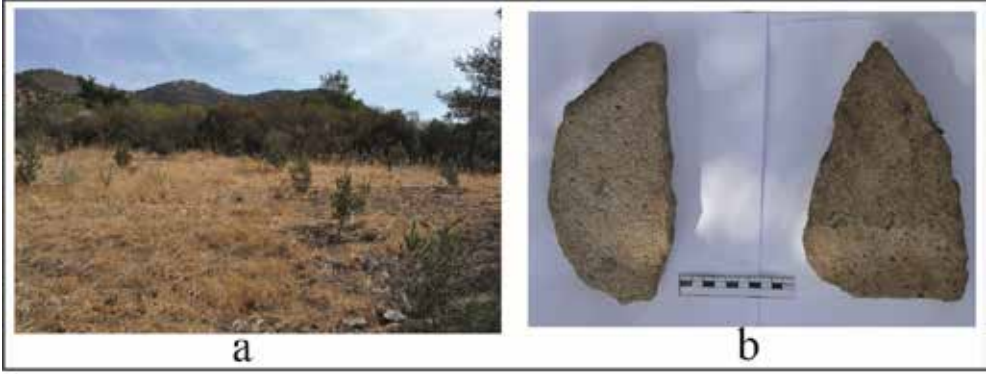
EKLER

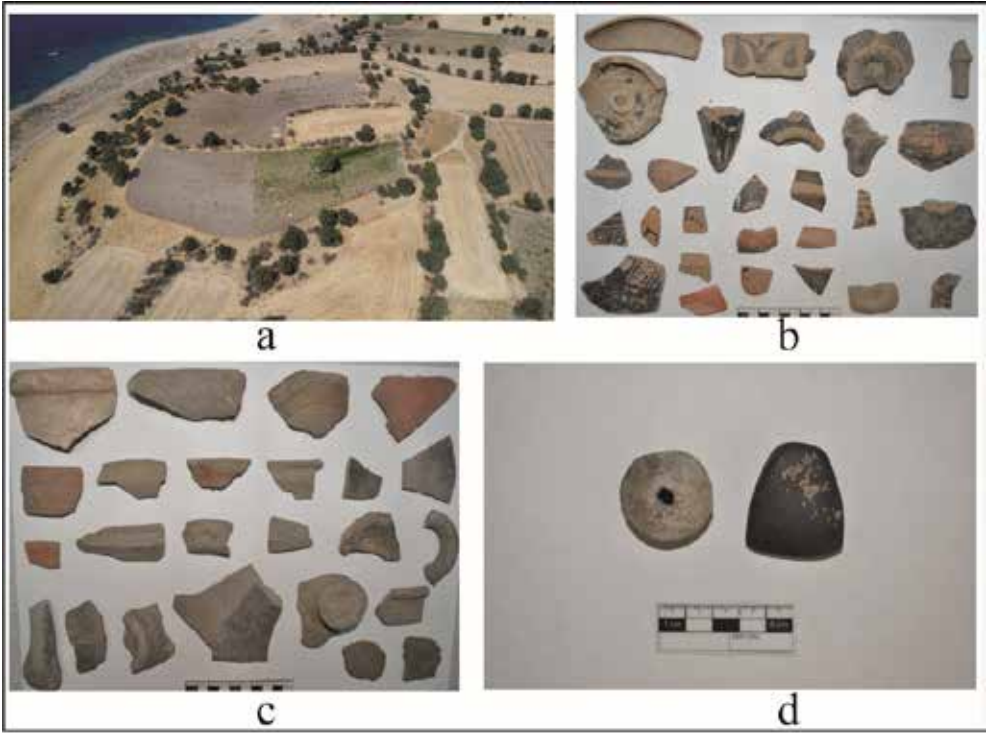
Harita 1: Araştırılması yapılan yerleşimler: 1. Paleo Gargara, 2. Asarlık-Sarıkaya Tepe, 3. Ellik Tepe, 4. Limantepe/Larisa, 5. Hamaksitos, 6. Roma Köprüsü, 7. Külahlı, 8. Khyri-sa, 9. Çamkalabak Orta Paleo Yerleşim, 10. Coşkun Tepe, 11. Sarnıç Tepe/Dolmen, 12. Polimedion Asar tepe, 13. Harmatos Yumurcak Tepe, 14. Büyükhüsün Nekropol Alanı, 15. Lamponia Asartepe

Resim 1: Paleo Gargara (a) Genel Görünüm (b) Savunma Duvarı

Resim 2: Asarlık-Sarıkaya Tepe (a) Genel Görünüm (b) Öğütme Taş Örnekleri

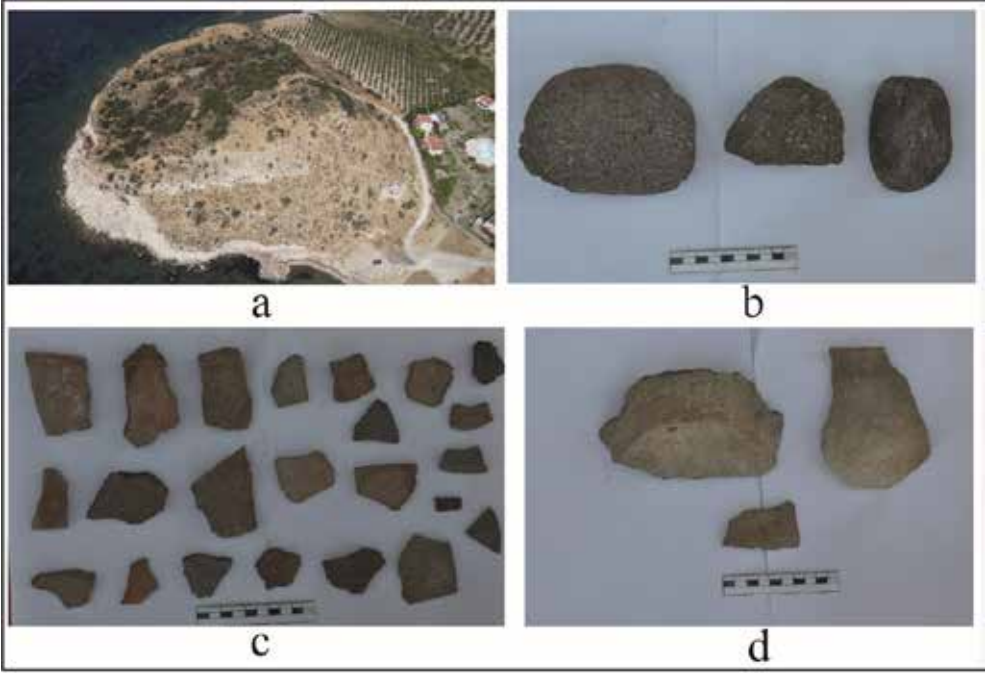
Resim 3: Limantepe/Larisa (a) Genel Görünüm (b) Antik Dönem Seramik Örnekleri (c) Prehistorik Dönem Seramik Örnekleri (d) Ağırşak ve Taş Balta Örnekleri

Resim 4: Hamaksitos (a) Genel Görünüm (b) Seramik Örnekleri

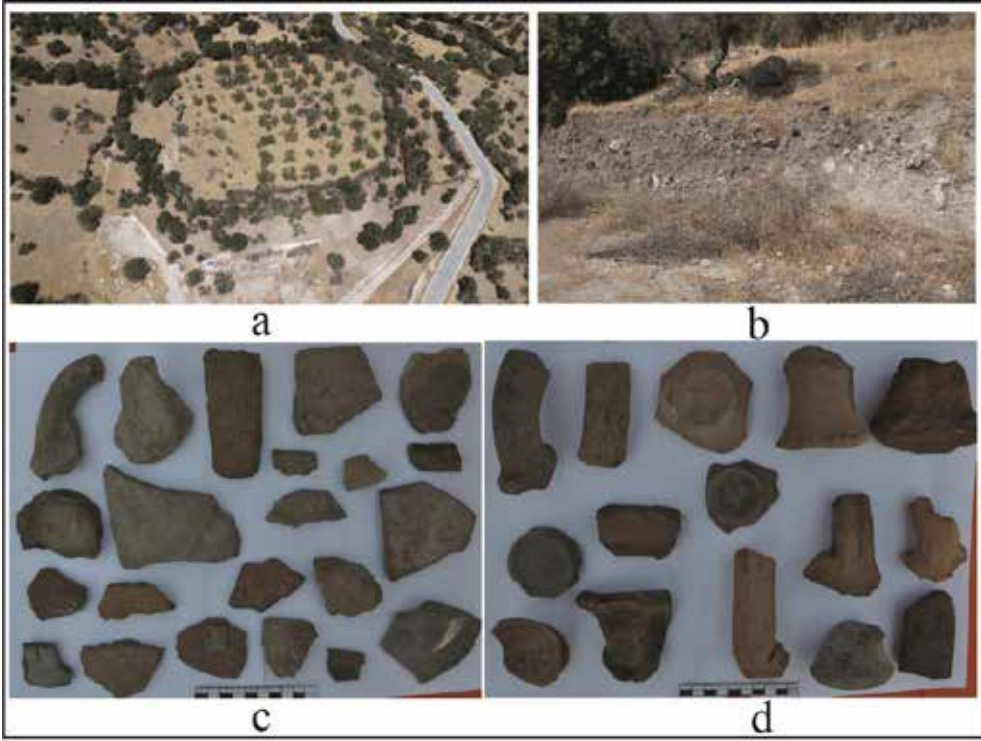
Resim 5: Külahlı (a) Genel Görünüm (b) Taş Alet Örnekleri (c) Prehistorik Seramik Örnekleri (d) Prehistorik Seramik Örnekleri

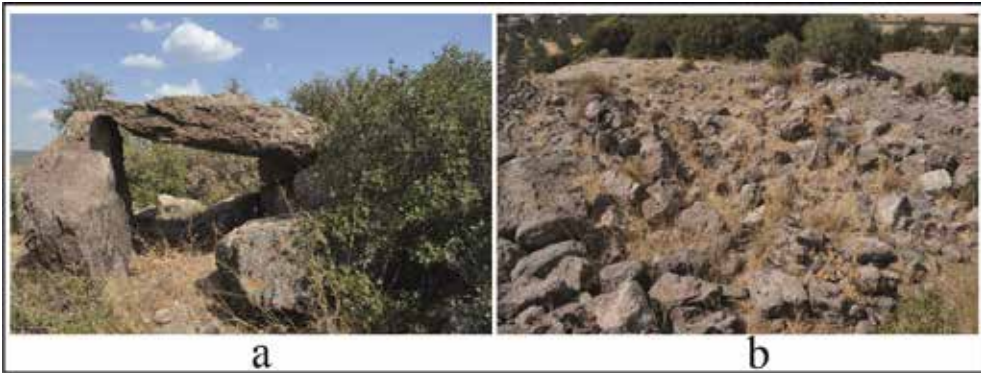
Resim 6: Khyrisa (a) Genel Görünüm (b) Taş Alet Örnekleri (c) Prehistorik Seramik Örnekleri (d) Prehistorik Seramik Örnekleri

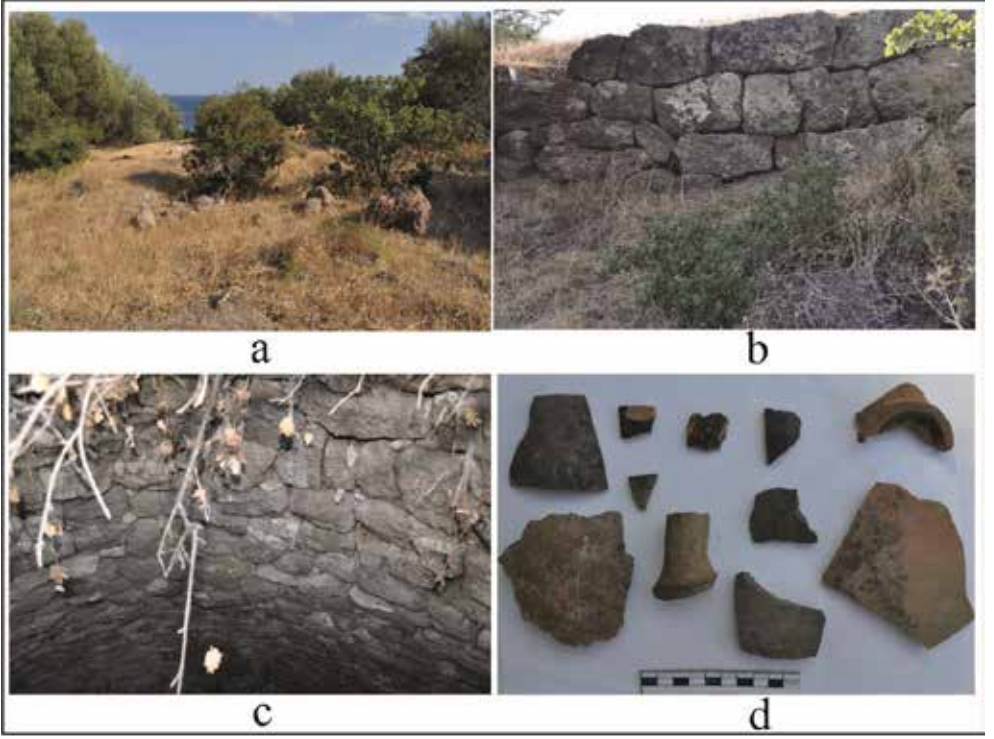
Resim 7: Çamkalabak (a) Genel Görünüm (b) Çekirdek Örnekleri

Resim 8: Coşkun Tepe (a) Genel Görünüm (b) Kültürel Dolgu Kesiti (c) Seramik Örnekleri (d) Seramik Örnekleri

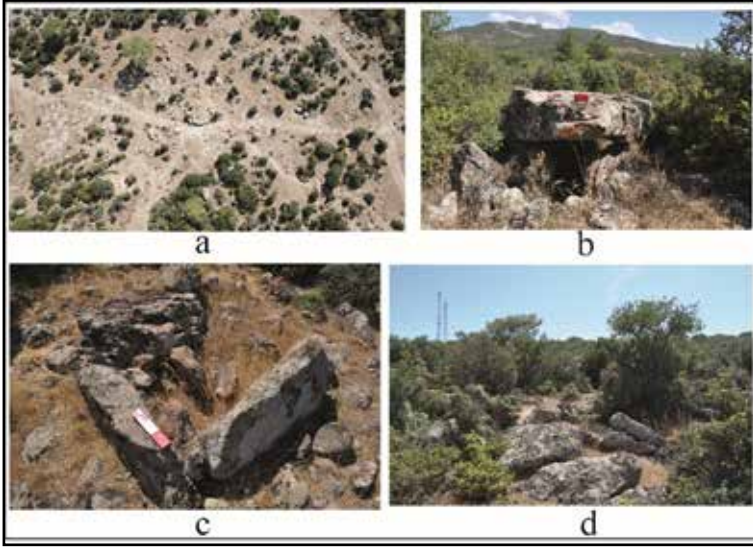
Resim 9: Sarnıç Tepe (a) Dolmen Örneği (b) Mimari Kalıntılar

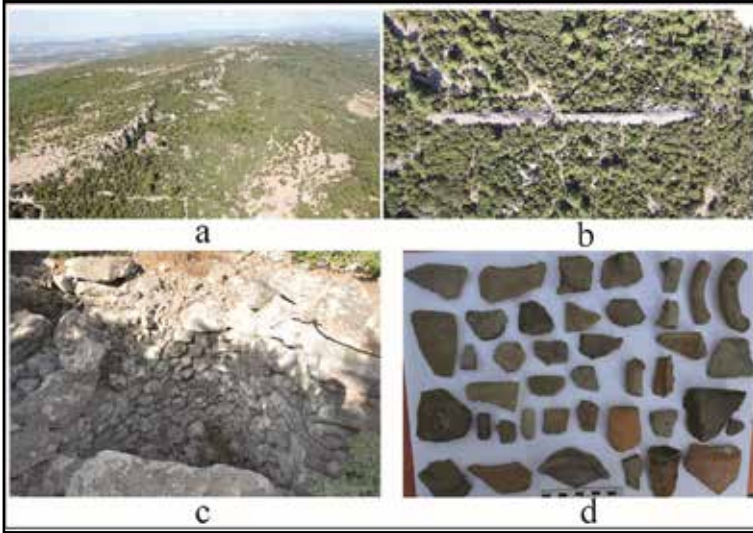
Resim 10: Polimedion (a) Genel Görünüm (b) Savunma Duvarı (c) Sarnıç Duvar Örgü (d) Seramik Örnekleri

Resim 11: Harmatos Yumurcak Tepe (a) Genel Görünüm (b) Seramik Örnekleri

Resim 12: Büyükhusun Nekropol Alanı (a) Genel Görünüm (b) Dolmen Örneği (c) Mezar Kalıntısı (d) Taş Blok Örnekleri

Resim 13: Lamponia (a) Genel Görünüm (b) Savunma Duvarı (c) Sarnıç Duvar Örgüsü (d) Seramik Örnekleri

ÇORUM İL VE İLÇELERİNDE TÜRK-İSLAM DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024 (2. SEZON) SONUÇLARI

Oktay GÜNDOĞDU*

Esra GÜNDOĞDU

Abdussamet ARICI

GİRİŞ

“Çorum İli ve İlçelerinde Türk-İslam Dönemi YüzeY Araştırması Projesi” kapsamında 2024 yılı ikinci sezon çalışmaları Kargı, Osmancık, Laçın, Oğuzlar ve Dodurga ilçelerinde yürütülmüştür. 01.08.2024 tarihinde Kargı’da başlatılan araştırma sırasıyla Osmancık (17.08.2024), Laçın (03.09.2024) ve Oğuzlar’da (08.09.2024) devam ederek 21.09.2024 tarihinde Dodurga’da tamamlanmıştır (Harita:2).¹ Çalışmalar kapsamında özellikle Türk-İslam Dönemi’ne ait korunmuş kültür varlıklarının tespiti gerçekleştirilmiş; rölöve, fotoğraflama ve envanter fişlerinin hazırlanması gibi belgeleme faaliyetleri yürütülmüştür. Ayrıca halkla görüşmeler yapılarak sözlü veriler toplanmış; tespit edilen eserlerin koordinatları GPS cihazlarıyla belirlenmiş ve kayıt altına alınmıştır. Günlük veriler metne dönüştürülmüş, sahada alınan rölöveler dijital ortamda çizilerek arşivlenmiştir.

1. KARGI

2024 yılı yüzeY araştırmaları ilk sezonda tamamlanan İskilip, Bayat ve Uğurludağ ilçeleriyle birlikte Çorum’un kuzey kesiminin bütünüyle belgelenmesini hedeflemiş ve en kuzeydeki Kargı ilçesinden başlatılmıştır. Kargı ilçe merkezinde altı mahallede yürütülen çalışmalarda, Türk-İslam Dönemi’ne tarihlenen eserler dinî, askerî, eğitim, gömüt, su yapıları ve sivil mimarlık örnekleri olarak gruplandırılmıştır. Bu kapsamda cami, köy odası, konut, mezar taşı, çeşme, okul, samanlık, türbe, köprü, demirci körukleri, hamam, su kuyusu, sarnıç, değirmen ve çamaşırhane gibi farklı yapı türleri tespit edilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi Oktay GÜNDOĞDU, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk-İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı, Merkez-Çorum/Türkiye; E-posta: oktaygundogdu@hitit.edu.tr; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0361-349X>.

Sanat Tarihi Bilim Uzmanı ve Restoratör Esra GÜNDOĞDU, Merkez-Çorum/Türkiye; esratrgundogdu@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7038-962X>

Mimar Abdussamet ARICI, Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk-İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Çorum/Türkiye; E-posta: arici.abdus@hotmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-6436-3201>

1 Kargı, Osmancık, Laçın, Oğuzlar ve Dodurga ilçelerinde gerçekleştirdiğimiz 2024 yılı 2. sezon çalışmalarında Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Çorum Müzesi Müdürlüğü Uzmanı Arkeolog Burcu Çorapçı, 1 Öğretim Üyesi, 1 Bilim Uzmanı, 4 Yüksek Lisans, 1 Lisans Öğrencisi görev almıştır.

Kargı ilçe merkezinde yürütülen yüzey araştırmalarında 3 cami, 1 çeşme, 1 hamam, 3 türbe, 13 mezar taşı ve 11 geleneksel konut tespit edilmiştir. İlçedeki camilerin 20. yy.a tarihlendiği, önceki yapıların ise deprem nedeniyle yıkıldığı anlaşılmaktadır. Mevcut camilerde özgün inşaa ve onarım kitabeleri korunmuştur (Resim: 1). Merkezde günümüze ulaşamayan Hilmi Ağa Çeşmesi en eski tarihli çeşme olarak belirlenmiştir. En önemli bulgulardan biri ise özgün örtü sistemi ve plan şemasıyla 15. yy.a tarihlenen Osmanlı hamamıdır; yapı tüm unsurlarıyla ayakta olup teknik belgeleme ve bilimsel değerlendirme tamamlanmıştır (Resim: 2). Namazgâh Tepesi Mezarlığı ve ilçe merkez mezarlığında Osmanlı Dönemi mezar taşları belgelenmiş; ayrıca farklı yapı teknikleriyle inşaa edilmiş geleneksel konut örnekleri kayda alınmıştır. Çantı tekniği dağlık bölgelerde, hımış tekniği ise merkeze yakın alanlarda yoğun olarak görölmektedir; taş, tuğla ve ahşap gibi çeşitli malzemeler bu yapılarda kullanılmıştır.

1.1. Kargı-Köylerde Yapılan Çalışma Sonuçları

Merkezdeki yapıların belgeleme çalışmalarının tamamlanmasının ardından, köylerdeki araştırmalar kuzeyden güneye doğru sürdürölmüştür. Toplam 58 köyde gerçekleştirilen çalışmalarda tespit edilen eser grupları belgelenerek envantere kazandırılmış; elde edilen bulguların bir kısmı bilimsel yayınlarla literatüre aktarılmıştır.

1.1.1. Dinî Yapılar: 58 köyde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında toplam 43 cami tespit edilmiştir. Bu camilerin bir bölümü Osmanlı, bir bölümü ise Cumhuriyet Dönemi'ne tarihlenmektedir. Osmanlı Dönemi'ne ait Örencik ve Oğuz Camileri (Resim: 3) tescilli kültür varlığı olarak kayda geçirilmiştir. Bölgede iklim ve coğrafi koşullar nedeniyle çok sayıda çantı cami örneği ile karşılaşılmış; yapıların genelinde çantı, ahşap+karkas ve taş gibi malzemelerin kullanıldığı belirlenmiştir. Dağlık arazi yapısı ve malzeme temininin kolaylığı, ahşabın yoğun kullanımını teşvik etmiştir. Ayrıca camilerin inşaa tarihlerine bakıldığında, 1985'te kadar yerel ustalık ve geleneksel yapı tekniklerinin sürdüröldüğü anlaşılmaktadır.

1.1.2. Eğitim Yapıları: 12 köyde 1943-1975 yılları arasında inşaa edilmiş köy okulları tespit edilmiştir. Taş, tuğla ve ahşap malzeme kullanılarak inşaa edilen bu okulların büyük kısmı tek mekânlı olup öğretmen lojmanlarıyla birlikte planlanmıştır. Özellikle Göletdere, Yağcılar, Hacıhamza, Yeşilköy ve Koyunkıran köylerindeki örnekler dönem mimari özelliklerini belirgin biçimde yansıtmaktadır.

1.1.3. Su Yapıları: Kargı köylerindeki çeşmeler topluca değerlendirildiğinde kırsal mimarinin karakteristik detaylarını yansıttıkları görölmektedir. Kabayonu moloz taştan inşaa edilen bu çeşmeler genellikle bir veya iki yalak, bir lüle ve sade cepheden oluşmaktadır. Çalışmalar kapsamında köylerde toplam 22 çeşme ve Hacıhamza köyünde bir hamam tespit edilmiştir. Çeşmelerin çoğunun kaynaklarına yakın konumlandığı ve YSE tarafından inşaa edildiği belirlenmiştir. Hacıhamza köyündeki hamamın 1734'te sur inşaaatı sırasında onarım gördüğü, ancak esas kapsamlı onarımın daha geç tarihlerde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Soğukluk, ılıklik ve sıcaklık bölümlerine sahip yapı, beden duvarları ve

örtü sistemiyle günümüze sağlam biçimde ulaşmıştır. Ayrıca Halılar köyünde Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen moloz taş örgülü, önünde çeşmesi bulunan beşik tonozlu bir sarnıç tespit edilmiştir. Yapının giriş kapısı ve çeşme bölümü büyük oranda toprak altında kalmış olsa da iç mekânda tonozu destekleyen kemer hattı görülebilmekte, tonozun mevcut durumu ise oldukça sağlamdır (Resim: 4).

1.1.4. Gömüt Yapıları: Kargı ilçe merkezi ve köylerinde tespit edilen türbe ve mezar taşı sayısının, diğer ilçelere kıyasla daha sınırlı olduğu görülmektedir. Bölgede toplam 15 türbe ve 40 mezar taşı olmak üzere, gömüt yapıları 55 eserle temsil edilmektedir. Mezar taşları, şahide mezar ve çerçevesiz mezar tipolojileri kapsamında değerlendirilmiştir. Ayrıca yörede, ağaç kültü etkisiyle oluşmuş tepelik alanlar ve erenliklerin bulunduğu da bilinmektedir. Osmanlı Türkçesi kitabelere sahip olan bu mezar taşlarının çoğunluğu geç döneme tarihlenmekte ve özellikle şahide tipinde yoğunlaşmaktadır. Kadın mezar taşlarında ise 18. yy. üslubunu yansıtan çiçek demeti tasarımları dikkat çekmektedir.

1.1.5. Sivil Mimarlık Örnekleri: Kargı ilçe köylerinde geleneksel konut mimarisine ait farklı tipolojik örnekler tespit edilmiştir. Yapıların inşasında taş, tuğla ve ahşap gibi çeşitli malzemeler kullanılmıştır. Dağlık kesimlerde çantı tekniğiyle inşa edilmiş, genellikle tek veya iki odalı konutlar öne çıkarken; merkeze yaklaştıkça hıms tekniğiyle yapılmış yapıların sayısının arttığı gözlemlenmiştir. Ayrıca bölgedeki yayla evleri üzerine hazırlanan bilimsel çalışma, literatüre kazandırılmıştır.

1. OSMANCIK

Bir sonraki çalışma alanı olarak belirlenen Osmancık ilçesi, merkezde 18 mahalle ve 54 köyden oluşmaktadır. İlçe merkezinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında, Türk-İslam Dönemi'ne tarihlenen eserler; dinî, eğitim, gömüt, su yapıları ve sivil mimarlık örnekleri olarak gruplandırılmıştır. Yapı türlerine göre yapılan tespitlerde 13 konut, 2 cami, 3 çeşme, 6 türbe ve 1 hamam kayda geçirilmiştir.

Merkezdeki camiler arasında İmaret Camii ve Akşemseddin Camii öne çıkmaktadır. Taphaneli camiler grubuna giren İmaret Camii, taç kapısı ve kitabeleriyle dikkat çekmektedir. 15. yy.da inşa edildikleri düşünülen bu iki yapı tescilli olup restorasyonları tamamlanarak günümüze ulaşmıştır (Resim: 5).

Gömüt yapıları kapsamında merkez mezarlığında şahide formunda ve kitabeli çok sayıda Osmanlı Dönemi mezar taşı tespit edilmiştir. İlçede Gemiciler, Asri ve Eski Mezarlık olmak üzere üç mezarlık bulunmakta, defin işlemleri Eski Mezarlık dışında devam etmektedir. Türbe grubunda incelenen 6 yapının büyük kısmının geç dönemlerde onarım gördüğü ve betonarme olarak yenilediği anlaşılmıştır. Erken tarihli örneklerden biri ise Koyun Baba Türbesi'dir (Resim: 6).

Osmancık ilçe merkezinde, geleneksel konut dokusunu oluşturan bodrum+2 katlı, hırmış tekniğiyle inşa edilmiş yapılar dikkat çekmektedir. Bu yapılarda genellikle kerpiç malzeme ve tatlı kireç sıva tercih edilmiş; cumbalı, balkonlu, bahçeli ve sofa düzenlemeli plan tipleri yaygın olarak uygulanmıştır.

1.1. Osmancık-Köylerde Yapılan Çalışma Sonuçları

Merkezdeki yapıların tespit çalışmalarının tamamlanmasının ardından Osmancık ilçesinde kuzeyden güneye doğru köylerde araştırmalar sürdürülmüştür. Köylerde yapılan incelemelerde büyük oranda geç dönemlere tarihlenen yapı ve malzemeler tespit edilmiştir. Bu eserler; ambar, geleneksel konut, cami, samanlık, çeşme, köy odası, dibek, okul, ahır, türbe, mezar taşı, değirmen ve anıt ağaç gibi farklı türlerde gruplandırılmıştır. 2024 sezonunda gerçekleştirilen çalışmalarla tüm köyler taranarak belgelemeler tamamlanmıştır.

1.1.1. Dinî Yapılar: Osmancık köylerinde, Osmanlı son dönem üslubunun devamı niteliğinde olan ve çoğunluğu 20. yy.a tarihlenen camiler tespit edilmiştir. 1930-1965 yılları arasında inşa edilen bu camiler, genellikle tek mekânlı harim ve küçük ölçekte kadınlar mahfiline sahiptir; köy nüfuslarına göre ideal ölçülerde tasarlanmıştır. Çoğunluğu kerpiç ve ahşap malzemeden inşa edilen bu yapılar arasında taş kullanılarak yapılmış örnekler de bulunmaktadır.

Cami iç mekânlarında minber, mihrap, müezzin mahfili ve tavan göbeklerinde yağlı boya ile yapılmış, kalem işine benzetilen bezemeler dikkat çekmektedir. Yapım teknikleri açısından çantı, bağdadi, yığma ve karkas gibi farklı yöntemler uygulanmıştır. Ayrıca Kargı Köyü Camii, Gökdere Köyü Camii, Tekmen Köyü Camii ve Ardıç Köyü Camii kullanılan teknikleri ve mimari özellikleriyle Osmanlı Dönemi'ne tarihlendirilebilecek nitelikli örnekler arasında yer almaktadır (Resim: 7).

1.1.2. Eğitim Yapıları: Osmancık köylerindeki eğitim yapılarının büyük bölümü, 1950-1965 yılları arasında Cumhuriyet Dönemi proje ilkokulları programı kapsamında inşa edilmiş standart plan tiplerine sahiptir. Genellikle iki derslikli, öğretmen odası, lojman ve kömürlük birimlerinden oluşan bu okulların büyük kısmının günümüzde kullanılmadığı gözlemlenmiştir. Bölgedeki en erken tarihli örnekler ise Umaç, Çampınar, Sütlice, Çayır, Gecek, Kızıltepe ve Karaçay köy okullarıdır.

1.1.3. Su Yapıları: Bu grupta yalnızca çeşmeler tespit edilmiş olup genellikle tek yalaklı, uzun cepmeli ve moloz taş malzeme ile inşa edilmiş örneklerden oluşmaktadır. Bu çeşmelerin çoğu sırtlarını yamaca dayayarak su kaynağına bağlanacak şekilde konumlandırılmıştır. Kırsal yerleşimlerin neredeyse tamamında çeşmelerin geç dönemlerde yenilediği; çoğunlukla YSE ve Bayındırlık tarafından yeniden inşa edildiği belirlenmiştir.

1.1.4. Gömüt Yapıları: Mezar geleneğinin sürdüğü kırsal alanlardan biri de Osmancık ilçesi ve köyleridir. Yerleşimlerde türbe, yatır, eren ve evliya tepeleri gibi kutsal kabul edilen alanların varlığı tespit edilmiştir. Bu alanlar genellikle Hıdırellez, yağmur duası, kur-

ban ve diğer toplu törenlerin gerçekleştirildiği mekânlar olarak kullanılmaktadır. Mezarlık sınırları içinde yer alan örneklerin yanı sıra çoğunlukla tepelerde ve müstakil alanlarda konumlanan türbeler de dikkat çekmektedir. Girinoğlu-Balım Dede Türbesi, Umaç-Arap Dede Türbesi, Başpınar-Basiret Baba Türbesi, Kargı-Sultan Kız Türbesi, Ahi Baba Türbesi ve Sütluçe-Garip Dede Türbesi bu örneklerden bazılarıdır. Osmanlı Dönemi geleneklerini yansıtan mezar taşlarının sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Tespit edilen taşlar, geç dönem özellikleri taşımakta ve çoğunlukla başlık formlarına göre tipolojik olarak değerlendirilmektedir.

1.1.5. Sivil Mimarlık Örnekleri: Osmancık, geleneksel konut dokusunun birçok örneğini barındıran ve bu dokuyu diğer ilçelere kıyasla daha iyi korumayı başarmış bir yerleşimdir. Coğrafi konumu nedeniyle dağlık köylerde yoğun olarak ahşap işçiliğine rastlanırken, merkeze yakın alanlarda taş, kerpiç ve ahşap malzemelerin birlikte kullanıldığı konutlar tespit edilmiştir. Çantı tekniğiyle inşa edilen yapıların genellikle bir veya iki odalı olduğu, diğer bölümlerinin kerpiçle tamamlandığı belirlenmiştir. Bu teknikte, boydan ikiye bölünmüş özlerin dış yüzeylerinin üçgen biçiminde bırakılması cepheye hareketlilik kazandırmaktadır. Yapıların cephelerinde balkon ve cumbalarla desteklenen sofalar yaşam alanına açılmakta; bodrum+2 kat düzenine sahip plan şeması uygulanmaktadır.

2. LAÇİN

Laçin ilçe merkezindeki 3 mahalle ve 15 köyde yürütülen yüzey araştırmalarında Türk-İslam Dönemi'ne ait eserler dinî, eğitim, gömüt, su yapıları ve sivil mimarlık örnekleri olarak gruplandırılmıştır. Merkezde tespit edilen başlıca yapılar; geleneksel konut, çeşme, köy odası, dibek, ahır, mezar taşı, değirmen ve devşirme taş eserlerdir.

Dinî yapılar içinde kalem işi süslemeleriyle öne çıkan ve H.1314 (1896-1897) tarihli kitabesi bulunan Eski Cami önemli bir örnektir (Resim: 8). Su yapıları grubunda ise ilçe merkezinde geç döneme tarihlenen 4 çeşme belgelenmiştir. Gömüt yapıları arasında Mercan Dede ve Ahmed Dede Türbeleri ile mahalle mezarlığında tespit edilen, çoğunluğu Türkmen mezarlarından oluşan iki yazıtlı ve başlıklı mezar taşı yer almaktadır.

Geleneksel konut dokusu kapsamında ise merkezde zemin+1 katlı, balkonlu cepheye sahip ve taş, tuğla, kerpiç ile ahşap malzeme kullanılarak inşa edilmiş 3 yapı belirlenmiştir (Resim: 9).

2.1. Laçin-Köylerde Yapılan Çalışma Sonuçları

Laçin ilçe merkezi ve köylerinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında büyük ölçüde geç döneme tarihlenen çok sayıda eser tespit edilmiştir. Köylerde yerinde incelenerek belgelenen bu taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları; ambar, geleneksel konut, cami, çeşme, köy odası, dibek, okul, ahır, türbe, mezar taşı ve değirmen gibi farklı yapı türlerinden oluşmaktadır.

2.1.1. Dinî Yapılar: 15 köyde yürütülen yüzey araştırmalarında 20. yy. özellikleri taşıyan iki cami tespit edilmiştir. Bu camilerin geleneksel plan şemalarına göre inşa edildiği belirlenmiştir. Diğer köylerde yer alan camilerin ise yakın dönemde yapıldığı ve büyük onarımlar geçirdiği görülmüştür. Laçın'deki camiler genel olarak küçük ölçekli olup ahşap+karkas ve taş gibi malzemelerle inşa edilmiştir. Tespit edilen dinî yapıların çoğu Cumhuriyet Dönemi ve sonrasına tarihlenmektedir. İç mekânda mihrap, minber ve tavan gibi öğelerde işçilik örnekleri bulunurken; dış cepheler ise sade bir tasarıma sahiptir.

2.1.2. Eğitim Yapıları: Laçın'e bağlı köylerde yapılan yüzey araştırmalarında 1960-1975 yılları arasında inşa edilmiş köy okulları tespit edilmiştir. Taş, tuğla ve ahşap malzeme kullanılarak inşa edilen bu okulların büyük çoğunluğu kâgir yapıdadır ve genellikle 1 veya 2 derslik, bir müdür odası ile girişi ayrı öğretmen lojmanından oluşmaktadır. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında başlatılan tip proje uygulamalarının devamı niteliğindeki bu yapılar, cephelerinde çok sayıda pencereyle dışa açılmakta ve kırma çatı ile örtülmektedir. Bu tarihler arasında Laçın'de köy okulu belgelenmiştir.

2.1.3. Su Yapıları: Laçın ilçesine bağlı köylerde toplam 14 çeşme tespit edilmiştir. Köylerde yaygın olarak YSE ve Bayındırlık tarafından yapılmış çeşmeler mevcuttur. Uzunlamasına planlı, en az bir yalıklı, tek lüveli ve yığma taş malzeme ile inşa edilmiş bu köy çeşmeleri yerinde incelenerek belgelenmiştir. Bölgede hamam veya hamam kalıntısına ise rastlanmamıştır.

2.1.4. Gömüt Yapıları: Laçın ilçesine bağlı köylerde yürütülen yüzey araştırmalarında, Kavaklıçiftlik-Dedelik, Mescitli-Bekir Dede, Çamlıca-Bardak Dede, Doğanlar-Dede ve Kuyumcu-Vayisoğlu Türbeleri olmak üzere toplam 5 türbe tespit edilmiştir. Ayrıca 8 mezar taşı yerinde incelenerek belgelenmiştir. Oldukça aşınmış durumdaki bu taşlar, üzerlerindeki motif ve yazıtlarla Geç Dönem Osmanlı'ya işaret etmektedir; çoğunda kitabe bulunmadığı, bazı sütun elemanlarının da mezar taşı olarak kullanıldığı belirlenmiştir.

2.1.5. Sivil Mimarlık Örnekleri: Köylerde de geleneksel konut mimarisine ait farklı tipolojik örnekler tespit edilmiştir. Merkezde 3, köylerde ise toplam 16 konut yerinde incelenerek belgelenmiştir. Yapıların inşasında taş, tuğla ve ahşap gibi farklı malzemeler kullanılmış; genel olarak zemin+1 katlı plan şemasına sahip bu konutlarda karkas sistem tercih edilmiştir.

3. OĞUZLAR

Oğuzlar ilçe merkezinde ve köylerinde yapılan yüzey araştırmalarında Türk-İslam Dönemi'ne ait dinî, eğitim, gömüt, su yapıları ve sivil mimarlık örnekleri tespit edilmiştir. Merkezde geleneksel konut, çeşme, köy odası, dibek, mezar taşı ve değirmen gibi yapılar belgelenmiştir. Çalışmalar, ilçeye bağlı 7 mahalle ve 6 köyde tamamlanmıştır.

Dinî yapılar arasında Merkez Camii ve Kızılcapelit Camii öne çıkmaktadır. Merkez Camii'nin minaresindeki kitabe H.1132 (1716) tarihini taşımakta ve ilçedeki en eski İsla-

mi dönem eseri olarak değerlendirilmektedir; Kızılçapelit Camii ise 1950’li yıllarda inşa edilmiştir. Çeşmeler yerel malzemeye, yalak ve lüle düzeninde sade formlarda yapılmıştır. Gömüt yapıları kapsamında merkez mezarlığında kitabeli mezar taşı bulunmazken, Karadonlu Can Baba Türbesi ve çeşitli erenlikler tespit edilmiştir. Horasan erenlerinden olduğu düşünülen Karadonlu Can Baba’nın türbesinin girişinde geç döneme ait kitabe yer almaktadır (Resim: 10). Ayrıca merkezde, 19. yy sonu-20. yy başına tarihlenen, iki oda ve bir sofadan oluşan Ahmet Çavuş’a ait köy odası belgelenmiş; yapının günümüzde yıkılma riskiyle karşı karşıya olduğu belirlenmiştir.

3.1. Oğuzlar-Köylerde Yapılan Çalışma Sonuçları

3.1.1. *Dinî Yapılar:* Oğuzlar’a bağlı toplam 6 köyde yapılan yüzey araştırmalarında tarihi nitelikte cami tespit edilememiştir. Ancak 1950’de inşa edilen Asarçay Camii’nin, geleneksel yapım tekniklerine uygun olarak tasarlandığı belirlenmiştir. Diğer köy camilerinin ise yakın dönemde yapıldığı görülmektedir. Oğuzlar’daki camilerin genel özellikleri incelendiğinde, küçük ölçekli ve ahşap+karkas ile taş malzemelerin kullanıldığı yapılar olduğu anlaşılmaktadır.

3.1.2. *Eğitim Yapıları:* Oğuzlar’a bağlı köylerde 1960-1985 yılları arasında inşa edilmiş iki köy okulu tespit edilmiştir. Taş, tuğla ve ahşap malzeme kullanılarak inşa edilen bu okulların büyük kısmı kâgir yapıdadır; genellikle 1 veya 2 derslik, bir müdür odası ve girişi ayrı öğretmen lojmanından oluşmaktadır. Cumhuriyet Dönemi’nin ilk yıllarında başlatılan tip proje uygulamalarının devamı niteliğinde inşa edilen bu yapılar çok sayıda pencereyle aydınlatılan ve kırma çatıyla örtülü cephe düzenlemeleriyle dikkat çekmektedir.

3.1.3. *Su Yapıları:* Oğuzlar’a bağlı köylerde yapılan yüzey araştırmalarında, sayısı 9 olarak tespit edilen köy çeşmeleri incelenmiştir. Bu çeşmelerin genelinde geleneksel tasarımdan uzak, basit formların tercih edildiği görülmektedir. Çoğu eski çeşmenin yıkılarak yerine yenisinin yapıldığı belirlenmiştir. Uzunlamasına planlı, en az iki yalaklı, tek lüneli ve yığma taş malzeme ile inşa edilmiş büyük boyutlu örnekler yerinde belgelenmiştir. Bölgede ayrıca hamam veya hamam kalıntısına rastlanmamıştır.

3.1.4. *Gömüt Yapıları:* Köylerde toplam 3 türbe/erenlik/dedelik yapısı tespit edilmiştir. Zaman içinde halk tarafından yenilenen bu kâgir yapıların çoğunun defin tarihleri bilinmemektedir. Oğuzlar ilçe sınırını çevreleyen tepelik alanlarda dedelerin varlığı, Asya kökenli inanç ve ziyaret geleneklerinin sürekliliğini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca bölgede kurban ritüellerinin ve törenlerinin devam etmesi bu durumu desteklemektedir. Osmanlı Dönemi’ne tarihlenebilecek mezar taşına ise rastlanmamıştır.

3.1.5. *Sivil Mimarlık Örnekleri:* Köylerde geleneksel konut mimarisine ait farklı tipolojik örnekler tespit edilmiştir. Bu yapıların inşasında taş, tuğla ve ahşap gibi çeşitli malzemeler kullanılmış; genellikle zemin+1 katlı olarak tasarlanmış ve karkas sistem uygulanmıştır.

4. DODURGA

Dodurga ilçe merkezi ve köylerinde yürütülen yüzey araştırmalarında geleneksel konut, çeşme, köy odası, dibek ve mezar taşı gibi eserler yerinde incelenerek belgelenmiştir. Çalışmalar, merkeze bağlı 6 mahalle ve 12 köyde tamamlanmıştır.

Merkezde tespit edilen iki camiden biri 1860 tarihli Şeyh Habib Camii'dir. Enlemesine plan şemasıyla Çorum'da eşi olmayan bu yapı, yoğun onarımlar nedeniyle özgünlüğünü büyük ölçüde kaybetmiş; ancak mihrabı özgün olarak günümüze ulaşmıştır ve üzerinde H. 1282 (1865) tarihli kitabe yer almaktadır (Resim: 11). Diğer cami, yakın dönemde (1983) inşa edilen Kızıllanat Camii'dir.

Gömüt yapıları kapsamında 4 ayrı parselde konumlanan mezarlıklarda çok sayıda kayarak taşından yapılmış mezar taşı belgelenmiştir. Bu taşlarda kazıma tekniğiyle Osmanlıca yazılmış, genellikle isim ve ölüm tarihinin yer aldığı kitabeler görülmüştür. Malzemenin kolay işlenebilmesi tercih sebebi olurken, düşük dayanıklılığı nedeniyle taşların zamanla tahrip olduğu belirlenmiştir.

Merkezde tespit edilen 4 geleneksel konutun inşasında taş, tuğla, kerpiç ve ahşap gibi malzemeler kullanılmış; yapıların genel olarak zemin+1 katlı olduğu anlaşılmıştır.

4.1. Dodurga-Köylerde Yapılan Çalışma Sonuçları

4.1.1. Dinî Yapılar: Dodurga'ya bağlı toplam 12 köyde yürütülen yüzey araştırmalarında 7 köyde cami tespit edilmiştir. Bu camilerin büyük kısmının yenilendiği ve özgün niteliklerini büyük ölçüde kaybettiği belirlenmiştir. Bölgedeki en önemli örneklerden biri H.1271 (M.1855) tarihli ve tescilli olan Obruk Köyü Camii'dir. Kalem işi bezemelerle süslenmiş giriş cephesi ve iç mekânında, bitkisel motiflerin yanı sıra mimari detaylarda renkli boyalarla yapılan süslemeler görülmektedir; ancak kalem işleri boyanarak kısmen kapatılmıştır. Diğer örnekler arasında 1962 tarihli Berk Köyü Camii'nde yenilenmiş iç mekân, mihrap ve minber tespit edilmiş; Kuyucak köyünde eski kalem işli caminin yanarak yok olduğu, yerine yeni bir cami yapıldığı belirlenmiştir. Ayva köyünde de yeni bir cami inşa edilmiş; eski caminin ahşap kapısı korunarak bu yapıya monte edilmiştir (Resim: 12).

4.1.2. Eğitim Yapıları: Köylerdeki araştırmalarda, 1960-1965 sonrasında inşa edilmiş köy okullarının varlığı tespit edilmiştir. Bu yapılar arasında 1955-1960'lı yıllara tarihlenen tek örnek Tutuş köyündeki eski okul olarak belirlenmiştir. Köy okullarının benzer mimari şemaları, dönemin üslup özelliklerini yansıtmaktadır. Yapıların inşasında taş, tuğla ve ahşap gibi farklı malzemeler kullanılmıştır.

4.1.3. Su Yapıları: Köylerde toplam 4 çeşme tespit edilmiştir. Uzunlamasına planlı, en az bir yalıklı, tek lüleli ve yığma taş malzemeden inşa edilmiş bu büyük boyutlu köy çeşmeleri yerinde belgelenmiştir. Bölgede hamam veya hamam kalıntısına rastlanmamış; yalnızca iki köyde yunaklık tespit edilmiştir.

4.1.4. Gömüt Yapıları: Dodurga ilçesine bağlı köylerde toplam 6 türbe tespit edilmiştir. Zaman içinde halk tarafından yenilenen bu kâgir yapıların çoğunun defin tarihleri bilinmemektedir (Resim: 13). Yapılan yüzey araştırmasında ayrıca mezar taşları da belgelenecek kayıt altına alınmıştır. Oldukça aşınmış durumdaki bu taşlar üzerindeki yazıtlar Geç Dönem Osmanlı'ya tarihlendirilmektedir. Köylerde genellikle Türkmen mezarlarıyla karşılaşmış; merkezde görülen kayrak taşından yapılmış mezar taşlarının benzer örnekleri merkeze yakın Çiftlik köyünde de yaygın olarak tespit edilmiştir.

4.1.5. Sivil Mimarlık Örnekleri: Köylerde geleneksel konut mimarisinin farklı tipolojilerde pek çok örneği tespit edilmiştir. Yapıların inşasında taş, tuğla ve ahşap gibi çeşitli malzemeler kullanılmıştır. Genel olarak zemin+1 katlı olarak tasarlanan bu yapılarda karkas sistem tercih edilmiş; cephelerde cumbalarla hareketlilik sağlanmıştır.

SONUÇ

“Çorum İli ve İlçelerinde Yürütülen Türk-İslam Dönemi Yüzey Araştırması Projesi”nin 2024 yılı ikinci sezon çalışmaları Kargı, Osmancık, Laçın, Oğuzlar ve Dodurga ilçeleriyle sınırlandırılmış; söz konusu ilçelerin merkez ve köylerinde kapsamlı bir belgeleme faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda bölgenin tarihî ve kültürel dokusunu oluşturan eserlerin çoğunlukla dinî, eğitim, gömüt, su yapıları ve sivil mimarlık örnekleri olmak üzere beş ana grupta toplandığı tespit edilmiştir.

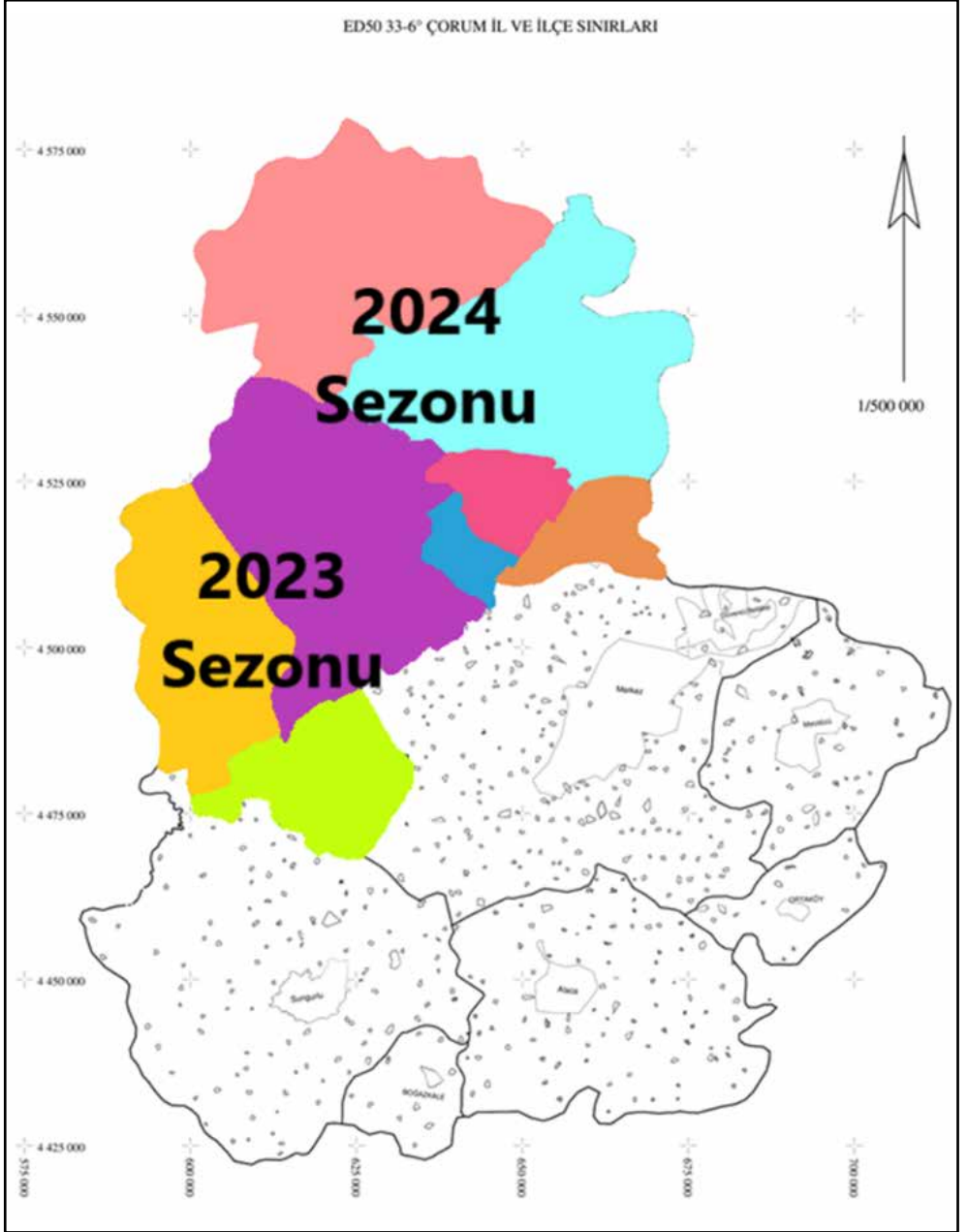
Araştırmanın başlangıç noktası olan Kargı ilçesi Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen cami, türbe ve hamam gibi anıtsal eserlerin yanı sıra özellikle dağlık köylerde çantı tekniği ile inşa edilmiş, merkezde ise hımsız teknikli çok sayıda geleneksel konut örneği ile dikkat çekmiştir. Köylerdeki dinî yapılarda Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerine ait camiler, taş, ahşap ve kerpiç gibi yerel malzemelerle inşa edilmiş; özgün plan ve yapım teknikleriyle kültürel sürekliliğin izlerini taşımaktadır. Osmancık ilçesi merkezinde İmaret ve Akşemseddin Camileri gibi erken dönem Osmanlı eserlerinin yanı sıra türbeler ve geleneksel konut dokusu öne çıkmaktadır. Köylerde ise 20. yy.a tarihlenen camiler, tipik Cumhuriyet Dönemi köy okulları ve taş örgü çeşmeler ile halk inancına bağlı türbe ve yatır kültürünün varlığı belirlenmiştir. Laçın ilçesinde sayıca az ancak yerel mimariyi yansıtan dinî ve sivil mimari örnekleri, su yapıları ve gömüt yapıları belgelenmiştir. Merkezdeki Eski Cami, iç mekân-daki kalem işi süslemeleriyle öne çıkarken; köylerdeki camiler ve köy odaları, 20. yy. inşa geleneklerini temsil etmektedir. Oğuzlar ilçesi araştırmalarında, merkezde yer alan Merkez Cami ve Karadonlu Can Baba Türbesi gibi önemli yapılar tespit edilmiş; köylerde ise geç döneme tarihlenen camiler ve geleneksel konutlar kayıt altına alınmıştır. İlçenin kırsal dokusunda dedelik, erenlik gibi inanç merkezlerinin varlığı, kültürel hafızanın korunmasına katkı sağlamaktadır. Dodurga ilçesinde ise Şeyh Habib Camii gibi özgün tarihî yapılara rağmen, çoğu yapının geç dönemde onarımlar ve değişiklikler nedeniyle özgün niteliklerini büyük ölçüde kaybettiği görülmüştür. Köylerde tespit edilen Obruk Köyü Camii gibi eserler, kalem işi bezemeleriyle dikkat çekmiştir. Ayrıca kayrak taşından yapılan mezar taşları bölgenin yerel taş işçiliği açısından önem taşımaktadır.

Genel olarak proje kapsamında yapılan çalışmalar Türk-İslam Dönemi mimari mirasının bölgesel çeşitliliğini ve yerel inşa tekniklerinin sürekliliğini ortaya koymuştur. Elde edilen veriler; ahşap, taş ve kerpicin yöresel koşullara göre kullanımı, çantı ve hımış tekniklerinin yaygınlığı, köylerdeki cami ve çeşmelerin fonksiyonel sadeliği gibi unsurlarla Çorum ve çevresinin kırsal mimari kimliğine dair kapsamlı bir veri seti oluşturmuştur. Ayrıca türbe ve mezar taşlarında gözlenen bezemeler ve yazıtlar; sosyal bellek, halk inançları ve sanat anlayışının somut göstergeleri olarak belgelenmiştir. Bu sonuçlar, hem yerel kültür varlıklarının korunması ve restorasyonu için bilimsel bir temel sunmakta; hem de bölgedeki tarihsel, kültürel ve mimari çeşitliliğin gelecek kuşaklara aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Projenin sonraki aşamalarında yapılacak detaylı tipoloji, kronoloji ve koruma analizleriyle, Çorum ve çevresindeki Türk-İslam Dönemi eserlerinin bütüncül olarak değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

TEŞEKKÜR

Saha çalışmaları sürecinde bakanlık temsilcimiz Burcu Hanım'a; Çalışma aşamasında araç temini, beslenme, konaklama gibi imkânları sağladıkları için Kargı Kaymakamı Furkan Aksoy'a, Dodurga Kaymakamı Hakan Vatansever'e, Osmancık Belediye Başkanı Ahmet Gelgör'e, Laçın Belediye Başkanı Mustafa Toydemir'e, Oğuzlar Belediye Başkanı Mustafa Cebeci'ye, ilçe haritalarının ölçeklendirmesinde destek veren harita mühendisi Hüseyin Tamirci'ye ve ekibimizle ilgilenen köy muhtarları ile köy halkına içten teşekkürlerimizi iletiriz.

EKLER

Harita 1: 2024 Yılı 2.Sezon Çalışma Alanları

Resim 1: Kargı Merkez, İmam Bey Camii ve Mihri Hatun Camii Kitabeleri

Resim 2: Kargı Merkez Osmanlı Hamamı

Resim 3: Kargı, Örencik Köyü Camii ve Oğuz Köyü Camii

Resim 4: Hacıhamza Köyü Sinan Paşa Hamamı ve Halılar Köyü Su Sarnıcı

Resim 5: Osmaniç, Merkez İmaret Camii ve Akşemseddin Camii

Resim 6: Osmancık, Merkezdeki Mezar Taşlarından Örnekler

Resim 7: Osmancık, Gökdere Köyü Camii, Tekmen Köyü Camii ve Ardıç Köyü Çantı Camii

Resim 8: Laçin Merkez Eski Cami

Resim 9: Laçin Merkez Sivil Mimarlık Örnekleri

Resim 10: Oğuzlar Merkez Karadonlu Can Baba Türbesi

Resim 11: Dodurga, Merkez Şeyh Habib Camii

Resim 12: Dodurga, Mehmet Dede Obruk Köyü Camii

Resim 13: Dodurga, M.D. Obruk Hasan Baki Türbesi, M.D. Tekke Köyü Mehmet Dede Türbesi ve Çiftlik Köyü, Hüsem Dede Türbesi

2023 VE 2024 YILLARI SİVAS İLİ (ULAŞ VE GÜRÜN İLÇELERİ) DEMİR ÇAĞ VE ÖNCESİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Olca ZENGİN KOŞAN*

Faruk AY

Filiz AY ŞAFAK

Kadir BÖYÜKULUSOY

Çağdaş KUŞÇU ŞİMŞEK

GİRİŞ

“Sivas İli Demir Çağ ve Öncesi Arkeolojik YüzeY Araştırması Projesi”nin ikinci sezonu 2023’te Ulaş ilçesinde, üçüncü sezonu ise 2024’te Ulaş ve Gürün ilçelerinde gerçekleştirilmiştir.

1. 2023 YILI SİVAS İLİ (ULAŞ İLÇESİ) DEMİR ÇAĞ VE ÖNCESİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

“Sivas İli Demir Çağ ve Öncesi YüzeY Araştırması” 2023 yılı çalışmaları 12-22 Haziran 2023 tarihleri arasında Ulaş ilçesinde gerçekleştirilmiştir. YüzeY araştırmamıza Bakanlık Temsilcisi olarak Günay Yeğen eşlik etmiştir. YüzeY araştırması, Yürütücü Dr. Öğr. Üyesi Olca Zengin Koşan ve Ekip Üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Filiz Ay Şafak, Dr. Öğr. Üyesi Kadir Büyökulusoy, Öğr. Gör. Faruk Ay, Yüksek Lisans Öğrencisi Zeynep Bakar olmak üzere toplam 5 kişi ile tamamlanmıştır. Araştırmanın yakıt giderleri için Sivas Belediyesi, araç temini için Sivas Özbelsan Tic. A.Ş. destek olmuştur. YüzeY araştırmamıza desteklerini sunan kurumlar ile özverili çalışmaları nedeniyle bakanlık temsilcimiz Günay Yeğen’e ve ekip üyelerine çok teşekkür ederiz. 2023’te şiddetli yağışlar nedeniyle araziye toplam altı gün gidilebilmiştir. Ağırıklı olarak Ulaş ilçesinin güneydoğu kesiminde yürütülen çalışmalarda toplam 8 sit alanı saptanmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi Olca ZENGİN KOŞAN; Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 58140 Kampüs-Sivas/TÜRKİYE, E-posta: okosan@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0656-3093>
Öğr. Görevlisi Faruk AY; Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, 58140 Kampüs-Sivas/TÜRKİYE, E-posta: farukay@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4201-4422>
Dr. Öğr. Üyesi Filiz AY ŞAFAK; Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 58140 Kampüs-Sivas/TÜRKİYE, E-posta: fay@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8813-5588>
Dr. Öğr. Üyesi Kadir BÖYÜKULUSOY; Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 58140 Kampüs-Sivas/TÜRKİYE, E-posta: kulusoy@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8641-6802>
Doç. Dr. Çağdaş KUŞÇU ŞİMŞEK; Akdeniz Üniversitesi, Fen Fakültesi, Uzay Bilimleri ve Teknolojileri Bölümü, Konyaaltı-Antalya/TÜRKİYE, E-posta: cksimsek@akdeniz.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3161-6508>

1.1 2023'te Yeni Saptanan Arkeolojik Sit Alanları

Bostankaya 3 Tepe Üstü Yerleşimi: Bostankaya köy merkezinin yaklaşık 200 m kuzeyinde yer almaktadır. Yerleşim, Bostankaya Gar binasından Bostankaya köy yoluna sapıldığına yaklaşık 700 m ileride, tepelik bir alandır. Erken Tunç ve Demir Çağ'a ait çanak çömlek parçaları bulunmuştur.

Kertmekaracaören Tepe Üstü Yerleşimi: Kertmekaracaören köyü yoluna sapıldığına Aygır Gölü'ne giden tali yol üzerindeki bazalt tepe üzerindedir. Erken Tunç, Geç Tunç, Demir Çağ ve Klasik Çağ'a tarihlenen çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır.

Kertmekaracaören Tümülüsü (?): Kertmekaracaören köyü yoluna sapıldığına Aygır Gölü'ne giden tali yoldan gölü kesen bent üzerinden geçerek ulaşılan alandır. Tümülüsün kuzeyinden demir yolu geçmektedir. Sit alanında dağılmış vaziyette bazalt taşlar yer almaktadır. Ancak arazi eğimli ve yoğun bitki örtüsü ile kaplı olduğu için daha fazla ayrıntı elde edilememiştir. Etrafında çanak çömlek parçasına rastlanmadığı için mezar yapısı olabileceği düşünülmüştür.

Asma Mevkii Tepe Üstü Yerleşimi: Beypınarı Yolu üzerinde Başçayır köyü yoluna sapıldığına yaklaşık 300 m ileride yolun solunda yer almaktadır. Tepe üstünde yer alan yerleşim geniş bir alana yayılmıştır. Tepelik alan toprak alınması nedeniyle yer yer tahrip olmuştur. Erken Tunç, Demir ve Klasik Çağ'a tarihlenen çanak çömlek parçaları bulunmuştur.

Örenlice Düz Yerleşimi: Eskikarahisar köyünden Örenlice'ye giden yolun 18. km'sinde, yolun sağ ve sol kesiminde kalan tarlalar üzerinde yer almaktadır. Demir Çağ, Klasik Çağ ve Orta Çağ'a tarihlendirilebilecek çanak çömlek bulunmuştur.

Taşocağı Mevkii Tepe Üstü Yerleşimi: Acıyurt köyünden Çevirme köyüne gidilen yolun yaklaşık 2 km ilerisinde, yolun hemen sağındaki tepelik alanda yer alır. Güneyinde Yukarı Kalaca yerleşimi bulunmaktadır. Demir Çağ ve Klasik Çağ'a ait çanak çömleklere rastlanmıştır.

Korubaşı Höyüğü: Korubaşı köyüne giden Beypınarı Yolu üzerinde, köy mezarlığının hemen güneydoğusunda yer almaktadır. Köy merkezine yaklaşık 250 m mesafededir. Höyük üzerinde eski ve modern iki mezar bulunmaktadır. Erken Tunç, Demir Çağ ve sonrası tarihlenen çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır.

Seksenveren Mevkii Tepe Üstü Yerleşimi: Beypınarı Yolu üzerinde, Korubaşı köy merkezine 1 km mesafededir. Erken Tunç, Demir ve Klasik Çağ'a ait çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır.

2. 2024 YILI SİVAS İLİ (ULAŞ VE GÜRÜN İLÇELERİ) DEMİR ÇAĞ VE ÖNCESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

2024'te, Bakanlığımızın genişletme kararımızı uygun bulması neticesinde Gürün ilçesi de yüzey araştırma alanına dâhil edilmiştir. Araştırma 02-16 Eylül 2024 tarihleri arasında

Ulaş ve Gürün ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmamıza Bakanlık Temsilcisi olarak Sivas Arkeoloji Müzesi'nden Aysel Bölükbaşı katılmıştır. Bu yılki çalışmalar Yürütücü Dr. Öğr. Üyesi Olcay Zengin Koşan ve Ekip Üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Filiz Ay Şafak, Öğr. Gör. Jeolog Faruk Ay, Arkeoloji Yüksek Lisans Öğrencisi Hüseyin Uyanık'ın katılımı ile tamamlanmıştır. Araştırmamıza izin veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne ve özverili çalışmaları nedeniyle bakanlık temsilcimiz Aysel Bölükbaşı'na teşekkürlerimizi sunuyoruz.

2024'te Ulaş ilçesinde 4 yerleşim ve 1 tümülüs olmak üzere 5, Gürün ilçesinde ise 1 yerleşim ve 1 çakmak taşı atölyesi olarak 2 yeni sit alanı tespit edilmiştir. Ayrıca Ulaş ve Gürün ilçelerinde toplam 6 tescilli alan ziyaret edilmiştir.

2.1 2024'te Yeni Tespit Edilen Sit Alanları

Sinebel Tepe Üstü Yerleşimi: Ulaş ilçesi Karagöl köy merkezinin yaklaşık 1.25 km kuzeybatısında yer almaktadır. Etrafı tarlalar ile çevrili yerleşimin güney kesiminde yer alan taş yamaç döşemesine ait taşların bir kısmı tarım faaliyetleri sırasında sökülmüştür. Alanda Erken Tunç, MÖ 2. bin ve Orta Çağ'a tarihlendirilebilecek çanak-çömlek parçaları bulunmuştur.

Kumlu Dere Tepe Üstü Yerleşimi: Ulaş ilçesi Korubaşı köy merkezinin yaklaşık 1.8 km kadar batısındadır. Ulaş yönünden Korubaşı Köyü'ne gidilirken yolun sağ yanında tarlalar içinden yüründüğünde Taşlı Deresi'ni geçerek ulaşılan bir tepe üzerinde yer almaktadır. Alanda Erken Tunç, MÖ 2. bin, Demir Çağ ve Orta Çağ'a tarihlendirilebilecek çanak-çömlek parçaları bulunmuştur.

Sinebel Tümülüsü: Ulaş ilçesi Karagöl köy merkezinin yaklaşık 3 km kuzeybatısında yer almaktadır. Beypınarı yolunun sol kesiminde bulunan tümülüs, üzerindeki beyazımsı küllü toprak tabakası ile fark edilebilmektedir. Tümülüsün tepe kesimi kaçak kazı çukuru ile tahrip edilmiştir. Dağınık halde ortalama 45x50 cm büyüklüğünde düzeltilmiş taşlar gözlemlenmiştir. Alanda Demir ya da Helenistik-Roma Çağı'na tarihlendirilebilecek birkaç parça çanak-çömlek parçası bulunmuştur.

Kapıkaya Tepe Üstü Yerleşimi: Ulaş ilçesi Yeşilyurt Mahallesi'ndeki TİGEM Ulaş Tarım İşletme Müdürlüğü arazisi içerisinde yer almaktadır. Tepe kesiminde büyük bir kaya kütlesi yer almaktadır. Alanda MÖ 2. binyıl, Demir Çağ, Helenistik-Roma ve Orta Çağ'a tarihlendirilebilecek çanak-çömlek parçaları bulunmuştur.

Köyaltı Tepe Üstü Yerleşimi: Ulaş ilçesi Gürpınar köy merkezinin yaklaşık 5 km kadar kuzeybatısındadır. Taşlı Deresi'ni geçerek ulaşılan bir tepe üzerinde yer almaktadır. Alanda Erken Tunç Çağ, MÖ 2. binyıl, Demir Çağ ve Orta Çağ'a tarihlendirilebilecek çanak-çömlek parçaları mevcuttur. Tepe üzerinde büyük bir kaçak kazı çukuru açılmıştır.

Tavşançalı Yerleşimi: Gürün ilçesi Göbekören köy merkezinin yaklaşık 3 km kadar doğusundadır. Köye giden yolun her iki yanında yer almaktadır. Alanda Erken Tunç Çağ, MÖ

2. binyıl, Demir Çağ, Helenistik-Roma ve Orta Çağ'a tarihlendirilebilecek çanak-çömlek parçaları mevcuttur.

Yazı Mevkii Çakmak taşı Atölyesi: Gürün ilçesi Güldede köy merkezinin yaklaşık 1 km güneyindedir. Alanda çakmak taşı kütlelerinin yanı sıra yontma taş aletler ve atıkları, çekirdekler bulunmaktadır.

2.2 2024'te Ziyaret Edilen Tescilli Sit Alanları

Höyüktepe yerleşimi: Ulaş ilçesi Eskikarahisar köyündedir. 2018'de 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir (Web: 1). Alanda Erken Tunç, MÖ 2. binyıl, Demir Çağ ve Orta Çağ'a ait çanak çömlek parçaları bulunmuştur.

Çayırlar Höyüğü: Ulaş ilçesi Karagöl köyü sınırları içindeki höyük 2021'de 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir (Web: 2). Alanda MÖ 2. bin, Demir Çağ, Helenistik-Roma Çağı'na tarihlenen çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır.

Karatepe Yerleşimi: Ulaş ilçesi Hürriyet Mahallesi'ndeki yerleşim 2023'te 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir (Web: 3). Yerleşimin tepe kesiminde kaçak kazı çukuru açılmıştır. Erken Tunç, Geç Tunç, Demir Çağ ve Klasik Çağ'a tarihlenen çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır.

Tekirahma Antik Yerleşimi: Gürün ilçesi Güldede köyünde yer alır. 2008'de 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir (Web: 4). Alanda Kalkolitik, Erken Tunç Çağ, MÖ 2. binyıl, Demir, Helenistik, Roma ve Orta Çağ'a tarihlenen çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır.

Göbekviran Köyü Kalesi: Gürün ilçesi Göbekören köyündeki yerleşim 1993 yılında 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir (Web: 5). Alanda Erken Tunç Çağ, MÖ 2. binyıl, Demir, Helenistik, Roma ve Orta Çağ'a tarihlenen çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır.

Kaletepe Höyüğü: Gürün ilçesi Beypınarı köyündeki yerleşim 1994'te 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir (Web: 6). Alanda Kalkolitik, Erken Tunç Çağ, MÖ 2. binyıl, Demir, Helenistik, Roma ve Orta Çağ'a tarihlenebilecek çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır.

2. SONUÇ

2022'de başladığımız "Sivas İli Demir Çağ ve Öncesi Yüzey Araştırması Projesi" kapsamında Ulaş ilçesinin tüm köyleri arazinin ve hava şartlarının elverdiği ölçüde dolaşmıştır. Yüzey araştırmasının bütçesinin sınırlı olması, araziye uygun, yeterli büyüklükte araç sağlanamaması nedeniyle ekibin 5 ila 6 kişiden oluşması, araştırma tarihlerindeki şiddetli yağış, arazideki yoğun bitki örtüsü ve ilçedeki kaçak kazıların sayısının fazla olması göz önünde bulundurularak arazinin yaya olarak hızlı biçimde taranması uygun bulunmuştur.

Araştırmada bulunan sit alanlarının koordinatları 2022’de Cors cihazı ile 2023 ve 2024 yıllarında cep telefonundaki Map Plus uygulaması ile saptanmıştır. Daha sonra bu koordinatlar harita mühendisleri Doç. Dr. Çağdaş Kuşçu Şimşek ve Halime Ödül tarafından CBS programına aktarılmıştır. Ulaş ilçesinde 2022-2024 yılları arasında tarafımızdan ilk kez saptanan toplam 31 sit alanının dönem ve köy bilgileri aşağıdaki tabloda (Tablo 1) verilmiştir. 2024’te ilk kez yüzey araştırmasına dâhil edilen Gürün ilçesinde ise Yazıyurdu Bucağı’nda daha önce tescillenmiş sit alanlarını ziyaret ederek, durum tespiti yapılması hedeflenmiştir. Ne yazık ki Gürün ilçesinde de sit alanlarında kaçak kazı faaliyetleri olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo: 1 Ulaş İlçesinde 2022-2024 Yılları Arasında İlk Kez Saptanan Sit Alanları

Sıra no	SİT ADI	KÖY	Dönemler
1	Paleolitik lokasyon	Yeşilyurt	Orta Paleolitik
2	Tekkaya Yamaç Yerleşimi	Acıyurt	Orta Çağ
3	Yukarı Kalaca Tepe Üstü Yerleşimi	Acıyurt	MÖ 2. bin, Demir, Helenistik-Roma, Orta Çağ
4	Gevenli Mevkii Yerleşimi	Acıyurt	Helenistik-Roma, Orta Çağ
5	Yukarıda Yamaç Yerleşimi		Kalkolitik, Erken Tunç, Orta Çağ
6	Tuz Taşı Mevkii Yamaç Yerleşimi	Yukarıda	MÖ. 2. bin, Demir, Helenistik-Roma, Orta Çağ
7	Yukarıda Tepeüstü Yerleşimi	Yukarıda	Erken Tunç, MÖ 2.bin, Demir, Helenistik-Roma, Orta Çağ
8	Bostankaya 1 Tepetüstü Yerleşimi	Bostankaya	MÖ 2.bin, Demir, Helenistik-Roma, Orta Çağ
9	Bostankaya 2 Tepetüstü Yerleşimi	Bostankaya	MÖ 2.bin, Demir, Helenistik-Roma, Orta Çağ
10	Akkaya Yamaç Yerleşimi	Akkaya	Demir, Helenistik-Roma, Orta Çağ
11	Kaçak Mevkii Yamaç Yerleşimi	Baharözü	Kalkolitik, Erken Tunç, Helenistik-Roma, Orta Çağ
12	Körpınar Mevkii Yerleşimi	Yapalı	Kalkolitik, Erken Tunç, Demir, Helenistik-Roma, Orta Çağ
13	Keçi Kalesi Mevkii 1 Tepeüstü Yerleşimi	Demircilik	Helenistik-Roma, Orta Çağ
14	Keçi Kalesi Mevkii 2 Tepeüstü Yerleşimi	Demircilik	Helenistik-Roma, Orta Çağ
15	Keçi Kalesi Mevkii 3 Tepeüstü Yerleşimi	Demircilik	Demir, Helenistik-Roma, Orta Çağ
16	Keşişderesi Mevkii Tepeüstü Yerleşimi	Çevirme	Kalkolitik
17	Köyönü Mevkii Tepeüstü Yerleşimi	Çevirme	Kalkolitik
18	Şahinçayırı Mevkii Tepeüstü Yerleşimi	Çevirme	Kalkolitik
19	Bostankaya 3 Tepe Üstü Yerleşimi	Bostankaya	Erken Tunç, Demir
20	Kertmekaracaören Tepe Üstü Yerleşimi	Kertmekaracaören	Erken Tunç, MÖ 2. Bin, Demir, Helenistik-Roma

21	Kertmekaracaören Tümülüsü	Kertmekaracaören	?
22	Asma Mevkii Tepe Üstü Yerleşimi	Eskikarahisar	Erken Tunç, Demir, Helenistik-Roma
23	Örenlice Düz Yerleşimi	Örenlice	Demir, Helenistik-Roma, Orta Çağ
24	Taşocağı Mevkii Tepe Üstü Yerleşimi	Acıyurt	Demir, Helenistik-Roma
25	Korubaşı Höyüğü	Korubaşı	Erken Tunç, Demir, Helenistik-Roma, Orta Çağ
26	Seksenveren Mevkii Tepe Üstü Yerleşimi	Korubaşı	Erken Tunç, Demir, Helenistik-Roma, Orta Çağ
27	Sinebel Tepe Üstü Yerleşimi	Karagöl	Erken Tunç, MÖ 2. bin, Orta Çağ
28	Sinebel Tümülüsü	Karagöl	?
29	Kumlu Dere Tepe Üstü Yerleşimi	Korubaşı ve Güneşli	Erken Tunç, MÖ 2. bin, Demir, Orta Çağ
30	Kapıkaya Tepe Üstü Yerleşimi	Yeşilyurt	MÖ 2. bin, Demir, Orta Çağ
31	Köyaltı Tepe Üstü Yerleşimi	Gürpınar	Erken Tunç, MÖ 2. bin, Demir, Orta Çağ

KAYNAKÇA

Web 1: <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/57455,sivas-ulas-eskikarahisar-koyu-133-ada-42-parsel-hoyukte-.pdf?0> (Erişim tarihi: 01.08.2025).

Web 2: <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/89544,sivas-ili-ulas-ilcesi-karagol-koyu-cayirlar-mevkiinde-m-.pdf?0> (Erişim tarihi: 01.08.2025).

Web 3: <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/120149,sivas-ili-ulas-ilcesi-hurriyet-mahallesi-194-ada-17-par-.pdf?0> (Erişim tarihi: 01.08.2025).

Web 4: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sivas/kulturenvanteri/tekirahma-antik-yerlesimi> (Erişim tarihi: 01.08.2025).

Web 5: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sivas/kulturenvanteri/gobekviran-koyu-kalesi--hoyugu> (Erişim tarihi: 01.08.2025).

Web 6: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sivas/kulturenvanteri/kale-tepe861966> (Erişim tarihi: 01.08.2025).

EKLER

Resim 1: Bostankaya 3 Tepe Üstü Yerleşimi

Resim 2: Kertmekaracaören Tepe Üstü Yerleşimi

Resim 3: Asma Mevkii Tepe Üstü Yerleşimi

Resim 4: Örenlice Yerleşimi

Resim 5: Taş Ocağı Mevkii Tepe Üstü Yerleşimi

Resim 6: Korubaşı Höyüğü

Resim 7: Seksenveren Mevkii Tepe Üstü Yerleşimi

Resim 8: Sinebel Tepe Üstü Yerleşimi

Resim 9: Kumlu Dere Tepe Üstü Yerleşimi

Resim 10: Kapıkaya Tepe Üstü Yerleşimi

Resim 11: Köyaltı Mevkii Tepe Üstü Yerleşimi

Resim 12: Tavşançalı Yerleşimi

Resim 13: Höyüktepe Yerleşimi

Resim 14: Karatepe Yerleşimi

Resim 15: Göbekvıran Köyü Kalesi

ORTA TOROSLAR TARİH ÖNCESİ ARAŞTIRMALARI 2023-2024 ÇALIŞMALARI

Orkun Hamza KAYCI*

Hale TÜMER

Osman Emre KÖSE

Abraham GOPHER

Çiler ALTINBİLEK-ALGÜL

Yaşar ÜNLÜ

Ozan ÖZBUDAK

Semra YILDIRIM BALCI

Sidar GÜNDÜZALP

GİRİŞ

“Orta Toroslar Tarih Öncesi Araştırmaları” kapsamında yürütülen yeni dönem çalışmalarında daha önce tespit edilen alanlar ile yakın çevreleri sistematik biçimde incelenmiştir. Araştırmalar bölgenin doğal peyzajı ile tarih öncesi yerleşim ve faaliyet alanlarını bütüncül olarak anlamayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda Eşek Deresi ve Doğu Sandal Vadileri, Kilisederesi, Çukurkeşlik, Deliçay, Pamukluk Deresi ve Kadıncık Vadisi gibi farklı vadi sistemlerinde jeolojik, arkeolojik ve sosyal antropoloji temelli yöntemler bir arada kullanılmış; hammadde kaynakları, kaya resimleri ve yüzey buluntuları ayrıntılı biçimde belgelenmiştir. Çalışmalar sırasında daha önce incelenmemiş alanlar taranmış, uluslararası katılımlı ekiplerce kaya resimlerine yönelik tarihlendirme analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu tarihlendirme girişimi Türkiye’de kaya sanatı araştırmalarında doğrudan yöntemlerin uygulanmasına yönelik ilk örneklerden biri olmuştur. Araştırma süreci boyunca, kaya resimli alanlarda güvenli çalışma hatları oluşturulmuş, kıyı şeridinde yakın ve yüksek kot-

* Dr. Öğr. Üyesi Orkun Hamza KAYCI, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
Dr. Hale TÜMER, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eski Çağ Tarihi
Osman Emre KÖSE, Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü
Prof. Abraham GOPHER, Tel-Aviv Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü
Doç. Dr. Çiler ALTINBİLEK- ALGÜL, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi ABD.
Mersin Müzesi Uzmanı Yaşar ÜNLÜ, Emekli
Dr. Ozan ÖZBUDAK, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
Doç. Dr. Semra YILDIRIM BALCI, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi ABD.
Dr. Sidar GÜNDÜZALP, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

lu bölgelerde yüzey araştırmaları yapılmıştır. Ayrıca akmak taşı yatakları ve çevresinde gerçekleştirilen incelemeler, hammadde kullanım stratejilerine ilişkin önemli veriler sağlamıştır. Disiplinler arası yaklaşımla elde edilen bulgular Orta Toroslardaki tarih öncesi toplulukların yerleşim düzenleri, kaynak kullanımı ve sembolik ifade biçimlerinin anlaşılmasına katkı sunmaktadır (Resim: 1).

EŞEK DERESİ VADI SİSTEMİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Araştırmalar Erdemli ve Mezitli ilçeleri sınırları içinde yer alan Doğu Sandal, Takanlı, Kocayer, Sarılar ve Zeybekler Mahalleleri ile EŞek Deresi Vadisi'nde yoğunlaşmıştır. Amaç, vadi sisteminin Tarih ncesi Dönemlerdeki yerleşim ve kullanım biçimlerini daha ayrıntılı biçimde ortaya koymaktır.

Semer Mağarası: EŞek Deresi Mağarası'nın hemen güneyinde, ulaşımı g bir konumda yer almaktadır. Sekiden itibaren yüksekliği yaklaşık 30 m olan mağaranın ağzı daha önceki çalışmalar sırasında tespit edilmiştir. Son araştırmalarda uzman mağaracılar tarafından güvenli hat kurulmuş ve mağaraya erişim sağlanmıştır. Giriş kısmında büyük boyutlu bir defineci çukuru yer almakta, tabandaki toprak dolgu mağara ilerine kadar devam etmektedir. Mağara içinde geç dönem çanak mlek parçaları bulunmuştur.

Manıt Dağı: Vadi sisteminin doğusunda, Zeybekler Mahallesi'nin güneydoğusunda, Sarılar Mahallesi sınırlarında ve orman arazisi içinde yer alan en yüksek noktadır. Zirvede Orman Gözetleme Kulesi ve Askeri Tesisler bulunmaktadır. Alanda Orta ağ'a ait çanak mleklerin yanı sıra Helenistik ve Roma Dönemlerine tarihlenebilecek çok sayıda buluntu gözlemlenmiştir; bunlar arasında unguentariumlar dikkat çekmektedir. Zirvenin alt sekisinde, batı yamacındaki kaya eşiği boyunca farklı boyutlarda bir düzineden fazla kaya sığmağı tespit edilmiştir. En kuzeyde, kesme kireç taşından örülmüş giriş duvarının ardından seki boyunca sıralanan sığınaklarda duvar kalıntıları ve ana kayaya oyulmuş havuzlar yer almaktadır. Bazı sığınaklarda kaçak kazı izlerine rastlanmıştır. Alanın tescilsiz olduğu belirlenmiş ve gerekli tescil işlemleri başlatılmıştır.

Zeybekler Deveini Mağarası: Deveini Mağarası, Mezitli İlçesi, Kocayer köyü sınırları içinde, Mezitli-Kuzucu-Zeybekler-Tepeköy yolu kenarında, Manıt Dağı'nın güneybatı eteğinde konumlanmaktadır. EŞek Deresi Vadi Sistemi'nin doğusunda yer alan mağara  gözden oluşmakta olup (Resim: 2), gözleri güney ve güneybatıya bakmaktadır. n terasında yoğun yontma taş buluntularının yanı sıra geç dönem çanak mlek parçaları da tespit edilmiştir. Hatırı sayılır sayıda obsidiyen ile EŞek Deresi Mağarası'ndan bilinen yontma taş hammadde türlerine ait örnekler de ele geçirilmiştir. İlk değerlendirmeler, alanın Epi-Paleolitik, Neolitik ve Kalkolitik Dönemlerde kullanılmış olabileceğini göstermektedir.

Araburun Mevkii: Çeşmeli Mahallesi'nin kuzeybatısında yer alan Araburun Tepesi, kuzey ve güney kesimlerinde farklı dönemlere ait buluntular sunmaktadır. Kuzeyde, Neolitik ve Kalkolitik Dönem'e tarihlenebilecek obsidiyen ve akmak taşı alet parçaları ile koyu

yüzlü açkılı keramikler tespit edilmiştir. Güneyde ise daha erken bir kullanım evresine işaret eden çakmak taşı mikrolitler, yarım ay biçimli bir örnek ve öğütme taşı parçaları bulunmuştur. Hammadde çeşitliliği, Eşek Deresi Mağarası'nda gözlemlenen örneklerle benzerlik göstermektedir. Bulgular, alanın Epi-Paleolitik'ten Kalkolitik Dönem'e kadar farklı zamanlarda kamp yeri olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır.

KİLİSE DERESİ VADİSİ

Sayharmanı Karain Mağarası Önü: Takanlı köyü merkezinin yaklaşık 1 km kuzeybatısında, Sayharmanı Mevkii'nde yer almaktadır. Köyün batı tepelerindeki bu alan büyük bir yarığın dere yatağına indiği noktada bulunan ve *Karain* olarak adlandırılan geniş bir mağarayı barındırmaktadır (Resim: 3). Mağaranın tavan ve duvarlarının büyük ölçüde çöktüğü gözlenmiştir. Mağaraya giden sırt boyunca kayalık arazi kesintili olarak devam eder. Bu güzergâhta gerçekleştirilen çalışmalarda çok sayıda çakmak taşı ve obsidiyen yontma taş ele geçirilmiştir. Alanın hemen alt kesiminde, kuzey-güney doğrultusunda uzanan derenin batı yamacında kaya sığınakları tespit edilmiş; bu yol boyunca da obsidiyen parçalarına rastlanmıştır. Sayharmanı Mevkii'nde bulunan yontma taş buluntular arasında Epipaleolitik Dönem'e ait yarım ay biçimli aletler dikkat çekmektedir. Benzer buluntular, batısındaki Eşek Deresi Vadisi'nde yer alan Eşek Deresi Mağarası kazılarında da bilinmektedir (Altınbilek-Algül vd., 2021).

Kilisederesi Mevkii-Dolgunu Mağara: Takanlı Mahallesi'nin batısında, Tolköy ile arasında, Kilisederesi'nin kuzeyinde ve batı yakasında yer almaktadır. Mağara, kültürel dolgununun büyük ölçüde kapalı olması nedeniyle sınırlı gözlem yapılabilmektedir. Az sayıda obsidiyen alet parçası ve çanak çömlek tespit edilmiştir. Ön terası yoğun makilik ile kaplı olduğundan, dolgunun karakteri net olarak belirlenememiştir.

TARSUS İLÇESİ-KADINCIK, PAMUKLUK ve DELİÇAY VADİLERİ

Orta Toroslar Tarih Öncesi Projesi kapsamında yürütülen çalışmalarda, Tarsus ilçesinin kuzey kesimlerinde yoğun tarih öncesi buluntu alanları tespit edilmiştir (Altınbilek-Algül vd., 2021). Beylice, Topaklı, Sarıkavak ve Sarıkoyak köylerinde *Paleolitik* Dönem'e ait buluntuların daha kapsamlı değerlendirilebilmesi amacıyla araştırma alanları genişletilmiş ve önceki çalışma bölgeleri tekrar incelenmiştir. Çakmak taşı yataklarının sırtlar boyunca kesintisiz uzanması, tarih öncesi buluntuların geniş bir yayılım gösterdiğini ortaya koymuştur.

Meşelik, Yalamık, Çavdarlı ve Büyükkösebalcı köyleri de dâhil olmak üzere Tarsus'un çeşitli yerlerinde yontma taş buluntuların yanı sıra mağara ve kaya sığınaklarında araştırmalar sürdürülmüştür. Doğu Akdeniz'in diğer bölgelerle ilişkilerinde kilit konumda olan Orta Toroslarda bugüne kadar tespit edilen en erken dönem olan Alt Paleolitik'ten Orta Paleolitik ve sonrasına ait yontma taş buluntular, hammadde kaynakları, olası barınma alanları ile fauna ve flora verileri birlikte değerlendirilmiş ve yayıma yönelik çalışmalara odaklanılmıştır (Resim: 4).

Beylice köyünde, İrice Ağaç Mevkii ile Sarıgöl Mağaraları ve çevresinde sistematik toplama, haritalama ve belgeleme çalışmaları tamamlanmıştır. Çakmaktepe Mevkii'nde yapılan sistematik yüzey araştırmaları, yoğun çakmak taşı hammadde varlığının burada da sürdüğünü göstermiştir. Meşelik köyünün farklı mevkilerinde tarih öncesi buluntuların yanı sıra olasılıkla Geç Roma Dönemi ve sonrasına ait işliklere rastlanmıştır. Meşelik'in güneyinde yer alan Çavdarlı köyünde çakmak taşı yatakları ve yoğun yontma taş buluntuları tespit edilmiştir.

Dorak ve Tepetaşpınar Mahallelerinde, Deliçay Vadi Sistemi'nin tarih öncesi veriler barındırıp barındırmadığını belirlemeye yönelik ön çalışmalar yürütülmüştür. Beylice, Meşelik, Topaklı, Çavdarlı, Hacıhamzalı ve Çevreli Mahallelerinde, Kadıncık Vadi Sistemi'nin tarih öncesi dönemlerine ilişkin veri elde etmek amacıyla yüzey araştırmaları yapılmıştır. Çamlıyayla-Sarıkavak Mahallesi'nde ise daha önce Pamukluk Deresi'nde tespit edilen bakırın aynı vadi sistemi içinde kullanım görüp görmediğini anlamak üzere çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

KADINCIK VADİSİ

Meşelik köyü (Tarsus) ve Çevresi

Beylice köyünün güneyinde yer alan Meşelik köyü, yoğun çakmak taşı kaynaklarına sahiptir. Önceki araştırmalarda köyün batı ve kuzeyinde *Paleolitik*, *Neolitik* ve *Kalkolitik* dönemlere ait yontma taş buluntular belirlenmiş, bu nedenle alan bu yıl geniş ölçekte incelenmiştir. Arazi taramaları Kocaören, Araca, Kıvrımca ve Tığlı Mevkilerinde yürütülmüş, sistematik toplanan buluntular diğer alanlarla karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

Kocaören Mevkii: Paleolitik yontma taş buluntuların yanı sıra olasılıkla Neolitik ve Kalkolitik döneme ait malzeme tespit edilmiştir. Çakmak taşı ve obsidiyen yoğunluğu dikkat çekicidir. Geç döneme ait işlikler ve keramik parçaları da görülmüştür (Resim: 5).

Araca Vadisi: Aracabatı ve Kıvrımca Mevkilerinde çakmak taşı, obsidiyen ve sürtme taş buluntuların yanı sıra geç dönem yapı unsurları belirlenmiştir.

Tığlı Mevkii: Orta Paleolitik malzeme yoğun olup Neolitik Dönem'e ait tipik çekirdekler de görülmüştür. Çakmak taşı ve obsidiyen yoğunluğu fazladır.

Sarıgöl Mağaraları (Beylice köyü)

Beylice köyünün kuzeybatısında, küçük bir vadide yer alan Sarıgöl 1-2 mağaraları, duvarlarında görülen çakmak taşı damarlarıyla tarih öncesi çakmak taşı madencilğine işaret etmektedir. Ön alanlarda 1x1 m'lik kareler halinde sistematik toplama yapılmış, mağara içleri 3B tarama yöntemiyle belgelenmiştir. Aynı yamaçta yer alan Sarıgöl 3 Mağarası'nda da yoğun çakmak taşı ve yonga tespit edilmiştir (Resim: 6).

İrice Ağaç Mevkii: Beylice'ye bağlı İrice Ağaç Mevkii, Orta Toroslar'ın en önemli çakmak taşı yataklarından biridir. Alt Paleolitik'e tarihlenen el baltaları ve kıyıcı satırlar ile Orta Paleolitik yontma taş buluntuları bu alanın uzun süreli kullanımına işaret eder. Neolitik Dönem'e ait obsidiyen ve çakmak taşı dilgi çekirdekleri de bulunmuştur. Alanın haritalandırılması, 3B topografik belgelendirilmesi ve sistematik toplanması yapılmıştır.

Taştepe ve Ortabelen Mevkileri: Beylice'nin 1 km kuzeyinde, İrice Ağaç Sırtı'nın batısında yer alır. Yoğun çakmak taşı hammadde varlığı nedeniyle sistematik toplama ve haritalama çalışmaları yapılmıştır.

Çavdarlı Köyü ve Çakmakgediği Mevkii: Çavdarlı köyünün çevresinde çakmak taşı yatakları belirlenmiştir. Köyün kuzeybatısındaki alanda Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemlerine ait çanak çömlek, kaya mezarları ve ana kayaya işlenmiş mimari unsurlar tespit edilmiştir. Çakmakgediği mevkii, büyük bir çakmak taşı yatağıdır: Orta Paleolitik Dönem'in *Levallois* teknolojisine ait yontma taş buluntular saptanmıştır.

Burunköy (Çavdarlı Mahallesi): Kadıncık ve Keşbükü Vadilerinin birleşim noktasında yer alır. Kuzeydoğu kesimde yoğun obsidiyen buluntuları Neolitik/Kalkolitik Açık Hava Kamp Alanı'na işaret etmektedir.

Çevreli Mahallesi - Bucak ve Karaağz Mevkileri: Bucak Mevkii'nde çakmak taşı hammadde bulunmamakla birlikte çakmak taşı ve obsidiyen alet parçaları tespit edilmiştir (*Neolitik* ve öncesine ait olabilecek kamp alanı). Karaağz Mevkii'nde Roma-Geç Roma Dönemi'ne ait ana kaya basamaklar ve alt sekilerde mağaralar gözlemlenmiştir.

Kültepe (Meşelik Mahallesi): Geç Roma Dönemi'ne ait sarnıç bulunan doğal kayalık tepe, az sayıda Neolitik obsidiyen alet parçası barındırmaktadır.

KADINCİK VADİSİ KAYA RESİMLERİ ÇALIŞMASI

Kadıncık Vadisi ve çevresi Beylice, Meşelik ve Çavdarlı köylerini kapsayan geniş bir arkeolojik potansiyel alanıdır. Önceki yıllarda yürütülen yüzey araştırmaları bölgede tarih öncesine ait yoğun yerleşim ve buluntu alanları bulunduğunu göstermiştir. Bu yılki çalışmalarda, vadinin iç kısımlarındaki mağara ve kaya sığınaklarının belgelenmesi hedeflenmiş: özellikle kaya resimleri açısından zengin alanlarda detaylı incelemeler yapılmıştır.

Meşelik köyü yönünden vadinin güneyine doğru, günümüzde HES yapımı sonrası su akışı kesilmiş kuru dere yatağı boyunca yürüyüşler gerçekleştirilmiştir. Arazi çalışmaları sırasında sürüklenmiş konumda çok sayıda çakmak taşı parça gözlemlenmiştir. Yerel halktan alınan bilgiler vadinin farklı noktalarında kaya resimli alanların varlığını doğrulamıştır. İlk keşiflerde Hacıhamzalı köyü sınırlarında, vadinin batı yamacında geniş bir kaya sığınaklarında boyama tekniğiyle yapılmış el figürleri tespit edilmiştir. Benzer figürlerin Meşelik ve Hacıhamzalı sınırları içinde de bulunduğu anlaşılmıştır (Resim: 7-8).

Alan ve Yöntem

Kadıncık Vadisi'nin doğu yakası Meşelik köyü, batı yakası ise Hacıhamzalı köyü sınırları içerisinde. Arazi çalışmaları her iki yaka boyunca ulaşılabilen 40'tan fazla kaya sığınağını kapsamış; bunların 35'inde kaya resmi tespit edilmiştir. Belgelenen alanlarda fotoğraf, çizim, fotogrametri ve ImageJ-DStretch uygulamalarıyla renk analizi yapılmış, görünürlüğü düşük figürler de ortaya çıkarılmıştır. Yüzeyin izin verdiği noktalarda lidar taraması gerçekleştirilmiş ve GPS ile koordinatlar kaydedilmiştir. Arazi ekibi 5-6 kişiden oluşmuş, ekip üyelerinin bir kısmı drone ile yönlendirme ve görüntüleme görevini üstlenmiştir. Ulaşımı zor alanlar drone fotoğraf ve video taramasıyla belgelenmiştir. Potansiyel tarihlendirme çalışmaları için kalsit ve karbon oluşumları gözlemlenmiştir.

Arazi Çalışması ve Bulgular

Meşelik köyü (Vadinin Doğu Yakası)

Meşelik köyü tarafında 12 kaya sığınağında kaya resmi tespit edilmiştir. Figürlerin büyük çoğunluğu püskürtme tekniği ile yapılmış negatif el izlerinden oluşur. Üç sığınakta baskı tekniğiyle yapılmış el izleri, iki sığınakta ise antropomorfik figürler kayıt altına alınmıştır. Bir örnekte antropomorfik figür ile birlikte parmakla yapılmış nokta bezemeler bulunur. Alanın güney bölümü topografik açıdan zorlayıcı olduğundan, yeniden incelenmesi planlanmaktadır (Resim: 9).

Hacıhamzalı Köyü (Vadinin Batı Yakası): Hacıhamzalı Mevkii olarak tanımlanan bölgede, 8'i drone ile tespit edilmiş olmak üzere toplam 11 kaya sığınağı belgelenmiştir. Bu alan, figür sayısı bakımından vadideki en yoğun noktadır. Püskürtme yöntemiyle yapılmış negatif el izleri yaygındır: bir sığınakta nadir görülen püskürtme ayak izi tespit edilmiştir. Yerel halkın "Kocain" olarak adlandırdığı geniş ve çok katlı kaya sığınağı, figür sayısının en yüksek olduğu lokalitedir (Resim: 10).

Boyalı resimlerin yanı sıra kazıma tekniğiyle yapılmış nokta bezeme örnekleri de belgelenmiştir. Bu bezemeler ana kayanın doğal formu kullanılarak figürel kompozisyonlar oluşturur. Benzer stil özellikleri Deliktaş Kaya Sığınağı'nda da gözlemlenmiştir.

Hacıhamzalı Deliktaş Mevkii: Bu bölgede 12 kaya sığınağı tespit edilmiş, negatif ve pozitif el figürleri belgelenmiştir. Ayrıca nokta bezeme ve hayvan figürleri (ör. dağ keçisi) bulunmuştur. Pigment izleri geniş bir alana yayılır. Sığınakların bir bölümü günümüzde hayvancılık faaliyetleri için kullanılmaktadır.

DOĞU SANDAL VE EŞEK DERESİ VADİLERİ KAYA RESİMLERİ TARİHLENDİRME ÇALIŞMALARI

Orta Toroslar, Anadolu'nun tarih öncesi sanat gelenekleri içinde en yoğun ve zengin kaya resmi örneklerinin bulunduğu bölgelerden biridir. Mersin ili Erdemli ilçesindeki

Doğu Sandal ve Eşek Deresi Vadilerinde hem kazıma hem boyama tekniğiyle yapılmış çok sayıda figür barındıran kaya sığınakları bu kültürel zenginliğin önemli odak noktaları arasındadır (Kayci vd 2018, Kayci vd 2020). İlk olarak Orkun Hamza Kaycı'nın Doktora Tezi kapsamında tespit edilen bu alanlar, Orta Toroslar Tarih Öncesi Araştırmaları çerçevesinde ayrıntılı biçimde incelenmiş; Doğu Sandal'da yedi kaya sığnağının yanı sıra alt sekilerde üç yeni sığınakta da resimler belgelenmiştir. Eşek Deresi'nde yer alan "Ölüm Mağarası"nda iki farklı teknikle işlenmiş figürler, batıda ise Alata Vadisi'ndeki Aslanlı Kaya Sığnağı'nda boyalı resimler ortaya çıkarılmıştır.

2024'te Kadıncık Vadisi'nde gerçekleştirilen çalışmalarla birlikte değerlendirildiğinde bu bulgular Orta Torosların yalnızca yerel değil, Akdeniz havzası ölçeğinde de önemli bir kaya sanatı merkezi olduğunu göstermektedir. Bölgedeki yoğunluk teknik çeşitlilik ve figür repertuarı, tarih öncesi toplulukların sosyal yapıları, inanç sistemleri ve çevreyle ilişkileri hakkında benzersiz veriler sunmaktadır. Nitekim son yıllarda bu alanlarda yürütülen araştırmalar biri yüksek lisans ve ikisi doktora tezi olmak üzere önemli akademik çalışmalara konu olmuş, bölgenin bilimsel değerini uluslararası ölçekte görünür kılmıştır.

Kaya resimlerinin tarihlendirilmesi kültürel bağlamın anlaşılmasında kritik öneme sahiptir. Geleneksel stil analizi ve stratigrafik yöntemler göreceli sonuçlar verirken, kronometrik yöntemler kesin tarihler sunabilir. Bu kapsamda son yıllarda önem kazanan Uranyum Serisi Yöntemi, figürlerle ilişkili kalsit tabakalarını analiz ederek minimum veya maksimum yaş belirleme olanağı sağlamaktadır. Yöntemin tahribatsız uygulanabilmesi arkeolojik alanlar için önemli bir avantajdır.

Çalışma ve Yöntem

Handpas Projesi kapsamında First Art ekibi tarafından, Doğu Sandal 1 ve 4 ile Ölüm Mağarası'ndan kalsit örnekleri alınmıştır. İspanya ve Portekiz'den dört kişilik uzman ekip ön inceleme ve güvenlik değerlendirmelerinin ardından, Uludağ Üniversitesi Mağaracılık Kulübü'nün desteğiyle alanlarda güvenli çalışma hatları oluşturmuştur (Resim: 11).

Sığınak yüzeyleri fotogrametri ile belgelenmiş, DStretch uygulamasıyla görünmeyen pigmentler ortaya çıkarılmıştır. Mini mikroskopla kalsit tabakaları doğrulanmış, pigment üzerinde veya altında yer alan kalsit katmanlarından dikkatle örnekler alınmıştır. Toplam 13 örnek laboratuvar analizine gönderilmiştir. Ayrıca portatif XRF cihazı ile pigment ve kalsitlerin içerikleri belirlenmiş, bazı figürlerin farklı pigmentlerden yapıldığı anlaşılmıştır. Bu çalışma Türkiye'de kaya resimlerinin Uranyum Serisi ile tarihlendirilmesine yönelik ilk uygulama olup bölgenin tarih öncesine dair kesin verilere ulaşmayı hedeflemektedir (Resim: 12).

BERDAN VADİSİ

Tahtanınbaşı Mevkii: Büyükkösebalcı köyünün yaklaşık 4,5 km güneydoğusunda, Berdan Baraj Gölü'nün batı yakasında, günümüzde tarla ve bahçe olarak kullanılan alan Tah-

tanınbaşı (Tahta) Mevkii olarak bilinmektedir. Yoğun obsidiyen ve çakmak taşı yonga, alet ve çekirdek parçaları ile çanak çömlek buluntuları alanın özellikle Neolitik Dönem’de bir yerleşim yeri olarak kullanıldığını düşündürmektedir (Kaycı, 2019). Son dönemde gerçekleştirilen ayrıntılı taramalarda, yontma taş buluntuların yanı sıra sürtme taş grubuna ait yassı balta örneği de tespit edilmiştir. Obsidiyen yoğunluğu dikkat çekicidir. Yoğun tarımsal faaliyetler ve baraj gölündeki seviye değişimleri nedeniyle alanın morfolojisi yıl içinde değişime uğramaktadır. Bu durum alanın düzenli aralıklarla yeniden incelenmesini gerekli kılmaktadır. Köy sınırları içinde farklı mevkilerde çakmak taşı hammadde kaynaklarının devam ettiği gözlenmiş ve bu nedenle araştırma geniş bir ölçekte yürütülmüştür.

Tahtanınbaşı Mevkii’nin kuzey ve kuzeybatısında, Berdan Baraj Gölü’nün batı yakasındaki sırtlarda yer alan Beğdili, Kızılınbaşı ve Dalın Mevkilerinde de arazi çalışmaları yapılmıştır. Bu alanlarda da yoğun tarımsal faaliyetlerin yanı sıra yontmataş buluntular tespit edilmiştir.

Ziyaret-Şaşan Mağarası: Kösebalcı Mahallesi’nin yaklaşık 1 km kuzeybatısında, Berdan Çayı’nın menderes çizdiği hattın doğu yakasında yer alan yatay bir mağaradır. Mağara çevresinde yoğun hayvancılık faaliyetleri gözlenmiştir. Kalın bir kültür dolgusu belirgindir ve mağara ağzı kuzeybatıya bakmaktadır. Geniş giriş ve ön galeriden sonra yaklaşık 5 m uzunluğunda dar bir koridor, ikinci büyük galeriye açılmaktadır. Bu bölümde çok sayıda yarasa bulunduğundan mağaranın devamı araştırılamamıştır. Bölgedeki kalker yapısı Torosların yüksek zirveleriyle çağdaş olan Paleozoik Dönem’e ait olup büyük ve derin mağara oluşumuna elverişlidir. Önümüzdeki dönemde speleoloji ekibi ile mağara yeniden ziyaret edilerek belgeleme çalışması yapılması planlanmaktadır. Mağara tabanında geç dönem faaliyetleri nedeniyle kültürel buluntuya rastlanmamış, ancak mağaraya inen patika üzerinde obsidiyen parçaları tespit edilmiştir.

TARSUS İLÇESİ-DELIÇAY VADİSİ

Pırlaktepe: Dorak köyünün kuzey üst sırtında, ortalama yüksekliği 900-1100 m arasında değişen, kuzey-güney doğrultuda yaklaşık 2,3 km uzunluğunda ve doğu-batı doğrultuda ortalama 500 m genişliğinde bir tepedir. Orta kesiminin kuzey bölümünde yapılan yüzey taramalarında karstik lapyta alanları ve küçük çöküntü havzaları tespit edilmiştir. Bu havzalar, *Pleistosen* ve *Holosen* başlarında avcılığa elverişli küçük su kaynaklarına sahip olmuştur. Paleolitik Dönem’e ait olabilecek çakmak taşı buluntular ele geçirilmiştir. Tepenin konumu, çok yönlü görüş açısı sağlaması nedeniyle tarih öncesinde büyük olasılıkla açık hava kamp yeri olarak kullanılmıştır.

Küllüin: Dorak köyü merkezinin yaklaşık 900 m güneybatısında, Deliçay Vadisi’nin doğu yakasındaki üst sırtında yer almaktadır. Mağaranın üst kısmı Topaktaş Mevkii olarak adlandırılmakta ve Dorak-Böğrüeğri köy yolu bu noktadan geçmektedir.

Tepetaşpınar Mahallesi-Keziban Beleni (Doğu-Batı): Tepetaşpınar Mahallesi'nin yaklaşık 600 m kuzeyinde, Neritik Kalker Tepelik içinde yer alır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yaklaşık 4 km uzanan bu kalker oluşumu, zengin çakmak taşı hammadde kaynakları barındırmaktadır. Orta bölümü *Gölcük Mevkii*, batı ve doğu kesimleri ise Keziban Beleni olarak değerlendirilmiştir. Her iki bölgede de Alt Paleolitik Dönem'e ait olabilecek alet parçalarının yanı sıra yoğun olarak Orta Paleolitik Dönem'e ait çakmak taşı buluntular tespit edilmiştir. *Levallois* tekniğini yansıtan çok sayıda örnek kaydedilmiştir. Doğu kesimde obsidiyen varlığı da gözlenmiştir.

Gölcük Mevkii: Tepetaşpınar Mahallesi'nin yaklaşık 820 m batısında, neritik kalker kütlenin orta kısmında, eski bir göl yatağında yer almaktadır. Büyük olasılıkla *Pleistosen* sonu ile Erken Holosen'de göl özelliği göstermiştir. Orta Paleolitik Dönem'e ait *Levallois* tekniğinde üretilmiş çakmak taşı örnekleri bulunmuştur. Bulgular alanın av kampı ve hammadde işlik alanı olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Kocaekinlik Mevkii: Tepetaşpınar Mahallesi'nin yaklaşık 1,5 km güneybatısında, Keziban Beleni batısının güneyinde yer alır. Gölcük Mevkii ile benzer şekilde eski bir göl yatağı olduğu anlaşılmaktadır. Doğal çakmak taşı kaynaklarının yoğunluğu dikkat çekicidir. Orta Paleolitik Dönem'e ait çok sayıda *Levallois* tekniğinde üretilmiş buluntu ele geçirilmiştir. Alanın, Paleolitik Dönem'de av kampı ve hammadde işlik alanı olarak kullanıldığı değerlendirilmektedir.

ÇAMLIYAYLA İLÇESİ-PAMUKLUK VADİSİ

Paklemiş Mevkii: Sarıkavak Mahallesi merkezinin yaklaşık 850 m kuzeybatısında, Pamukluk Deresi Vadisi'nin doğu yakasındaki en yüksek sırtın bir alt sekisinde yer almaktadır. Konumu itibarıyla kuzey, güney ve batı yönlerinde geniş bir panoramik görüşe sahiptir. Bu özelliği alanın eski dönemlerde olası bir rota üzerinde bulunduğunu düşündürmektedir: sosyal antropoloji çalışmaları da bu değerlendirmeyi desteklemiştir.

En üst sekide büyük bir kaya sığınağı bulunmaktadır. Alt sekide ise ana kayaya oyulmuş, Helenistik veya Roma Dönemlerine tarihlenebilecek ve günümüzde oldukça tahrip olmuş iki kaya mezarı tespit edilmiştir. Mezar alanının çevresindeki yamaçlarda obsidiyen ve çakmak taşı alet parçaları gözlemlenmiştir. Bakır hammaddeye rastlanmamış, ancak demir cürufu varlığı dikkat çekmiştir.

ÇUKURKEŞLİK KANYONU

Mersin şehir merkezinden geçen ve Yumuktepe'nin de yer aldığı Müftü Deresi'nin kuzey uzantısı olan Çukurkeşlik Kanyonu, adını Yenişehir ilçesine bağlı Çukurkeşlik Mahallesi'nden almaktadır. Kanyonun batı yakası Yenişehir, doğu yakası ise Toroslar İlçesi sınırlarında kalır. Çukurkeşlik Mahallesi'nden başlayan kanyon, doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 3,5 km uzanır: Kerimler Mahallesi Taşbaşı Tepe'den itibaren kuzeybatı-güneydo-

ğu yönünde daralarak yaklaşık 4 km devam eder ve Işıktepe Mahallesi'nde sonlanır. Kaya resimleri, doğu yakada Taşbaşı Tepe ile Işıktepe arasındaki bölümde yoğunlaşmıştır.

Vadi tabanı yaklaşık 200 m rakımdadır. Batı yaka tepeleri 850 m'ye, doğu yaka ise 660 m'ye kadar yükselir. Kaya sığınakları 590-400 m arasında değişen kotlarda yer alır. Jeolojik olarak tabanda *Mezozoik Dönem*'e ait Mersin ofiyoliti bulunur. Boya yapımında kullanılan demir oksit açısından zengin bu formasyon, Tarsus-Erdemli arasındaki vadilerde yaygındır. Üzerinde deniz fosilli kil tabakası ve onun da üzerinde *Miyosen Dönem*'e ait denizel kalker yer alır; kaya sığınakları bu üst formasyon içinde konumlanır (Resim: 14).

Çukurkeşlik Kaya Resimleri

Doğu yaka boyunca dört kaya sığınağında çoğunluğu kazı-çizi tekniğinde yapılmış figürler belirlenmiştir.

1 No'lu Kaya Sığınağı: Taşbaşı Tepe'nin hemen altında, kuzey ve güney olmak üzere iki gözden oluşur. Kuzey gözde kırmızı boyalı el baskıları ile çizim tekniği ile işlenmiş dağ keçisi figürleri yer alır. El baskıları *Miyosen* kil dolgusu üzerinde bulunmakta olup yüzey kırılğan ve tahribata açıktır. Figürlerin bir kısmı bozulmuş, modern yazı ve çizimlerle tahrip edilmiştir. Aynı alanda kabartma bir haç figürü de bulunur; bu, kanyonun Erken Hristiyanlık Dönemi kullanımına işaret eder.

2 No'lu Kaya Sığınağı: 1 No'lu sığınanın 200 m güneyinde, ince uzun oyuk biçiminde bir yapıdır. Dağ keçisi ile ok-yay figürleri görülür. Stil özellikleri, kanyonun batı yakasındaki İnsu Kaya Sığınağı'ndaki işleniş yöntemine benzerlik gösterir.

3 No'lu Kaya Sığınağı: 2 No'lu sığınanın 50 m güneyinde, üst sekide yer alır. İki göz-lüdür. Kuzeydeki büyük gözde, üstten çentiklerle sınırlandırılmış sahnede dağ keçisi ve ok figürleri vardır. Kil yüzeyin dökülebilir yapısı ve güneş ışığı yansımaları nedeniyle zor seçilir. Alt kısımda, tabana yakın başka bir sahnede yine çok sayıda dağ keçisi ve ok motifleri bulunur.

4 No'lu Kaya Sığınağı: Çukurkeşlik Mağara Kilisesi'nin 250 m güneyinde yer alır. Üst tavanı çökmüştür. Döküntü taşlar üzerinde dağ keçisi ve kabartma-kazı teknikleriyle işlenmiş yılan figürleri bulunur. Bu figürlerin prehistorik olabileceği değerlendirilmektedir.

Çukurkeşlik Mağara Kilisesi: Kanyonun doğu yakasında, Olucak ile Yukarısakarsay Mevkileri arasında yer alır. Yaklaşık 20 m derinliğinde olup giriş kısmı kesme taşlarla örülüdür. İç duvarlarda nişler bulunur. Kaçak kazılar nedeniyle yoğun tahribat gözlenmiş, merdivenler hâlâ yerindedir. Sırlı seramik parçaları, geç dönem kullanımına işaret eder. Karşı yaka (batı) üzerinde, Yenişehir ilçesi sınırında benzer bir mağara kilise daha bulunmaktadır; bu alan yalnızca karşıdan gözlemlenmiştir.

Sosyal Antropolojik Çalışmalar

Tarih öncesi toplulukların göç rotaları ile bu rotaların yerleşik veya yarı göçer toplumlar da izlediği güzergâhlar yüzyıllar boyunca arazinin morfolojisine bağlı olarak büyük ölçüde değişmeden kalmıştır. Organik enerjiye dayalı ulaşım teknolojisinin kapasitesi, 19. yy.akadar köklü bir değişim geçirmemiştir. Anadolu ve Balkanlarda Roma Dönemi'nde inşa edilen yollar, Osmanlı Dönemi'nde onarılarak kullanılmaya devam etmiş, gerekli görülen yerlerde ek yollar ve köprüler yapılmıştır. Bu süreklilik Orta Toroslardaki tarih öncesi araştırma sahaharında gözlemlenen güzergâhların izlenebilmesi açısından önem taşımaktadır.

Orta Toroslar Tarih Öncesi Araştırmaları kapsamında yakın dönemde kullanılan Yörük rotaları ve bu rotalar üzerindeki mezarlıklar, tarih öncesi yolların izlerini belirlemek amacıyla incelenmiştir. Belirli periyotlarla gerçekleştirilen bu çalışmalar kapsamında Yörük mezarlıkları belgelenmiş ve yerel halk ile mülakatlar yapılarak rota bilgileri derlenmiştir. Bu araştırmalarda bazı mezarlık alanlarında tarih öncesine ait yontma taş buluntuların varlığı dikkat çekmiştir. Böylece tarih öncesi yol sistemlerinin ana hatları daha net şekilde anlaşılmaya başlanmıştır.

2024 yılı çalışmalarında Prof. Dr. Suavi Aydın başkanlığında, Erdemli, Mezitli, Çamlıyayla ve Toroslar ilçeleri sınırlarında yer alan rota sistemleri üzerine sosyal antropoloji odaklı incelemeler yapılmıştır. Özellikle Eşek Deresi Vadi Sistemi'nin güney kesiminde ve Cehennem Deresi Vadisi güzergâhında yürütülen araştırmalar, bu vadilerin tarihsel süreçteki geçiş rotaları olarak kullanıldığını ortaya koymuştur.

Araştırmalar sırasında farklı lokasyonlardaki mezarlıklar belgelenmiştir. Mezitli'deki Aydoğmuş Mezarlığı, Eşek Deresi'nin doğu sınırında konumlanmakta olup Akdeniz'e uzanan olası bir rota üzerinde yer almasıyla dikkat çekmektedir. Orman örtüsü altında kalan bu alanda bazı mezarlarda Roma ve Geç Roma Dönemi'ne ait mimari elemanların devşirme malzeme olarak kullanıldığı görülmüştür. Erdemli'deki Burhan Dede Mezarlığı, Sarıyer (Koca Dere) Vadisi'nin doğu yakasında bulunmakta ve Osmanlı'nın son dönemine ait mezar taşları ile temsil edilmektedir. Karayakup Mezarlığı ise önceki yıllarda belgelenmiş olup eksik veriler bu sezon tamamlanmıştır.

Çamlıyayla-Toroslar ilçeleri sınırlarında gerçekleştirilen rota incelemeleri sırasında Gündoğmuş Mezarlığı ve Tırtar Mezarlığı belgelenmiştir. Gündoğmuş Mezarlığı, küçük ölçekli olmasına karşın rota üzerinde stratejik bir konuma sahiptir. Tırtar Mezarlığı ise Osmanlı'nın son dönemine ait mezar taşları ve antropomorfik biçimli başlıkları ile dikkat çekmektedir.

Bu sosyal antropolojik veriler, Orta Toroslardaki vadiler ve geçitler boyunca Tarih Öncesi Dönemlerden günümüze uzanan kültürel sürekliliğin izlerini somut biçimde ortaya koymaktadır.

Jeolojik Hammadde Araştırmaları

Jeomorfoloğ Dr. Damase Mouralis'in yürütücülüğünde, Eşek Deresi hinterlandında keramik üretiminde kullanılabilecek kil yatakları araştırılmıştır. Çalışmalar, öncelikle kanyon içerisinde başlatılmış, Eşek Deresi Mağarası'nın kuzeyinde belirlenen birkaç kil yatağı ziyaret edilerek analiz için örnekler alınmıştır. Ayrıca Eşek Deresi'nin kuzeyinde yer alan Üzümlü ve Şahna köyleri ile Doğu Sandal'a bağlı Mühlü ve Nohutharmanı Mevkilerinde incelemeler yapılmış; ancak bu alanlarda keramik yapımına uygun nitelikte bir kil yatağına rastlanmamıştır. Alınan örneklerin ilerleyen süreçte Eşek Deresi Mağarası'ndan elde edilen çanak çömlek parçalarıyla karşılaştırmalı analizinin yapılması planlanmaktadır.

Mağara Araştırmaları

Uludağ Üniversitesi Mağaracılık Kulübü'nden speleologların katılımıyla Eşek Deresi bölgesinde mağara araştırmaları yürütülmüştür. Çalışmalar; Eşek Deresi Mağarası'nın karışı yakasında yer alan mağaralarda yoğunlaştırılmış, bu alanlarda kaya resmi ya da arkeolojik dolguya sahip yeni bir mağara tespiti amacıyla incelemeler yapılmıştır. Bu sezon yeni bir mağara belirlenememiş olmakla birlikte bölgenin mağara ve kaya sığınağı potansiyeli daha net anlaşılmıştır.

Speleolog ekip ayrıca Doğu Sandal Kaya Resimli Mağaralarında tarihlendirme ekibinin güvenli bir şekilde çalışabilmesi için güvenli hatlar oluşturmuş, çalışmalar süresince gerekli güvenlik kontrollerini sağlamıştır. Böylece tarihlendirme faaliyetleri herhangi bir kazaya sebebiyet vermeden tamamlanmıştır.

KAYNAKÇA

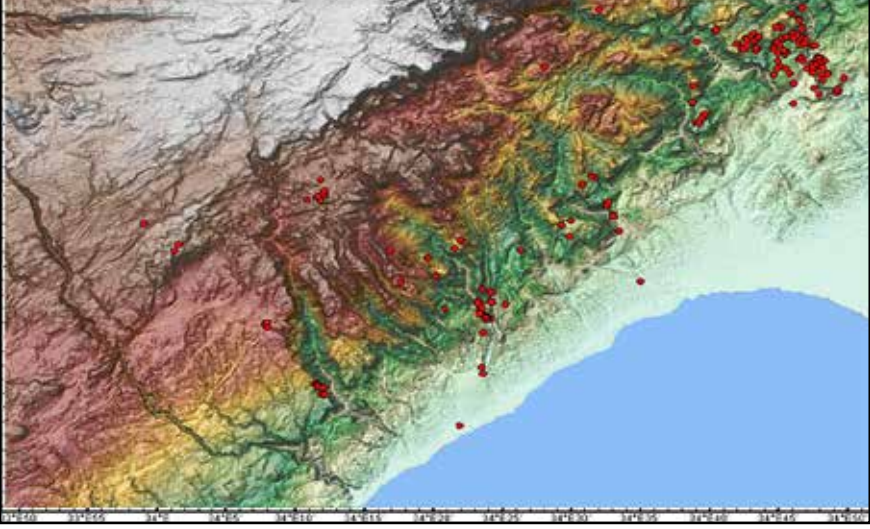
Altınbilek-Algül, Ç. O. Kayci, S. Balcı, H. Tümer, Y. Ünlü, B. Ulaş, F. Şahin, O. Özbudak (2021). The Preliminary Report on the 2019-2020 Seasons of the Central Taurus Prehistoric Research Project (OTTA), *Anatolia Antiqua XXIX*.

Kayci O. H., Ünlü Y., Ateş S. (2018). Mersin'in Mağara Resimleri: Anadolu'nun Elleri, *Magma* 35: 80-95.

Kayci, O. (2019). *Neolitik Dönemde Çukurova ve Orta Toroslar: Yeni Araştırmalar ve Çevre Bölgelerle İlişkiler* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Kayci O. H., Tümer H., Ünlü Y. (2020). Prehistoric Rock Art Caves in the Middle Taurus Region: Mersin-Arslanlı and Doğu Sandal Caves, *Ancient Near East Studies* 57:127-148.

EKLER

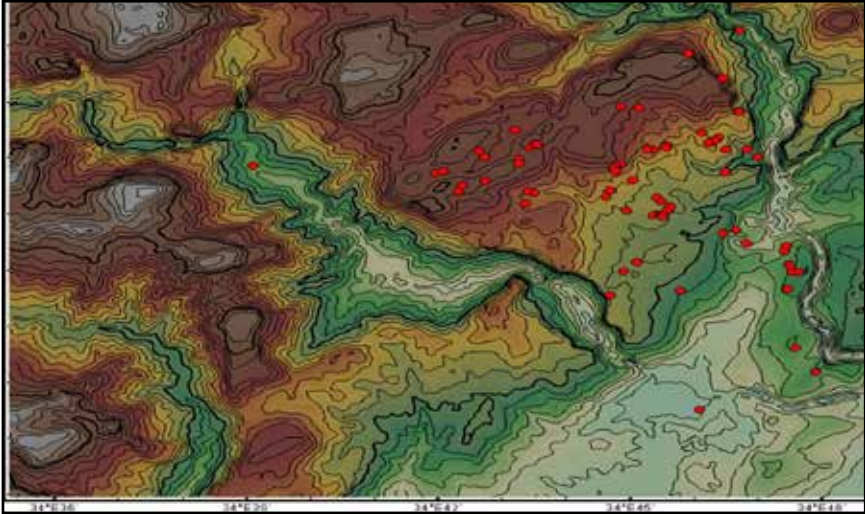
Resim 1: 2023-2024 Çalışma Alanları

Resim 2: Zeybekler Deveini Mağarası

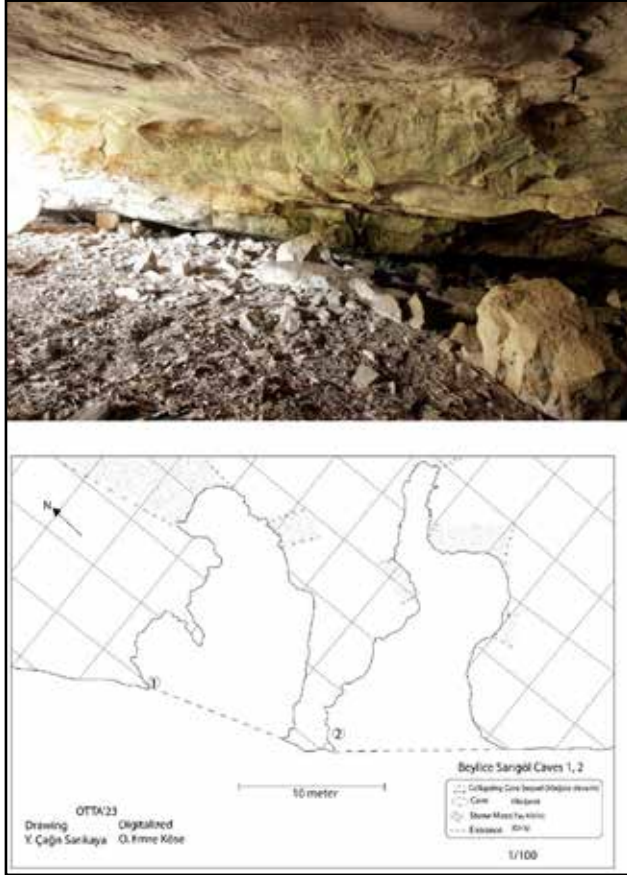
Resim 3: Sayharmanı Karain Mağarası Önü

Resim 4: OTTA kapsamında Tarsus ilçesinde taranan tüm buluntu alanlarını gösterir harita (2023)

Resim 5: Kocaören Mevkii

Resim 6: Sarıgöl Mağaraları (Beylice Köyü)

Resim 7: Meşelik Köyü, Kadıncık Vadisi Batı, Kaya Resimli Kaya Sığınakları

Resim 8: Kadıncık Vadisi Hacıhamzalı Kaya Resimli Kaya Sığınakları

Resim 9: Meşelik Kaya Sığınağı 3, Negatif El İzleri

Resim 10: Hacıhamzalı Kaya Sığınağı 2, Negatif El İzleri

Resim 11: Kaya Resimleri Tarihlendirme Çalışmaları

Resim 12: Uranyum Serisi tarihlendirmesi için kalsit örneği alma çalışması

Resim 13: Paklemiş Mevkii

Resim 14: Çukurkeşlik Kanyonu

Resim 15: 4 No'lu Kaya Sığınağı ve Kazıma Teknikle Yapılmış Kaya Resmi Örneği

ORTA PORSUK HAVZASI TUNÇ ÇAĞLARI VE ÖNCESİ DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI (ORPO): 2024 YILI

Özlem ÇAKAR KILIÇ*

GİRİŞ

Eskişehir ili, Alpu, Beylikova ilçeleri ile Tepebaşı, Odunpazarı, Mahmudiye, Mihalıçık ve İnönü ilçelerinin Orta Porsuk Havzası sınırları içerisinde kalan kısmı ile sınırlandırılan “Orta Porsuk Havzası Tunç Çağları ve Öncesi Dönem Yüzey Araştırması (ORPO)” 6 sezonluk bir projedir (Çakar Kılıç, 2023, s. 215; 2024, s. 287). Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izinleriyle yürütülmekte olan “Orta Porsuk Havzası Tunç Çağları ve Öncesi Dönem Yüzey Araştırması”nın 2024 yılı çalışmaları, 21.07.2024-09.08.2024 tarihleri arasında toplam 20 (yirmi) gün olarak gerçekleştirilmiştir.¹ 2024 sezonunda çalışmalar Beylikova, Alpu, Tepebaşı ve Mahmudiye ilçelerinde yürütülmüştür² (Harita: 1, 2).

Beylikova'nın güneyi ve Mahmudiye'nin kuzeydoğu kısmı Sivrihisar yükseltisi ile bağlantılı olup yüksektir ve üzerinde küçük derelerin açtığı birçok vadi bulunmaktadır. Prehistorik yerleşimlerinin de yoğunlukla bu vadi sırtları ve tepe üstlerinde konumlandığı tespit edilmiştir. Beylikova'da günümüzde kurutulmuş olan sığ karakterli bazı göllerin ve bataklıkların varlığı DSİ ve Beylikova Belediyesi Arşivi'nde tespit edilmiştir (Çakar Kılıç, 2021, s.55). Alpu ve Tepebaşı ilçelerinin bir kısmını kapsayan *Kuvaterner Zaman*'da oluşmuş çöküntü ovası olan Alpu Ovası, Tunç Çağlarında yerleşimin yoğun olduğu bir bölgedir.

2024 yılı planı çerçevesinde ziyaret edilen alanlara ilişkin koordinatlar WGS-84 koordinat formatında akıllı telefonlara yüklenen AlpineQuest 2.4.0b uygulamasında alınmıştır.

* Dr. Özlem ÇAKAR KILIÇ, Araştırma Başkanı, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Eskişehir/TÜRKİYE, ozlmckr@gmail.com (ORCID: 0001-8086-2732)

1 Bu araştırma için gerekli izinleri veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, Kazılar ve Araştırmalar Dairesi Başkanlığına ve Kurullar Dairesi Başkanlığına teşekkür ederim. Ayrıca çalışmalar için her türlü desteği ve yardımı esirgemeyen Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürü Rahime Karaoğlu Murat ve Eskişehir Eti Arkeoloji Müzesi Müdürü Emriye Yurt'a teşekkürü borç bilirim.

2 2024 Yılı Yüzey Araştırması ekip üyeleri: Tayfun Işıklar (Arkeolog), Bulut Cesur (Arkeolog), Nursaç Kaya (Arkeolog), Eyüphan Kılıç (Biyolog), Enes Taşoğlu (Coğrafyacı), Doç. Dr. Abdulkadir Özdemir (Arkeolog), Atalay Karatak (Arkeolog) ve Dr. Ayşe Özdemir'e (Arkeolog) teşekkürlerimi sunarım. 2024 Yüzey Araştırması Projesi, Beylikova Belediye Başkanlığı tarafından desteklenmiştir. Özellikle Beylikova Belediye Başkanı Hakan Karabacak'a ve Belediye çalışanlarına, su ihtiyacımızı sağlayan Eskişehir Geceksu'ya içtenlikle teşekkür ederim.

ORTA PORSUK HAVZASI TUNÇ ÇAĞLARI VE ÖNCESİ DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI (ORPO) 2024: PORSUK ÇAYI'NIN KUZEY KISMI ALPU İLÇESİ MERKEZ, FATİH, ÇERKEZÇUKURHİSAR, OSMANIYE MAHALLELERİ VE TEPEBAŞI İLÇESİ KOZLUBEL MAHALLESİ

Çalışmanın dönemsel sınırları içerisindeki arkeolojik alanlar adı ve yerleşim numarası verilerek sıralanmıştır. Parantez içinde araştırmacının ismi/yerleşim numarası şeklinde bir sistematik oluşturulmuştur. Tescilli olanlar tescil isimleriyle, tescilsiz olanlar da mevkii isimleri verilerek adlandırılmıştır. Tescilli olanlar için daha önceki yayınlarda arkeoloji literatürüne giren isimleri tabloda referans verilerek gösterilmiştir. Ziyaret edilen ve yeni tespit edilen alanlar:

1. Küçükkızlar Höyük (ORPO/75)

Alpu ilçesi, Merkez Mahallesi sınırları içerisinde kalan Küçükkızlar Höyük, Porsuk Çayı'nın kuzeyinde Alpu Mahalle Merkezi'nin 1 km kuzeybatısında yer almaktadır. Bir ova yerleşimi olan Küçükkızlar Höyük 3 m yüksekliğindedir ve 5.47 ha'lık bir alanı kaplamaktadır. Tescil kaydı bulunan höyükte İTÇ II-III ve MÖ II. bin'e tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir. Kocakızlar Höyük ve Tümülüsü'nün 1 km doğusunda yer alan Küçükkızlar Höyük'ün, tıpkı Kocakızlar Tümülüsü gibi Helenistik ve Erken Roma Dönemi'nde mezar yapısı olarak kullanılmış olabileceği üzerindeki kesme taş parçalarından anlaşılmaktadır. Höyüğün yakın çevresinde tarımsal faaliyetler yoğun bir şekilde devam etmektedir. Höyükte tespit edilen 1 adet p.t. boğa figürünü envanterlik eser olarak müze Müdürlüğüne teslim edilmiştir (Resim: 1).

2. Kocakızlar Höyük (ORPO/74)

Alpu ilçesi, Merkez Mahallesi sınırları içerisinde kalan Kocakızlar Höyük, Porsuk Çayı'nın kuzeyinde Alpu Mahalle Merkezi'nin 2 km kuzeybatısında yer almaktadır. Bir ova yerleşimi olan Kocakızlar Höyük 2 m yüksekliğindedir ve 2.98 ha'lık bir alanı kaplamaktadır. Tescil kaydı bulunan höyükte İTÇ II- III ve MÖ II. bin'e tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir. Kocakızlar Höyük, Helenistik ve Erken Roma Dönemi'nde tümülüs olarak kullanılmıştır. 1970'li yıllarda bölgede yapılan kanal çalışmaları sırasında tespit edilen mezar odası 1972'de Sümer Atasoy tarafından yapılan kurtarma kazısıyla bilim dünyasına tanıtılmıştır (1974, s. 255-263). Höyüğün yakın çevresinde tarımsal faaliyetler yoğun bir şekilde devam etmektedir. Ayrıca tepe noktasında derin bir kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Höyükte tespit edilen 1 adet p.t. ağırşak envanterlik eser olarak Müze Müdürlüğüne teslim edilmiştir (Resim: 2).

3. Yolaltı Höyük (ORPO/2)

Alpu ilçesi, Fatih ve Çerkezçukurhisar Mahalleleri sınırları içerisinde kalan Yolaltı Höyük, Porsuk Çayı'nın kuzeyinde Çerkezçukurhisar Mahalle Merkezi'nin 3.6 km güneydoğusunda yer almaktadır. Bir ova yerleşimi olan Yolaltı Höyük 2 m yüksekliğindedir ve 2.49 ha'lık bir alanı kaplamaktadır. 2017'de doktora çalışması için yapılan yüzey araştırmasında tarafımızca tespit edilen höyüğün tescil kaydı bulunmaktadır. Höyüğün tepe noktasında derin bir kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Kaçak kazı çukuru yapılara ait duvarları açığa çıkarmıştır. Bu duvarlar İTÇ için karakteristik olan kuru örgü ve bazılarının araları çamur ile doldurulmuş taşlar ile örülmüştür. Bazı yerlerde 1 m kadar yükseklikte duvarlar açığa çıkmıştır. Höyükte İTÇ II-III tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir. Höyüğün yakın çevresinde tarımsal faaliyetler yoğun bir şekilde devam etmektedir (Resim: 3).

4. Çerkezçukurhisar Höyük (ORPO/79)

Alpu ilçesi, Çerkezçukurhisar Mahallesi sınırları içerisinde kalan Çerkezçukurhisar Höyük, Porsuk Çayı'nın kuzeyinde Çerkezçukurhisar Mahalle Merkezi'nin 600 m güneyinde yer almaktadır. Bir ova yerleşimi olan höyük 5 m yüksekliğindedir ve 3.30 ha'lık bir alanı kaplamaktadır. Höyüğün hemen batı bitişiğinde yolun karşısındaki askerî saha eski bataklık alanıdır. Tescil kaydı bulunan höyükte İTÇ II- III, MÖ II. bin ve ağırlıklı olarak MÖ I. bin, Roma-Bizans ve Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir (Resim: 4).

5. Margı Höyük (ORPO/67)

Tepebaşı ilçesi, Kozlubel Mahallesi sınırları içerisinde kalan Margı Höyük, Porsuk Çayı'nın kuzeyinde Osmaniye Mahalle Merkezi'nin 4 km kuzeyinde yer almaktadır. Bir ova yerleşimi olan höyük 2 m yüksekliğindedir ve 1.70 ha'lık bir alanı kaplamaktadır. Tescil kaydı bulunan höyükte İTÇ I-II-III'e ve Roma Dönemi'ne tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir. Höyüğün yakın çevresinde tarımsal faaliyetler yoğun bir şekilde devam etmektedir (Resim: 5).

6. Aktaş Höyük (ORPO/68)

Alpu ilçesi, Osmaniye Mahallesi sınırları içerisinde kalan Aktaş Höyük, Porsuk Çayı'nın kuzeyinde Osmaniye Mahalle Merkezi'nin 3 km kuzeybatısında yer almaktadır. Bir ova yerleşimi olan höyük 3 m yüksekliğindedir ve 4,94 ha'lık bir alanı kaplamaktadır. Tescil kaydı bulunan höyükte İTÇ I-II-III tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir. Höyükte iki adet derin kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Höyüğün yakın çevresinde tarımsal faaliyetler yoğun bir şekilde devam etmektedir. Höyükte tespit edilen 1 adet çakmak taşı sırtlı bıçak envanterlik eser olarak Müze Müdürlüğüne teslim edilmiştir (Resim: 6).

7. Saracık Höyük (ORPO/69)

Alpu ilçesi, Osmaniye Mahallesi sınırları içerisinde kalan Saracık Höyük, Porsuk Çayı'nın kuzeyinde Osmaniye Mahalle Merkezi'nin 2 km kuzeyinde yer almaktadır. Bir ova yerleşimi olan yayvan höyük 1 m yüksekliğindedir ve 3.2 ha'lık bir alanı kaplamaktadır. Tescil kaydı bulunan höyükte İTÇ II-III, Roma-Bizans ve Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir. Höyüğün üstünde ve yakın çevresinde tarımsal faaliyetler yoğun bir şekilde devam etmektedir (Resim: 7).

8. Osmaniye Höyük (ORPO/70)

Alpu ilçesi, Osmaniye Mahallesi sınırları içerisinde kalan Osmaniye Höyük, Porsuk Çayı'nın kuzeyinde Osmaniye Mahalle Merkezi'nin 1 km kuzeyinde yer almaktadır. Bir ova yerleşimi olan höyük 5 m yüksekliğindedir ve 7 ha'lık bir alanı kaplamaktadır. Tescil kaydı bulunan höyükte İTÇ II-III, II. bin ve Roma Dönemi'ne tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir. Höyüğün yakın çevresinde tarımsal faaliyetler yoğun bir şekilde devam etmektedir (Resim: 8).

PORSUK ÇAYI'NIN GÜNEY KISMI ALPU İLÇESİ YAYIKLI, UZUNBURUN, BOZAN MAHALLELERİ VE BEYLİKOVA İLÇESİ YALINLI MAHALLESİ

9. Koşmat Höyük (ORPO/3)

Alpu ilçesi, Yayıklı Mahallesi sınırları içerisinde kalan Koşmat Höyük, Porsuk Çayı'nın güneyinde Yayıklı Mahalle Merkezi'nin 2.3 km kuzeyinde yer almaktadır. Bir ova yerleşimi olan Koşmat Höyük 2 m yüksekliğindedir ve 5.2 ha'lık bir alanı kaplamaktadır. Tescil kaydı bulunan höyükte çok az sayıda İTÇ II- III ve ağırlıklı olarak MÖ I. bin ve Roma Dönemi'ne tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir. Höyük ve yakın çevresinde tarımsal faaliyetler yoğun bir şekilde devam etmektedir (Resim: 9).

10. Uzunburun Höyük (ORPO/56)

Alpu ilçesi, Uzunburun Mahallesi sınırları içerisinde kalan Uzunburun Höyük, Porsuk Çayı'nın doğusunda Uzunburun Mahalle Merkezi'nin 300 m doğusunda yer almaktadır. Bir ova yerleşimi olan Uzunburun Höyük 3 m yüksekliğindedir ve 1.77 ha'lık bir alanı kaplamaktadır. Tescil kaydı bulunan höyükte çok az sayıda İTÇ II, ağırlıklı olarak I. bin ve Roma Dönemi'ne tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir. Höyük ve yakın çevresinde tarımsal faaliyetler yoğun bir şekilde devam etmektedir (Resim: 10).

11. Porsuk Höyük (ORPO/106)

Alpu ilçesi, Bozan Mahallesi sınırları içerisinde kalan Porsuk Höyük, Porsuk Çayı'nın güneyinde, Esence (Şefkatiye) Mahalle Merkezi'nin 2.3 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Bir ova yerleşimi olan Porsuk Höyük 26.04 ha'lık alanıyla ovanın en büyük hö-

yüklerindedir. 3 m yüksekliğe sahip olan höyük, üzerinde ve yakın çevresinde tarımsal faaliyetlerin yoğun bir şekilde devam etmesi nedeniyle yükseltisini büyük ölçüde kaybetmek üzeredir. Tescil kaydı bulunan höyüğün yüzeyinde tespit edilen çanak çömlek malzemenin yoğunluğu ve kalitesi yerleşimin MÖ III. ve II. bin'deki kültürel sürekliliğini yansıtmaktadır. Yerleşim İTÇ II-III ve Orta Tunç Çağı'nda yoğun bir biçimde iskân görmüş olmalıdır. Ayrıca az sayıda I. bin'e tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir (Resim: 11).

12. Yalınlı Höyük (ORPO/91)

Beylikova ilçesi, Yalınlı Mahallesi sınırları içerisinde kalan Yalınlı Höyük, Porsuk Çayı'nın güneyinde Yalınlı Mahalle Merkezi'nin 400 m güneydoğusunda yer almaktadır. Bir vadi içi ova yerleşimi olan höyük 1 m yüksekliğindedir ve 0,70 ha'lık bir alanı kaplamaktadır. Tescil kaydı bulunan höyükte İTÇ III, II. bin, I. bin ve Roma Dönemi'ne tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir. Höyükte tespit edilen 1 adet p.t. ağırşak ve 1 adet bronz keski envanterlik eser olarak Müze Müdürlüğüne teslim edilmiştir (Resim: 12).

BEYLİKOVA İLÇESİ İKİPİNAR, SÜLEYMANIYE, OKÇU, KIZILCAÖREN, HALİLBAĞI MAHALLELERİ VE MAHMUDIYE İLÇESİ, BALÇIK-HİSAR MAHALLESİ

13. İkipınar Höyük (ORPO/94)

Beylikova ilçesi, İkipınar Mahalle Merkezi'nde ve mahallenin güney çıkışında eski İkipınar Deresi'nin batısında yer alan İkipınar Höyüğün tescil kaydı bulunmaktadır. Vadi içinde bir yamaçta konumlanan höyük 2 m yüksekliğindedir ve 0,95 ha'lık bir alanı kaplamaktadır. Höyükte Kalkolitik, İTÇ II, Roma ve Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir. Höyüğün yakın çevresi imar faaliyetlerine açık konumdadır. Batı eteklerinde köyün evleri yer almaktadır (Resim: 13).

14. Salavat Höyük (ORPO/108)

Beylikova ilçesi, İkipınar Mahallesi sınırları içerisinde Mahalle Merkezi'nin 3 km güneydoğusunda, Salavat Pınarı Deresi'nin batısındaki vadi sırtında konumlanan Salavat Höyük, 7 m yüksekliğindedir ve 2,98 ha'lık bir alanı kaplamaktadır. Salavat Höyük'te Kalkolitik, İTÇ I-II-III, II. bin, I. bin, Roma-Bizans Dönemlerine tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir. Höyük etrafında geniş bir alanda yayılım gösteren Roma Dönemi'ne tarihlenen yerleşim ve nekropol alanı bulunmaktadır. Höyük ve yakın çevresinde tarımsal faaliyetler yoğun bir şekilde devam etmektedir. Höyüğün tepe noktasında derin bir kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Tescil kaydı bulunan höyükte tespit edilen 1 adet p.t. ağırşak, 1 adet düğme biçimli taş boncuk envanterlik eser olarak Müze Müdürlüğüne teslim edilmiştir (Resim: 14).

15. Küllüce Höyük (ORPO/103)

Beylikova ilçesi, Halilbağı Mahallesi sınırları içerisinde kalan ve 2017'de doktora çalışması için yapılan yüzey araştırmasında tarafımızca tespit edilen höyüğün tescil kaydı bulunmaktadır. Küllüce Höyük, Halilbağı Mahalle Merkezi'nin 2 km güneybatısında yer almaktadır. Vadi içinde bir yamaçta konumlanan höyük 1 m yüksekliğindedir ve 0,57 ha'lık bir alanı kaplamaktadır. Höyükte Kalkolitik, İTÇ II ve Roma Dönemi'ne tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir. Höyüğün yakın çevresinde tarımsal faaliyetler yoğun bir şekilde devam etmektedir (Resim: 15).

16. Kurtlartepesi Höyük (ORPO/95)

Mahmudiye ilçesi, Balçıkhisar Mahallesi sınırları içerisinde Mahalle Merkezi'nin 2 km kuzeydoğusunda yer alan höyüğün tescil kaydı bulunmaktadır. Kurtlar Deresi'nin güneydoğusundaki vadi sırtında konumlanan Kurtlartepesi Höyük, 6 m yüksekliğindedir ve 2.86 ha'lık bir alanı kaplamaktadır. Kurtlartepesi Höyük'te yoğunlukla İTÇ II- III, II. bin, az miktarda I. bin, Roma-Bizans Dönemlerine tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir. Höyük ve yakın çevresinde tarımsal faaliyetler yoğun bir şekilde devam etmektedir. Höyükte tespit edilen 1 adet p.t. disk yüzü figürin parçası, iki adet p.t. ağırşak, 1 adet çakmak taşı dilgi ve 1 adet p.t. minyatür çanak envanterlik eser olarak Müze Müdürlüğüne teslim edilmiştir (Resim: 16).

17. Kızılcaören Yamaç Yerleşimi (ORPO/34)

Beylikova ilçesi, Kızılcaören Mahallesi sınırları içerisinde kalan Kızılcaören Yamaç Yerleşimi, Kızılcaören Mahalle Merkezi'nin 1 km kuzeybatısında yer almaktadır. Kayapınar Deresi'nin kuzeydoğusundaki vadi yamacında konumlanan yerleşimin tescil kaydı bulunmaktadır. Kızılcaören Yamaç Yerleşimi'nde İTÇ I-II-III, II. bin, I. bin, Roma-Bizans, Osmanlı Dönemlerine tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir. Yerleşimin 250 m güneydoğusunda bir çevre duvarı içerisinde yer alan Musa Baba Yatırı yer almaktadır. Yamaç yerleşimi ve yakın çevresinde tarımsal faaliyetler yoğun bir şekilde devam etmektedir (Resim: 17).

18. Ilgınözü Höyük (ORPO/5)

Beylikova ilçesi, Süleymaniye Mahallesi sınırları içerisinde kalan Ilgınözü Höyük, Süleymaniye Mahalle Merkezi'nin 3 km güneybatısında yer almaktadır. Bir vadi içi ova yerleşimi olan höyük 3 m yüksekliğindedir ve 2,63 ha'lık bir alanı kaplamaktadır. Höyüğün 150 m doğusunda eski bir dere yatağı bulunmaktadır. Porsuk Çayı'nın güneyinde kalan höyüğün bulunduğu bu alan küçük vadilerin yer aldığı engebeli bir topografyaya sahiptir. Doktora çalışması sırasında tespit edilen ve tescil kaydı bulunan höyükte Kalkolitik (?), İTÇ I-II-III, II. bin ve I. bin'e tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir. Höyüğün yakın çevresinde tarımsal faaliyetler yoğun bir şekilde devam etmektedir (Resim: 18).

19. Sivriardı Yamaç Yerleşimi (ORPO/44)

Beylikova ilçesi, Okçu Mahallesi sınırları içerisinde bu sezon yapılan arazi çalışmalarında tespit edilen Sivriardı Yamaç Yerleşimi, Okçu Mahalle Merkezi'nin 3.6 km kuzeydoğusunda 1100 m yükseklikteki tepelik engebeli bir alanda yer almaktadır. Yamaç Yerleşimi'nde Kalkolitik, İTÇ I-II-III, II. bin ve I. bin dönemlerine tarihlenen çanak çömlek materyal yayılım göstermektedir. Yamaç yerleşimi ve yakın çevresinde tarımsal faaliyetler yoğun bir şekilde devam etmektedir. 2863 sayılı Kanun kapsamında korunması gerekli kültür varlığı niteliğindeki arkeolojik alanlardan olan Sivriardı Yamaç Yerleşimi'nin tescil konusunda hazırlanan bilgi ve belgeler Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne iletilmiştir (Resim: 19).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

2024 sezonunda Alpu Ovası ve Beylikova ilçesinin güney kısımlarında arazi çalışmaları yürütülmüştür. Alpu Ovası Eskişehir ili için yoğun tarımsal faaliyetlerinin yürütüldüğü bir bölgedir. Tarımsal tahribat nedeniyle çok yakın bir gelecekte özellikle yayvan ve yüksekliği az olan prehistorik yerleşimlerin tamamen kaybolacağı bir gerçektir. Alpu Ovası için MÖ III. bin iskânın yoğun olduğu bir dönemdir. Hem ovada hem de kuzeydeki Sündiken Dağlarının güney yamaçlarında yerleşimler birbirlerine çok yakın mesafelerde konumlanmıştır. Tunç Çağları özellikle İTÇ ve öncesi dönemler için bölgedeki sulak peyzaj alanlarının varlığı konusu tarafımızca hazırlanan doktora tezinde daha önce tartışılmıştır (Çakar Kılıç, 2021; Çakar Kılıç, 2023a, 2023b, 2023c). Yerleşim dokusu olarak bakıldığında yatay tabakalanmanın bölgenin morfolojik ve hidolojik yapısına uyumlu olabileceği düşünülmektedir. Yakın konumdaki 3 ha ve altında olan yerleşimlerin varlığı, kısa süreli terk edilmiş alanların çevresel uyum pratiklerinin göstergesi olabilir. Bu varsayımsal yaklaşım ovada bir prehistorik yerleşimin kazılar ile açığa çıkarılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu sezon araştırmaları özellikle Beylikova'nın güneyindeki dağlık engebeli ve vadi içindeki alanların Geç Kalkolitik Dönem'den itibaren MÖ III. bin sonuna kadar tercih edildiğini göstermektedir. Korunaklı bu ortamlar aynı zamanda karma besin ekonomileri için alternatif kaynak sunmaktadır.

2024 sezonunda 23 arkeolojik alan incelenmiştir. Bu alanlardan 18 tanesi daha önceki yıllarda tespiti yapılan tescilli alanlardır (Tablo :1). 1 tanesi MÖ III. ve MÖ II. bin'e tarihlenen; 4 tanesi ise MÖ I. bin ve sonrasına tarihlenen yeni tespit edilen kale yerleşimleri, yamaç yerleşimleri, kaya mezarı ve nekropol alanlarıdır. Tespit edilen 5 arkeolojik alanın tescil işlemleri için Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne öneride bulunulmuştur. Bu alanlarda yapılan araştırmalar sırasında ele geçen 12 adet envanterlik, 10 adet etütlük eser Eskişehir Eti Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir. Araştırma sahası içerisinde tescilli ve yeni tespit edilen alanlar dışında 193 ha'lık bir alan taranmıştır (Harita: 2; Tablo: 1). 2025'te Alpu Ovası'nın güneyi ile Eskişehir Ovası ve Porsuk Havzası'nın batı kısmının incelenmesi planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Atasoy, S. (1974). The Kocakızlar Tumulus in Eskişehir, Turkey. *AJA*, 78/3, 255-263.

Çakar Kılıç, Ö. (2021), *Orta Porsuk Havzası İlk Tunç Çağı Yerleşim Dokusu: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Süreçler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.

Çakar Kılıç, Ö. (2023a). Orta Porsuk Havzası İlk Tunç Çağı I Çanak Çömleğinin Değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33/1, 17-32.

Çakar Kılıç, Ö. (2023b). Orta Porsuk Havzası'nda İlk Tunç Çağı: Sulak Peyzajların Demircihöyük Yerleşimine Olası Etkileri Üzerine Çok Yönlü Bir Değerlendirme. *OLBA*, XXX1, 1-36.

Çakar Kılıç, Ö. (2023c). Orta Porsuk Havzası'nda İlk Tunç Çağı Yerleşimleri: Sit Havzası Analizleri ve Arazi Kullanımına İlişkin Yorumlar. *Arkeoloji Dergisi*, XXX (2023/1), 65-86.

Çakar Kılıç, Ö. (2023d). Orta Porsuk Havzası Tunç Çağları ve Öncesi Dönem Yüzey Araştırması (ORPO): 2022 Yılı, 39. *AST Bildirileri*. 3, s. 215-229.

Çakar Kılıç, Ö. (2024). Orta Porsuk Havzası Tunç Çağları ve Öncesi Dönem Yüzey Araştırması (ORPO): 2023 Yılı, 40. *AST Bildirileri*. 3, s. 287-296.

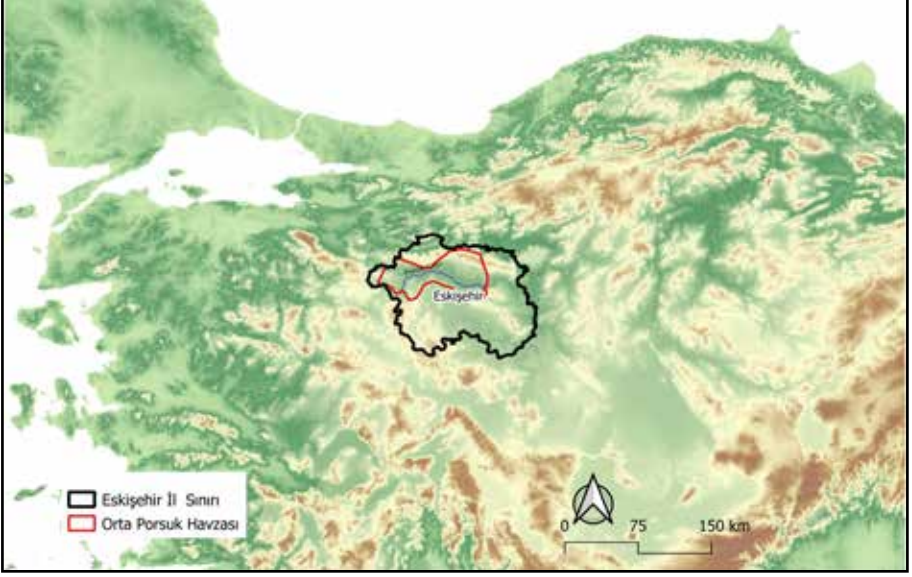
Efe, T. (1996). 1994'te Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları. *AST*. XIII-1, 131-152.

Efe, T. (1997). 1995'te Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları. *AST*. XIV-2, 215-232.

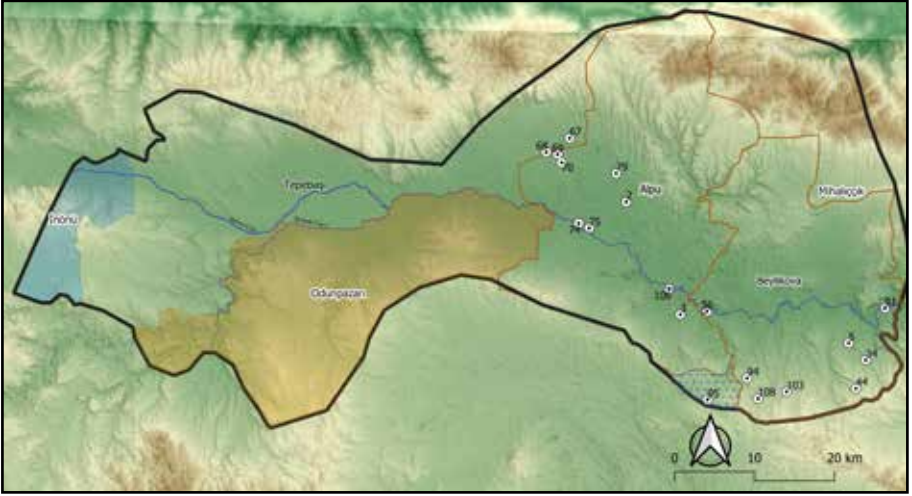
Efe, T. ve Perello, B. (2016). Second Millennium Site Distribution and Pottery of Inland Northwestern Anatolia. *Anatolia Antiqua*, XXIV, 35-89.

Tüfekçi Sivas, T. ve Sivas, H. (2005). 2004 yılı Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması. 23. *AST*, 163-174.

EKLER

Harita 1: Orta Porsuk Havzası'nın konumu

Harita 2: ORPO 2024 sezonu ziyaret edilen alanlar

Resim 1: Küçük Kızlar Höyük   Resim 2: Koca Kızlar Höyük

Resim 3: Yolaltı Höyük   Resim 4: Çerkezçukurhisar Höyük

Resim 5: Margı Höyük   Resim 6: Aktaş Höyük

Resim 7: Saracık Höyük

Resim 8: Osmaniye Höyük

Resim 9: Koşmat Höyük

Resim 10: Uzunburun Höyük

Resim 11: Porsuk Höyük

Resim 12: Yalınlı Höyük

Resim 13: İkipınar Höyük

Resim 14: Salavat Höyük

Resim 15: Küllüce Höyük

Resim 16: Kurtlartepesi Höyük

Resim 17: Kızılcaören

Resim 18: Ilgınözü

Resim 19: Sivriardı

ORTA PORSUK TUNC ÇAĞLARI VE ÖNCESİ DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024														
ZİYARET EDİLEN ALANLAR	ARAŞTIRMA NUMARASI	ADI/NİTELİK	KOORDİNAT	DÖNEM								TESCİL DURUMU		REFERANS
				NEOLİTİK	KALKOLİTİK	İTÇ	2. BIN	1. BIN	ROMA-BİZANS	OSMANLI	YENİ TESİFT	TESCİLLİ		
1	75	KÜÇÜKKIZLAR HÖYÜK	x: 4405373 y: 324032			X	X						X	Burney, 1956: 181 (43 Küçük Kızıl Höyüğü) French, 1969: Fig.35 (49 Alpu II) Efe, 1996:134 (157 Küçük Kızlar Höyüğü)
2	74	KOCAKIZLAR HÖYÜK	x: 4405992 y: 322746			X	X	X	X				X	Burney, 1956: 181 (42 Kızıl Höyüğü) French, 1969: Fig.35 (50 Alpu III) Atasoy, 1974: 255 (Kocakızlar Tümülüsü)
3	2	YOLALTI HÖYÜK	x: 4408618 y: 328717			X							X	Çakar-Kılıç, 2021
4	79	CERKEZCUKURHISAR	x: 4412222 y: 327427			X	X	X	X	X	X		X	Burney, 1956: 181 (50 Çerkes Cukurhisar) French, 1969: Fig.35 (162 Çerkes Cukurhisar I) Efe, 1996:134 (155 Cukurhisar II)
5	67	MARĞI HÖYÜK	x: 4416624 y: 321590			X				X			X	Efe, 1996:133 (153. Marğ Höyüğü)
6	68	AKTAS HÖYÜK	x: 4414881 y: 318666			X							X	Efe, 1996:132 (147. Senece Höyüğü)
7	69	SARACIK HÖYÜK	x: 4414634 y: 320053			X				X	X		X	Efe, 1996:133 (151. Saracık Höyüğü)
8	70	OSMANIYE HÖYÜK	x: 4413580 y: 320619			X	X			X			X	Burney, 1956: 181 (39 Alpu II) French, 1969: Fig.35 (439 Küçük Kızıl) Efe, 1996:133 (152 Osmanıye/Alpu)
9	3	KOSMAT HÖYÜK	x: 4394530 y: 315474			X				X			X	Efe, 1997:220 (222 Kosmat Höyüğü)
10	56	UZUNBURUN HÖYÜK	x: 4394956 y: 328842			X		X	X	X			X	Efe, 1996:133 (153. Uzunburun Höyüğü)
11	106	PORSUK HÖYÜK	x: 4397686 y: 343094			X	X	X					X	Burney, 1956: 181 (56 Porsuk Höyüğü II) French, 1969: Fig.35 (509 Porsuk Höyüğü II) Efe, 1997: 220 (224 Porsuk II)
12	91	YALINLI HÖYÜK	x: 4395364 y: 361128			X	X	X	X				X	Efe, 1997:219-220 (221 Yalınlı Höyüğü)
13	94	İKİPINAR HÖYÜK	x: 4386597 y: 343859			X				X	X		X	Efe, 1996: 136 (170 İkîpinar)
14	108	SALAVAT HÖYÜK	x: 4384034 y: 345233			X	X	X	X	X			X	
15	103	KÜLLÜCE HÖYÜK	x: 4384851 y: 348784			X	X			X			X	Çakar-Kılıç, 2021
16	95	KURTARTEPESİ HÖYÜK	x: 4383891 y: 338896			X	X	X	X	X			X	Efe, 1996: 136 (169 Kurtar Höyüğü)
17	34	KIZILCAÖREN YAMAC YERLESİMİ	x: 4388873 y: 358725			X	X	X	X	X	X		X	
18	5	İLGİNÖZÜ HÖYÜK	x: 4390993 y: 356590		X (?)	X	X	X	X				X	Çakar-Kılıç, 2021
19	44	SIVRIARDI YAMAC YERLESİMİ	x: 4385295 y: 357497			X	X	X	X				X	
20		KOCAKAYAVIRANI YERLESİM VE NEKROPOLÜ	x: 4384511 y: 341962							X			X	
21		KOCAKAYA KALE YERLESİMİ	x: 4384100 y: 342774							X			X	
22		DOĞRAY KAYA MEZARI VE NEKROPOLÜ	x: 4393708 y: 354472							X			X	
23		ANKAYASIRTI YERLESİM VE NEKROPOLÜ	x: 4393033 y: 359343							X	X		X	

Tablo 1: ORPO 2024 çalışmalarında kültür varlığı tespit edilen arkeolojik alanlar

MİLETOPOLİS ANTİK KENTİ VE TERİTORYUMU (MUSTAFAKEMALPAŞA, KARACABEY/BURSA) ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024

Reyhan ŞAHİN*

GİRİŞ

Bursa ili, Karacabey ve Mustafakemalpaşa ilçelerinde “Miletopolis Antik Kenti ve Teritoryumu YüzeY Araştırması” birinci sezon çalışmaları 24.09- 05.10.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bursa Arkeoloji Müzesi’nden Müze Uzmanı İbrahim Arcagök, Bakanlık Yetkili Uzmanı olarak görevlendirilmiştir. Çalışmalar 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu’na uygun şekilde yürütülmüştür. 2024 araştırmaların birinci sezonu olması nedeniyle 11 günlük araştırma sürecinde Karacabey ve Mustafakemalpaşa ilçelerinin pek çok farklı mahallesine ziyaretlerde bulunulmuştur. Ziyaret edilen mahallelerde muhtarlar ve mahalle sakinleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 2024 çalışmalarının temel hedefleri:

1-Bölgenin coğrafi özellikleri ve yerleşim topografyasının anlaşılabilmesi

2-Çevredeki arkeolojik kalıntıların coğrafi ve kronolojik dağılımı ile ilgili ön tespitler yapabilmektir. Mustafakemalpaşa ve Karacabey ilçelerinde Miletopolis Antik Kenti ve etki alanına işaret eden arkeolojik kalıntıların nerelerde yoğunlaştığının saptanmasıdır. Bu hedefler doğrultusunda 2024’te ziyaret edilen mahalleler aşağıda yer almaktadır.

Karacabey İlçesi: Taşlık, Harmanlı, Selimiye, Uluabat, Yolağzı, Gönü

Mustafakemalpaşa İlçesi: Adaköy, Atatürk, Bük, Derecik, Devecikonağı, Durumtay, Güllüce, Kayabaşı, Koşuboğazı, Kösehoroz, Lalaşahin, Ocaklı, Selimiye, Taşköprü, Yalıntaş, Yumurcaklı, Züferbey, Selimiye ve Tatkavaklı.

MİLETOPOLİS ANTİK KENTİNİN KISA TARİHÇESİ

Geç Roma Dönemi yol ağlarını gösteren *Tabula Peutingeriana*’da, Prusa ad Olym-pum ile Pergamon arasında yer alan güzergâh üzerinde gösterilmiş olan Miletopolis Antik Kenti’nin konumu ile ilgili 20. yy. başlarından itibaren farklı görüşler ileri sürülmüştür. R. Kiepert, kenti bugünkü Mihaliç /Karacebey dolaylarına konumlandırmıştır (Kiepert, 1902-1906, BII; K). Mevcut mimari elemanlara ait kalıntıları göz önünde bulunduran Hasluck’a göre, Antik Kent “Melde” olarak bilinen mevkidedir. Melde, Kirmasti-Mihaliç yoluna 5 km uzaklıktadır (Harita: 1). Hasluck’a göre bu varsayımı doğrulayan önemli bir bulgu Mihaliç’te ele geçen *Miletopolis* sikkelerinin yoğunluğunun az; Kirmasti civarında ise yoğun olmasıdır (Hasluck, 1910; ayrıntılı araştırma tarihi için bkz. Mert, 2011; Şahin, 2024).

* Doç. Dr. Reyhan ŞAHİN, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, 16059 Bursa/ Türkiye, E-posta: reyhansahin@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6339-7311

Miletopolis kentine ilişkin bilinen en erken yazılı kaynaklardan biri Atina tribüt listeleridir. Bu belgelere göre kent MÖ 410/409 yıllarında Attika-Delos Deniz Birliği'ne vergi (phoros) ödemiştir (ATL I 342/3 ve 520, II 81 ve 86, III 25 ve 204). MÖ 4. yy.dan itibaren darp edildiği anlaşılan Miletopolis sikkelerinin ön yüzünde Athena başı, arka yüzlerinde ise baykuş figürü yer almaktadır (Schwertheim, 2000, 181). Ayrıca Atina'da Miletopolis kökenli bir bireye ait bir mezar stelinin bulunmuş olması, kentnin Atina ile olan ilişkilerinin varlığına işaret eden önemli bulgular arasında değerlendirilmektedir (Schwertheim, 1983, 118-119).

Mustafakemalpaşa'nın merkezinden 5 km kadar kuzeybatıda Melde Bayırı'nda 1974'te İzmir Bursa Otoyolu'nun inşası sırasında bronz bir Apollon heykelinin ele geçmesiyle birlikte 1975'de başlayan kurtarma kazılarında mimari ve heykeltraşlık kalıntıları ile küçük buluntular gün yüzüne çıkarılmıştır. Anadolu Araştırmalarının 1975 yılı sayısında yayınlanan kazı raporlarında kazılarda taş bir mezar ve bir tapınağa ait mimari parçalar, Hadrianus'tan Olymposlu Zeus'a adanmış olduğu üzerindeki yazıttan anlaşılan bir adak steli ve Geç Roma Hamamı'na ait olduğu düşünülen hypocaust sistemi kalıntılarının bulunduğu belirtilmektedir (Akat, 1977; Dedeoğlu, 1977; Kozaman, 1977; Yalman 1977). Böylece Miletopolis Antik Kent Merkezi'nin Melde Bayırı'na konumlandırılabilmesi görüşü kabul görmüştür. E. Schwertheim da bu görüşü desteklemektedir. Buna göre Melde ile Miletopolis isimleri de birbirleriyle bağlantılıdır. Kelime, Miletos-Meletos- Melde şeklinde değişimi uğrayarak günümüze ulaşmıştır (Schwertheim, 1983, 89-92,95-96).

2024 ARAŞTIRMA SEZONUNDA ÖNEMLİ TESPİTLER

Melde Bayırı

Öncelikle 1975 ve 2006 yıllarında Bursa Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü Başkanlığında kazıları yapılmış olan Melde Bayırı'nda gözlemlerde bulunulmuştur. Kazı çalışmalarının yürütüldüğü açmalar büyük ölçüde yabancı bitki örtüsüyle örtülmüş olmakla birlikte açma sınırları arazi üzerinde hâlen seçilebilmektedir (Resim: 1). Saha yüzeyinde gerçekleştirilen incelemelerde MÖ 4. yy.dan Orta-Geç Bizans Dönemi'ne kadar geniş bir kronolojik aralığa tarihlenebilen seramik buluntularına rastlanmıştır. Bununla birlikte seramik buluntularının büyük çoğunluğu Geç Helenistik ve Roma Dönemlerine tarihlenen örneklerden oluşmaktadır.

Melde Bayırı Mevkii'nin devamında Polis Ormanı, Karacabey TİGEM ve TJK Karacabey Hara dolaylarında incelemelerde bulunulmuştur. Melde Bayırı'nın yukarı kesimlerinde 479, 480 No.lu Parsellerde Bizans Dönemi'ne ait bir yapının köşe duvarı kalıntılarına rastlanmıştır (Resim: 2). Söz konusu parsellerin bulunduğu alan 1. Derece Sit Alanı'dır. Ardından Polis Hatıra Ormanı'nda (Meldebayırı'ndan Karacabey istikametine doğru giderken yolun sol tarafında kalan ağaçlık alanda) 451 ve 452 No.lu Parsellerde incelemelerde bulunulmuştur. Burada da yüzeyde bolca seramik parçaları bulunmaktadır. Özellikle amphora kulp ve dipleri oldukça yoğundur. Bunun yanı sıra su künklerine ait parçalar ol-

duğu da tespit edilmiştir. Roma Dönemi ince seramikleri daha az miktardadır. Ayrıca yine Polis Hatıra Ormanı olarak adlandırılan mevkide 452 No.lu Parsel'de Bizans Dönemi'nden apsisli yapı kalıntlarına rastlanmıştır (Resim: 3).¹ Söz konusu parselin bulunduğu alan 1. Derece Sit Alanı'dır.

Miletopolis'in Nekropol Alanı ve Sınırlarıyla İlgili Tespitler

Bugünkü TİGEM (Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü) arazisi sınırları içinde kalan arazide Kaçak kazılarla ele geçmiş olan mezarlar, merkezi Melde Bayırı'na konumlandırılan Miletopolis Antik Kenti'nin nekropol alanının buraya konumlandırılabilceğini göstermektedir. Karacabey/Yolağzı Mahallesi ve Melde Bayırı Mevkii arasında kalan kesimde Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğüne (TİGEM) ait arazide farklı noktalarda kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış olan çok sayıda mezara rastlanmıştır. Bunlardan bir tanesi 2017'de ele geçmiş olan bir Atinalıya ait mezar steli 2021'de N. E. Akyürek Şahin tarafından yayınlanmıştır (Akyürek Şahin, 2021).

2024 çalışmaları sırasında hâlihazırda yüzeyde kalıntıları görülebilen üç tanesi sandık mezar tipindedir (Resim: 4). Bu mezarlardan bir tanesinin yakın çevresinde ele geçen yüzey seramikleri Geç Klasik ve Helenistik Dönem'den örnekler içermektedir (Resim: 5). Ayrıca pişmiş toprak levhalarla yapılmış (kiremit çatkı mezar?) daha basit tipteki gömülere ait kalıntılar da mevcuttur.

Kaçak mezarlara ait kalıntılara rastlanan bir diğer alan ise Melde Bayırı'na hemen güneybatıdan komşu olan. Mustafakemalpaşa merkeze bağlı Derecik Mahallesi'nde yer almaktadır. Derecik Mahallesi 403 No.lu Parsel'de bulunan zeytinliğin kuzey kısmına gelişigüzel şekilde bırakılmış olan bir ya da birden fazla sayıda mezarlara ait yerel taş ve mermerden bloklara rastlanmıştır (Resim: 6).² 403 No.lu Parsel, 2. Derece Sit Alanı'dır.

Yalıntaş Mahallesi

Mustafakemalpaşa ilçe merkezinden 4 km kadar güneydoğuda, Yalıntaş Mahallesi 1545 No.lu Parsel'de yer alan mezarlıkta yapılan incelemelerde burada Roma Dönemi'nden bezemeli, profilli ve bezemesiz mimari elemanlar tespit edildi. Bir yapının saçaklığına (entablatur) ait olması muhtemel Akanthus yaprağı bezemeli (Resim: 7) ve bir profilli mimari eleman belgelenmiştir (Resim: 8). Bunun dışında bezemesiz, üzerlerinde kenet delikleri olan mimari blok ve bir sütun parçası da buluntular arasındadır.³

DİĞER TESPİTLER

- 1 40° 3'36.00"K, 28°21'35.00"D koordinatlarında
- 2 Taş levhalar 40° 3'19.18"K 28°21'1.64"D) - (40° 3'19.65"K 28°21'2.09"D) koordinatları arasında dağınık olarak durmaktadır.
- 3 40° 0'43.18"K 28°23'49.52"D koordinatlarında. Koordinat için Resim 7'deki akanthus bezemeli mimari eleman esas alınmıştır.

Karacabey İlçesi

Yüzey araştırması boyunca ziyaret edilen mahallelerde arkeolojik gözlem çalışmalarına başlamadan önce mahalle kahvehanelerinde oturulmuş, mahallenin muhtarı, azası veya mahallenin yaşlılarından köyün tarihçesi hakkında bilgiler edinilmiştir. Bu vesileyle halkın kültür varlıklarımızın korunması hakkında bilinçlendirilmesi de sağlanmıştır. Bu sohbetler esnasında Karacabey/Yolağzı Mahallesi'nde yaşayan Beytullah Yalın adında bir vatandaş tarafından ekibimize envanterlik mahiyette 2 adet pişmiş toprak biberon formunda kap teslim edilmiştir. Biberonlar Bursa Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Yolağzı Mahallesi, 699 No.lu Parsel'deki köy mezarlığının girişinde bulunan Antik Çağ'dan bir mimari bloğun musalla taşı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Harmanlı Mahalle Kütüphanesi'nde muhafaza edilen Roma Dönemi'ne ait bir mezar steli, kütüphanedeki bir öğretmenden alınan bilgi doğrultusunda bulundu. Mezar steli bunduktan hemen sonra Bursa Arkeoloji Müzesi yetkilileri tarafından teslim alınmıştır. Harmanlı Mahallesi, 5487 No.lu Parsel'de bulunan köy kütüphanesinin önündeki, Antik Çağ'dan bir sütun gövdesinin dibek olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Harmanlı Mahallesi, 5665 No.lu Parsel'deki bir evin bahçesinde 1 adet pithos bulunmaktadır.

Uluabat Mahallesi, 2127 ve 1739 No.lu Parsel'lerin kuzeyinde bulunan park alanının içerisine bırakılmış 1 adet pithos bulunmaktadır.

Mustafakemalpaşa İlçesi

Selimiye Mahallesi, 1112 ada, 1 parselde, Etibank'a ait aile çay bahçesi içerisinde, çoğunluğu Bizans Dönemi'ne ait 16 adet in situ olmayan mimari elemanlar (entablatur parçası, sütun gövdeleri, sütun kaidesi) ve bir heykel (oturan *Kybele* tasviri)) bulunmaktadır.

Mustafakemalpaşa ilçesinde tespit edilen diğer Antik Çağ mimari elemanları ise şunlardır:

Lalaşahin Mahallesi, 343 ada, 27 No.lu Parsel'de bulunan türbenin kapısının önünde duran 1 adet Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne ait haç kabartmalı sütun başlığı ile aynı parselde yapılan kazı esnasında ortaya çıkarılarak kenara bırakılmış birkaç parça mimari blok.

Devecikonağı Mahallesi, 766 No.lu Parsel'de bulunan özel bir mermer işletmesinin bahçesinde bulunan 2'si kırık ve eksik toplam 3 adet pithos.

Züferbey Mahallesi, 299 ada, 24 No.lu Parsel'de gelişigüzel ve kırık halde duran, günümüzde lavabo taşına çevrilmiş Roma Dönemi'ne ait mermer mimari blok.

SONUÇ

2024 yılı birinci araştırma sezonunda elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir:

Bursa ili, Mustafakemalpaşa ilçesi, Kavaklı Mahallesi sınırları içerisinde, Miletopolis'in merkezi olarak kabul edilen Melde Bayırı'na bitişik konumdaki Hamamlar Mevkii,

Polis Hatıra Ormanı ve Melde Bayırı'nın doğusunda yer alan 465, 466, 972/3 ve 973/1 No.lu parseller, kültürel katmanlara işaret eden önemli arkeolojik veriler sunmaktadır.

Araştırmalar Melde Bayırı çevresinde konumlandığı anlaşılan nekropol alanının sınırlarının oldukça geniş bir bölgeyi kapsadığını ortaya koymuştur. Melde Bayırı Mevkii'nin Yolağzı yönünde TİGEM arazisi içerisinde farklı noktalarda; Mustafakemalpaşa ilçe merkezi yönünde ise Derecik Mahallesi'ndeki zeytinlik arazide tespit edilen sandık mezarlara ait kapak ve sandık parçaları, bu nekropolün geniş bir alana yayıldığı önemli kanıtlarıdır. Nekropol sınırlarının kesin olarak belirlenmesine yönelik olarak önümüzdeki araştırma sezonlarında yoğun (intensif) yüzey araştırmaları planlanmaktadır. Bu kapsamda Karacabey TİGEM arazisindeki 975 ada, 1 No.lu Parsel'de Mustafakemalpaşa Derecik Mahallesi'ndeki 403 No.lu Parsel'de sandık mezar parçalarının bulunduğu zeytinlik ve çevresi öncelikli çalışma alanları arasında yer almaktadır.

Miletopolis Antik Kenti Teritoryumu'nun tespitine önemli katkılar sağlaması beklenen bir diğer bulgu Yalıntaş Mahallesi'nde tespit edilen bezemeli mimari elemanlardır. Mustafakemalpaşa ilçe merkezine yaklaşık 4 km uzaklıkta yer alan Yalıntaş Mahallesi'nin 1545 No.lu Parseli'ndeki modern mezarlık alanında yüzeyde dağınık şekilde görülen ve Roma Dönemi'ne tarihlenen anıtsal mimariye ait mimari elemanların yoğunluğu bu alanın ayrıntılı incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Miletopolis'in etki alanındaki Antik Çağ kırsal yerleşimlerinin tespitine yönelik olarak birinci araştırma sezonunda olduğu gibi 2025'te Karacabey Merkez istikametinde ve Ulubat Gölü çevresindeki mahallelerde de tespitlerde bulunulması planlanmaktadır.

TEŞEKKÜR

2024 Yılı Yüzey Araştırmasının gerçekleştirilmesine sağladıkları değerli katkılardan dolayı, Bursa Uludağ Üniversitesi Sağlık, Kültür ve Spor Daire Başkanlığına, Bursa Uludağ Üniversitesi Sadık Yılmaz Öğrenci Yurdu Yönetimine ve Karacabey Belediyesine en içten teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

- Akat, A. (1977). 1975 Miletopolis Hafriyat Raporu. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 24 (1), s. 5-11.
- ATL, (1939-1953). *The Athenian Tribute Lists*. (Ed. B. D. Meritt, H. T. Wade-Gery ve M. F. Mc Gregor) Princeton: American School of Classical Studies at Athens.
- Akyürek Şahin, N. E. (2021). Ein Athener in Miletupolis. Der Grabstein des Hypermenes aus der klassischen Zeit- ein wichtiges Zeugnis zu den Beziehungen von Miletupolis und Athen. *Gephyra*, 22, s. 219-252.
- Dedeoğlu, J. (1975). Miletopolis Kazisi 1975 - A Sondaj Çukuru Hafriyat Raporu. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 24(1), s. 13-27.
- Hasluck, F.W. (1910). *Cyzicus*. Cambridge: Cambridge, University Press.

Kiepert, R. (1902-1906). *Die Karte von Kleinasien*. Berlin: Dietrich Reimer (Ernst Vohsen).

Kozaman, O. (1977). Miletopolis-Hamam Kazısı 1975 Raporu. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 24 (1), s. 29-39.

Mert, İ. H. (2011). Kirmasti Bölgesi'nin Arkeolojik Önemi (Ed. S. Sevim), *Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Sempozyumu (7-9 Ekim 2011)*. Bursa: Mustafakemalpaşa Belediyesi, s. 207-224.

Schwertheim, E. (1983). *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 26: Die Inschriften von Kyzikos und*

Umgebung Teil II: Miletupolis- Inschriften und Denkmäler. Bonn: Rudolf Habelt.

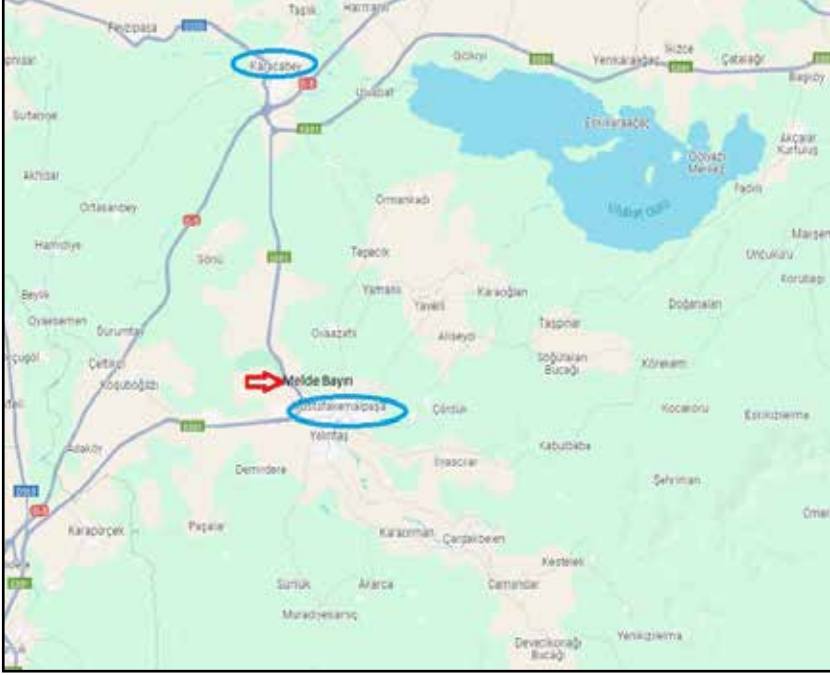
Schwertheim, E. (2000) Miletupolis, Miletupolis. *Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike*, 8, s. 181.

Şahin, R. (2023). Miletopolis Antik Kenti (Mustafakemalpaşa/Bursa): Mevcut Bulgular Üzerinden Bir Değerlendirme (Ed. M. Özgen, S. Alper), *Balıkesir Arkeoloji Buluşmaları: Kültür Varlıkları ve Sürdürülebilirlik (17-19*

Kasım 2022, Balıkesir). İstanbul: Ege Yayınları, s. 335-348.

Yalman, B. (1977). Miletopolis Hafriyatı. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 24 (1), s. 23-27.

EKLER

Harita 1: Melde Bayırı Mevkii'nin Konumu

Resim 1: Melde Bayırı Mevkii'nde 1975 ve 2006 yıllarında kara yolu yapım çalışmaları sırasında kazısı yapılan alanlar (Dron Görüntüsü: B. Aksoy)

Resim 2: Melde Bayırı Mevkii'nde Bizans Dönemi'ne ait bir yapının kalıntıları (Foto: B. Aksoy)

Resim 3: Melde Bayırı (Polis Hatıra Ormanı)'nda nişli küçük bir yapıya ait kalıntılar

Resim 4: TİGEM Arazisi (Yolağzı Mh.) kaçak kazı ile ortaya çıkarılmış bir sandık mezarın kapak ve sandık kısmına ait taş levhalar

Resim 5: Sandık mezar çevresinde yüzeyde tespit edilen seramik buluntuları

Resim 6: Mustafakemalpaşa, Derecik Mahallesi'nde bir zeytinlikte kaçak kazılarla ortaya çıktığı anlaşılan (yerel taş) sandık mezarlara ait levhalar

Resim 7: Yalıntaş Mahallesi Mezarlığı'nda tespit edilen mimari elemanlara ait parçalar

Resim 8: Yalıntaş Mahallesi Mezarlığı'nda tespit edilen mimari elemanlara ait parçalar

ORDU-BOLAMAN VE ELEKÇİ HAVZALARI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024 YILI İLK SEZON ÇALIŞMALARI

Safiye AYDIN*

Ayşe Fatma EROL

Ertaç YILDIRIM

Onur Sadık KARAKUŞ

Gülşah DOĞRU

Hande YAMAN

GİRİŞ

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün resmi izni ile “Ordu-Bolaman ve Elekçi Havzaları Arkeolojik YüzeY Araştırması” [Proje Numarası-YA015202(2024)] 2024 yılı ilk sezon çalışmaları 14.09.2024 - 30.09.2024 tarihleri arasında, Zonguldak Müze Müdürlüğü Uzmanı Seda Yılmaz’ın temsilciliğinde gerçekleştirilmiştir.¹

Ordu-Bolaman ve Elekçi Havzaları YüzeY Araştırması (ORBey) Projesi, Ordu ili sınırları içerisinde kalan ve her ikisi de Fatsa ilçesinden denize dökülen adı geçen ırmak

- * Dr. Öğr. Üyesi Safiye AYDIN, Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Düzce/TÜRKİYE, E-posta: safiyeaydin@duzce.edu.tr; ORCID: 0000-0001-7203-5673
Prof. Dr. Ayşe Fatma EROL, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, ANKARA, E-posta: ayse.erol@hbv.edu.tr; ORCID: 0000-0001-7992-7236
Dr. Öğr. Üyesi Ertaç YILDIRIM, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, NİĞDE, E-posta: ertacyildirim@ohu.edu.tr; ORCID: 0000-0001-7805-0583
Dr. Öğr. Üyesi Onur Sadık KARAKUŞ, Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, DÜZCE, E-posta: onursadikkarakuss@duzce.edu.tr; ORCID: 0000-0001-6169-266X
Gülşah DOĞRU, Uzman Arkeolog, E-posta: dgulsah066@gmail.com
Hande YAMAN, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Arkeoloji (Tzl) yüksek lisans öğrencisi, ANKARA, E-posta: handeyyaman@gmail.com
- 1 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Kazılar ve Araştırmalar Dairesi Başkanlığına yüzeY araştırması çalışmalarımıza verdikleri destekler için teşekkür ederiz. 2024 yılı yüzeY araştırmasına Bakanlık Yetkili Uzmanı olarak eşlik eden Seda Yılmaz’a özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ederiz. Araştırma projesine katkıları ve destekleri için Düzce Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Nedim Sözbir’e, Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Duygu Ekinci’ye, Fatsa Belediye Başkanı İbrahim Ethem Kibar’a ve Fatsa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü Cevat Erbil’e, Çamaş Belediye Başkanı Leyla Çıtır’a ve Çamaş Belediyesi Fen İşleri Müdürü Uğur Büyükköksüz’e, Çatalpınar Belediye Başkanı Ahmet Özyay’a ve Çatalpınar Belediyesi personeli Mustafa Şenel’e, Korgan Belediye Başkanı Sait Korgan’a ve Korgan Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürü İlyas Adaş’a ve Ordu Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Doktora Öğrencisi Halis Bayrak’a, Ordu İl Kültür ve Turizm Müdürü Uğur Toparlak’a, Ordu Paşaoğlu Etnografya Müze Müdürü Mustafa S. Kolaşaoğlu’na ve müze uzmanlarına teşekkür ederiz.

havzalarındaki arkeolojik verilerin araştırılmasını amaçlamaktadır. Elekçi Irmağı, Fatsa ilçe merkezinin 45 km güneyinde bulunan yaylalardan (Kabadüz yaylası gibi) doğar ve Kumru ilçe merkezinden geçerek Fatsa'nın batısından Karadeniz'e dökülür. Canik dağılarının kuzey yamaçlarındaki tepelerden kaynağını alan Bolaman Irmağı ise güneyde Kelkit, doğuda Melet, batıda da Elekçi Irmağı hatlarıyla sınırlı olup kuzey yönünde doğal bir liman özelliğindeki Fatsa'nın doğusundan Karadeniz'e dökülür. Bolaman Irmağı derin bir vadi yatağı içinde akmasından dolayı kapladığı havza da kuzeyden güneye kademeler halinde yükselen oldukça engebeli, dağlık bir topografyaya sahiptir (Özdemir, 2006, s. 1-37). Söz konusu ırmak havzaları ve araştırma alanı coğrafi olarak Ordu ili idari sınırları içinde kalan Aybastı, Çamaş, Çatalpınar, Fatsa, Kabataş, Korgan ve Kumru ilçelerini kapsamaktadır (Harita: 1).

Antik Çağ yazarlarından Strabon, Pontos Bölgesi'ni yörelere ayırarak kayıt altına almıştır (Strabon, XII. 3. 13-17). Bu yörelerden biri de *Themiskyra*'nın (Çarşamba ovası) doğusunda, *Amisene territoriumuna* (Amisos kenti *territoriumu*) dâhil edilen ve verimli bir ova olan *Sidene* yöresidir. Sözü edilen yöre ismini *Sidenos* (Bolaman) ya da *Polemonion* (Bryer ve Winfield, 1985, s. 111) çayının denize döküldüğü yerde konumlanan Side isimli kaleden almıştır (Strabon, XII, 3, 16). *Sidene* yöresinde Pontos krallarının sahil boyunca tahkimli kalelerinin de yer aldığı Strabon'un kayıtlarından bilinmektedir (Strabon, XII. 3. 16). Bu bağlamda Bolaman Havzası'nın Antik Çağlardan itibaren önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Araştırma sahasında yer alan Elekçi Havzası'nı kapsayan Kumru ilçesinde araştırma yapılmış olmasına karşın (Özsait, 2002, s. 195-198), Bolaman Havzası'nda daha öncesinde kapsamlı bir arkeolojik araştırma yapılmamıştır. Çalışma programı doğrultusunda 2024 yılı araştırma çalışmaları Çamaş, Çatalpınar, Korgan ilçeleri ve mahallelerinde yürütülmüştür (Harita: 1). Söz konusu merkezlerde yapılan tespitler aşağıda sunulmaktadır.

ÇAMAŞ İLÇESİ ARAŞTIRMALARI

Çavuşbaşı Mahallesi *Khamosorion Tipi Mezarlar*: Karatepe Mevkii'nde yaklaşık 570 m rakımlı ormanlık alanda yaklaşık 4 m yüksekliğindeki kaya kütleleri üzerinde yan yana üç *khamosorion* tespit edilmiştir (Resim: 1). Kayalık alanın üst kısmı kabaca düzeltilmiş; kuzeydoğu tarafında da farklı ölçülerde basit şekillendirilmiş küçük basamakların olduğu gözlemlenmiştir. Kuzeyden güneye doğru sıralandırılan mezarlardan ÇMŞ KH 1 olarak adlandırılan mezarın tekne kısmı taş-toprak dolgu olması nedeniyle tekne derinliği ölçülemez. ÇMŞ KH 2 No.lu Mezar'da dikdörtgen sanduka biçimli teknenin ağız çevresine 10 cm kapak oturtma profili yapılmıştır. ÇMŞ KH 3 No.lu Mezar ise 1.46x50 cm ölçülerinde ve 60 cm derinliğindedir. Mezarların tekne kısımları tahrip olmuş durumdadır. *Khamosorionlar* ana kayanın dikdörtgen biçimde oyulması ile oluşturulan basit kaya mezarlardır (Kortanoğlu, 2006, s. 30). Çoğunluğunun soyulmuş olması nedeniyle tarihlenmenin (Erol 2020, 40) güç olduğu *khamosorionların* Hellenistik Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar uzun bir dönem aralığında kullanıldığı bilinmektedir (Kortanoğlu, 2006, s. 120).

Hisarbey Mahallesi Kaya Mezarları: Bolaman Havzası'na bakan 200 m rakımlı, etrafı ormanla çevrili, oldukça geniş bir alanı kaplayan yekpare kaya kütesinin çevresinde ikisi daha önce tescillenmiş üç kaya mezarı araştırma kapsamında ziyaret edilmiştir. ÇMŞ KM 1 olarak tanımlanan tescilli kaya mezarının girişi güneye bakmaktadır (Resim: 2). Ana kayanın geniş yüzeyi ön giriş olarak planlanmış, yaklaşık 1 m derinleştirilmiş girişin doğu ve batısında 30 cm'lik kısmın kaba yonulu işlenmiş olduğu fark edilmiştir. "Ordu Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanter Çalışması"nda girişin batısının orijinalde profillendirilmiş olduğu görülmektedir (Ordu Kültür Varlıkları Envanteri 2019, s. 249). Günümüzde bu kısım tahrip olmuş durumdadır. Mezar odasına tahrip olmasına karşın açıklığın üst kısmı korunmuş, kare formulu olduğu belirlenen bir açıklıktan girilmektedir. Kapı açıklığı pervazında bulunan mil yuvası da girişin orijinalinde bir kapak taşı ile kapatıldığına işaret etmektedir. Kapı açıklığının hemen üzerine kabartma şeklinde üçgen alınlık yapılmıştır. Mezar odasının tavanı semerdam biçimlidir. Odanın zemini tahrip edilmiştir. ÇMŞ KM 2 No.lu Mezar oldukça tahrip olmuş durumdadır (Resim: 3). Mezar girişi yoğun bitki örtüsüyle kaplı olduğu için sadece ölçüm çalışması yapılabilmektedir. Buna göre, mezar açıklığı 155x180 cm ölçülerinde ve 110 cm yüksekliğindedir. ÇMŞ KM 3 No.lu Tescilli Mezar'ın üst tarafındaki kaya kütesi büyük oranda tahrip edilmiştir (Resim: 4). Girişi kuzey yönlü olan mezar alanı ana kaya yüzeyinden yaklaşık 50 cm içeri oyularak belirginleştirilmiş olup bu şekilde mezarın ön girişi içinde bir alan oluşması sağlanmıştır. Dikdörtgen formda olan ön giriş yaklaşık 15 cm derinliğe sahiptir. Mezar girişi üçgen alınlıkla belirginleştirilmiştir. Aynı zamanda kabartma biçimindeki üçgen alınlık giriş kapısı üzerinde de vurgulanmıştır. Giriş ve arkasındaki tek mekândan oluşan mezar odasına kare formulu bir açıklıkla girilmektedir. Mezar odasının tavanı semerdam biçimlidir. Suyla dolu olan mezar odasında belgeleme çalışması yapılamamıştır; ancak odanın batı duvarı üzerinde bir niş bulunduğu ve kapı açıklığından daha derinde olan mezar odasının tabanının orta kısmında dikdörtgen bir açıklığa sahip olduğu belirlenmiştir.

Sucuali Mahallesi Kaya Mezarları: Adı geçen mahallede yürütülen çalışmalarda tescilli dört kaya mezarı araştırma kapsamında incelenmiştir. İnuştü Mevkii'nde 490 m rakımda, sarp bir kayalık alanda yer alan ÇMŞ KM 4 No.lu Mezar'ın üst tarafı günümüzde bahçe duvarının betonu altında kalmıştır (Resim: 5). Doğuya bakan mezar cephesi kaya düzlemi üzerinden geniş bir silme ile çerçevelemiştir. Mezar odasına kare formulu bir açıklıkla girilmektedir. Tek mekândan oluşan mezar odasına tabanı moloz taşlar ve su birikintisi ile dolu olması nedeniyle girilememiştir. Sucuali Mahallesi İbrahim Mevkii'nde 410 m rakımda, fındık bahçesinde yer alan ÇMŞ KM 5 No.lu Mezar çalışma kapsamında ziyaret edilen diğer bir mezardır (Resim: 6). Geniş kaya kütesinin düz yüzeyinin kullanıldığı mezar, zeminden yaklaşık 203 cm yüksekliğe konumlandırılmıştır. Mezar odasına giriş kare formulu bir açıklıktan gerçekleşir. Giriş açıklığının üzerine de üçgen alınlık işlenmiştir. Tek mekândan oluşan mezar odasında taban kapı açıklığından daha derindedir. Mezar odası kırma çatılıdır. Ayrıca mezarda bir nişin de bulunduğu tespit edilmiştir. Sucuali Mahallesi Azuevyanı Mevkii'nde fındık bahçesinde yer alan ÇMŞ KM 6 No.lu Mezar saha çalışma-

ları kapsamında incelenmiştir (Resim: 7). Yekpare bir kaya kütlesi üzerinde 145 cm yükseklikteki mezar kuzey yönlü olarak konumlandırılmıştır. Mezar cephesi için kemerli bir alan oluşturulmuştur. Mezara giriş için kare formlu bir açıklık mevcuttur. Mezarın arka duvarında defineciler tarafından açılmış çok sayıda dinamit deliği bulunmaktadır. Bu bakımdan mezar oldukça tahrip edilmiştir. Sucuali Mahallesi Kuz Mevkii'nde ormanlık arazide yer alan ÇMŞ KM 7 No.lu Mezar incelenen diğer bir kaya mezarıdır (Resim: 8). Yamaçta oldukça büyük boyutlu kaya kütlesi üzerinde bulunan mezar zeminden 125 cm yüksekliğe konumlandırılmıştır. Mezar cephesi orijinalinde üçgen alınlıklıdır. Mezar odasına giriş kare formlu bir açıklıktan gerçekleşir. Kapı açıklığı pervazında bulunan mil yuvası da girişin orijinalinde bir kapak taşı ile kapatıldığına kanıt oluşturmaktadır. Tek mekândan oluşan mezar odası semerdam çatılıdır. Mezarın hem dış tarafının hem de mezar odasının tahrip edildiği görülmüştür.

Örmeli Mahallesi Kaya Mezarı: Söz konusu mahallede Güney Mevkii'nde fındık bahçesinde yer alan tescilli kaya mezarı çalışma kapsamında ziyaret edilmiştir. Kolay işlenebilen, gözenekli bir yapıya sahip olduğu belirlenen kaya kütlesi üzerinde bulunan ÇMŞ KM 8 No.lu Mezar yaklaşık 4 m kadar yükseklikte yer alması nedeniyle mezar odasında inceleme yapılamamıştır (Resim: 9). Çamaş ilçesinde araştırma kapsamında daha önce belgelenen diğer kaya mezarları referans alındığında mezarın benzer mimari cephe düzenlemesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Girişi güneye bakan mezar cephesi kemerli olup kaya düzlemi üzerinden oyularak biçimlendirilen geniş bir silme ile çerçeveselendirilmiştir.

Yeşilvadi Mahallesi Kaya Mezarı: Yöre halkı tarafından Saitler olarak adlandırılan Mağara Tepesi Mevkii'nde, yaklaşık 800 m rakımda fındık bahçesinde bulunan tescilli kaya mezarı çalışma kapsamında incelenmiştir. Kaya kütlesi zemininden yaklaşık 235 cm yükseklikte yer alan ÇMŞ KM 9 No.lu Tescilli Mezar kuzeydoğu yönlüdür (Resim: 10). Mezarın ön cephesi olumsuz hava koşullarından koruması amacıyla ana kaya kenarından yaklaşık 30 cm içeri oyularak çerçeveselendirilmiştir. Mezar odasına kare formlu bir açıklıkla girilmektedir. Girişin orijinalinde bir kapak taşı ile kapatıldığı kapı açıklığı pervazında yer alan mil yuvalarından anlaşılmaktadır. Tek mekândan oluşan mezar odasında taban, kapı açıklığından derindedir. Dikdörtgen bir plana sahip olan odanın ortasında oyuntu şeklinde bir çukurluk mevcuttur.

Sarıyakup Mahallesi Kaya Mezarı: Domşu Mevkii'nde yaklaşık 490 m rakımda, şahsa ait bahçede bulunan tescilli kaya mezarı çalışma kapsamında ziyaret edilmiştir. Ana kayanın derinleştirilmesi ile oluşturulan ÇMŞ KM 10 No.lu Mezar'ın ön cephesi tahrip olmuştur (Resim: 11). Mezar güneybatı yönlü olup giriş açıklığı 108 cm, yüksekliği ise 100 cm'dir. Mezar odası su dolu olduğu için zemini net olarak tespit edilememiştir.

Çamaş Kanyonu: Çamaş ilçe merkezine 5 km uzaklıkta Budak Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Çamaş Kanyonu'nda saha çalışmaları yapılmıştır. Budak, Sarıyakup ve Sucuali Mahalleri ile sınırlı alanda derin bir vadi görünümüne sahip olan kanyon yaklaşık 25 km uzunluğunda olup 600 m'lik kısmı yürüyüş yolu olarak planlanmıştır. Kanyona girişten

itibaren yürüyüş yolunun bir tarafını fındık bahçeleri sınırlarken, diğer tarafı dere boyunca devam etmektedir. Kanyon ve çevresinde yapılan düzenleme çalışmasında kanyona girişte yol çalışması sırasında oluşan kesitte bazı amorf seramikler görülmüştür.

Akköy Mahallesi-Kuşkayası: Çamaş ilçesinde adı geçen mahallede Kuşkayası olarak adlandırılan alanda araştırma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kayalık alanların oldukça geniş yer kapladığı görülmüş, zirveye doğru çıkılan kısımlarda bazı kaçak kazı çukurları tespit edilmiştir. Alanda yapılan incelemelerde kaçak kazı çukuru tespit edilmiş ve çevresinde de birkaç parça amorf seramik bulunmuştur.

Edirli Mahallesi: Çamaş ilçesinin tarihi geçmişini yansıtan Geç Osmanlı Dönemi sivil mimarisinin seçkin bir örneği olan Cevat Bey Konağı (Bayhan, 2017, s. 62-78) da araştırmalar sırasında ziyaret edilmiştir. Yapı, Samsun K.T.V.K.B.K'nın 20.01.2012 tarih ve 223 sayılı kararı ile tescillenmiştir. Zemin üzeri iki katlı olarak düzenlenmiş, taş ve ahşap kullanılarak inşa edilen yapının ahşap unsurlarının (zemin, merdiven, dolap düzenlemeleri vb.) oldukça tahrip olduğu, konak ve bahçesinde de birçok kaçak kazı çukurunun varlığı tespit edilmiştir. Edirli Mahallesi'nde yer alan Külekçi Camii ile yapının sınırları içinde bulunan mezarlık da ziyaret edilen diğer bir alanı oluşturmaktadır. Burada yapılan incelemelerde herhangi arkeolojik bir veriye rastlanmamıştır.

Danışman Mahallesi: Söz konusu mahallenin sınırları içinde, Danışman Camii yakınında yer alan mezarlık alanda da incelemeler yapılmıştır. Bahsi geçen alanda genel mimari özellikleri ile benzerlik gösteren Geç Osmanlı Dönemi'ne ait mezarların varlığı dikkat çekmiştir.

ÇATALPINAR İLÇESİ ARAŞTIRMALARI

Kayatepe Mahallesi Kaya Mezarları: Yukarı Mahalle Mevkii'nde yer alan tescilli olan iki kaya mezarında incelemeler gerçekleştirilmiştir. Mezarlar yaklaşık 270 m rakımda, kayalık bir yükseltinin güney tarafında girişleri birbirine 2 m mesafede şahıs arazisinde bulunmaktadır. ÇTL KM 11 No.lu Mezar, kaya kütesinin yaklaşık 310 cm yüksekliğinde olup girişi güney yönlüdür (Resim: 12). Mezar odasına girişin her iki tarafında kaba yonulu düzenlemeler mevcuttur. Tek odalı mezar odasının doğu ve batı tarafında klineler bulunmaktadır. ÇTL KM 12 No.lu Mezar'ın girişi güneybatı yönlüdür ve zeminden 50 cm yüksekliğe konumlandırılmıştır (Resim: 13). Mezar cephesi kemerli olup ana kaya yüzeyinden kademeli olarak 20 cm ile sonrasında yaklaşık 30 cm olarak biçimlendirilen geniş bir silme ile çerçevelendirilmiştir. Mezar odasının üst kısmının beşik tonozlu olduğu belirlenmiştir. Mezar girişi ve odası oldukça tahrip olmuş durumdadır.

Karahamza Mahallesi-Basamaklı Tünel: Bahsi geçen mahallede ormanlık alanda bulunan dehliz olarak tescilli yapı ve çevresinde inceleme çalışmaları yürütülmüştür. Bolaman Vadisine bakan yapının girişi güneydoğu yönlüdür. Ana kayaya açılmış tünelin giriş genişliği 170 cm, yüksekliği ise 185 cm olarak ölçülmüştür. Yapıya girişi sağlayan ana kayanın şekillendirilmesi ile oluşturulmuş 5-6 basamak belirgin bir şekilde görülebilmektedir. An-

cak bazı kısımların oldukça tahrip olmuş olması ve tehlike arz etmesi nedeniyle tünelde 20 m kadar ilerlenebilmiştir. Basamaklı tünellerin ilişkili oldukları su kaynakları düşünüldüğünde, yapının bir su kaynağına sahip olup olmadığı henüz anlaşılamamıştır. Ordu ili sınırları içerisinde basamaklı tünellerin varlığı Kurul Kalesi (Şenyurt ve Akçay, 2016, s. 227-228), Ünye Kalesi (Bulut, 2017, s. 151-154), Fatsa-Cıngırt Kayası (Erol, 2020, s. 59-72), Mesudiye-Arıkmsa Köyü'nden (Akçay vd., 2020, s. 176) bilinmektedir. Helenistik Dönem'de, Pontos Bölgesi'nin kıyı ve iç kesiminde geniş bir dağılım gösteren basamaklı tünellerin kale yerleşimlerinin yanı sıra kayalık alanlarda su temini başta olmak üzere kültürel/dinsel bir amaca hizmet etmiş olabilecekleri düşünülmektedir.

Akkaya Kalesi: Çatalpınar-Fatsa Kara Yolu'nun batısında kalan Akkaya Mahallesi'nde incelemeler gerçekleştirilmiştir. Deniz seviyesinden yaklaşık 500 m yükseklikte, yöresel adlandırmayla Akkaya Kalesi olarak bilinen alanda saha çalışmaları yürütülmüştür. Söz konusu kale kalıntısı Göllerköyü Kalesi adıyla Trabzon K.T.V.K.B.K'nın 11.10.1990 tarih ve 855 sayılı kararı ile 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir. Kale konumu itibarıyla tüm çevreye ve Bolaman Vadisi'ne hâkim bir görüş açısına sahiptir. Bu bakımdan kalenin stratejik bir noktada inşa edildiği anlaşılmaktadır. Uzaktan bakıldığında dik kayalıkların sırt biçiminde uzandığı coğrafi bir görünüme sahip olan kale, kayalıkların tepesinde kurulmuş özgün yapısal özellikler taşıyan kalıntılardan oluşmaktadır (Resim: 14). Kalenin üzerinde oturduğu doğal topografyaya ve daha sarp alanların doğal savunma hattı oluşturmasına uygun olarak tasarlandığı belirlenmektedir. Kale ve çevresinin yoğun bitki örtüsüyle kaplı olması, alanın net olarak algılanmasını oldukça zorlaştırmaktadır. Kaleye ulaşımı sağlayan giriş kısmı/kapı tespit edilememiştir ancak bir girişin bulunması kuvvetle muhtemeldir. Araştırmamız sırasında kaleye çıktığımız noktada ilk olarak sur duvarı kalıntısıyla karşılaşmıştır. Belli bir kısmı ana kayaya yaslanmış olan sur duvarı kalıntıları, korunan kısmıyla kalenin doğu yönünde görülebilir durumdadır. Kalenin sur duvarı ve dairesel planlı olduğu anlaşılan burcun korunan kesimlerinden duvar örgüsünde çeşitli boyutlarda yöresel moloz taşlar (kırmızı kireç taşı vb.) ve farklı boyutlarda küçük çakıl taşlar ile kumdan oluşan harcın kullanıldığı gözlenmiştir. Araştırma sırasında kaleye çıkış noktasında sur duvarı yakınında, üzerinde kabartma olan pişmiş toprak plaka parçası ve bazı kaçak kazı alanlarında da çatı kiremidi parçaları tespit edilmiştir. Kalenin kuzey ve batı tarafında ana kayanın şekillendirilmesiyle oluşturulmuş, işçilik özellikleri ve boyutları farklılık gösteren basamak sisteminin varlığı dikkat çekmiştir. Bu basamaklar zirve ile bir alt kot arasında geçiş sağlamaktadır. Kale yerleşiminin doğu-batı yönünde uzantılı, genişliği değişen zirve kısmında da bazı düzenlemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Ana kayaya oyulmuş ahşap hatıllarla bağlantılı olduğu düşünülen açıklıklar dikkat çekmektedir. Yoğun bitki örtüsüne karşın, kalenin özellikle zirve kısmında farklı alanlarda yer alan sarnıç olarak değerlendirilen yapılanmalar fark edilebilmektedir. Bu yapıların 120-140 cm arasında değişen çapları su rezervi için çok büyük olmadıklarına işaret etmektedir.

Karadeniz sahili ile güney hinterlandında bulunan dağlık/iç kesimleri birbirine bağla-

yan vadiler günümüzde olduğu gibi Antik Çağlarda da sahil ve iç kesimler arasında önemli bağlantı güzergâhları olmaya devam etmekte (Kaymakçı, 2020, s. 575); savunma yapıları olarak ön plana çıkan kalelerin de Pontos Bölgesi'nde kıyı ve iç kesimlerde bulunan örneklerinin söz konusu güzergâhları takip ettiği anlaşılmaktadır (Şenyurt ve Akçay, 2016, s. 223; Parlak, 2016, s. 108-127; Erol, 2020, s. 104; Kaymakçı, 2020, s. 572). Bu bağlamda Akkaya Kalesi'nin askerî ve siyasi amaçlarla kurulduğu öne sürülebilir. Pontos Bölgesi Ortaçağ kaleleri için harçlı duvar örgü tekniği karakteristik bir özellik olarak görülmektedir (Edwards 1986, 165-182). Söz konusu veri doğrultusunda kaleyi bahsi geçen dönem içinde değerlendirmek mümkündür. Ancak kalenin erken bir evresinin olup olmadığı konusu henüz netlik kazanmamıştır. Bu bakımdan kalede gerçekleştirilecek temizlik ve kazı çalışmaları stratejik bir güzergâh üzerindeki yapının dönemi, planı, kale mimarisini karakterize eden bölümlerin ve özelliklerinin ortaya çıkarılmasını sağlayacak olması bakımından önem kazanmaktadır.

KORGAN İLÇESİ ARAŞTIRMALARI

Koçuğaz Mahallesi: Emir Yakup Mevkii olarak adlandırılan, şahsa ait fındık bahçesinde incelemeler yapılmıştır. Bahçe işleri sırasında tesadüfen bulunan mezar ve çevresinde Ordu Müze Müdürlüğü tarafından 1992'de sondaj kazıları yapılmıştır.² Günümüzde mezarın toprak üstünde görünen kısmı taşlardan oluşan küçük bir yığıntı şeklindedir. Bahçe içinde yapılan teraslamalardaki kesitlerde çatı kiremitleri (stroter) ve pişirme kap parçasına ait kulp parçası görülmüştür. Yayla görünümü veren bahsi geçen mevkinin bir nekropol alanı olması muhtemeldir.

Tepealan Mahallesi: Koca Yalak Mevkii'nde yer alan ormanlık alanda incelemeler gerçekleştirilmiştir. Yöre halkı tarafından Asartepe olarak adlandırılan alanda karşılaşılan 150 cm yüksekliğinde moloz taş duvar örgüsüne sahip alana kutsallık atfedildiği anlaşılmaktadır. Bu alan ve çevresinde amorf ya da profil veren çatı kiremidi (stroter ve kalypter) parçaları görülmüştür.

Tatarcık Mahallesi: Maden Dağı Uluçu Mevkii'nde bulunan mağarada incelemeler gerçekleştirilmiştir. Kaya kütesinin geniş yüzeyinin işlenmesiyle yapılmış mağaranın girişi 160 cm genişliğinde ve 2 m yüksekliğindedir. Mağara giriş kısmından başlayarak içi de balçıkla dolu olduğu için 30 m'lik kısma kadarı ölçülebilmştir. Yöre halkının mağara içerisinde koridorlar olduğunu belirtmesine karşın bu kısımları görmek mümkün olamamıştır. Mağaranın üst kotlarında yapılan incelemelerde irili ufaklı oldukça fazla maden cüruf tespit edilmiştir.

Karakoyunlu Mahallesi: Kayabaşı Mevkii'nde yaklaşık 930 m rakımlı ormanlık alanda yer alan Karakoyunlu Mağarası'nda incelemeler yapılmıştır. Mağara girişi tahrip olmasına

2 1992 yılı raporuna göre; bahçe içinde tespit edilen ana mezara yakın yedi noktada sondaj çalışması gerçekleştirilmiş ve mezarlarla bağlantılı olabilecek kemik parçalarının yanı sıra seramik, cam ve sikke buluntularına rastlanılmıştır.

karşın 170 cm genişliğinde, 210 cm yüksekliğindedir. Mağara içinde yaklaşık olarak 10 m ilerlenmiştir. Mağaraya inilen güzergâh üzerinde güneydoğu yamacı boyunca kaçak kazı alanları görülmüş ve bu alanların çevresinde çatı kiremidi yanında depolama kaplarına ait amorf ya da profil veren seramikler tespit edilmiştir.

Beyınarı Mahallesi: Göltepe Mevkii'nde yöre halkı tarafından Evliya Tepesi olarak adlandırılan alanda saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Bahsi geçen tepenin zirvesinde yer alan kaya kütleleri ve çevresindeki kaçak kazı çukurlarında ve yakın çevrede Demir Çağı'na ait amorf ve profil veren seramik parçaları bulunmuştur. Aynı mevkide Kilise Tepe olarak adlandıran alanda da incelemeler yapılmış bazı alanlarda bahsi geçen döneme ait amorf seramik parçaları tespit edilmiştir.

Beyınarı Mahallesi'nde devam eden çalışmalarda Taşkesiği Mevkii'nde kaya kütleleri çevresinde yapılan incelemelerde çatı kiremitlerinin olduğu alanlar tespit edilmiştir. Aynı mevkide olasılıkla geç dönem yapısına ait geniş alanda büyük kaçak kazı çukurlarının varlığı tespit edilmiştir. Kaçak kazı alanlarında ve çevresinde yapılan incelemelerde çatı kiremidi (kalypter ve stroter) parçalarına, amorf ya da profil veren seramik parçaları ve harç parçalarına rastlanılmıştır.

Belalan Mahallesi: Apsut Mevkii'nde yaklaşık 1400 m rakımda, antik yol (Özsait, 2002, s. 198) üzerinde incelemeler yapılmıştır (Resim: 15). Bolaman ve Elekçi Vadile-rini bağlayan bu yolun devamında Kara yolu ile birleşerek Niksar'a ulaştığı, aşağı kotta da ikiye ayrıldığı öğrenilmiştir. Büyük blok taşların yanı sıra farklı boyutlarda taşlarla inşa edilmiş yolun genişliği 150 cm ile 230 cm arasında değişmektedir. Araştırmalarımız sırasında 400-500m kadarını takip edebildiğimiz yolun bazı kısımlarının dağıldığı gözlen-miştir. Korgan ilçesinde 2025'te araştırmalara devam edilecek olup tespit ettiğimiz bazı yerleşimlerde daha detaylı yüzey araştırmasının yapılması planlanmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME

ORBEY projesinin 2024 yılı çalışmaları Bolaman Havzası'nın doğu ve güney kesimini oluşturan alanda gerçekleştirilmiştir. Anadolu'nun dağlık coğrafyasında olduğu gibi, Pontos Bölgesi de doğada kalıcı ve hazır yapı malzemesi olarak bulunan kayaların her dönemde işlenerek kullanılmasına (Çevik, 2000, s. 24) olanak sağlamaktadır. Araştırmalar sırasında incelediğimiz *khamosorion*lar ve kaya mezarları Pontos Bölgesi mezar tipolojisine yeni örnekler sunması bakımından önem taşımaktadır. Çalışmada değerlendirilen *khamosorion* tipi mezarlar, ana kaya tabanının dikdörtgen biçimde açılmasıyla oluşturulmuş basit formdaki örneklerden oluşmaktadır. Boyutları farklılık gösteren *khamosorion*larda tarihlendirmeye yardımcı unsurlar tespit edilememiştir. Anadolu'nun hemen her bölgesinde görülen söz konusu mezar tipinin uzun dönemler boyunca kullanım gördüğü bilinmektedir.

Pontos Bölgesi'nde anıtsal nitelikli kaya mezarların yanı sıra basit mimari özellikler yansıtan örnekler de bulunmaktadır. Yüzey araştırması kapsamında incelediğimiz, çevreye

hâkim olan kayalıklar üzerinde yer alan mezarların kayacın bulunduğu konuma göre farklı yönlerde konumlandırıldıkları gözlemlenmiştir. Dış cephe mimarisi basit ve yalın olan mezarlar tek odadan oluşan iç mekân düzenlemesine sahiptir. Bazı mezarlarda giriş açıklığı üzerine üçgen alınlığın kabartma ya da çizgisel olarak yapıldığı belirlenmiştir. Araştırma kapsamında incelediğimiz kaya mezarları bölgede Fatsa (Erol, 2020, s. 157-167), Ünye (Kumandaş Yanmaz, 2018, s. 113-117), Gürgentepe/Dikenlice (Keleş, 2008, s. 81-91), Ordu'dan (Kotyora) bilinen örnekler (Kumandaş, 2004, s. 11-31), Gaziura ve Zela Mezarları (Tekin, 2020, s. 136-143) ile ortak özellikler yanında farklılıklar da göstermektedir. Bu bağlamda, Pontos Bölgesi'nin kıyı ve iç kesiminde kaya mezarların kendine has mimari özellikler yansıttığı, bölgenin topografik yapısı ve siyasi tarihinde yaşanan değişiklikler ve dönemsel özellikler gibi çeşitli unsurların bölgedeki kaya mezarı mimarisini etkileyerek şekillendirdiği belirlenmektedir. Pontos Bölgesi'nde MÖ 1. yy.ın ilk yarısının sonlarına doğru Mithradates Hanedanlığı egemenliğinin son bulmasıyla başlayan Roma hâkimiyeti de bölgedeki mezar geleneğini tesiri altına almış görünmektedir (Tekin, 2020, s. 145).

Pontos Bölgesi'nin uzun kıyı şeridi ile birbirini izleyen nehir vadileri ve dağ sıralarından oluşan geniş iç bölgesini bağlayan antik yollar önem taşımaktadır. Batıda Amastris'ten doğuda Trapezus'a kadar uzanan tüm sahil şeridinden iç kısımlara açılan ana yollara ek olarak daha kısa yol bağlantılarının da olduğu bilinmektedir (Munro, 1901, s. 52-66; Winfield, 1977, s. 151-166; French, 2016, s. 86). Bryer ve Winfield (1985, s. 8), Polemonion'dan güneye doğru Lykos vadisine (Kelkit) uzanan bir Roma yolunun Nikomedeia'dan (İzmit) Satala'ya (Sadak) giden ana yol rotasıyla buluştuğunu ayrıca Neokaisareia'ya (Niksar) giden bir rota daha bulunduğundan bahsetmiştir. Bu bakımdan araştırma kapsamında incelediğimiz antik yolda söz konusu iletişim ağının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. 2025'te bölgede yapacağımız araştırmalar Karadeniz Arkeolojisi için önem taşıyan akarsu havzasının arkeolojik açıdan taşıdığı potansiyelin değerlendirilmesine ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

Akçay, A., Şenyurt, S. Y., Kara, S., Yorulmaz, L., Zoroğlu, U., Bulut, A. E. (2020). Ordu-Melet Irmağı Havzası Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları, *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 171-192.

Bayhan, A. A. (2017). Ordu'dan Bir Geç Osmanlı Sivil Mimarlık Örneği: Çamaş Cevat Bey Konağı (Ed. E. Taş) *XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*. Sakarya, s. 62-78.

Bryer, A., Winfield, D. (1985). *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontus*. Vol. I, *Dumbarton Oaks Studies XX*, Washington.

Bulut, A. E. (2017). *Pontus Bölgesi Basamaklı Tünelleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çevik, N. (2000). *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Edwards, R. W. (1986). The Fortifications of Artvin: A Second Preliminary Report on the Marchlands of Northeast Turkey. *Dumbarton Oaks Papers*, 40, s. 165-182.

Erol, A. F. (2020). *Yüzey Araştırmaları Işığında Fatsa*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

French, D. (2016). *Roman Roads & Milestones of Asia Minor, vol. 4, fasc. 4.1 Notes on the Itineraria*. British Institute at Ankara.

Kaymakçı, S. (2020). Doğu Pontos Bölgesi Kaleleri ve Basamaklı Tünellerine Bir Örnek: Kaledere Kalesi-Yeni Bulgular Işığında Arkeolojik Bir Değerlendirme. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 28, s. 269-586.

Keleş, V. (2008). Ordu İli Dikenlice Köyü Kaya Mezarları. *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, 129, s. 77-92.

Kortanoğlu, R. E. (2006). *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kumandaş, H. (2004). *Ordu İli Kaya Mezarları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kumandaş Yanmaz, H. (2018). Ordu İli Ünye İlçesi Kaya Mezarları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, cilt 5, sayı 5, s. 106-129.

Munro, J. A. R. (1901). Roads in Pontus, Royal and Roman. *The Journal of Hellenic Studies*, 21, s. 52-66.

Ordu Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, 2010, 2019, Ordu.

Özdemir, M. (2006). *Bolaman Çayı Havzası'nın Coğrafyası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özsait, M. (2002). 1999-2000 Yılı Amasya-Merzifon ve Ordu-Kumru Yüzey Araştırması. *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, cilt 2, Ankara, s. 191-206.

Parlak, S. (2016). Orta Karadeniz'in Savunmasında Stratejik Öneme Sahip Bir Kale: Niksar Kalesi. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 25, s. 105-148.

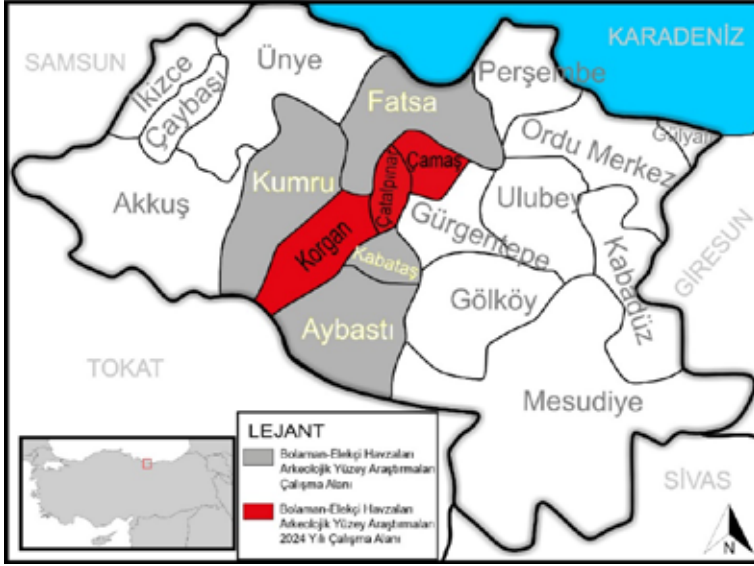
Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası, *Geographika: XII-XIII-XIV*, (Çev. A. Pekman), İstanbul, 2009.

Şenyurt, S. Y., Akçay, A. (2016). Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler, *Seleucia*, 6, s. 221-248.

Tekin, M. (2020). Pontos Bölgesi'nin İç Kesimindeki Kaya Mezar Geleneği Üzerine Bir Değerlendirme (Gaziura ve Zela Örnekleri Üzerinden). *TÜBA-AR*, 26, s. 131-147.

Winfield, D. (1977). The Northern Routes across Anatolia. *Anatolian Studies*, 27, s. 151-166.

EKLER

Harita 1: ORBEY araştırma sahası ve 2024 yılı çalışma alanı

Resim 1: Çamaş-Karatepe Mevkii *khamosorion* mezarlar

Resim 2: ÇMŞ KM 1

Resim 3: ÇMŞ KM 2

Resim 4: ÇMŞ KM 3

Resim 5: ÇMŞ KM 4

Resim 6: ÇMŞ KM 5

Resim 7: ÇMŞ KM 6

Resim 8: ÇMŞ KM 7

Resim 9: ÇMŞ KM 8

Resim 10: ÇMŞ KM 9

Resim 11: ÇMŞ KM 10

Resim 12: TL KM 11

Resim 13: TL KM 12

Resim 14: Akkaya Kalesi

Resim 15: Belalan Mahallesi, Apsut Mevkii Antik Yol Kalıntısı

YALOVA ORTA ÇAĞ VE TÜRK-İSLAM DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024 YILI ÇALIŞMALARI

Selçuk SEÇKİN*

Ali ÖZCAN

GİRİŞ

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne 11 Aralık 2017’de yapmış olduğumuz talep dosyasında yer alan program çerçevesinde Yalova’nın en doğusundaki Altınova ilçesinde başlayan projenin 2024 yılı çalışma programında, HHHH Yalova Merkez ilçe, Termal ilçesi, Yenimahalle ve Akköy köyleri, Çınarcık ilçesi ile Esenköy, Teşvikiye, Koruköy beldeleri, Ortaburun, Çalıcı, Şenköy, Kocadere köyleri Armutlu ilçesi ile Kapaklı, Fıstıklı, Hayriye, Mecidiye, Selimiye köylerinde yüzey taraması yapılmıştır.¹

2024 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASINDA ÇALIŞMA YAPILAN BÖLGELER

1. YALOVA MERKEZ

Günümüzdeki Yalova Merkezinin doğusunda yer alan ve Altınova ilçesi sınırları içerisinde yer alan Yalakdere ve derenin aktığı Yalakova olarak Erken Osmanlı Dönemi’nden beri bilinen adlandırma, günümüz Yalova’sının kapladığı alanı ve 16. yy.dan başlayarak da kent merkezini nitelemek için kullanılmaya başlanmıştır. Kent merkezinden Osmanlı Dönemi ve Erken Cumhuriyet Dönemi’ne ait pek çok yapı günümüze ulaşmıştır.

* Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Bomonti/Şişli-İstanbul, selcukseckin@gmail.com

Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Merkez Yerleşkesi, Yalova, cihan.yalvar@yalova.edu.tr

1 20.04.2018 tarihli ve E.350117 sayılı yazınız ile Danışma ve Değerlendirme Kurulu tarafından izin verilen “Yalova İli ve İlçelerinde “Ortaçağ ve Türk İslam Dönemi Yüzey Araştırması” başlıklı projenin Genel Müdürlüğünüz tarafından 13.06.2024 tarihli ve E-94949537-161.01[161.01.18]- 5290007 sayılı yazı ile izin verilen Ya017701(2024) kodlu 2024 yılı çalışma programına, Bakanlık Temsilcisi olarak İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Uzmanı Ahmet Gürel görevlendirilmiş olup araştırmaya heyet listesinde belirtilen üyelerden Prof. Dr. Selçuk Seçkin, Doç. Dr. Ali Özcan, Doç. Dr. İbrahim Duman, Dr. Öğr. Üys. Cihan Yalvar, Arş. Gör. Fırat Kara arazi çalışmalarına katılmıştır. Doç. Dr. Muhammed Ceyhan ve Dr. Öğr. Üyesi Esra Sayın arazi çalışması sonrasında mezar taşlarının okunması ve mimari parçaların tasnif aşamasında yardımcı olmuşlardır. Çalışmamıza imkân tanıyan Genel Müdürlüğümüze, görevli temsilcimize, katılım ve destekleri için heyet üyelerimize, yiyecek ve barınma desteğini sağlayan Yalova/Altınova Belediyesine, “Yalova İli ve Çevresindeki tarihi Yolların Tespiti”, başlıklı 2022/AP/0009 numaralı BAP Projesi kapsamında araç ve yakıt desteği için de Yalova Üniversitesi’ne teşekkür ederiz.

1-a. Yürüyen Köşk, İskele ve Müstemilat Yapısı

Süleymanbey Mahallesi'nde, deniz kıyısında yer alan yürüyen köşk bilinir olmasına sebep olan tescilli çınar ağacı, tescilli iskelesi ve yol karşısında farklı mülkiyette kalan müstemilat yapısıyla önemli bir bütünlüğün parçasıdır. İki katlı dikdörtgen planlı olan yapı bugün müze olarak kullanılmaktadır. İçerisinde yağlıboya tablo 1930'lu yılların iç tefrişi ve Atatürk'e ait özel eşyalar yer almaktadır. (X:40.664600; Y:29.297500-1372 Ada, 29 Parsel), Köşkün müstemilat yapısı olarak bilinen yapı ise yine dikdörtgen planlı ve iki katlıdır. Köşkten bağımsız olarak oldukça bakımsız durumdadır. (X:40.664400; Y:29.296900-1372 Ada, 29 Parsel).

1-b. Köprü (Kemerköprü, Taşköprü)

Gaziosmanpaşa Mahallesi, Kemer Köprü Caddesi üzerinde yer alan köprü kesme taş ve moloz taş malzeme ile tek açıklıklı olarak inşa edilmiştir. Ulaşımın devam ettiği modern yolun altında kalan köprünün yol yüzeyi asfalt ile kaplanmıştır. Köprü yapılan müdahalelerle tespiti zor anlaşılabilir hâledir (X:40.651671; Y:29.290144).

1-c. Kent Müzesi Binası (Hükümet Konağı)

Süleymanbey Mahallesi'nde, Atatürk Meydanı olarak bilinen ana meydanda yer almaktadır. 20. yy. başlarında hükümet konağı olarak inşa edilen yapının zaman içerisinde yıkılması sonucunda rekonstrüksiyon projesi olarak yeniden ihya edilmiştir. Yalova Belediyesine bağlı olarak kent müzesi ve sanat galerisi olarak kullanılmaktadır. (X:40.6588; Y:29.2701- 1370 Ada, 12 Parsel)

1-d. Yalova Müze Müdürlüğü Binası

Bahçelievler Mahallesi, Gazipaşa Caddesi'nde yer alan iki katlı kagir yapı Osmanlı Dönemi'nde Baltacı Çiftliği olarak bilinen çiftliğin idare binası olarak yapılmıştır. Daha sonra Atatürk'ün Yalova'ya gelmesiyle satın alınarak Atatürk Köşkü olarak kullanılmış, "Atatürk ve Çocuk Müzesi"ne dönüştürülmüş, son olarak Yalova Müzesi'nin açılmasıyla birlikte müzenin idari binası hâline gelmiştir. Müze içerisinde önemli yağlıboya tablolar yer almaktadır (X:40.6581; Y:29.2479-1385 Ada, 5 Parsel).

1-e. Rüstem Paşa Camii

Rüstempaşa Mahallesi'nde İsmet Acar Caddesi üzerinde yer alan caminin Mimar Sinan tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Kare planlı, tuğla ve moloz taş malzemeli, kırma çatılı olan cami yanındaki hamamla külliye niteliğindedir. 1999 Depremi'nde hasar gördükten sonra onarılmış ve yanına modern cami yapılması sonrasında kadınlar mescidi olarak fonksiyonlandırılmıştır (X:40.6574; Y:29.2682 -1424 Ada, 1 Parsel).

1-f. Rüstem Paşa Hamamı

Rüstempaşa Mahallesi'nde İsmet Acar Caddesi üzerinde yer alan hamam, Rüstempaşa Camii'nin karşısında aynı yapılaşma dönemine aittir (X:40.6574; Y:29.2686 -1425 Ada, 4 Parsel). Özel mülkiyete ait olan yapı zaman içerisinde kapsamlı onarımlar görmüş, plan şeması, dış duvar dokusu ve testere dişi frizler dışında özgün durumundan uzaklaşmıştır.

1-g. Halkevi Binası

Rüstempaşa Mahallesi'nde Dere Sokak üzerinde yer alan yapı Erken Cumhuriyet Dönemi mimari özelliklerini yansıtmaktadır. Yapı yıkılarak yeniden yapılmıştır (X:40.6577; Y:29.2681 -1422 Ada, 11 Parsel).

2. TERMAL İLÇESİ

Yalova merkezine 12 km uzaklıkta olan ilçe 1992'de Üvezpınar ve Gökçedere köylerinin birleşmesiyle Termal ilçesine dönüşmüştür. İlçede özellikle Roma Dönemi'nden beri kullanıldığı bilinen Kaplıca alanında pek çok tarihi yapı yer almaktadır.

2-a. Fransız Köşkü

Termal ilçesi, Gökçedere Mahallesi sınırları içerisinde Termal Tesislerin giriş kısmında Boronzo Ailesi tarafından yaptırılan ve bu sebeple de Fransız Köşkü olarak anılan yapı, 1900'lü yılların başında inşa edilmiş, tek katlı, kağır bir yapıdır. Yapı günümüzde metruk durumda olup Koruma Kurulu onayı alan projelerinin uygulama yapılması aşamasındadır.

2-b. Atatürk Köşkü

Termal ilçesi, Gökçedere Mahallesi sınırları içerisinde Termal Kaplıca Tesisleri içerisinde yer alan Atatürk Köşkü, 1929'da, Sedat Hakkı Eldem tarafından inşa edilmiştir. Art deco üslubunda olup iki katlıdır. Yapı hâlihazırda Millî Saraylar İdaresinde müze olarak kullanılmaktadır.

2-c. Yaveran Köşkü

Termal ilçesi, Gökçedere Mahallesi sınırları içerisinde Termal Tesisler içerisindeki yapı 19.yy. sonu 20.yy. başlarındadır inşa edilmiştir.

2-d. Sinema Kafe

Termal ilçesi, Gökçedere Mahallesi sınırları içerisinde Termal Tesisler içerisindeki yapı ahşap malzemeden inşa edilmiştir. Arka kısmında dairesel planlı (Muhtemelen Roma sonrasında Bizans?) yapı ile birlikte mezar stelleri ve 1930'lü yıllarda Arif Müfid Mansel tarafından yapılan arkeolojik kazıda bulunan mimari parçalar yer almaktadır.

2-e. Tonozlu Mekânlar

Termal ilçesi, Gökçedere Mahallesi, Termal Tesisler içerisinde, iki ayrı taş malzemeyle örülmüş şekilde tonozlu Mekân yer almaktadır. Bu mekânlar yüzyıl başında çekilen fotoğraflarda da mevcuttur.

2-f. Sultan Hamam

Termal ilçesi, Gökçedere Mahallesi, Termal Tesisler içerisinde hamam yapısı olarak inşa edilen yapı aynı amaçla hâlihazırda kullanılmaktadır. Zaman içerisinde çok sayıda onarım görmüş, özgünlüğünden uzaklaşmıştır.

2-g. Postane Binası

Termal ilçesi, Gökçedere Mahallesi, Termal Tesisler içerisinde 1934'te inşa edilen yapı, dikdörtgen planlı, yığma yapıım sistemlidir. Alt kat hizmet üst kat lojman olarak düzenlenmiştir. Atatürk'ün 1929'da Yalova gelmeye başladığı süreçten sonra inşa edilmiştir.

2-h. Kurşunlu Hamam

Termal ilçesi, Gökçedere Mahallesi, Termal Tesisler içerisinde yer alan yapı Roma/Bizans Dönemi'nde yapılmış ancak zamanla atıl durumda kalınca 19.yy. sonu 20.yy. başlarında II. Abdülhamid tarafından onarılarak hizmete açılmıştır. Yapının dış cephesine Roma Dönemi mezar stelleri yerleştirilmiştir.

2-i. Termal Otel

Termal ilçesi, Gökçedere Mahallesi, Termal Tesisler içerisinde yer alan yapı yarışma projesi olarak T Otel rumuzuyla, Sedat Hakkı Eldem tarafından 1930'lu yıllarda inşa edilmiştir. Ancak 1980'li yıllarda yıktırılan otel, rekonstrüksiyon projesi olarak daha sonra yeniden inşa edilmiştir.

2-j. Büyük Otel

Termal ilçesi, Gökçedere Mahallesi, Termal Tesisler içerisinde yer alan yapı, 19.yy. sonları ile 20.yy. başlarında inşa edilmiş olup dikdörtgen planlıdır. Kapsamlı bir restorasyon geçirerek otel olarak kullanılmaktadır. Yapının yanında ayrıca tek katlı ek hizmet yapısı ve restorasyon sürecinde eklenen ilave yapılar da mevcuttur.

2-k. Valide Hamamı

Termal ilçesi, Gökçedere Mahallesi Termal Tesisleri içerisinde yer alan yapı, yapılan onarım çalışmaları sonrasında Abdülmecit Dönemi'nde Valide Hamamı olarak anılmaya başlanmıştır (X:40.603058; Y:29.175651 - 102 Ada, 11 Parsel).

2-l. Tümülius

Termal ilçesi, Yenimahalle sınırları içerisindeki tümülüs alanı ağaçlık ve çalılıktır. Köy içinde yer alan tümülüsün çevresinde tarım yapılan alanlar mevcuttur. Alanın II. Derece Arkeolojik Sit Alanı olduğu bilinmektedir (X:40.606718; Y:29.201193 -109 Ada, 6- 7 Parsel).

2-m. Tümülius

Termal ilçesi, Yenimahalle sınırları içerisindeki tümülüs, mezarlık içerisindedir. İncelemede alanın II. Derece Arkeolojik Sit Alanı olduğu bilinmektedir (X:40.607922; Y:29.202524 -109 Ada, 94 Parsel).

2-n. Mezarlık

Termal ilçesi, Gökçedere Mahallesi, Sabri Gevinç Sokak üzerinde yer alan mezarlık alanında 5 Osmanlı mezar taşı bulunmaktadır. Bu taşlardan 2 tanesi fes başlıklı iken 1 tanesi örfi destarlı başlığa sahiptir. Bu taşlardan 3 tanesi Osmanlıca kitabelidir (X:40.6089000; Y:29.172000).

2-o. İn-situ olmayan mimari parçalar

Termal ilçesi, Akköy, Cumhuriyet Sokak üzerinde, köy meydanının kenarında, muhtarlık yanında bulunan boş alanda 6 mermer mimari blok (sütun) parçası ve 1 yerel taştan işlik bulunmaktadır. Söz konusu mimari malzeme başka yerlerden getirilerek bu alana bırakılmıştır (X:40.628485; Y:29.192327).

2-p. Termal ilçesi, Akköy, Cumhuriyet Sokak üzerinde yer alan mezarlık

Sit alanı olarak belirlenmiş tümülüs mezarlık olarak kullanılmaktadır. İçerisinde silindirik formlu iki Osmanlı mezar taşı bulunmaktadır. Bu taşlardan bir tanesi Osmanlıca kitabelidir. Mezarlık içerisinde 4 mimari blok parçası da yer almaktadır (X:40.629590; Y:29.188541).

2-r. Sit Alanı

Termal ilçesi, Akköy, Çınarcık Yolu Caddesi güneyinde yer alan ve daha önce sit alanı olarak ilan edilen bölgede inceleme yapılmıştır. Alan günümüzde boş durumda olup çevresinde tarım yapılmaktadır (X:40.633564; Y:29.178099).

2-s. Tümülius

Termal ilçesi, Akköy, Tepeharman Sokak ile Cumhuriyet Sokak arasında kalan ve daha önce sit alanı olarak belirlenmiş alanda inceleme yapılmıştır. Arazi yoğun bitki örtüsü ile kaplı olup çevresinde hayvancılık yapılmaktadır. Herhangi bir seramik malzemeye rastlanmamıştır (X:40.629588; Y:29.190054).

2-t. Taş Döşeli Yol

Termal ilçesi, Akköy, Tepeharman Sokak üzerinden dar bir sokağa açılan yolun zemin taşlarının eski köy yolu özelliğini kısmen korumaktadır (X:40.626006; Y:29.190365).

2-u. Tümülüs-Osmanlı Mezar Taşları ve İn-situ olmayan mimari parçalar

Termal ilçesi, Akköy, Akköy Caddesi üzerinde yer alan mezarlık içerisinde hâlen gömü yapıldığından latin harflerle yazılmış yeni mezar taşlarının yanında çok sayıda Osmanlı Dönemi'ne ait mezar taşı bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak örfi destarlı başlığın yer aldığı bu mezarlıkta yer yer kâtibî kavuk ve kadın mezar taşları da mevcuttur. Başucu şahidelelerinin bir kısmı Osmanlıca kitabelidir. Ancak söz konusu mezarlık genel olarak bakımsız durumda olup mezar taşlarının bir kısmının toprağa gömülü olduğu, bir kısmın da kırılma ve malzeme kayıplarının olduğu görülmüştür. Ayrıca mezarlık sınırları içerisinde 4 mimari blok parçası bulunmaktadır (X:40.630781; Y:29.181658).

3.ÇINARCIK İLÇESİ

3-a. Mezar Taşı

Çınarcık ilçesi, Kuru Beldesi, Çınarcık Yalova Yolu-1 Caddesi üzerinde yer alan mezarlığın 182 ada 65 parsel sınırında, Osmanlıca kitabeli 1 adet mezar taşı bulunmaktadır. H.1341-M.1924 yılına tarihlenen mezar taşının üzerindeki yazıdan Dramalı bir mübadile ait olduğu anlaşılmaktadır (X:40.652018; Y:29.170567).

3-b. Kilise Kalıntısı

Çınarcık ilçesi, Kuru Beldesi, Çınarcık Yalova Yolu-1 Caddesi üzerinde yer alan kilise kalıntıları Yalova Müzesi tarafından yapılan arkeolojik kazı ile açığa çıkarılmış olmasına rağmen yoğun bitkilenme ve çalı yapısı kaplamıştır (X:40.652669; Y:29.166696).

3-c. İn-situ olmayan mimari buluntular

Çınarcık ilçesi, Çınarcık Merkez, Teşvikiye Caddesi üzerindeki Belediye Garajı bahçesinde 1 adet yerel malzemeli işlik ve 1 adet mermer sütun parçası bulunmaktadır (X:40.644190; Y:29.0872253 -801 Ada, 1 Parsel).

3-d. Su Kemerî

Çınarcık ilçesi, Çınarcık Merkez'de, 130. Sokak üzerinde tuğla ve moloz taş malzemeli su kemerî kalıntısı bulunmaktadır. Kemer büyük ölçüde yıkılmış, kısmen ayakta. Devamlılığı takip edilememektedir (X:40.639721; Y:29.089997).

3-e. Köprü

Çınarcık ilçesi, Çınarcık Mahallesi'nde Mehmet Belkıs Sokak'ta, Ay Deresi üzerinde yer alan köprü, moloz taş, kesme taş malzemeli olup köprün yakın tarihlerde DSİ tarafından restore edilmiştir (X:40.642488; Y:29.120153).

3-f. Çeşme

Çınarcık ilçesi, Çınarcık Merkezde, Belediye Sokak üzerinde yol kotunun altında yer alan çeşme kesme taş malzemeli olup su haznesi tuğla örgülüdür. Çeşme hâlihazırda atıl ve bakımsız durumdadır (X:40.643379; Y:29.119661).

3-g. Köprü

Çınarcık ilçesi, Çınarcık Mahallesi'nde 262. Sokak ile Gazi Süleyman Arslan Caddesi arasında kalan Ay Deresi'nin aktığı tünelde yer alan köprü hâlihazırda mevcut yol ve yapılaşmalar altında kalmıştır. Tek kemerli olduğu anlaşılan köprü kesme taş malzemelidir (X:40.6439; Y:29.1199).

3-h. Merkez Camii

Çınarcık ilçesi, Çınarcık Merkez, Belediye Sokak üzerinde yer alan cami, dikdörtgen planlı, tek minareli olup giriş kapısı üzerinde 1911 yılı yazılıdır. İçten merkezi kubbe, dıştan beşik çatılıdır. Giriş cephesinde Osmanlıca kitabe bulunmaktadır. Yapı hâlihazırda ibadete açıktır (X:40.6432; Y:29.1195).

3-i. İn-situ olmayan mimari buluntular

Çınarcık ilçesi, Yalova Armutlu Yolu Caddesi üzerinde yer alan mezarlık girişinde çevreden toplanarak bugünkü yerine taşınmış, 10 adet mimari blok parçası bulunmaktadır (X:40.636829; Y:29.133955).

3-j. Su Galeri Hattına ait unsurlar

Çınarcık ilçesi, Teşvikiye Beldesi'nde yer alan ve hâlihazırda mesire alanı olarak kullanılan ormanlık alan içerisinde üç noktada su galeri hattı incelenmiştir. Galeri hattında kısmen restorasyon çalışmaları devam etmektedir (X:40.593768; Y:29.062048- X:40.591928; Y:29.061572-X:40.592073; Y:29.062568).

3-k. Teşvikiye Mezarlığı

Çınarcık ilçesi, Teşvikiye Beldesi'nde İstiklal Caddesi üzerinde yer alan mezarlık alanı incelenmiştir. Mezarlık içerisinde ağırlıklı olarak yakın tarihlerde gömüsü yapılan mezarlar bulunmakla birlikte yer yer yazısız taşlar mevcuttur. Alanda Osmanlı Dönemi'ne ait mezar

taşları olmakla birlikte başlıklı Osmanlı mezar taşlarına rastlanılmamıştır (X:40.615254; Y:29.079647).

3-l. İn-situ olmayan mimari parçalar

Çınarcık ilçesi, Çınarcık Mahallesi'nde Vali Akı Caddesi üzerinde yer alan meydana 3 adet mimari blok (sütun) parçası bulunmaktadır. (X:40.6458866; Y:29.1171419)

3-m. Çeşme

Çınarcık ilçesi, Esenköy Beldesi, Manolya Caddesi üzerinde yer alan çeşmenin, özgün çeşme dokusu yıkılmış, yeniden kesme taş malzemeli olarak inşa edilmiştir. 16.yy.a ait Osmanlıca kitabesi özgündür (X:40.616495; Y:28.955894).

3-n. Kilise

Çınarcık ilçesi, Esenköy Beldesi'nde Adnan Kaptan Caddesi üzerinde yer alan kilise, taş ve tuğla malzemeli, dikdörtgen planlı, kağır yapım sistemli olup üst örtü tamamen, cephe duvarı ise kısmen çökmüş durumdadır. Kilise hâlihazırda atıl durumda olup ivedilikle gerekli güvenlik önlemlerinin alınması ve ihyasına yönelik çalışmalara başlanması gerekmektedir (X:40.616376; Y:28.955473).

3-o. Kilise Kalıntısı

Çınarcık ilçesi, Şenköy'de, deniz kenarında, eski bir Rum köyü olan ve günümüzde mevki adı olarak geçen Engere'de ağaçlık ve çalılık olan meyilli bir arazi üzerinde yer almaktadır. Duvar kalıntıları kısmen görülebilmektedir. Söz konusu mevkide çok sayıda yapı kalıntısı olduğu bilinmektedir. Temizlik ve inceleme yapılması gerekmektedir (X:40.645400; Y:29.008900).

3-p. Mezarlık Kalıntısı (Cami Haziresi)

Çınarcık ilçesi, Şenköy'de, Şenköy Camii bahçesinde yer alan mezarlıkta çok sayıda Osmanlı Dönemi mezar taşı bulunmaktadır. Mezar taşlarının bir kısmı Osmanlıca kitabelidir. Örfi destarlı, kâtibî kavuk başlıklarına sahiptir (X:40.627120; Y:29.003200).

3-r. Mermer İşlik

Çınarcık ilçesi, Şenköy'de, Şenköy Camii'nin de bulunduğu meydana mermer malzemeli işlik bulunmaktadır (X:40.627349; Y:29.003186).

3-s. Mezarlık

Çınarcık ilçesi, Şenköy'de, Şenköy Sokak üzerinde yer alan mezarlık alanında, Osmanlı mezar taşları da bulunmaktadır. Osmanlı mezar taşları genel olarak bakımsız duruma-

dır. Kırık ya da yerinden sökülmiş, bitki ve toprak altında kalmış mezar taşları yer almaktadır. Destarlı, kavuk ve fes başlıklı taşların yanı sıra kadın mezar taşları da mevcuttur. Günümüzde de mezarlığa gömü yapılmaktadır (X:40.624767; Y:29.008658).

3-t. Mezarlık

Çınarcık ilçesi, Kocadere köyü, Şehitlik Sokak üzerinde yer alan Kocadere köyü Camii bahçesinde örfi destarlı, fes başlıklı muhtelif mezar taşları bulunmaktadır. Genel olarak korunmuş durumdaki mezar taşlarının çoğu Osmanlıca kitabelidir (X:40.630990; Y:29.026971).

3-u. Mezarlık

Çınarcık ilçesi, Kocadere köyü, Yalova Sokak üzerinde yer alan mezarlıkta Osmanlıca kitabeli, destarlı ve 16. yy.a ait olduğunu düşündüğümüz sarıklı mezar taşları tespit edilmiştir (X:40.631691; Y:29.033451).

3-v. Mezar Steli Kaide Parçası

Çınarcık ilçesi, Kocadere köyü, Yalova Sokak üzerinde yer alan mezarlıkta bir adet mezar stel kaide parçası olduğu düşünülen mermer blok yer almaktadır (X:40.633390; Y:29.033133).

3-y. Mezar ve İn-situ olmayan mimari parçalar

Çınarcık ilçesi, Çalica köyü, Stadyum Sokak üzerinde yer alan mezarlık içerisinde 1 adet, kısmen toprağa gömülü Osmanlı mezar taşı ve 4 adet mimari blok (sütun) parçası tespit edilmiştir (X:40.637822; Y:29.153200).

3-z. Mezarlık

Çınarcık ilçesi, Çalica köyü, Ay Sokak üzerinde yer alan mezarlık içerisinde çok sayıda Osmanlı mezar taşı tespit edilmiştir. Taşların büyük bölümü toprak altında ya da kırık vaziyettedir. Osmanlıca kitabeli mezar taşlarının yanı sıra kâtibi kavuk, destarlı başlığa sahip taşlar bulunmaktadır (X:40.633939; Y:29.155604).

3-aa. İn-situ olmayan mimari parça

Çınarcık ilçesi, Çalica köyü, Ay Sokak üzerinde yer alan 4 yolun birleştiği noktada kenara atılmış durumda 2 parça hâlinde sütun kaide parçaları bulunmaktadır (X:40.633839; Y:29.155351).

3-ab. İn-situ olmayan mimari parça

Çınarcık ilçesi, Çalınca Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer alan kahvehanenin bahçesinde 9 mimari blok parçası, 1 kitabe, 3 adet mezar taşı bulunmaktadır (X:40.636773; Y:29.155652).

3-ac. Çeşme ve İn-situ olmayan mimari parçalar

Çınarcık ilçesi, Çalınca köyü, Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer alan caminin avlusunun önünde, üzerinde Osmanlıca kitabesi bulunan mermer malzemeli çeşme ve haznesi bulunmaktadır. Bu çeşmenin üzerinde sonradan konulduğu anlaşılan mezar taşı başlığı yer alır. Çeşmenin arkasında ise mermer malzemeli sütun başlığı parçası bulunmaktadır (X:40.636392; Y:29.155108).

3-ad. İşlik

Çınarcık ilçesi, Çalınca köyü, Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer alan caminin avlusunda yerel malzemedен imal edilmiş işlik bulunmaktadır (X:40.636392; Y:29.155108).

3-ae. Mezarlık

Çınarcık ilçesi, Ortaburun Mahallesi G7. Sokak üzerinde, eski mezarlık olarak yöre halkı tarafından tarif edilen alanda inceleme yapılmış ancak toprak yüzeyinde mezar taşına rastlanılmamıştır. Söz konusu alan köyün eski mezarlığı olduğundan şehitlik olarak düzenlenmesi planlanmaktadır (X:40.620984; Y:29.153053).

4. ARMUTLU

4-a. Çeşme

Armutlu ilçesi, Selimiye köyünde, G1. Sokak üzerinde yer alan çeşme, zamanla yenilediği için, modern mermer malzemelidir. Ancak üzerinde yer alan Osmanlıca kitabede H.1309 M.1893 tarihi yazılıdır (X:40.516014; Y:28.982244).

4-b. Mezarlık

Armutlu ilçesi, Selimiye köyünde, G1. Sokak üzerinde yer alan mezarlık alanı yöre halkı tarafından eski ve tarihî mezarlık olarak adlandırılan alan incelenmiş olup alanda Osmanlıca kitabeli ya da başlıklı mezar taşlarına rastlanılmamıştır. Çok sayıda gömünün olduğu anlaşılan mezarlıkta sadece yazısız baş taşlarıyla karşılaşmıştır (X:40.521959; Y:28.985802).

4-c. İn-situ olmayan mimari buluntular

Armutlu ilçesi, Selimiye köyünde, G1. Sokak üzerinde 112 ada 1 parsel bahçesi ve önünde 3 mermer mimari blok (sütun) parçası tespit edilmiştir (X:40.514367; Y:28.982445).

4-d. Hamam

Armutlu ilçesi, Kapaklı köyünde, Kapaklı köyü iç yolunda bulunan Hamam taş, tuğla ve derz malzemeli olup atıl durumdadır. Cephe ve üst örtüsünde bitkilenmeler oluşmuştur. Kısmen çökme ve malzeme kayıplarının yaşandığı hamamın içerisinde devşirme mimari parçalar bulunmaktadır. Güvenlik önlemleri alınarak ihyasına yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir (X:40.464672; Y:28.969564).

4-e. Hamam

Armutlu ilçesi, Fıstıklı köyünde, Hamam Sokak'ta bulunan hamam, kargir olarak inşa edilmiş küçük boyutlu köy hamamı tarzındadır. Hâlihazırda atıl durumdadır. Hamamda yer yer malzeme kayıpları, çökmelerin olduğu tespit edilmiştir. Yapı tehlike arz etmektedir. Acilen güvenlik önlemleri alınarak, ihyasına yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir (X:40.491982; Y:28.893373).

4-f. Çeşme/Şadırvan

Armutlu ilçesi, Fıstıklı Köy meydanında yer alan yapı ve kitabesi yakın tarihlerde yenilenerek köy halkının hizmetine sunulmuştur. Kitabesinde H. 1210 tarihi yer almaktadır (X:40.491136; Y:28.893077).

4-g. Yağhane

Armutlu ilçesi, Fıstıklı köyü, Okul Sokak üzerinde yer alan yapı, taş ve ahşap karkas içi tuğla dolgulu olarak inşa edilmiştir. Zamanla birikitle onarılan yapı metruk durumdadır. İçerisinde döneminde zeytinyağı çıkartmak için kullanılan ekipman korunmuş durumdadır.

4-h. Mezarlık

Armutlu ilçesi, Fıstıklı köyünde, Yalı Yolu Sokak üzerinde yer alan mezarlık alanında günümüz gömü devam etmektedir. Modern mezarların arasında çok sayıda Osmanlı Dönemi mezar taşı mevcuttur. Ancak söz konusu Osmanlı mezar taşlarının genel olarak bakımsız, kısmen toprağa gömülü, kırılmış vb. durumdadır (X:40.491142; Y:28.891036).

4-i. Köprü

Armutlu ilçesi, Bayır ve Karşıyaka Mahalleleri arasında Okul Caddesi üzerinde yer alan köprü, kesme taştan inşa edilmiş olup 3 kemerlidir. Köprü günümüzde modern yolun altında kalmakta ve üzeri yol olarak kullanılmaktadır (X:40.519512; Y:28.828327).

4-j. Hacı Ali Paşa Camii, Haziresi, Şadırvanı ve Kuyu

Armutlu ilçesi, Bayır Mahallesi, Atatürk Caddesi üzerinde yer alan cami, tek katlı, dikdörtgen planlı ve kırma çatılıdır. Cami çevresinde mevcut hazire dışında Armutlu mezarlığından taşınan çok sayıda Osmanlı Dönemi mezar taşı mevcuttur. Ayrıca avluda yer alan su kuyusu ve şadırvan cami ile bütünlük arz etmektedir (X:40.519131; Y:28.828287).

4-k. Hamam

Armutlu ilçesi, Karşıyaka Mahallesi, Ilıca Sokak üzerinde yer alan hamamın girişi üzerindeki levhada 1995'te restorasyondan geçirildiği yazılıdır.

4-l. Çeşme

Armutlu ilçesi, Bayır Mahallesi, Kaplıca Caddesi üzerinde yer alan çeşme, mermer malzemeli olup üzerinde 1914 yılı yazılıdır. Önemli oranda yenilenmiştir (X:40.519149; Y:28.830249).

4-m. Çeşme

Armutlu ilçesi, Bayır Mahallesi, Bayır Sokak üzerinde yer alan çeşme atıl durumda olup betonarme malzeme ile kötü bir onarım görmüştür. Restore edilmesi gerekmektedir (X:40.519357; Y:28.831120).

4-n. Mezarlık

Armutlu ilçesi, Bayır Mahallesi, Atatürk Caddesi üzerinde yer alan mezarlık alanında çok sayıda Osmanlı Dönemi mezar taşı yer almaktadır. Bu mezar taşlarının bir kısmı cami haziresine nakledilmiş önemli bir kısmı da yola bakan kısma alınmıştır (X:40.516371; Y:28.831088).

4-o. Mezar

Armutlu ilçesi, Fıstıklı köyü, İskele Sokak üzerinde yer alan mezar, demir korkulukla çevrelenmiştir. Çerçevelenen alanda 1 adet Osmanlıca kitabeli başucu şahidesi bulunmaktadır (X:40.485949; Y:28.878982 -180 Ada, 1 Parsel).

4-p. Hamam

Armutlu ilçesi, Karşıyaka Mahallesi, Kaplıcalar Küme Evler Sokak üzerinde yer alan hamam, kadınlar ve erkekler hamamından oluşmaktadır. Özellikle 1930'lu yıllarda Atatürk tarafından onartıldığı/yapıldığı bilinmektedir. Kısmen kubbeli, kısmen de kırma çatılıdır. Hâlihazırda kullanılmaktadır (X:40.544619; Y:28.838883).

4-r. Otel

Armutlu ilçesi, Karşıyaka Mahallesi, Kaplıcalar Küme Evler Sokak üzerinde yer alan otel yapısı, hamamın hemen karşısındadır. Dikdörtgen planlı, tuğla malzeme ile duvarları örülmüş olan yapının üst örtüsü çökmüş durumdadır. Yapı hâlihazırda atıl durumdadır (X:40.544183; Y:28.838649).

SONUÇ

Yalova Merkez, Termal ve kentin batısındaki Çınarcık ve Armutlu'da yürütülen 2024 yılı yüzey araştırmasında çok sayıda eserle karşılaşılmış ve ayrıntılı raporlama ile tespitleri yapılmıştır. Daha önceki yıllarda da karşılaşıldığı üzere çoğunda hâlen gömü işlemi devam eden mezarlıklarda Osmanlı Dönemi'ne ait mezar taşları maalesef çok kötü durumdadır ve birer birer yok olmaktadır. 2018'den beri yürüttüğümüz ve 2024'te sona eren yüzey araştırmamızda mimari kalıntılar yanında yok olmak üzere mezar taşlarının da tespiti yapılmıştır. Yalova merkezde Yürüyen Köşk'ün karşısındaki Müştemilat yapısının restorasyonu gerekmektedir. Termal Kaplıca Bölgesi'nde bütüncül bir koruma anlayışıyla yapıların tespiti yapılarak belgelenmesi ve yapılacak müdahaleler için bir yol haritası hazırlanarak buna göre hareket edilmesi gerekmektedir. Çınarcık'ta yerleşime su sağlayan su kemeri önemli bir değerdir ve restorasyonunun yapılması gerekmektedir. Esenköy'de boyutlarıyla önemli bir yapı olduğu anlaşılan kilise ile Armutlu'daki Otel/Kaplıca (Köylü Hamamı)'nın restorasyon sonrasında bölge ekonomisi ve turizmine katkı sağlayacağı bu açıdan öncelikle ele alınacak yapılardan olduğu, yürüttüğümüz yüzey araştırmasında ortaya çıkmaktadır.

EKLER

Resim 1: Yürüyen Köşk

Resim 2: Termal Atatürk Köşkü

Resim 3: Termal Kurşunlu Hamam

Resim 4: Çınarcık Su Kemerı

Resim 4: Çınarcık Mezarlık taş eserler

Resim 5: Fıstıklı Köyü Hamamı kubbe içi görünümü

Resim 6: Kapaklı Köyü Hamamı

Resim 7: Esenköy Kilisesi

Resim 8: Çalca Hazneli Çeşme   Resim 9: Çınarcık Merkez Camii

Resim 10: Teşvikiye Su Galerisi'nin girişi

Resim 11: Armutlu Eski Hamam

BAYBURT Tarih Öncesi ARAŞTIRMALARI 2024 YILI SONUÇLARI

Sidar GÜNDÜZALP*

M. Ozan ÖZBUDAK

H. Umut KIVRAK

Didem TURAN

Miraç PAŞAL

GİRİŞ

Anadolu'nun diğer bölgeleriyle karşılaştırıldığında Kuzeydoğu Anadolu ve özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi'nde çok az sayıda arkeolojik araştırma yapılmıştır. Sarp dağlık topoğrafyası ve sert kışları, Doğu Karadeniz'in Paleolitik ve Neolitik Dönem insanları açısından tercih edilmeyen bir bölge olduğunun düşünülmesine sebep olmuştur. Paleolitik Çağ'ın Anadolu'nun geneli söz konusu olduğunda bile yeterince araştırılmamış olduğu göz önüne alındığında Doğu Karadeniz ve bütün olarak Kuzeydoğu Anadolu'nun henüz bakir bölgeler olduğu söylenebilir. Bunun bir sonucu olarak Karadeniz'in kuzey ve kuzeydoğusundaki günümüz Ukrayna ve Gürcistan sınırları içinde kalan bölgelerde çok sayıda Paleolitik mağara, kaya sığınağı ve açık hava yerleşimi bulunurken (Tushabramishvili 2020; Demidenko 2008), Anadolu'nun kuzeydoğusunda ve bilhassa Doğu Karadeniz'de çok az sayıda yerleşim vardır.

Öte yandan geçtiğimiz yıllarda Karadeniz Teknik Üniversitesi'nden Doç. Dr. Hülya Çalışkan-Akgül'ün başkanlığında gerçekleştirilen “Trabzon İli Protohistorik Yüzey Araştırmaları Projesi” kapsamında Karadeniz kıyısı ve çevresinde keşfedilen Paleolitik mağara ve kaya sığınakları (Çalışkan-Akgül et al. 2022) ve bu çalışmalar kapsamında 2024'te başlatılan Koskarlı Mağarası kazısı bölgenin bugüne kadar düşünülen çok daha önce iskân edildiğini göstermektedir. Gelgelelim Doğu Karadeniz kıyılarındaki Tarih Öncesi kültürlerin Karadeniz kıyıları ve Anadolu'nun iç kesimleriyle ilişkileri hakkında herhangi bir fikrimiz yoktur. Bayburt Tarih Öncesi Araştırmaları (BTA)¹ iç kesimlerle kıyı kesimler

* Dr. Sidar GÜNDÜZALP, Karadeniz Teknik Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, Trabzon/Türkiye, sidargunduzalp@ktu.edu.tr ORCID: 0000-0003-4465-6952

Dr. M. Ozan ÖZBUDAK, Hitit Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Çorum/Türkiye, ozanozbudak@gmail.com ORCID: 0000-0001-9944-9403

H. Umut KIVRAK, Karadeniz Teknik Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Trabzon/Türkiye, humutkivrak@ktu.edu.tr ORCID: 0000-0002-4261-4356

Didem TURAN, Karadeniz Teknik Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, Trabzon/Türkiye, didemturan@ktu.edu.tr ORCID: 0000-0001-8375-1296

Miraç PAŞAL, Karadeniz Teknik Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, miracpsl8@gmail.com

1 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve Karadeniz Teknik

arasındaki olası Tarih Öncesi Dönem ilişkilerini araştırarak bu boşluğu kısmen de olsa doldurmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın ilk sezonunda öncelikle Soğanlı ve Doğu Karadeniz Dağları'nın güney yamaçlarında yer alan ve Çoruh'a açılan K-G doğrultulu derin vadilerle yüksek yaylaların, sonrasında Çoruh Vadisi'nin batısının taranması amaçlanmıştır. Bu çerçevede 2024'te Bayburt Merkez, Aydıntepe ve Demirözü ilçeleri sınırlarında çalışılmıştır.

Burada tespit edilen yerleşimler üzerinden özetlenecek BTA 2024 yılı araştırma sonuçları üç başlık altında toplanmıştır: I. Daha önce tespit edilmiş prehistorik alanlar, II. Aydıntepe'de (il merkezinin kuzey ve kuzeybatısında) yürütülen çalışmalar, III. Demirözü ve Merkez ilçelerinde (il merkezinin batısı ve çevresinde) yürütülen çalışmalar.

1. Önceki Çalışmalarda Tespit Edilmiş Alanlar

Yüzey araştırmanın ilk yılı olması sebebiyle öncelikle bölgeyi tanımak ve bölgede bulunan arkeolojik materyalin mahiyetini anlamak için Bayburt ve çevresinde daha önce Prof. Dr. S. Çiğdem, Prof. Dr. A. Sagona ve N. Gündüzalp tarafından farklı zamanlarda tespit edilen prehistorik yerler ziyaret edilmiş, bu alanlardan malzeme toplanmış ve son durumları belgelenmiştir. Bu yerleşimler Merkez ilçedeki Gez Mevkii, Killiğin Mağarası ve Yağlıtepe, Demirözü ilçesindeki Gündülak Tepe, Karapınar, Madenli Cüruf Atık Alanı, Korukdağ Tepe ve Aydıntepe ilçesindeki Kaletepe'dir (Harita: 1). Burada yalnızca daha önce İlk Tunç Çağı (İTÇ) öncesine tarihlenmiş buluntu alanlarından bahsedilecektir.

1a) Gez Mevkii

Bayburt şehir merkezinin ~10 km güneydoğusunda, Bayburt-Erzurum Kara Yolu'nun hemen kuzeyindeki bir yamaçtadır (Resim: 1). Buluntu alanı deniz seviyesinden 1683 m yukarıda, 40.198315K, 40216839D koordinatlarında yer almaktadır. Gez Mevkii 1980-81 yıllarında keşfedilmiş ve kısmen yayınlanmıştır (Gündüzalp 1986). Her ne kadar bu alanda bazalttan yapılmış taş aletler bulunduğundan bahsedilse de ilgili yayında herhangi bir tarihlendirme yapmaktan kaçınılmış ve yalnızca o dönem bilinen Paleolitik Çağ yerleşimleriyle benzeşim kurularak tipolojik tanımlamalara yer verilmişti. Bayburt Tarih Öncesi Araştırmaları çerçevesinde alan tekrar ziyaret edildi ve yüzeyden işlenmiş bazalt alet ve yongalar toplandı. Gez Mevkii yamacının çevresiyle birlikte yoğun bir şekilde taranmasına rağmen bulunan taş işlenmiş bazaltların sayısı oldukça azdır. Bu parçalar üzerine KTÜ Arkeoloji Laboratuvarı'nda yaptığımız çalışmalar devam etmekle birlikte ön incelemeler bu bulguların Orta Paleolitik Dönem'e ait olabileceğine işaret etmektedir.

Üniversitesi ile Hitit Üniversitesi Arkeoloji Bölümlerinden akademisyen ve öğrencilerle yürütülen Bayburt Tarih Öncesi Araştırmaları 23.09.2024-06.10.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya Bakanlık Temsilcisi olarak Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nden Uzman Hasan Harmancı katılmıştır.

Ib) Killiğin Mağarası

Bayburt şehir merkezinin ~3 doğu-kuzeydoğusunda, merkeze bağlı Duduzar köyünün 1,5 km doğusundaki bir sırtta yer almaktadır. Mağara deniz seviyesinden 1895 m yukarıda ve 40.269301K, 40.259706D koordinatlarındadır. Bu mağara da yukarıda sözü edilen araştırmada 1980-81 yıllarında keşfedilmiş ve mağaranın ağında az sayıda mikrolitin toplu halde bulunduğu bildirilmiştir (a.g.e.: 54). Mağara BTA çerçevesinde yeniden ziyaret edilmiş, ancak mağaranın içinde ve çevresinde yoğun tarama yapılmasına rağmen herhangi bir işlenmiş taşla ya da arkeolojik bulguyla karşılaşılmamıştır. Ayrıca bu alanda bazalt ya da çakmak taşı gibi Tarih Öncesi Dönemlerde kullanılmış olabilecek herhangi bir hammadde de yoktur. Bununla birlikte irili ufaklı taşların mağaranın girişini çevreleyecek şekilde dizildiği görülmüştür (Resim: 2). Bu taşların modern dönemde çobanlar tarafından geçici hayvan ağılı yapmak için dizildiği düşünülebilecekse de tam olarak ne zaman yapıldığı anlaşılamamıştır.

Ic) Gündulak Tepe

Demirözü ilçesinin 9,5 km doğusunda, Bayburt - Demirözü Kara Yolu'nun hemen güneyindedir. Yerleşim deniz seviyesinden 1660 m yukarıda ve 40.190789K, 39.992541D koordinatlarındadır (Resim: 3). Yerleşim A. Sagona ve ekibi tarafından 1990'lı yıllarda yapılan yüzey araştırmasında saptanmıştır. İlgili yayında Gündulak Tepe'deki bazı çanak çömlek parçalarının Neolitik Dönem'e tarihlendirilebileceği vurgulandığından (Sagona ve Sagona, 2004) yerleşimin tekrar ziyaret edilmesine karar verilmiştir. BTA çerçevesinde yüzeyden obsidiyen ve çanak çömlek parçaları toplanmıştır. Malzemeler üzerindeki çalışmalar KTÜ Arkeoloji Laboratuvarı'nda sürdürülmekle birlikte ön gözlemler Kalkolitik ve İTÇ'ye ait bulgulara işaret etmektedir.

Id) Karapınar

Demirözü ilçesine bağlı Yakup Abdal Köyünün 1 km kuzeyinde, Erzincan Demirözü yolunun güneyinde, Hacı Mollaoğlu Çeşmesi'nin hemen arkasındadır. Yerleşim deniz seviyesinden 1750 m yukarıda ve 40.084626K, 39.714405D koordinatlarındadır. Bu alan daha önce iki yüzey araştırması ekibi tarafından ziyaret edilmiş ve obsidiyen alet, dilgi ve yongalarla birlikte prehistorik olabilecek çanak çömlek parçalarının bulunduğu rapor edilmiştir (a.g.e.: 146; Çiğdem et al. 2014: 24). Alan BTA kapsamında ziyaret edilmiş ve çanak çömlek parçalarıyla obsidiyen dilgi, yonga ve alet parçaları toplanmıştır. Bununla birlikte olasılıkla İTÇ'ye tarihlenen iki obsidiyen okucu bulunmuş ve Bayburt Müzesi'ne teslim edilmiştir (Resim: 4).

Ie) Madenli Cüruf Atık Alanı

Demirözü ilçesine bağlı Yakup Abdal köyünün kuş uçuşu 850 m doğusunda mevsimlik derelerce parçalanmış bir sırtın üzerindedir. Cüruf Atık Alanı deniz seviyesinden 1937 m

yukarıda ve 40.069318K, 39.735960D koordinatlarında yer almaktadır (Resim: 5) Alan, S. Çiğdem ve ekibi tarafından bulunmuş ve “Obsidiyen Yatağı” olarak tanımlanmıştır (Çiğdem et al. 2014: 24 - fig.2). Ne var ki BTA kapsamında tekrar ziyaret edildiğinde daha önce obsidiyen olarak tanımlanan siyah camı parçaların maden cürufu olduğu anlaşılmıştır. Cüruf parçalarının boyutları 35x20x8 cm ile 5x3x3 cm arasında değişmektedir. Cürufların çevresinde herhangi bir maden işleme ya da ergitme alanı bulunmadığından bu cürufların başka bir yerden taşındığı düşünülebilir. Öte yandan alanda çanak çömlek parçası ya da işlenmiş taş gibi arkeolojik bulguya da rastlanmamıştır; bu nedenle cürufların hangi döneme ait olduğu belirsizdir. Ancak, cürufların şekli ve boyutları Tarih Öncesi Dönemlere ait olamayacağına işaret etmektedir.

II. Aydıntepe İlçesinde Yürütülen Çalışmalar

Bayburt ve çevresinde daha önce yapılan araştırmalar bazı Paleolitik Çağ bulgularına rastlandığını, bunun dışında bilhassa Çoruh ve Kelkit Vadilerinde Kalkolitik'ten Roma'ya kadar uzanan bir kültürel birikim olduğunu göstermiştir. Ancak Neolitik Dönem ile ilgili herhangi bir bulguyla karşılaşılmamış ve Paleolitik Çağ verilerinin de çok sınırlı olduğu anlaşılmıştır.

Bayburt Tarih Öncesi Araştırmaları Projesi'nin önemli hedeflerinden biri bölgenin Tarih Öncesi Dönemlerdeki yerini belirlemektir. Daha önce taranmamış Doğu Karadeniz ve Soğanlı Dağlarının güneye bakan yamaçlarının Tarih Öncesi toplumlar açısından önemli bir potansiyel taşıdığı öngörülmüş; Bayburt-Gümüşhane Kara Yolu'nun kuzeyinde kalan yüksek düzlüklerle Aydıntepe ilçesinin kuzeyi ve batısındaki derin vadilerin taranması hedeflenmişti. Bu amaçla Bayburt-Gümüşhane Kara Yolu'na açılan ve Çoruh Nehri'nden Aydıntepe, Sorkunlu, Alaca, Pamuktaş ve Dağçatı Yaylalarına uzanan K-G doğrultulu vadiler ayrıntılı olarak taranmıştır. Yüzeysel araştırması kapsamında daha önce kayıt altına alınmamış dokuz yeni buluntu alanı keşfedilmiştir. Bu yerler Aydıntepe, Sorkunlu ve Alaca Vadilerinde yer almaktadır. Bununla birlikte batıdaki diğer vadilerde yeni bir buluntu alanıyla karşılaşılmamıştır. Söz konusu alanlar batıdan doğuya doğru anlatılmaktadır.

IIa) Kuzguntepe

Aydıntepe ilçesine bağlı Gümüşdamla köyü sınırları içinde, Aydıntepe Yaylası'nın 3 km güneydoğusunda, vadinin daralarak batıya yöneldiği kısmındaki yüksek bir tepenin üzerindedir, deniz seviyesinden 1796 m yukarıda ve 40.441086K, 40.161848D koordinatlarındadır (Resim: 6). Bu alanda yamaca akmış bazı çakmak taşlarıyla 30 civarı çanak çömlek parçası toplanmıştır. Ön değerlendirmelere göre çakmak taşı buluntular Paleolitik Çağ'a, çanak çömlek parçaları ise Demir Çağ'a ait görünmektedir. Herhangi bir mimari öğeyle ya da höyük oluşumuna ait bir bulguyla karşılaşılmamıştır. Ayrıca Modern Dönem'e ait bazı metal ve plastik parçaları bu yüksek tepenin günümüz çobanları tarafından da kullanıldığına işaret etmektedir.

Iİb) Mağaraönü

Aydıntepe ilçesine bağlı Çatıksu köyü sınırları içinde, Çoruh Nehri'nin geniş bir kavisi yaparak güneybatıya yöneldiği kısımda, nehrin güney yakasındadır. Mağara deniz seviyesinden 1742 m yukarıda ve 40.39345K, 40.056795D koordinatlarındadır (Resim: 7). Mağaranın ağız D-B doğrultulu ve yaklaşık 10 m ve derinliği ise daralarak 5.5 m'ye kadar ulaşmaktadır (Resim: 8). Mağaranın içinde ve çevresinde yakın zamana kadar hayvan ağılı olarak kullanıldığını gösteren bulgular vardır. Bununla birlikte çok az sayıda İTÇ'ye ve Demir Çağ'a tarihlenebilecek çanak çömlek parçası bulunmuştur. Mağaranın zemininde kültür dolgusu yoktur ve civarında irili ufaklı birkaç kaya sığınağı ve oyuk da vardır, ancak bunların içinde ve çevresinde herhangi bir arkeolojik bulguyla karşılaşılmemiştir. Bu alanın daha önce Bayburt Müzesi tarafından Mağaralar Mevkii adıyla tescillenmek istenmiştir ve süreç devam etmektedir.

Iİc) Tombultepe

Mağaraönü'nün ~1 km kuzeybatısında, Çoruh Nehri'nin karşı kıyısında 360x370 m boyutunda doğal bir tepedir. Tombultepe deniz seviyesinden 1569 m yukarıda ve 40.394832K, 40.045026D koordinatlarındadır (Resim: 9). Tepenin üzerinde kültür dolgusu birikimi gözlemlenmemiştir, eğer varsa buradaki dolgu ya çok incedir ya da tepe kısa süreli kullanılan bir alan olagelmıştır. Tepenin üstünde dizilip sonrasında bozulduğu anlaşılan bazı taş öbekleri vardır, ancak bunlar arkeolojik öğelerden çok modern çobanlar tarafından yakın zamanda taşınmış taşlardır. Bunun dışında kırık çanak çömlek parçaları ve birkaç tane obsidiyen yonga bulunmuştur. Bunlar büyük olasılıkla İTÇ'ye aittir.

Iİd) Kopardı

Sorkunlu Vadisi'nde, Aydıntepe ilçesine bağlı Yazlık köyü sınırları içerisinde, köyün 1.5 km güneybatısında doğal bir tepedir. Kopardı deniz seviyesinden 1610 m yukarıda ve 40.420911K, 40.064857D koordinatlarındadır (Resim: 10). Bu alanda 30 civarı çanak çömlek parçası bulunmuştur. Bu parçalar ön gözlemlere göre İTÇ'ye ve Demir Çağ'a aittir.

Iİe) Gölaltı

Sorkunlu Vadisi'nde Yazlık köyünün yaklaşık ~850 m kuzeybatısındaki doğal göletin hemen yanındaki yamaçtadır. Gölaltı deniz seviyesinden 1906 m yukarıda ve 40.441488K, 40.067568D koordinatlarındadır. Bu alanda ön gözlemlere göre Demir Çağ'a tarihlendirilebilecek çok az sayıda çanak çömlek parçası bulunmuştur.

Iİf) Guguluçtepe

Sorkunlu Vadisi'nin batı yakasında, Aydıntepe'ye bağlı Başpınar köyünün hemen kuzeyinde doğal bir tepedir. Tepe deniz seviyesinden 1812 m yukarıda ve 40.444169K,

40.044034D koordinatlarındadır. Tepenin üzerinde yine olasılıkla modern çobanlar tarafından dizilmiş taşlar bulunmaktadır. Bunların tam olarak ne amaçla yapıldığı anlaşılammış olmakla birlikte mezar ya da benzeri arkeolojik öğeler olmadığı anlaşılmaktadır. Yüzejde çok az sayıda olasılıkla Demir Çağ'a ait çanak çömlek parçası vardır.

Ilg) Kabaktepe

Guguluçtepe'nin 650 m kuzeyinde, Sorkunlu Vadisi'nin batı yakasında, deniz seviyesinden 1683 m yukarıda ve 40.449746K, 40.047367D koordinatlarında yer almaktadır. Bu alanda da kültürel dolgu olduğuna dair herhangi bir kanıt yoktur. Yüzejde kırka yakın çanak çömlek parçası toplanmıştır. Ön gözlemlere göre bu parçalar Son Kalkolitik, İlk Tunç Çağı ve Demir Çağ'a tarihlenebilir.

Ihh) Keçiyatağı

Aydıntepe ilçesine bağlı Sorkunlu köyünün 4.5 km batısında, Soğanlı Dağlarının güney yamaçlarına paralel devam eden vadinin tabanına yakın doğal bir tepedir. Keçiyatağı deniz seviyesinden 1683 m yukarıda ve 40.473500K, 39.998104D koordinatlarında yer almaktadır. Yüzejde az sayıda çanak çömlek parçası toplanmıştır. Bunlar olasılıkla Demir Çağ ve Orta Çağ'a ait kap parçalarıdır.

Iii) Kartalyamacı

Keçiyatağı'nın yaklaşık 2 km batısında, vadi tabanının kuzey yakasında bir açık hava buluntu alanıdır. Alan deniz seviyesinden 2019 m yukarıda ve 40.476767K, 39.976632D koordinatlarında yer almaktadır. Alanda az sayıda Orta Çağ'a tarihlenebilecek çanak çömlek parçasıyla kırık cam bilezik parçası bulunmuştur.

III. Demirözü ve Merkez İlçelerinde Yürütülen Çalışmalar

Bayburt Tarih Öncesi Araştırmalarının 2024 yılı hedefi özellikle Bayburt-Erzincan Kara Yolu'nun kuzeyinde kalan alanın (Harita: 1) taranmasıydı. Bu alan Soğanlı ve Doğu Karadeniz Dağlarının güney yamaçlarını kaplamakla birlikte Çoruh Nehri'nin Bayburt kent merkezinden kuzeydoğuya doğru yönelerek sonrasında batıya döndüğü ve geniş bir kavis yaptığı vadiyle güneyindeki kara yoluna kadar uzanan görece daha alçak yarı düzlük alanları da kapsamaktadır. Çoruh'un kuzeyinde yaptığımız araştırmalar yüksek yamaçlarda Paleolitik Çağ bulgularının yok denecek kadar az olduğunu gösterdiğinden çalışmanın sonraki aşamalarında bilhassa Çoruh Vadisi'nin çevresine yoğunlaşmıştır. Demirözü ilçesi sınırları içinde kalan alanlar da yoğun olarak taranmasına rağmen bu kısımda da daha önce A. Sagona ve S. Çiğdem tarafından keşfedilmemiş çok az alan bulunabilmiştir. Burada keşfedilen yerler coğrafi olarak batıdan doğuya doğru anlatılacaktır.

IIIa) Güzeller

Demirözü ilçesinin Yelpınar köyünün 1.5 km kuzeyinde, daha önce A. Sagona tarafından kayıt altına alınan Gündulak Tepe'nin hemen güneyindedir. İki yerleşimi mevsimlik bir derenin oluşturduğu dar bir vadiyle stabilize bir yol ayırmaktadır. Günümüzde tarla olarak kullanılan Güzeller, deniz seviyesinden 1658 m yukarıda ve 40.197457K, 39.994042D koordinatlarında yer almaktadır. Yüzeyden birkaç kırık obsidiyen parçasıyla ellinin üzerinde çanak çömlek parçası toplanmıştır. Ön gözlemler bu çanak çömlek parçalarının İTÇ'ye, Demir Çağ'a ve Helenistik Dönem'e tarihlenebileceğine işaret etmektedir.

IIIb) Kuzlar

Bayburt il merkezinin 25 km batısında, merkeze bağlı Manas köyünün hemen kuzeyinde vadiye hâkim doğal bir tepedir. Kuzlar, deniz seviyesinden 1674 m yukarıda ve 40.277213K, 39.930513D koordinatlarındadır. Yerleşimin üstünde yakın zamanda yapıldığı anlaşılan beton bir çeşme ve yalak vardır. Bu alanda bir höyükleşme olup olmadığı tam olarak anlaşılamamakla birlikte yüzeyden toplanan çanak çömlekler ön incelemelere göre İTÇ'ye tarihlenebilir.

IIIc) Parmaklar

Bayburt şehir merkezinin 2.5 km kuzeyinde, Çoruh Nehri'nin batı yakasındaki doğal tepelerin vadiye bakan yamacındadır. Parmaklar deniz seviyesinden 1622 m yukarıda ve 40.281068K, 40.221146D koordinatlarındadır (Resim: 11). Bu alanda yapılan taramada Tarih Öncesi insanların hammadde olarak kullanmış olabileceği bazalt bloklarla, Paleolitik Çağ'a tarihlenebilecek bazalt çekirdekler bulunmuştur. Bunlar olasılıkla Orta Paleolitik Dönem'e aittir. Ayrıca çok az sayıda Orta Çağ çanak çömlek parçası da bulunmuştur. Buluntuların çok az sayıda olması nedeniyle orijinal yerinde mi olduğu yoksa başka yerden mi taşındığı anlaşılamamıştır.

III d) Ketenci Mezrası

Parmakların 450 m doğusunda, Çoruh Nehri Vadisi'nin tabanına yakın konumdaki yayvan bir yamacın üzerindedir. Ketenci Mezrası deniz seviyesinden 1577 m yukarıda ve 40.281788K, 40.225004D koordinatlarında yer almaktadır. Bu alanda bazalt hammadde ve işlenmiş çakmak taşı parçaları bulunmuştur. Bunların hangi döneme ait olduğu henüz anlaşılamamış olmakla birlikte çalışmalar devam etmektedir. Bununla birlikte az sayıda Orta Çağ çanak çömleği de bulunmuştur.

IIIe) İnceyol

Parmaklar ve Ketenci Mezrası'nın 550 m kuzeyinde, vadiye hâkim doğal bir tepenin üzerinde, deniz seviyesinden 1661 m yukarıda ve 40.285938K, 40.223705D koordinatla-

rında yer almaktadır. Bu alanda da yine Paleolitik Çağ'a tarihlenebilecek bazalt ve çakmak taşı buluntularla az sayıda Orta Çağ çanak çömleği bulunmuştur. Bulguların elde edildiği alanın çevresinde küçük kaya sığınağı/mağaralar da mevcuttur; ancak bunların içinde ve çevresinde herhangi bir arkeolojik materyalle karşılaşılmasıdır.

III f) Halfi Kale

Bayburt il merkezinin 2.7 km kuzey-kuzeydoğusunda, Çoruh Nehri'nin doğu yakasında vadiye bakan bir terasın üzerinde, Parmaklar ve İnceyol buluntu alanlarının tam karşısında, deniz seviyesinden 1622 m yukarıda ve 40.281401K, 40.236330D koordinatlarındadır. Bu terasta çok az sayıda Demir Çağ çanak çömlek parçası bulunmuştur.

III g) Kızılgüney

Kızılgüney, Halfi Kale'nin 550 m kuzeydoğusunda, doğal bir tepenin üzerinde deniz seviyesinden 1674 m yukarıda ve 40.284259K, 40.240014D koordinatlarında bir terastır. Teras oldukça geniştir ve buluntular yaklaşık 90x30 m genişliğinde bir alana yayılmıştır. Burada çok az sayıda işlenmiş bazalt ve çakmak taşıyla Orta Çağ çanak çömleği bulunmuştur. Ancak buluntuların yayıldığı alanın genişliği dikkate alındığında Kızılgüney'in birincil bir buluntu alanı olmadığı ya da kısa süreli kullanılmış bir yer olduğu düşünülebilir.

III h) İkiğöz Mağarası

Bayburt il merkezinin 4.5 km kuzeyinde, Çoruh Nehri'nin doğu yakasındadır. Mağara deniz seviyesinden 1532 m yukarıda ve 40.295932K, 40.232031D koordinatlarındadır. Bu alan her ne kadar mağara olarak adlandırılrsa da oyukların boyutu oldukça küçüktür ve içine girmek için eğilmek gerekmektedir. Gözlerin zemininde herhangi bir kültürel dolgu yoktur ve plastik şişe ve atıklardan yakın zamanda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Gözlerin önünde birkaç tane obsidiyen yonga ve Demir Çağ'a ait olabilecek birkaç çanak çömlek parçası bulunmuştur.

III i) Tatlı Çimenler

Bayburt il merkezinin yaklaşık 14 km kuzey-kuzeybatısında, Çoruh Nehri'nin güney yakasında, günümüzde tarla olarak kullanılan bir alandır (Resim: 12). Tatlı Çimenler, deniz seviyesinden 1485 m yukarıda ve 40.378514K, 40.286342D koordinatlarındadır. Buluntu yeri üstten oldukça düz bir tarla görünümünde olmakla birlikte yandan bakıldığında nehir tabanından yukarıda olduğu görülebilir. Ancak bu yükseltinin kesitlerinde yapılan incelemelerde herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanmamıştır. Arkeolojik buluntuların toplandığı alan yaklaşık 13x9 m genişliğindedir. Burada ellinin üzerinde bazalt hammadde, işlenmiş obsidiyen parçası/yonga ve çanak çömlek parçası toplanmıştır. Ön gözlemlere göre bulgular bazaltların içindeki işlenmiş birkaç tanesi Paleolitik Çağ'a, çanak çömlekler ise İTÇ ile Demir Çağ'a tarihlenmiştir.

IIIj) Koyaklar

Tatlı Çimenler'in 450 m doğusunda, Çoruh Nehri'nin güney yakısında vadiye hâkim doğal bir tepenin üzerinde olan Koyaklar, deniz seviyesinden 1538 m yukarıda ve 40.381770K, 40.288671D koordinatlarındadır (Resim: 13). Tepenin üzerinde çok az sayıda bazalt ve obsidiyen yonga ile çanak çömlek parçası bulunmuştur. Buluntu alanının soru işaretli olarak Paleolitik Çağ ve Demir Çağ bulgularına sahip olduğu söylenebilir.

IIIk) Karşı Mevkii

Bayburt il merkezinin 19 km kuzeydoğusunda, merkeze bağlı Dağtarla köyünün sınırları içinde, Çoruh'un kollarından Sincanın Deresi'nin doğu yakasındaki bir terastır. Karşı Mevkii deniz seviyesinden 1642 m yukarıda ve 40.347741K, 40.412079D koordinatlarındadır. Alandan İTÇ'ye ve Demir Çağ'a tarihlenebilecek çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

IIIm) Karşılar

Bayburt il merkezinin 29 km kuzeydoğusunda, Çoruh Nehri'nin kavis yaptığı bir alanda nehrin doğu yakasındadır. Karşılar deniz seviyesinden 1444 m yukarıda ve 40.393754K, 40.512734D koordinatlarında yer almaktadır. Bu alanda çok az sayıda işlenmiş olup olmadığı henüz anlaşılabilen bazalt bulunmuştur. Taşlar uzmanlar tarafından incelenmek üzere KTÜ Arkeoloji Laboratuvarı'na götürülmüştür.

SONUÇ

2024 yılı Bayburt Tarih Öncesi Araştırmaları, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle ve Bayburt Belediyesinin desteğiyle gerçekleştirilmiştir. 2023'te sunulan başvuru dosyamızda ilettiğimiz çalışma takvimimize göre araştırmanın ilk yılında Bayburt-Gümüşhane Kara Yolu'nun kuzeyi ile Aydıntepe ilçesi sınırları içinde kalan yüksek yaylaların ve derin vadilerin araştırılması öngörülmüştü. Projenin ilk yılında ön görülen hedefler gerçekleştirilerek söz konusu alanlar taranmıştır. Bununla birlikte bölgeyi ve tanımlı arkeolojik malzemeyi daha iyi anlamak için Demirözü ve Merkez ilçeleri sınırlarında kalan ve daha önceki araştırmalarda tespit edilmiş bazı höyük ve buluntu alanları da ziyaret edilmiştir.

BTA'nın önemli hedeflerinden biri Soğanlı ve Doğu Karadeniz Dağları'nın güney yamaçlarının Bayburt ili sınırları içinde kalan ve daha önce araştırılmamış yüksek vadilerin Tarih Öncesi Çağlar bakımından araştırılmasıydı. Zira daha önce KTÜ Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Hülya Çalışkan-Akgül'ün Trabzon ve çevresinde yaptığı araştırmalardan Karadeniz kıyısında Paleolitik Çağ'a ait bulguların varlığı biliniyordu. Söz konusu kültürlerin Karadeniz kıyısına hangi yollardan ulaştığının belirlenmesi ise hem Karadeniz arkeolojisinin önemli sorunlarından biriydi hem de bilhassa Epi-Paleolitik Dönem kültürünün kuzeye yayılıp yayılmadığının anlaşılması açısından önem arz ediyordu. Bu amaçla I. Bölüm'de de anlatıldığı gibi Aydıntepe ilçesi sınırlarındaki Aydıntepe, Sorkunlu, Alaca, Pamuktaş ve Dağçatı Vadileri BTA kapsamında

taranmıştır; ancak bu bölgede öngörülenden çok daha az arkeolojik bulguyla karşılaşmıştır. Keşfedilen alanlar özellikle Sorkunlu Vadisi ve çevresiyle bu vadinin Çoruh Nehri'ne açıldığı alanlara yakın kısımlardadır. Dahası bunların arasında Paleolitik Çağ'a ait bulgular yok denecek kadar azdır. Bunun nedenlerini anlamak için çalışmalarımız devam etmekle birlikte araştırmalarımız sırasında çakmak taşı ve bazalt gibi hammadde kaynaklarına da rastlamamış olmamız bölgenin Paleolitik Çağ insanları açısından neden tercih edilmediğine ilişkin bir ipucu vermektedir.

Öte yandan keşfedilen yerler (Kartal Yamacı, Keçiyatağı, Kopardı, Kabaktepe, Guguluçtepe, Gölaltı, Tombultepe, Mağaraönü ve Kuzguntepe) çoğunlukla doğal tepelerin üzerindeki geçici yerleşim yerleri gibi görünmektedir. Çoğunlukla Demir Çağ bulgularına sahip olmakla birlikte İTÇ'ye ve Kalkolitik Çağ'a tarihlenebilecek bazı bulgularla da karşılaşmıştır.

Kuzyedeki yüksek vadilerde Tarih Öncesi Dönemlere ilişkin belirgin bir bulguyla karşılaşmadığından araştırmanın odağı 2024 yılı çalışma planı dâhilinde Bayburt il merkezinin hemen kuzeyine, Çoruh Nehri Vadisi'ne bakan teraslara çevrilmiştir. Bu amaçla yapılan yüzey taramalarında Bayburt il merkezine 3-5 km mesafede daha önce kaydedilmemiş altı buluntu yeri (Parmaklar, Ketenci Mezrası, İnceyol, Halfi Kale, Kızılgüney, İkgöz) saptanmıştır. Bunların arasında işlenmiş bazalt veya çakmak taşlarının da bulunduğu ve ön gözlemlere göre Paleolitik Çağ'a tarihlenebilecek bulgular da vardır. Ancak bu bölgede de geniş hammadde kaynağı tespit edilememiştir. Her ne kadar bulgular güçlü bir Paleolitik kültür varlığına işaret etmese de Bayburt ve çevresindeki Tarih Öncesi insanların yüksek vadilerden ziyade nehir kıyısındaki alçak terasları tercih etmiş oldukları ön sonucuna varılabilir.

Öte yandan bulunan işlenmiş taşlar ya Paleolitik Çağ'a ya da Kalkolitik veya İTÇ'ye aitmiş gibi görünmektedir. Bununla birlikte çanak çömleğe sahip buluntu alanlarının hiçbirinde Neolitik Çağ'a işaret edebilecek bir bulguyla da karşılaşılmamıştır. Dolayısıyla Bayburt'un kuzeyiyle Çoruh ve Kelkit Irmaklarının aktığı görece düz alanlarda iskânın ancak Kalkolitik Çağ'dan sonra başladığı düşünülebilir.

KAYNAKÇA

Çalışkan-Akgül, H., Kılıç, S., Demirel, S., Yılmaz, E. (2022). Trabzon İli Yüzey Araştırması 2021 Yılı Ön Sonuçları, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 14, 57-74.

Çiğdem, S. et al. (2014). Bayburt Yüzey Araştırması, *31. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 19-30.

Demidenko, Y. E. 2008. The Early and Mid-Upper Palaeolithic of the North Black Sea Region: an overview, *Quartar* 55, 99-114.

Gündüzalp, N. (1986). İç Doğu Karadeniz Bölgesinden Prehistorik Buluntular, *Türk Tarih Kongresi 9, 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler, Cilt I*, 49-54.

Sagona, A. & Sagona, C. (2004). Archaeology at The North-East Anatolian Frontier, I, An Historical Geography and a Field Survey of The Bayburt Province, *Ancient Near Eastern Studies Supplement 14*, Louvain-Peeters.

Tushabramishvili, N. (2020). Lower Paleolithic of Georgia, *L'anthropologie* 124, 1-24. <https://doi.org/10.1016/j.anthro.2020.102761>.

EKLER

Harita 1: Daha önce keşfedilmiş ve BTA kapsamında da ziyaret edilen alanlar

Harita 2: BTA 2024 Çalışmalarında Tespit Edilen Yerler 1) Tombultepe, 2) Mağara önü, 4) Kopardı, 6) Keçiyatağı, 7) Kartal Yamacı, 8) Kabaktepe, 9) Gölaltı, 10) Tatlı Çimenler, 14) Guguluçtepe, 16) Karşı Mevkii, 17) Kızılgüney, 18) Halfi Kale, 19) İnceyol, 20) Parmaklar, 21) Ketenci Mezrası, 22) İkigöz, 23) Karşılar, 26) Güzeller, 28) Kuzlar, 29) Kuzguntepe, 30) Koyaklar

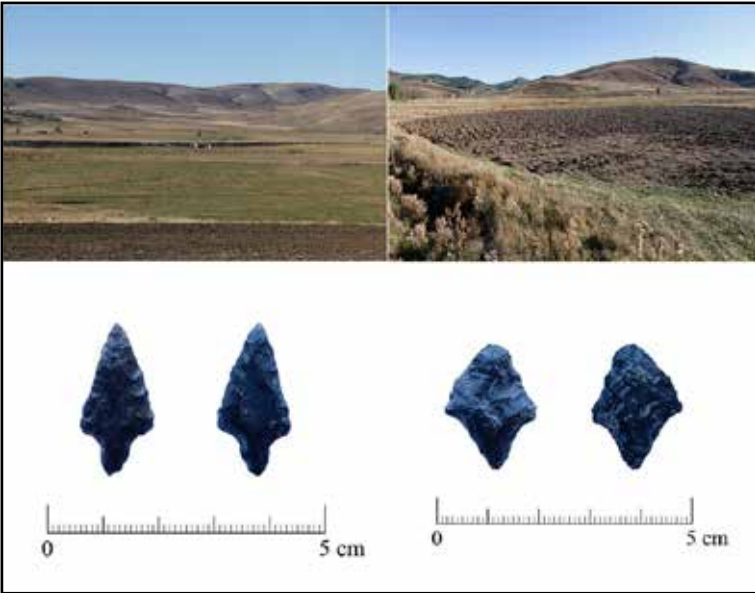
Resim 1: Gez Mevkii doğudan görünüm

Resim 2: Killiğin Mağarası

Resim 3: Gündulak Tepe kuzeyden görünüm

Resim 4: Karapınar Yerleşimi ve obsidiyen okuçları

Resim 5: Madenli Cüruf Atık Alanı

Resim 6: Kuzguntepe kuzeyden görünüm

Resim 7: Mağaraönü kuzeybatıdan görünüm

Resim 8: Mağaraönü içi ve çevresi

Resim 9: Tombultepe uydu görüntüsü ve tepenin üstünden görünüm

Resim 10: Kopardı güneyden görünüm

Resim 11: Parmaklar doğudan ve kuzeyden görünüm

Resim 12: Tatlı Çimenler kuzeyden ve güneyden görünüm

Resim 13: Koyaklar doğudan ve güneyden görünüm

HARRAN OVASI 2024 YILI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Mehmet ÖNAL*

Süheyla İrem MUTLU

Semih MUTLU

GİRİŞ

Şanlıurfa ili, Harran ilçesinden başlamak üzere Harran Ovası sınırları içerisinde kalan kırsal alanda gerçekleştirilen Harran Ovası YüzeY Araştırması'nın altıncı ve son sezonu, 01.10.2024 tarihinde başlatılmış olup 20.10.2024 tarihinde sona erdirilmiştir.¹

Harran Ovası; Şanlıurfa'nın güneydoğusunda bulunan, doğudan Tek Tek Dağları, batıdan ise Fatik Dağları arasında uzanarak Suriye'yi geçip Cezire Bölgesi'ne doğru açılan, yüksekliği 400-550 m arasında değişen, yaklaşık olarak 40 km genişliğinde ve 55 km uzunluğunda bir alanı kapsayan alüvyonlarla kaplı bir ovadır (Harita: 1-2). Ovanın bereketli yapısı sayesinde çok sayıda yerleşim yerine sahiptir ve pek çoğunun her dönemde önemini korumuş olduğu görülmektedir. Konumuyla ve bölgeler arası bağlantıların sağlandığı önemli kesişim yollarında bulunması sebebiyle çağlar boyunca önemli bir yerleşim alanı olarak tercih edilmiş olan Harran Ovası ve çevresi çok sayıda gezgin ve bilim insanı tarafından ziyaret edilmiş ve aynı zamanda arkeolojik araştırmalar da gerçekleştirilmiştir (Yardımcı, 2004; Önal vd. 2019, s. 469-479; Çelik, 2018, s. 55-57; Albayrak ve Mutlu, 2014, s. 337-339; Albayrak ve Mutlu, 2015, s. 260-266; Albayrak ve Mutlu, 2017, s. 526-535; Albayrak, 2019a, s. 652-661; Albayrak, 2019b, s. 177-201; Albayrak, 2019c, s. 271-274; Albayrak ve Çelik, 2019, s. 256-258; Albayrak vd. 2019, s. 265-267).²

* Prof. Dr. Mehmet ÖNAL, Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 63300-ŞANLIURFA. monal@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5182-4443

Arş. Gör. Süheyla İrem MUTLU, Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 63300-ŞANLIURFA. suirem@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7935-2890.

Öğr. Gör. Semih MUTLU, Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 63300-ŞANLIURFA. semihmutlu@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2920-6275

- 1 Araştırmalarımıza izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, ayrıca desteklerinden dolayı Şanlıurfa Müze Müdürlüğüne, Kültür ve Turizm Bakanlığı Temsilcisi ve Bakanlık Yetkili Uzmanı Memduh Özen'e teşekkür ediyoruz. Ayrıca ekip üyelerimiz arkeologlarından Yüksek Lisans Mezunları Rahime Selim ve Jiyan Çalık, Uzman Arkeolog Zeliha Onay, Zeynep Oba, Restorasyon Bölümü Mezunlarından İsmail Aslan Olmak Üzere Katılan Harran Üniversitesi Öğrencilerimizden Mustafa Uçar, Ali Murat Ağaç, Neslihan Cinpolat, Melike Erkol, Hatice Tural, Şükran Koç, Mehmet Tan, Cevale Yarıcı, Hatice Göktürk, Kübra Bilsel, Kerim Kaban, Aydın Çobanyıldızı ve Emine Betül Çiçek'e de emeklerinden dolayı teşekkür ederiz.
- 2 Özellikle son dönemlerde hem ovada gerçekleştirilmiş olan Neolitik Dönem yüzeY araştırmaları ve kazılar hem de ovanın doğusunda Tek Tek Dağları'nda yer alan Soğmatar ve yakın çevresindeki yüzeY araştırmaları ve Soğmatar'da Nekropol Alanında yapılmış olan kazılar vasıtasıyla (Tek Tek Dağları'nda Tunç Çağlar, Demir Çağlar ve Roma Dönemi araştırmaları detayı için ova ve dağlık kesim arasında farklı dönemlerde kurulan

Şanlıurfa ilinin güneydoğusundan başlayan ve Suriye sınırına kadar dayanan bir bölgede yer alan ve 1754 km² yüzölçümüne sahip olan Harran Ovası'nda gerçekleştirilen yüzey araştırmalarının altıncı sezonunda, Harran Örenyeri merkez alınmış olup Harran Ovası'nın kuzeydoğusu, güneyi, güneybatısı ve güneydoğusundaki yerleşimlerde araştırmalar gerçekleştirilmiştir (Harita: 3,6). Öncül Höyük, Termal Tepe, Termal Tepe Yakını, Tell Hemadi, Anaz Höyük, Tell Gudun, Tell Gudun Yakını 1, Tell Gudun Yakını 2, Balkatan Höyük, Çiçek Höyük, Hırbet Selim 2, Tatlıca Höyük, Tantana Yakını, Bakışlar Yakını olmak üzere köyler ve bu köylere bağlı höyük ve mezralardan oluşmaktadır. Söz konusu araştırma yapılan yerleşimlerde tespit edilen her bir höyüğün konumu, yayılımı, boyutu ve niteliği belirlenmiş olup hava fotoğrafları ve alan fotoğraflamaları yapılmıştır. Yüzey araştırma çalışması gerçekleştirilen yerleşimlerde tespit edilen her arkeolojik alan kendi içerisinde cephelere ayrılmış olup doğu-batı-güney-kuzey olmak üzere yön ayrımları yapılarak detaylı yüzey araştırma çalışması gerçekleştirilmiştir. Cephelere ayrılarak tespit edilen buluntular toplanmış, buluntuların fotoğrafları çekilmiş ve toplanan buluntular Harran Kazı Evi'ne götürülerek envanter-etütlük ve envanter-etüt dışı olmak üzere ayrımları yapılarak detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir ve bilimsel yayına hazırlık amacıyla çizimleri ve belgeleme çalışmaları yapılmaya devam etmektedir.³

Harran Ovası Yüzey Araştırması kapsamında 2018 yılı çalışmalarında araştırmaya ilk olarak Harran İlçe sınırlarına giren alanda güneyde ve batıda yer alan köylerden başlanmıştır. 2020 yılı çalışmalara Harran Ören Yeri'nin yakın çevresinden başlanıp doğu ve batı kısmı boyunca araştırmalar devam etmiştir. 2021'de gerçekleştirilen "Harran Ovası Yüzey Araştırması"nda araştırma alanına giren bölgede Harran Ovası'nın kuzeyi, kuzeybatısı ve kuzeydoğusundaki höyükler gezilmiştir ve böylece ovanın kuzey sınırına kadar ilerlenilmiştir. 2022 yılı sezonu araştırmalarında temel olarak Harran ilçesi merkez alınarak ilçenin güneybatısı, güneyi, doğusu ve güneydoğusunda daha önceki sezonlarda araştırılmamış olan höyüklerde çalışmalar yürütülmüştür, 2023 yılı çalışmalarında Harran Ovası'nın kuzeyi, kuzeydoğusu, kuzeybatısı, güneyi, doğusu ve güneydoğusundaki yerleşimler araştırılmıştır ve 2024 yılı çalışmalarında ise ovanın kuzeydoğusu, güneyi, güneybatısı ve güneydoğusundaki yerleşimlerde araştırmalar gerçekleştirilerek toplamda 14 yerleşim yeri tespit edilmiştir (Şekil: 1; Harita:6). Buna göre yüzey araştırmasının son sezonunda öncelikli olarak Suriye sınırına yakın bölgede sınır hattı boyunca tespit edilen höyüklerden 1. Derece Askerî Sınır Bölgesi'nde olmayan alanlardaki höyükler araştırılabilmektedir, 1. Derece Askerî Sınır Bölgesi'ne giren höyükler ve yerleşimler ise güvenlik nedeniyle araştırılamamıştır. Ayrıca daha önceki sezonlarda iklimsel faktörlere bağlı olarak araştırılamayan alanlarda da çalışmalar yürütülmüştür. Söz konusu araştırılamayan alanlarda gerçekleştiril-

---

kültürel ilişkilerin boyutu ve çevre bölgelerle bağlantının anlaşılabilmesi açısından oldukça büyük önem taşımaktadır.

3 Kazı evinde yayına yönelik çizim ve belgeleme çalışmalarımız Harran Üniversitesi Eş Finansman Projesi kapsamında yürütülmektedir.

rilen çalışmalarla birlikte Harran Ovası Yüzey Araştırması tamamlanmıştır (Harita: 4-5). Araştırma alanına giren köylerde tespit edilen arkeolojik unsurlar yayılım alanına göre büyükten küçüğe doğru sıralanıp değerlendirilmiştir.

1. TERMAL TEPE YAKINI:

Şanlıurfa ili Akçakale ilçe sınırları içerisinde bulunan yerleşim, Akçakale ilçesinin 4 km doğusunda ve Harran ilçesinin 17,52 km güneyinde olup Suriye sınır bölgesine yakın bir konumdadır. Söz konusu yerleşim 21,2 hektarlık yayılım alanına sahip ve denizden yüksekliği 352 metredir. Yerleşim Akçakale merkezin doğusunda Suriye sınırına yaklaşık 150 m uzaklıkta yer almaktadır ve yerleşimin yaklaşık olarak 3/2'lik bir kısmı Suriye sınırları içine girdiği anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle oldukça geniş bir alanda yayılım göstermektedir ve 20-40 hektar arasında yayılıma sahip tek yerleşim olduğu anlaşılmıştır. Yerleşim aynı zamanda da Termal Tepe'nin batısında yer almaktadır ve var olan yüksekliği 1-2 m olarak tespit edilmiştir. Höyüğün bulunduğu alan Askerî sınırlar içerisinde bulunduğundan dolayı sınırın dışındaki alanda gezilmiştir, bu alan da höyüğün yayılım alanında kaldığından dolayı ve esas yükseltisinin olduğu alan Suriye sınırları tarafında kaldığından dolayı araştırılan alanda herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır.

2. ANAZ HÖYÜK

Şanlıurfa Haliliye ilçesine bağlı Şanlıurfa ilinin doğusunda şehir merkezinden yaklaşık 23 km uzaklıkta, Harran ilçesinin ise 30,3 km kuzeydoğusunda yer alan, tepe noktası 466 m ölçülen, yaklaşık olarak 10 m yüksekliğe sahip ve 13 hektarlık yayılım alanı ile oldukça geniş bir alana yayılım gösteren höyüğün tepesinde ve çevresinde oldukça yoğun tahribat saptanmıştır (Resim: 1). Aynı zamanda 13 hektarlık yayılım alanıyla da 10-20 hektar arasında yayılım gösteren yerleşimler içerisine girmektedir ve bu sezonda araştırılan ikinci büyük yerleşimi oluşturmaktadır. Anaz Höyük'ün önemi bu yerleşimde daha öncesinde Demir Çağ - Yeni Assur Dönemi'ne ait bir stelin ele geçmesidir. Söz konusu stelin varlığı bize burasının Demir Çağ'da önemli bir ana merkez olduğunu göstermektedir. Şu anda ise maalesef höyüğün üzerinde günümüz mezarlığı, okul ve konutlar görülmeyken höyüğün batısında toprak alımı yapılmış olup bu alan beton molozlarla doldurulmuştur. Toprak alınan kısmın önünde ise çocuk parkı yapılmış olduğu gözlemlenmiştir. Höyüğün güneyinde evler, doğusunda ise boş arazi bulunmaktadır. Boş arazide buluntu yoğunluğu diğer alanlara göre daha fazladır. Söz konusu alan içerisinde ise Erken Tunç Çağ, Orta Tunç Çağ ve Demir Çağ ve diğer dönemleri içeren seramik buluntular (Resim: 1a) dışında yoğun bir şekilde çakmak taşı parçaları (Resim: 1b-c) da ele geçmiştir. Yoğunluk Erken Tunç Çağ, Orta Tunç Çağ, Demir Çağ seramiklerinde olmakla birlikte Neolitik Dönem'den İslami Dönem'e kadar da höyüğün yerleşim gördüğü söylenebilir. Ayrıca seramik buluntuları dışında yoğun bir şekilde erken dönemlere ait çakmak taşı parçalarının varlığı da kesintisiz bir yerleşimin olduğunu göstermektedir. Söz konusu buluntular dışında da günümüz mezarlık alanındaki mezarlarda devşirme malzemeler kullanıldığı tespit edilmiştir.

3. TELL GUDUN (ALTILAR MEZRAA)

Tell Gudun, Harran ilçesinin 9,93 km güneybatı yönünde yer almaktadır. Tell Gudun'un deniz seviyesi yüksekliği 360 m olup yayılım alanı 4,53 hektar olarak belirlenmiştir. Bu höyükte bir önceki sezonda araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu sezonda araştırılmayan alanlarda çalışmalar tamamlanmıştır. Nitekim önceki sezonda Tell Gudun'un Güney Ekin Tarlası yönünde başlamış olup yerleşmenin çok geniş yayılımı olduğu gözlenmiştir (Resim: 2). Ayrıca yerleşim üzerinde Güney Ekin Tarlası, Güneybatı Ekin Tarlası, Doğu, Kuzeydoğu Ekin Tarlası, Kuzey Ekin Tarlası, höyüğün kuzey cephesinde ve höyük üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırmalar sırasında yoğun Halaf Dönemi'ne ait boyalı, bezemeli seramik parçalarına rastlanılmıştır (Resim:2a-b). Bu araştırmalar sonucunda batı yönü ekin tarlasında yine Halaf Dönemi'ne ait seramik parçalarına ve obsidyen parçalarına, pişmiş toprak ağırşaha (Resim: 2c) rastlanılmıştır. Güneydoğu yönü ekin tarlasında çakmak taşı alet parçalarına (Resim: 2d), Halaf Dönemi bezemeli ve boyalı seramik parçalarına ve bir adet taş objeye rastlanılmıştır. Bu sezonda da höyükte araştırılmayan alanlarda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Söz konusu araştırılan alanlarda da Halaf Dönemi seramik parçaları yoğunluk göstermektedir. Özetle oldukça geniş bir alanda yayılım gösteren ancak yoğun tahribata uğramış höyükte genel olarak çok yoğun Halaf Dönemi'ne ait çanak çömlekler tespit edilmiştir. Önemli bir Halaf merkezi olduğu anlaşılan höyük 0-5 hektar yayılım alanına sahip höyüklerden birini oluşturmaktadır.

4. TELL GUDUN YAKINI 1

Tell Gudun Yakını 1 Yerleşimi, Harran ilçesinin 10 km güneybatı yönünde yer almaktadır. Alanın deniz seviyesi yüksekliği 360 metre olup yayılım alanı 6,32 hektar olarak belirlenmiştir. Tell Gudun yakınında bulunan bu alan şahsa ait bir bahçe konumunda olup bahçede tamamen zeytin ve fıstık ağaçları bulunduğu için alandaki tahribattan dolayı zaten çok yüksek olmadığı anlaşılan yerleşimin iyice düzleştirildiği anlaşılmıştır. Araştırılan alanda da az miktarda seramik parçalarına rastlanılmıştır ve dönem olarak çoğunlukla Halaf Dönemi'ni temsil eden çanak çömlek parçaları saptanmıştır. Özetle yerleşim, yaklaşık 6,5 hektarlık yayılım alanıyla 5-10 hektarlık yayılım alanına sahip yerleşim grubuna girmekle birlikte orta büyüklükteki yerleşimlerden biridir denilebilir. Höyük üzerinde Halaf Dönemi, Demir Çağ ve İslami Dönemlerini temsil eden çanak çömleklerin yanı sıra Neolitik Çağ'a ait çakmak taşı alet parçalarına da rastlanılmıştır.

5. TELL GUDUN YAKINI 2

Tell Gudun Yakını 2 Yerleşimi, Harran ilçesinin 11 km güneybatı yönünde yer almaktadır. Alanın deniz seviyesi yüksekliği 357 metre olup yayılım alanı 8,22 hektar olarak belirlenmiştir. Bu yerleşim de yaklaşık 8,5 hektarlık yayılım alanıyla 5-10 hektar yayılım alanına sahip yerleşimlerden biridir ve orta büyüklükteki yerleşimlerden biridir. Düz yerleşim üzerinde yoğun tarım yapılmış olduğundan dolayı buluntu yoğunluğu az olsa

da var olan çanak çömlek verilerine göre Halaf Dönemi, Demir Çağ ve İslami Dönem'in varlığının yanı sıra çakmak taşı alet parçaları bulgularına göre Neolitik Çağ'ın varlığı anlaşılabilmiştir.

6. BAKIŞLAR YAKINI

Şanlıurfa ili Eyyübiye ilçesine bağlı olup şehir merkezinin 41 km doğusunda, Harran ilçesinin 16,11 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Höyüğün deniz seviyesi yüksekliği 386 m olup yayılım alanı 7,43 hektar olarak belirlenmiştir. Yerleşim yaklaşık 8 hektarlık yayılım alanıyla 5-10 hektar arasında yayılıma sahip olan orta büyüklükteki yerleşimlerden biridir. Hafif yükseltisi bulunan höyüğü yol bölmektedir (Resim: 3). Kuzey bölümünde terkedilmiş kerpiç bir ev ve etrafında tarlalar bulunmaktadır. Bu bölümde tahribat söz konusudur yer yer kaçak kazı çukurları da görülmüştür. Höyüğün güney kısmında ise günümüz mezarlık, ev ve tarlalar bulunmaktadır. Erken-Orta Tunç Çağı, Demir Çağ, Roma Dönemi ve Orta Çağ (İslami Dönem) olmak üzere yoğun çanak çömlek parçası saptanmıştır, (Resim: 3a) güney kısımda ise Neolitik Dönem'e ait olabileceği düşünülen bazalttan kap parçası, ezgi taşı ve çakmak taşı aletler (Resim: 3b) tespit edilmiştir. Özetle çakmak taşı alet parçaları verilerine dayanarak höyükte Paleolitik ve Neolitik Çağları ayrıca ele geçen çanak çömlek verilerine göre de Erken, Orta Tunç Çağları, Demir Çağ ve İslami Dönem'in varlığı saptanabilmiştir.

7. ÇİÇEK HÖYÜK

Şanlıurfa ili, Haliliye ilçesine bağlı olup, şehir merkezinin 28 km doğusunda, Harran ilçesinin 34,36 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Höyüğün deniz seviyesi yüksekliği 484 m olup yayılım alanı 5,81 hektar olarak belirlenmiştir (Resim: 4). Höyük yaklaşık 6 hektarlık yayılım alanıyla orta büyüklükteki yerleşimlerden birini oluşturmaktadır. Höyüğün üzeri ve etrafı ot ve ağaçlarla kaplıdır. Batı yamaçta arı kovanları ve sap balyaları bulunmaktadır. Sınırlı alanda yapılan araştırmalarda Kalkolitik Dönem'den başlayan Demir Çağ'a kadar seramik buluntulara (Resim: 4a) ve çoğunluğu Paleolitik Dönem'i temsil eden çakmak taşı parçalarına (Resim: 4b) rastlanılmıştır. Özetle sınırlı alanda yapılan araştırmalarda Erken-Orta Tunç Çağlardan başlayan Demir Çağı'nı ve İslami Dönem'i kapsayan seramik buluntularına ve çoğunluğu Paleolitik Çağ ve Neolitik Çağ'ı temsil eden çakmak taşı parçalarına rastlanılmıştır.

8. BALKATAN HÖYÜK

Balkatan Höyük; Şanlıurfa ili, Haliliye ilçesine bağlı olup şehir merkezinin 34 km doğusunda, Harran ilçesinin 35 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Höyüğün deniz seviyesi yüksekliği 482 m olup yayılım alanı 4,72 hektar olarak belirlenmiştir (Resim: 5). Höyük yaklaşık olarak 5 hektarlık yayılım alanıyla 0-5 hektarlık genişliğe sahip yerleşimlerden bir diğerini oluşturmaktadır. Yaklaşık olarak 8 m yüksekliği ile orta boyutta bir yükseltiye

sahip olan höyüğün kuzeybatı ve güney yamacında tahribat söz konusudur. Höyükte seramik parçaları (Resim: 5a-b), yoğun çakmak taşı parçaları ayrıca kuzey yamaçta iki adet çakmak taşı alet (dilgi) parçası (Resim: 5e-f) ve taş balta (Resim: 5d) tespit edilmiştir. Höyükte saptanan çanak çömlek parçaları ve diğer küçük buluntulara göre Kalkolitik Dönem, Erken-Orta Tunç Çağ, Demir Çağ ve İslami Dönem'in varlığı saptanabilmiştir. Özetle höyükte Paleolitik Çağ'dan İslami Dönem'e kadar hemen hemen her dönemin varlığının çanak çömlek ve diğer buluntularla saptanabilmesi höyüğün hemen her dönemde ovanın kuzeydoğusunu tutan önemli bir merkez olduğunu göstermektedir.

9. TELL HEMADİ

Şanlıurfa ili Akçakale ilçe sınırları içerisinde bulunan yerleşim Akçakale ilçesinin 10 km doğusunda ve Harran ilçesinin 17,1 km güneydoğusunda olup Suriye sınır bölgesine yakın bir konumdadır. Söz konusu yerleşim 4,16 hektarlık yayılım alanına sahip ve denizden yüksekliği 360 metredir. Yerleşim Şanlıurfa ili, Akçakale ilçesi sınırları içerisinde Akçakale merkezin doğusunda bulunmaktadır. Yerleşim ovanın orta ölçekli yerleşimlerinden birini oluşturmaktadır. Yaklaşık 5 hektarlık yayılım alanına sahip yerleşim 0-5 hektar yayılıma sahip höyüklerden biridir. Yerleşim yerinin üstünde saman balyaları bulunduğundan dolayı bu alanda herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır. Eteklerinde bulunan tarlalarda ise yoğun olarak Geç Neolitik ve Erken Kalkolitik Dönem çanak çömlek parçaları tespit edilmiştir. Ayrıca bir adet pişmiş toprak disk ele geçmiştir. Çanak çömlek buluntuları ise tepesindeki saman balyalarından dolayı sadece eteklerindeki tarla içinden toplanabilmiştir. Buna göre de Tunç Çağlar, Demir Çağ, Roma Dönemi ve İslami Dönem'e ait seramik örneklerinden bu dönemlerin varlığı anlaşılabilir.

10. HIRBET SELİM 2

Şanlıurfa ili, Akçakale ilçe sınırları içerisinde bulunan yerleşim Akçakale ilçesinin 3,41 km kuzeydoğusunda ve Harran ilçesinin 15,12 km güneyinde yer almaktadır. Höyüğün deniz seviyesi yüksekliği 354 m olup yayılım alanı 1,86 hektar olarak belirlenmiştir. Yerleşim, yaklaşık 2 hektarlık yayılım alanıyla küçük ölçekli ve 0-5 hektar arası yayılıma sahip yerleşimlerden biridir denilebilir. Yerleşim yerinde fıstık tarlası ve kuzey tarla olmak üzere iki alanda araştırma yapılmıştır. Her iki alanda da seramik parçalarına rastlanılmıştır. Saptanan çanak çömlekler yoğunluklu olarak Orta Çağ'a (İslami Dönem'e) işaret etmektedir. Tarlalarda ele geçen çakmak taşı aletler ise Paleolitik Çağ'ın varlığını göstermektedir.

11. TATLICA HÖYÜK

Şanlıurfa ili Akçakale ilçesine bağlı olup şehir merkezinin 61 km güneybatısında, Akçakale ilçesinin 3,65 km batısında ve Harran ilçesinin 20,55 km güneybatısında yer almaktadır. Höyüğün deniz seviyesi yüksekliği 366 m olup yayılım alanı 1,75 hektar olarak belirlenmiştir. Söz konusu yerleşim de yaklaşık 2 hektarlık yayılım alanıyla 0-5 hektar

arası yayılıma sahip yerleşimlerden birini oluşturmaktadır. Oldukça geniş ve yayvan durumda hafif yükseltili alanda bir adet günümüz ev yapısı bulunmaktadır. Evin kuzeyinde ve batısında herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır. Evin güneyinde ve doğusunda bulunan tarlalarda ise az sayıda çoğunluğu Roma Dönemi ve İslami Dönem olmak üzere seramik parçalarına ve Paleolitik Çağ çakmak taşı parçalarına rastlanılmıştır. Yamaçlarında Paleolitik ve Neolitik Çağ'a ait çakmak taşı örnekleri görülmekle birlikte çanak çömlek bulguları Orta Çağ-İslami Dönem'i vermektedir.

12. TERMAL TEPE

Şanlıurfa ili, Akçakale ilçe sınırları içerisinde bulunan yerleşim Akçakale ilçesinin 3,74 km doğusunda ve Harran ilçesinin 17,22 km güneyinde olup Suriye sınır bölgesine yakın bir konumdadır. Söz konusu yerleşim 1,14 hektarlık yayılım alanına sahip ve denizden yüksekliği 350 m'dir (Resim: 6). Söz konusu höyük de 0-5 hektarlık yayılım gösteren küçük ölçekli yerleşimlerden birini oluşturmaktadır. Yerleşim Akçakale merkezin doğusunda Suriye sınırına yaklaşık 200 m uzaklıkta yer almaktadır. Etrafında günümüz yerleşimi bulunmayan alanın çevresi pamuk ve mısır tarlaları ile çevrilidir. Höyük üstü askerî üst olarak kullanılmakta olup, tahrip edilmiştir. Bu yerleşim yerinde yapılan araştırma sonucunda bir adet tüm taş ağırsak (Resim: 6c) ve seramik parçaları bulunmuştur. Dönem olarak Halaf-Ubaid Dönemleri, Erken-Orta Tunç Çağı ve Demir Çağ'a ait yoğunlukta çanak çömlek (Resim: 6a-b) ve diğer küçük buluntu parçaları saptanmıştır. Özetle höyükte Halaf Dönemi'nden Roma Dönemi'ne kadar yerleşimin varlığı genel olarak anlaşılabilmiştir.

13. ÖNCÜL HÖYÜK

Şanlıurfa Akçakale ilçe sınırları içerisinde bulunan yerleşim Akçakale ilçesinin 1 km doğusunda ve Harran ilçesinin 17 km güneyinde olup Suriye sınır bölgesine yakın bir konumdadır. Söz konusu yerleşim 0,8 hektarlık yayılım alanına sahip ve denizden yüksekliği 355 metredir. Bu yerleşim de yaklaşık 1 hektarlık yayılım alanıyla 0-5 hektar arasında yayılıma sahip olan küçük boyutlu yerleşimlerden birini oluşturmaktadır. Alçak yükseklikte olan yerleşim yerinde yapılan çalışmalarda höyük üzerinde yapılan incelemelerde yerleşimin günümüz mezarlık alanı ile tahrip edildiği, mezarlık çevresinin de beton duvar çekilerek kapatıldığı belirlenmiştir. Buluntu yoğunluğu oldukça az olan höyükte bir adet taş balta ve biley taşı bulunmuştur. Balta üzerinde kullanıma dair izler bulunmaktadır. Ayrıca seramik yoğunluğu da oldukça az ve Halaf ve Kalkolitik Dönem özellikleri taşımaktadır.

14. TANTANA YAKINI

Şanlıurfa ili Harran ilçesine bağlı olup Urfa şehir merkezinin 45 km güneydoğusunda, Harran ilçesinin 3 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Höyüğün deniz seviyesi yüksekliği 372 m olup yayılım alanı 0,74 hektar olarak belirlenmiştir. Yerleşim yaklaşık 1 hektarlık yayılım alanına sahip, 0-5 hektar arasında yayılıma sahip olan küçük boyutlu yerleşimler-

den sonuncusunu oluşturmaktadır. Tamamen tarla şeklinde olan yerleşim doğuya doğru hafif eğimlidir. Tarla içerisinde yapılan araştırmada az sayıda Orta Çağ-İslami Dönem'e ait seramik parçası ve Paleolitik Çağ'a ait çakmak taşı parçalarına rastlanılmıştır. Özetle yerleşimin yüksekliği fazla olmadığından dolayı sadece Paleolitik ve Neolitik Çağ'a ait çakmak taşı aletlerle birlikte az da olsa Orta Çağ-İslami Dönem'in varlığı tespit edilebilmiştir.

DEĞERLENDİRME

1 Ekim-20 Ekim 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilen Harran Ovası Yüzey Araştırması'nda öncelikli olarak Harran Ören Yeri merkez alınarak ovanın kuzeydoğusu, güneyi, güneybatısı ve güneydoğusundaki detaylı bir araştırma yapılmıştır ve araştırmamız sonuçlandırılmıştır. Eski Çağlardan itibaren önemli bir konumda olan Balih Nehri'nin özellikle güney hattı boyunca sıralanan yerleşimler gezilerek yerleşimlerin konumları, büyüklükleri, yayılımları saptanmıştır.

2024'te saptanan yerleşimlerin yerleşim ve dönem bilgisi tablosundan görüldüğü üzere toplamda 14 yerleşim yeri saptanmıştır ve dönemsel bir değerlendirme yapıldığında Paleolitik Çağlardan Orta Çağ-İslami Dönem'e kadar ovanın genel olarak yoğun bir şekilde yerleşim görmüş olduğu anlaşılmıştır (Şekil: 1).

Ovada genel olarak Paleolitik Çağ, Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömlekli Neolitik Çağ yerleşim yerleri nispeten daha az saptanabilmiştir ve söz konusu dönemlerde yerleşimlerin de genellikle çok yüksek olmayan ve maksimum 3-4 hektarlık bir alanda yayılım gösteren yerleşimlerden oluştukları veya büyük ve geniş yayılım gösteren höyüklerin eteklerinde günümüz tarlaları içerisinde kaldıkları gözlenmiştir. Halaf-Ubaid Dönemi'ne ait yerleşimlerin ise ovanın güney hattı boyunca Suriye sınırına yakın alanda daha yoğun olduğu ve Balih'in bir kolu olan Cullap Suyu hattını takip ederek özellikle ovanın kuzey ve kuzeybatısına doğru bir hat izlediği düşünülmektedir. Tunç Çağlar, Demir Çağlar ve Orta Çağ-İslami Dönem yerleşimleri ise ovanın genelinde yaygın olarak saptanmıştır (Şekil: 2).

2018-2024 yılları araştırma verilerine göre yerleşim-alan grafiği değerlendirmesinden de anlaşılacağı üzere şu ana kadar araştırma yapılan 143 yerleşim içinde 66 yerleşim 0-5 hektar arasında, 33 yerleşim 5-10 hektar arasında, 23 yerleşim 10-20 hektar arasında, 11 yerleşim 20-40 hektar arasında, 8 yerleşim de 40 hektar ve üzeridir. En geniş yayılıma sahip yerleşim 456 hektarlık yayılım alanıyla Harran'dır. Onu 96,2 hektarla Seksenörenler Höyük, Kazane Höyük (95 hektar), Bulgurlu Höyük (68 hektar), Sultantepe Höyüğü (48 hektar) ve de Para Para Höyük (46 hektar) takip etmektedir (Harita: 5). Oldukça geniş yayılım gösteren bu höyüklerin ovanın kontrolünü sağlayan ana merkezler oldukları ve hemen her dönemde yerleşim gördükleri anlaşılmaktadır. Bu höyükler gibi diğer geniş yayılım gösteren höyüklerin de ana yerleşimler oldukları ve etrafında küçüklü büyüklü höyüklerin de onların uydu yerleşimleri oldukları düşünülmektedir.

2024'teki çalışmalarımızda ise 14 yerleşim içerisinde çoğunluğu 0-10 hektar arasında yayılım gösteren 12 yerleşim saptanmıştır. Bu 12 yerleşim arasında 9 yerleşim 0-5 hektar arasında, 3 yerleşim 5-10 hektar arasındadır, 1 yerleşim 10-20 hektar arasında, 20-40 hektar arasında 1 yerleşim (Termal Tepe Yakını) 40 ve üstü hektar arasında ise bu sezonda herhangi bir yerleşim saptanmamıştır (Harita: 6; Şekil: 1).

2018-2024 yılları araştırma verilerine göre saptanan dönemler ve yerleşim sayılarına göre ovadaki en yoğun yerleşimin 103 yerleşimle İslami Dönem'de olduğu ve onu sırasıyla Erken Tunç Çağ, Orta-Geç Tunç Çağ, Roma Dönemi ve Demir Çağ, Halaf-Ubaid, Geç Kalkolitik Çağ takip etmektedir. Paleolitik Çağ, Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömlekli Neolitik Dönemlerin de diğerlerine kıyasla daha az tespit edildiği görülmektedir (Şekil:2).

2024'te ovanın güneybatısı ve güneydoğu kesiminde yaptığımız araştırmalarda ise Paleolitik Çağ, Neolitik Çağ ve Orta Çağ yerleşimlerinde önemli bir artış görülmüştür ve en çok bu döneme ait yerleşim yerleri tespit edilmiştir. İkincil yoğunluk ise Halaf-Ubaid dönemleri, Erken-Orta Tunç Çağ ve Demir Çağ'da görülmektedir. Önceki dönemlerden farklı olarak Paleolitik Çağ ve Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömlekli Neolitik Dönem yerleşim yerleri nispeten daha fazla saptanabilmiştir (Şekil: 3). Daha önceki araştırmalarımızda erken dönem yerleşimlerinin tespit edilememesi ovanın diğer bölgelerinde yerleşmemiş olmalarından ziyade çok fazla yükseltiye sahip olmayan bu yerleşimlerin pek çoğunun tarım arazilerinin altında kalmış oldukları şeklinde düşünülebilir.

Bu sene sonuncusu gerçekleştirilen araştırmalarla ovadaki yerleşimlerin birbirleriyle bağlantıları ve kültürel gelişimi daha iyi değerlendirilebilmektedir ve yayına yönelik daha detaylı çalışmalarla dönemsel veriler, yerleşimlerin birbirleriyle ve çevre bölgelerle ilişkisi çok daha iyi ortaya konulabilecektir.

KAYNAKÇA

Albayrak, Y. ve Mutlu, S. İ. (2014). Soğmatar Kutsal Alanı ve Yakın Çevresi Yüzeysel Araştırması, 2012, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 31/2, s. 337-352.

Albayrak, Y. ve Mutlu, S. İ. (2015). Soğmatar Kutsal Alanı ve Yakın Çevresi Yüzeysel Araştırması, 2013, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 32/2, s. 259-278.

Albayrak, Y. ve Mutlu, S. İ. (2018). "Soğmatar Nekropolü 2016 Yılı Temizlik Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 39/3, s. 525-544.

Albayrak, Y. (2019a). Soğmatar Nekropolü 2017 Yılı Temizlik Çalışmaları, *Kazı Sonuçları Toplantısı* 40/3, s. 651-668.

Albayrak, Y. (2019b). *Göbekli Tepe'den Edessa'ya Şanlıurfa*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Albayrak, Y. (2019c). Soğmatar”, M. Önal, S. İ. Mutlu ve S. Mutlu (yay.) *Harran ve Çevresi Arkeoloji*, s. 271-284. Şurkav Yayınları, Şanlıurfa.

Albayrak, Y., Mutlu, S. İ., Mutlu, S. ve Çelik, B. (2019). Soğmatar’da Sunaklı Kaya Oyuğu Mezarlar, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 41, s. 263-274.

Albayrak, Y. ve Çelik, B. (2019). Soğmatar Çevresi Kaya Mezarları, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 43, s. 255-261.

Çelik, B. (2018). Şanlıurfa İli Neolitik Dönem Yüzey Araştırması, 2018, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 40, s. 52-63.

Önal, M., Mutlu, S. İ. ve Mutlu, S. (2019). Harran Ovası Yüzey Araştırması 2018, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 37/2, s. 469-486.

Yardımcı, N. (2004). *Harran Ovası Yüzey Araştırması I-II, Archaeological Survey in the Harran Plain*. (Eds.) Ayşe H. Özkan & J.D. Carpenter Efe, Print A Grafik ve Matbaacılık, İstanbul.

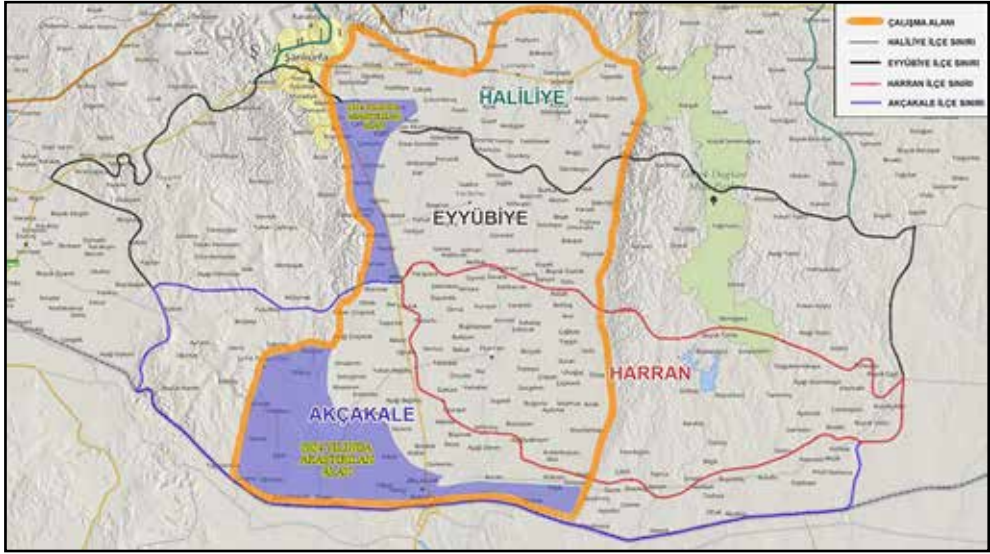
EKLER

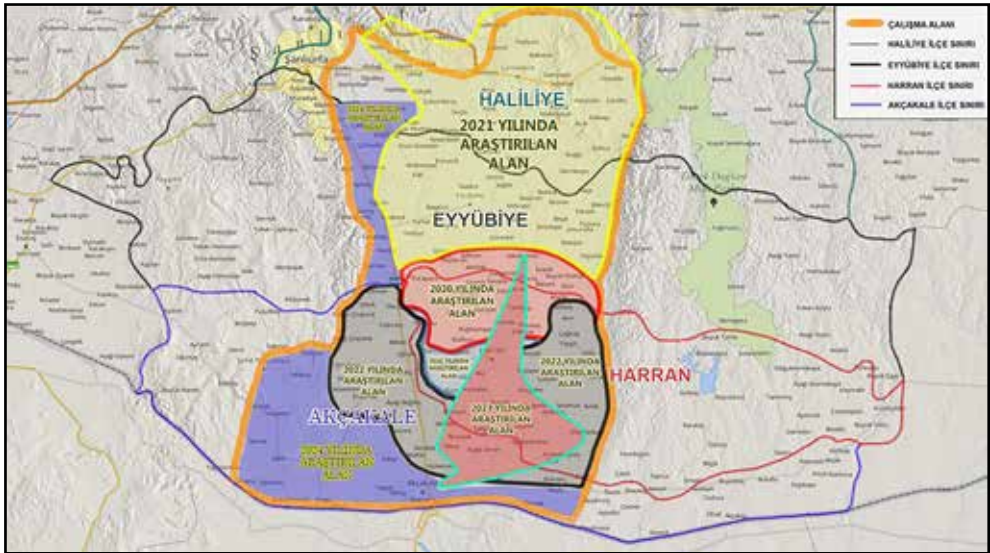
Harita 1: Harran'ın Konumunu Gösteren Harita

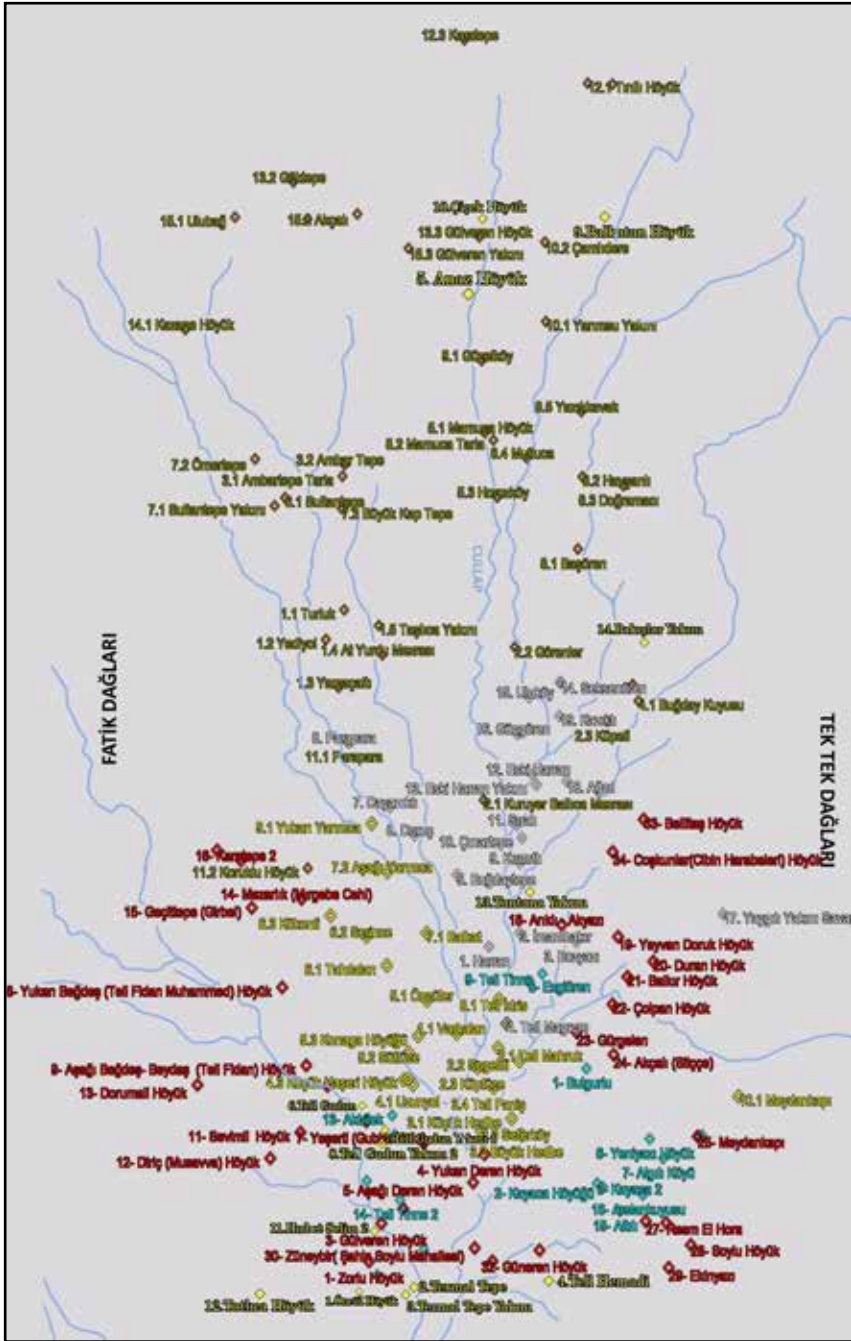
Harita 2: Harran Ovası'nın Konumu

Harita 3: 2024'te Araştırılan Alan Haritası

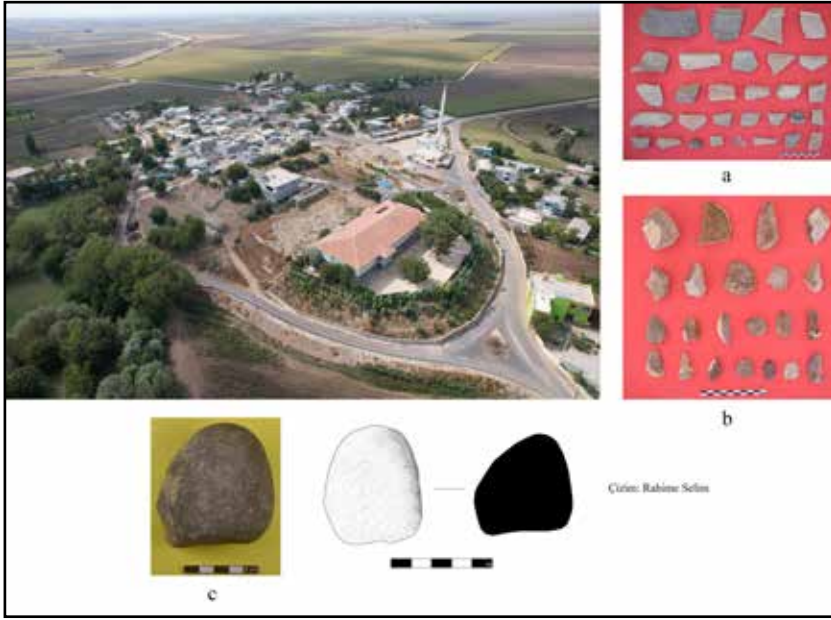

Harita 4: 2018-2024 Yıllarında Araştırılan Alanlar Haritası

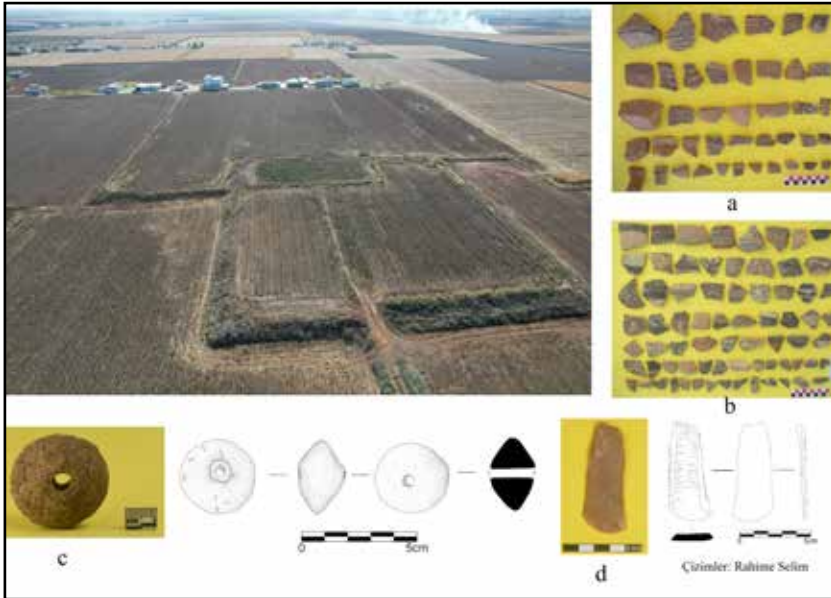

Harita 5: 2018-2024 Yıllarında Araştırılan Alan Harita

Resim 1: Anaz Höyük ve Buluntuları

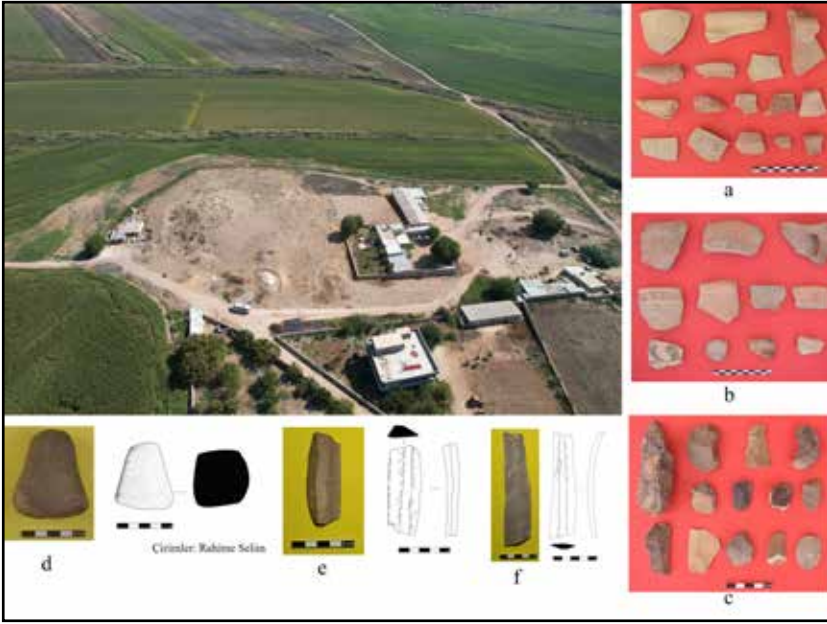
Resim 2: Tel Gudun ve Buluntuları

Resim 3: Bakışlar Yakını ve Buluntuları

Resim 4: Çiçek Höyük ve Buluntuları

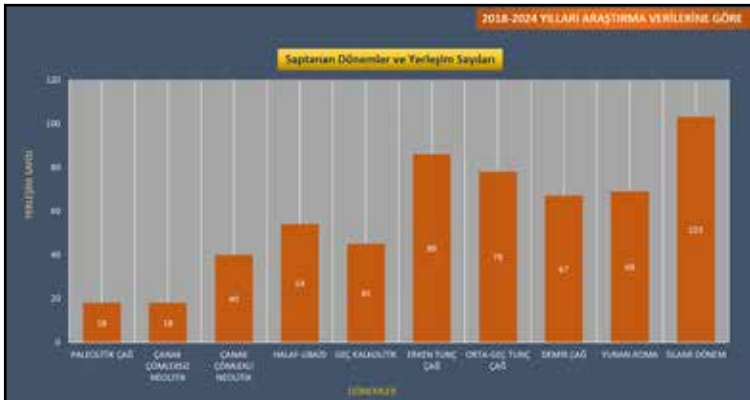
Resim 5: Balkatan Höyük ve Buluntuları

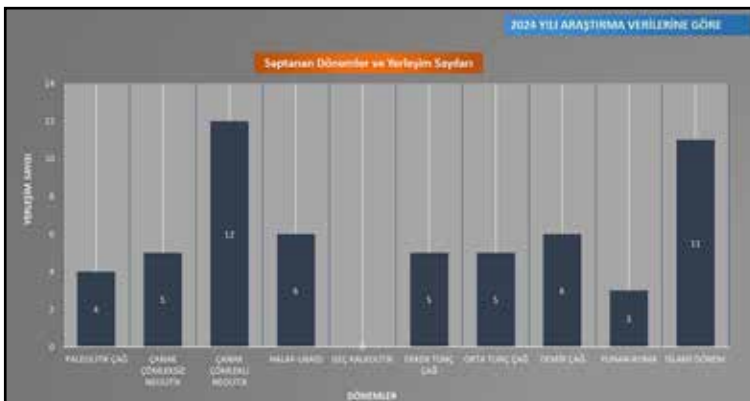
Resim 6: Termal Tepe ve Buluntuları

Şekil 1: 2024 Yılı Araştırma Verilerine Göre Yerleşim Alanı Grafiği

Şekil 2: 2018-2024 Yılları Araştırma Verilerine Göre Saptanan Dönemler

Şekil 3: 2024 Yılı Araştırma Verilerine Göre Saptanan Dönemler ve Yerleşim Sayıları

2024 YILI TOKAT İLİ ZİLE İLÇESİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Şengül Dilek FUL*

Hatice UYANIK

Murat TEKİN

Aygün KALINBAYRAK ERCAN

Giriş

"Tokat İli, Zile İlçesi 2024 Yılı Arkeolojik Yüzeysel Araştırması", Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni doğrultusunda, 02-12 Eylül 2024 tarihleri arasında kapsayan 11 gün boyunca Tokat iline bağlı Zile ilçesinin köylerinde gerçekleştirilmiştir (Harita: 1). Yüzeysel araştırmamıza Trabzon Müzesi'nden Bilal Yetim Bakanlık Temsilcisi olarak katılmıştır. Araştırmamız Dr. Öğr. Üyesi Şengül Dilek Ful başkanlığında Doç. Dr. Hatice Uyanık ve Dr. Öğr. Üyesi Murat Tekin'den oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir.

Zile ilçesi yüzeysel araştırmalarının 4. sezonunu oluşturan bu sezonki çalışmalarımız daha önceki yıllarda araştırma yapmadığımız Küçüközlü, Taşkıran, Kazıklı, Eskiderbent, Savcı, Güzelbeyli, Temecük, Alibağı, Gölcük, Hasanağa, Kurşunlu, Kurupınar, Çiçekpınarı, Hatıppınarı, Üçkaya, Yalinyazı, Çakırcalı ve Çayıroğlu köylerinin yanı sıra önceki yıllarda da gitmiş olduğumuz İğdir köyünü kapsayan toplam 19 köyde gerçekleştirilmiştir. Bu köylerden Üçkaya, Çiçekpınarı, Temecük ve Çakırcalı köylerinde herhangi bir arkeolojik veri bulunamamıştır.

1. Küçüközlü Köyü

Küçüközlü köyü, Zile'nin 27 km güneyinde yer almaktadır. Bu köyde yaptığımız araştırmalar sırasında atıl vaziyette iki pres denge taşı, bir lahit kapağı ile bir mil taşı tespit edilmiştir. Mehmet Gün ve Cemal Ceylan adlı köy sakinlerinin evlerinin önünde yer alan pres denge taşlarından ilki, 100x85x34 cm, diğeri 85x73x37cm ölçülerindedir. Çeşme yakınında yer alan lahit kapağı 175x41x31cm ölçülerine sahiptir. Muhtarlık binasının önünde bulunan ve üzerinde Latince bir yazıta sahip olan mil taşı ise 44x80 cm ölçülerindedir¹.

* Dr. Öğr. Üyesi Şengül Dilek FUL, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Tokat/TÜRKİYE. E-posta: dilek.ful@gop.edu.tr; ORCID: 0000-0002-0472-129X.

Doç. Dr. Hatice UYANIK, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tokat/TÜRKİYE. E-Posta: hatice.uyanik@gop.edu.tr; ORCID: 0000-0001-5921-0860.

Dr. Öğr. Üyesi Murat TEKİN, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tokat/TÜRKİYE. E-Posta: murat.tekin@gop.edu.tr; ORCID: 0000-0003-3497-2791.

Doç. Dr. Aygün KALINBAYRAK ERCAN, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Tokat/TÜRKİYE. E-Posta: aygun.ercan@gop.edu.tr; ORCID: 0000-0002-8365-7088.

1 Bu mil taşının transkripsiyon ve çevirisi C. Marek ve M. Adak tarafından yapılmıştır (Marek ve Adak, 2016, s. 113).

Bazı köy sakinlerinden öğrendiğimize göre bu mil taşı, 1964'te köydeki köprü inşası sırasında ortaya çıkartılmış ve sonrasında şimdiki yerine taşınmıştır.

Küçüközlü köyünün çevresinde gerçekleştirdiğimiz araştırmalar sırasında ise bu köyün 1 km güneydoğusundaki Bağlarbaşı Mevkii'nde, köy sakinleri tarafından Kilise Tepesi olarak adlandırılan yerde bir yerleşim alanı tespit edilmiştir. Tarımsal faaliyetlerin yapıldığı ve herhangi bir mimari kalıntının görülmediği bu alanda Demir Çağı, Helenistik ve Roma Dönemlerine ait çok miktarda seramik parçalarının yanı sıra pithos ve çatı kiremidi parçalarına da rastlanmıştır.

2. Hatıppınarı Köyü

Zile'nin 28 km güneybatısında yer alan bu köyde yaptığımız araştırmalar sırasında yeni cami inşa etmek amacıyla yıkımı gerçekleştirilen eski caminin enkazı içerisinde yüzeylerinde herhangi bir yazı, figür veya süsleme bulunmayan ve nereden getirildiği belli olmayan çok sayıda işlenmiş büyük boyutlu blok taşların olduğu tespit edilmiştir. Bunun dışında söz konusu köyde başka herhangi bir kültür varlığına rastlanmamıştır.

3. Taşkırın Köyü

Zile'nin güneyinde yer alan bu köy, ilçe merkezine 32 km mesafede bulunmaktadır. Köyde ve çevresinde gerçekleştirdiğimiz araştırmalarda iki pres denge taşı, birçok blok taş ve ayrıca bir tümülüs tespit edilmiştir. Pres denge taşları ile blok taşlar muhtarlık binasının önündeki çeşmede ve bu çeşmenin etrafında yer almaktadır. Pres denge taşlarından ilki 110x55x25 cm ölçülerinde, diğeri ise 75x85x40 cm ölçülerindedir. Tümülüs ise bu köyün yaklaşık 2 km güneybatısındaki 1125 m rakımlı Yel Değirmeni Mevkii'nde bulunmaktadır. Kaçak kazılar sonucunda oldukça tahrip olmuş vaziyette olan bu tümülüs, yaklaşık 15 m çapında ve 1.5 m yüksekliğindedir (Resim: 1).

4. İğdir Köyü

Zile'nin 30 km batısında yer alan ve 2017 ile 2023 yıllarında araştırmalar gerçekleştirdiğimiz bu köye, burada bulunan nekropol alanında tekrar gözlem yapmak amacıyla bu dönem de gidilmiştir. Köy içerisinde yaptığımız araştırmalar sırasında köy mezarlığında çok sayıda kültür varlığına rastlanmıştır. Köy mezarlığının ana kapısında devşirme malzeme olarak kullanılan mimari blok taşların kilise denilen yerden getirildiği köy sakinleri tarafından belirtilmiştir. Kemerli kapının tam üstünde yer alan bu taşlardan birisinin üzerinde, ortadaki büyük, yanlardakiler ise küçük olmak üzere üç çarkıfelek motifi bulunmaktadır. Mezarlığın sol kapısının sağında ve solunda ise birer adet olmak üzere toplam 2 adet sütun kaidesi yer almaktadır. Bunlardan sağdaki sütun kaidesinin çapı 28 cm, yüksekliği 27 cm'dir. Soldaki sütun kaidesinin çapı 29 cm, yüksekliği ise 31 cm'dir. Aşağıpınar Mevkii'ndeki çeşmede yalak olarak kullanılan 80x135x54 cm ölçülerinde ve 33 cm derinliğinde bir lahit teknesi mevcuttur. Osman Durmaz'a ait evin bahçe duvarında ise üzeri asma yap-

rağı ve üzüm salkımı bezemeli ve 70x60x60 cm ölçülerinde bir blok taş devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde köy evlerinden birinin duvarında da üçlü çarkıfelek motifli bir blok taş devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Bu blok taşta görülen motifle daha önce bahsettiğimiz mezarlık ana kapısındaki motif benzerlik göstermektedir.

İğdir köyünün yaklaşık 1.2 km kuzeyinde, bulunduğu vadiyi kontrol eden küçük ölçekli bir kale yerleşmesi mevcuttur (Resim: 2a). Burası Asar Tepe ya da Kaletepe/Galatepesi olarak da adlandırılmaktadır (Özsait, 2007, s. 455). Burada görülen temel seviyesindeki duvar kalıntılarının, kale surlarına veya çeşitli mekânlara ait olabileceğini düşünmekteyiz (Resim: 2b). Söz konusu yerleşmede Erken Tunç Çağı, yoğun bir şekilde Demir Çağı, az sayıda ise Roma Dönemi ve Orta Çağ'a tarihlenen seramik parçalarına rastlanmıştır.

İğdir köyünün yaklaşık 1.5 km güneyinde ve İğdir ile Kazıklı köyleri arasında, Çatikkaya olarak adlandırılan 960 m rakıma sahip kayalık bir alan mevcuttur. Bu alan, üzerinde kayaya oyulmuş çok sayıda sunu çukuru barındırmaktadır (Resim: 3a). Bu sunu çukurlarının bulunduğu kayalık zeminin batı ucunda ise ana kayanın şekillendirilmesiyle oluşturulmuş üç basamaklı bir merdiven bulunmaktadır (Resim: 3b). Ayrıca burada az sayıda Demir Çağı seramiklerinin yanı sıra yoğun şekilde Roma Dönemi'ne ait seramik buluntularına rastlanmıştır (Özsait, 2007, s. 455) (Resim: 3c). Yaklaşık 150 m²lik bir alana yayılmış olan tüm bu arkeolojik veriler, Çatikkaya'nın Roma Dönemi'ne ait kutsal bir alan olduğuna işaret etmektedir.

Bu sezonki araştırmalarımız sırasında İğdir köyündeki nekropol alanının bir parçasını oluşturan Göz Mevkii'nde 3 üç yeni kaya mezarı daha tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Göz Mevkii'ndeki kaya mezarlarının en doğusunda yer almaktadır. İkinci ve üçüncü kaya mezarları ise daha önceki yıllarda tespit etmiş olduğumuz Göz Mevkii'ndeki kaya mezarlarının bulunduğu kayalık alanın daha yukarısında ve yaklaşık 150 m kuzeyindeki alçak bir kaya kütesinin güney ve batı yamacında konumlanmaktadır.

Kaya Mezarı 1: Göz Mevkii'ndeki kaya mezarlarının en doğusunda yer almaktadır. Mezarın tavanı insani tahribat sonucunda çökmüş durumda olup buradan aşağıya düşen kaya parçaları mezarın girişini kapatmış vaziyettedir. Bu nedenle mezarın ölçüleri tavan açıklığından alınabilmektedir. Bu şekilde alınan ölçülere göre mezar odasının genişliği 1.90 m, yüksekliği ise 1.60 m'dir. Mezar odasında girişe göre sağ duvarda bir ölü yatağı/kline yer almaktadır. Ölü yatağının uzunluğu 2.56 m, genişliği ise 0.52 m'dir.

Kaya Mezarı 2: Göz Mevkii'ndeki kayalık alanda bulunan mezarların yaklaşık 150 m daha kuzeyinde yer almaktadır. 1.18 m genişliğinde, 1.10 m yüksekliğinde kemerli bir giriş açıklığına sahip *arcosolium*lu bir mezardır. Arcosolium nişinin genişliği 1.50 m, uzunluğu 1.94 m, yüksekliği ise 1.10 m'dir. Arcosolium'un tabanında ölünün yatırıldığı yere dair herhangi bir ize rastlanmamıştır.

Kaya Mezarı 3: Yeni tespit edilen 2. kaya mezarının 5 m batısında yer almaktadır. 0.67 m yüksekliğinde ve 0.65 m genişliğinde kemerli bir giriş açıklığına sahiptir. Büyük bir

bölümü toprakla dolu olan bu giriş açıklığının dış çerçevesinde silme izleri görülmektedir. Göz ve Ağılönü'ndeki diğer kaya mezarlarından farklı olarak bu mezarın yönü batıya bakmaktadır. Tonozlu bir tavana ve dikdörtgen bir plana sahip olan mezar odasının yüksekliği 1.05 m, uzunluğu 2.40 m, genişliği ise 1.90 m'dir. Mezar odasının sağ duvarında 2.40 m uzunluğa ve 0.75 m genişliğe sahip bir ölü yatağı vardır.

İğdir köyündeki nekropol alanının yer aldığı Göz Mevkii'ne adını veren su gözesinin yaklaşık 50 m güneybatısında kayalık bir alan yer almaktadır. Bu kayalık alanda bir kaya bloğunun etrafı oyularak dikdörtgen bir platform oluşturulmuştur. Dikdörtgen platformun doğu, batı ve kuzey taraflarına dar kanallar açılmıştır. Ayrıca burada sunu çukurları da mevcuttur. Bu bulgulara ve buranın hemen güneyinde yer alan kaya mezarlarından oluşan nekropol alanına dayanarak, burasının söz konusu nekropolle ilişkili bir kült alanı olabileceği kanısına varılmıştır.

İğdir nekropol alanındaki su gözesinin yaklaşık kuşuçuğu 70 m güneyinden başlayan ve Göz Mevkii'ndeki doğudan batıya doğru 8. sırada yer alan kaya mezarının olduğu yere kadar takip edilebilen kayaya oyulmuş ve yer yer tahrip olmuş antik bir su kanalı da burada tespit ettiğimiz arkeolojik bulgular arasındadır (Resim: 4). Genişlik ve derinliği güzergâhı boyunca değişiklik gösteren bu su kanalının yer yer 1 m genişliğe ve 1.8 m derinliğe kadar ulaştığı görülmüştür. Göz Mevkii'ndeki 8. mezarın yer aldığı kayalık yamaçtan aşağıya yöneldiği anlaşılan bu su kanalının alanda bulunan yoğun miktardaki bitki örtüsü sebebiyle devamını takip edilememiştir. Bu su kanalı, Zile ilçesinin Yapalak ve Şeyh köylerindeki antik su kanalları ile benzerlik göstermektedir (Ful vd., 2024, s. 368).

İğdir köyündeki nekropol alanının yaklaşık 200 m güneydoğusundaki Sarıtaş ve Kocapınar mevkilerinde Erken Tunç Çağı, Demir Çağı, Roma Dönemi ve Orta Çağ'a tarihlenen çok sayıda seramik parçasına rastlanmıştır. Tarım faaliyetlerinin aktif bir şekilde gerçekleştirildiği bu mevkilerde herhangi bir yapı kalıntısına rastlanmamıştır.

5. Kazıklı Köyü

Zile'nin 24 km güneybatısında yer alan Kazıklı köyünün 2 km güneyinde, Yüzellik ya da Üzerlik adı verilen doğal bir tepe üzerinde bir höyük yerleşmesi mevcuttur (Özsait, 2007, s. 454). Çapı 80 m, yüksekliği yaklaşık 5 m olan bu höyüğün yüzeyindeki seramik örnekleri Erken Tunç Çağı'na tarihlenmektedir. Bahçe ve tarım arazisi açmak amacıyla höyük önemli ölçüde tahrip edilmiştir.

Kazıklı köyünün 3 km güneybatısında, Nohut Tepe Mevkii'nde ve Zile-Alaca kara yolunun 1 km kadar kuzeyinde *Bekçidamı* olarak adlandırılan bir tümülüs mevcuttur. Tümülüs, 100 m çapında ve 8 m yüksekliğindedir. Hemen hemen tümüyle tahrip edilen bu tümülüsün bir Erken Tunç Çağı yerleşmesinin üzerine yapıldığı tümülüsün eteklerinde görülen seramiklerden anlaşılmaktadır (Özsait, 2007, s. 454).

Kazıklı köyünün 2 km güneybatısında yer alan Karaköy mezrasında, Yüzellik Tepe olarak adlandırılan yerde bir kaya mezarı bulunmaktadır. Kaya mezarı konum itibarıyla Zile-Alaca Kara yolunun 2 km kuzeyindedir. Güneye bakan mezar kapısının giriş açıklığı 1.60 m'dir. Mezar odası, orta bölümünde 1.95 m genişliğe ulaşmaktadır. Tavanının belli bir kısmı tahrip olmuş vaziyette olan bu mezar odasının en yüksek yeri ise 1.60 m'dir.

6. Eski Derbent Köyü

Zile'nin 33 km batısında yer alan bu köyün 250 m kuzeybatısında doğal bir geçit bulunmaktadır. Bu geçit, kuzeyde bulunan Ağılcık köyü üzerinden Amasya'ya ulaşan yol üzerindedir. Söz konusu geçide hakim bir noktada 950 m rakıma sahip, Dingil Kaya olarak adlandırılan sarp bir kayalık mevcuttur. Kayalığın batı eteklerinden kuzey-güney istikametine Erikli Deresi (Kayaağzı Deresi) geçmektedir. Bu kayalığın orta kısmından zirveye doğru, doğu, batı ve güney yönlerinde ana kayanın işlenmesiyle oluşturulmuş yürüyüş yolları mevcuttur. Ayrıca bu kaya bloğunun batı tarafındaki patika yolun güneybatı ucundan zirveye ulaşım sağlayan merdiven basamaklarına rastlanmıştır. Önemli bir bölümü tahrip olmuş bu merdiven basamaklarından 8 tanesi ise nispeten iyi durumdadır (Resim: 5a). Ayrıca Dingil Kaya'nın kuzeydoğusunda Erken Tunç Çağı, Demir Çağı, Helenistik ve Roma Dönemlerine ait seramik parçaları bulunmuştur (Resim: 5b). Seramiklerin dağılımına dayanarak burasının bir yamaç yerleşmesi olduğu düşünülmektedir. Tüm bu verilerden yola çıkarak bu kaya bloğunun söz konusu dar geçidi bahsedilen dönemlerde denetleyen bir gözetleme kulesi olarak kullanılmış olduğu anlaşılmıştır.

7. Çayıroğlu Köyü

Zile'nin batısında yer alan bu köy ilçe merkezine 42 km uzaklıktadır. Köyün 1.6 km güneydoğusunda ve Zile-Çayıroğlu kara yolunun yaklaşık 50 m güneydoğusunda, Olukderesi olarak adlandırılan mevkide köy sakinleri tarafından Ezantepesi /Gâvurkalesi olarak bilinen doğal bir tepe üstünde temel seviyesinde duvar kalıntıları mevcuttur. Tepenin doğusundan Çağlayan Deresi geçen bu tepe konumu itibarı ile yolları ve bulunduğu vadiyi denetler pozisyonundadır. Tepe yüzeyinde ve tepenin batı yamacındaki tarım arazilerinde rastlanan Geç Kalkolitik-Erken Tunç Çağı, MÖ II. binyıl ile Roma Dönemi'ne tarihlenen seramik örnekleri burasının sur sistemine sahip olmayan bir kale yerleşmesi olduğunu ortaya koymaktadır.

8. Savcı Köyü

Zile'nin 14 km güneybatısında yer almaktadır. Bu köyde Sadullah Yıldız'a ait arsa içerisinde köy sakinleri tarafından Gâvurkale'sinden getirildiği bildirilen 56x82x40 cm ölçülerinde bir pres denge taşı bulunmaktadır.

Savcı köyünün yaklaşık 1 km güneybatısında, 1125 m rakımlı doğal bir kayalık tepe üzerinde, bulunduğu vadi ile tarım arazilerini kontrol eden ve sur sistemine sahip olmayan

küçük ölçekli bir kale yerleşmesi mevcuttur. Doğusundan Gödellez Deresi'nin geçtiği bu kale yerleşmesinin çapı 70 m, yüksekliği ise dere kenarından itibaren 65 m kadardır (Özsait, 2000, s. 78). Temel seviyesinde duvar kalıntlarına rastlanan bu tepenin tepesinde ve çevresinde Geç Kalkolitik Çağ'dan Ortaçağ'a kadar uzanan bir döneme tanıklık eden seramik parçaları ele geçmiştir. Ayrıca bu kale yerleşmesinin yaklaşık 1 km güneydoğusundaki tarım yapılan arazilerde de Roma Dönemi'ne ait seramik parçaları mevcuttur.

Savcı köyünün yaklaşık 2 km güneybatısında, Kayapınar/Eskiköy Tepesi olarak adlandırılan 1135 m rakımlı doğal ve kayalık bir tepe üzerinde ve eteklerinde yoğun şekilde Erken Tunç Çağı, az sayıda MÖ II. binyıl ile Demir Çağı'na ait seramik örneklerine rastlanmıştır (Özsait, 2000, s. 78). Yaklaşık 3 m yüksekliğindeki bu tepenin güneybatı eteğinde Kayapınar adı verilen tatlı bir su kaynağı mevcuttur ve tepenin etrafı tarım arazileriyle çevrilmiştir.

Savcı köyünün yaklaşık 2.3 km güneybatısında ve Eskiköy Tepesi Yerleşmesi'nin 300 m kuzeybatısında Turnatepe olarak adlandırılan bir tümülüs yer almaktadır. Etrafı tarım arazileriyle çevrili 1150 m rakımlı bir tepe üzerinde bulunan tümülüs, 25 m çapında ve 3 m yüksekliğindedir. Tümülüsün yaklaşık olarak $\frac{3}{4}$ 'ü kaçak kazılarla tahrip edilmiş durumdadır.

9. Güzelbeyli Köyü

Zile'nin 33 km güneydoğusunda yer almaktadır. Köyün parkında üzerindeki yazı okunamayacak derecede tahrip olmuş durumda bir mil taşı ile bir sütun parçası bulunmaktadır. Bunlardan mil taşı 50 cm çapında ve 63 cm yüksekliğinde iken sütun parçası ise 43 cm çapında ve 168 cm uzunluğundadır.

Köyün yaklaşık 7 km güneybatısında, 1235 m rakıma sahip doğal kayalık bir tepe yer almaktadır. Bu tepe kuzeyindeki Silis Ovası ile doğu ve batı yönlerinde bulunan vadilere hâkim konumda olup üç yanı uçurumlarla çevrili olduğundan doğal bir tahkimata sahiptir (Özsait, 2000, s. 80). Tepenin batı eteğinden Çiçi Deresi, güney eteğinden ise Uludere geçmektedir. Tepenin güneydoğusunda moloz taşlar kullanılarak oluşturulmuş temel seviyesinde duvar kalıntıları mevcuttur. Tepe yüzeyinde ve kaçak kazı hafriyatında Erken Tunç Çağı seramik örneklerinin yanı sıra yoğun miktarda Demir Çağı'na, az sayıda da Orta Çağ'a tarihlenen seramik parçaları tespit edilmiştir. Seramik ve duvar kalıntılarında yerleşmenin yaklaşık 1500 m²lik bir alana yayılım gösterdiği anlaşılmıştır. Tüm bu veriler Asartepe'nin bir kale yerleşmesi olduğuna işaret etmektedir.

Güzelbeyli köyünün 400 m batısında ve Belpınar Göleti'nin hemen kuzeyinde, gölet seviyesinden 25 m kadar yükseklikte 1060 m rakımlı Destimelik (Göğcük) Tepesi yer almaktadır (Özsait, 2000, s. 80). Doğusunda Silis Mahallesi Mezarlığı'nın bulunduğu bu tepenin güney tarafında bir sapan taşı parçası ile Demir Çağı'na tarihlenen seramik parçalarına rastlanmıştır.

Güzelbeyli köyünün 1 km kuzeyinde Sinnelik Höyük yer almaktadır. Höyük 100 x150 m boyutlarında ve yaklaşık 2 m kadar yüksekliktedir (Resim: 6a). Höyüğün kuzey eteğinden Sivas-Samsun demir yolu geçmektedir (Özsait, 2000, s. 80). Höyüğün önemli bir

bölümü tarım arazisi açmak amacıyla iş makineleriyle tahrip edilmiştir. Tahribata uğrayan höyüğün kesitinde sahip olduğu kültür tabakalarını ve tabakalarda bulunan seramik buluntularını görmek mümkündür. Höyük yüzeyinde Erken Tunç Çağı'ndan Bizans Dönemi'ne kadar tarihlenen seramikler mevcuttur (Resim: 6b).

Güzelbeyli köyünün 1.5 km kuzeydoğusunda 985 m rakımlı sırt üzerindeki taşlık bir arazide Taşlıca Höyük yer almaktadır. Zile-Artova yolunun Güzelbeyli sapağının 400 m doğusunda yer alan bu höyüğün, 250 m güneyinden Güzelbeyli Deresi geçmektedir. Höyük, yaklaşık olarak 80x125 m boyutlarında ve 3 m yüksekliğindedir (Özsait, 2000, s. 80). Üzeri bir adam boyunu aşan yabancı otlarla kaplı durumda olduğundan, höyük yüzeyi yeterince araştırılamamıştır. Eteklerinde yaptığımız araştırmalar sırasında ise Erken Tunç Çağı ile MÖ II. binyıla ve Demir Çağı'na tarihlenen seramiklere rastlanmıştır.

10. Alibağı Köyü

Alibağı köyü, Zile'nin 25 km güneydoğusundadır. Cemevi bahçesi içerisinde 80x100x55 cm ölçülerinde bir blok taş mevcuttur. Taşın içi dibek şeklinde oyulmuştur. Ayrıca bahçede 86x66x49 cm ölçülerinde bir pres denge taşının yine dibek şeklinde oyulmuş olduğu görülmüştür. Rıza Biray adlı vatandaşın evinin önünde ise 40 cm çapında, 32 cm uzunluğunda bir sütun parçasına rastlanmıştır.

11. Gölcük Köyü

Gölcük köyü, Zile'nin 32 km güneyinde yer alan bu köyün yaklaşık 2 km doğusunda 1153 m rakıma sahip Ispanak Tepesi olarak adlandırılan kayalık bir alanın üzerinde kayalara oyulmuş çok sayıda çukurlara rastlanmıştır. Bunlar zemin seviyesinden çok az yükseklikteki kaya kütlelerinin etekleri oyularak oluşturulmuştur. Karşından bakıldığında "u" formunda olan bu kaya çukurlarının dipleri çanak şeklinde tasarlanmıştır. Bu kaya çukurlarının çokluğuna ve birbirlerine olan konumlarına dayanarak burasının bir işlik olabileceğini düşünülmektedir.

12. Hasanağa Köyü

Bu köy Zile'nin 8 km güneydoğusunda yer almaktadır. Köyün 750 m kuzeybatısında ve Zile-Yıldıztepe Kara yolunun doğusunda Kalaycık Höyüğü yer almaktadır. Tarım arazileri içerisinde yer alan bu höyük, yaklaşık 3 m yüksekliğindedir. Samsun-Sivas demir yolu hattı bu höyüğün ortasından geçmektedir (Resim: 7a). Bu nedenle aşırı bir tahribatın oluştuğu söz konusu höyükte temel seviyesinde taş duvar kalıntıları gözlemlenebilmektedir. Höyük üzerinde ve demir yolunun höyüğün doğusunda oluşturduğu kesitlerde az miktarda seramik parçasına rastlanmıştır. Bunlar, Erken Tunç Çağı, Demir Çağı, Helenistik ve Roma Dönemlerine aittir (Resim: 7b).

13. Kurşunlu Köyü

Kurşunlu köyü, Zile'nin 6 km güneyindedir. Köy merkezinde yapmış olduğumuz araştırmalarda çok sayıda kültür varlığına rastlanmıştır. Bu bağlamda Ali Seyitoğlu-Hidayet Gül Çeşme Hayratı'nın etrafında atıl durumda üç mimari blok taş mevcuttur. Bunlar, 97x91x38 cm, 88x69x47 cm ve 75x90x33 cm ölçülerindedir. Hasan Acar'ın evinin önünde de yine atıl vaziyette üç mimari blok taş mevcuttur. Bunların yanı sıra Cemevi bahçesinin içinde bir sütun parçası ile 61x80x78 cm boyutlarında bir pres denge taşı bulunmaktadır. Hıdır Dede ziyaret yerindeki mezarın başında ise bir İon sütun başlığı ile sütun parçası devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Ayrıca bu köyde kilise denilen dört duvarı ayakta kalmış olan yapının duvarlarında bir tanesi Helence yazıtlı olmak üzere çok sayıda blok taş devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Kurşunlu köyünün yaklaşık 150 m doğusunda, Kıran Mevkii olarak adlandırılan ve şeker pancarı tarlaları olarak kullanılan arazideki hafif bir yükselti üstünde Demir Çağı, Helenistik ve Roma dönemlerine tarihlenen seramik parçalarına rastlanmıştır. Bu seramik verileri, bu yerleşmenin söz konusu dönemlerde iskân gördüğüne işaret etmektedir.

Kurşunlu köyünün yaklaşık 1.3 km kuzeydoğusunda, düz tarım arazileri içerisindeki Akeşme Mevkii'nde çatı kiremidi ile birlikte çok az miktarda seramik parçaları rastlanmış, ancak alanda herhangi yapı kalıntısı görülmemiştir. Köy sakinleri ve eski muhtar ile yapılan görüşmede köy içindeki mimari taşların bu alandan çıkartıldığı ve köye buradan götürüldüğü bildirilmiştir.

14. Kurupınar Köyü

Kurupınar köyü, Zile'nin 6 km güneyindedir. Köy camisinin bahçesindeki mezarın ayak ve başucunda olmak üzere iki sütun parçası yer almaktadır. Birincisi 47 cm çapında, 62 cm uzunluğunda, ikincisi ise 41 cm çapında ve 82 cm uzunluğundadır. Sebahattin Korkmaz adlı vatandaşın evinin bahçesinde 62x62x34 cm ölçülerinde mimari bir blok taş yer almaktadır. Haydar Arar adlı vatandaşın evinin bahçesinde 48 cm çapında, 30 cm uzunluğunda bir sütun altlığı; 70x218x34 cm ölçülerinde ve 28 cm derinliğinde bir lahit teknesi ile bu lahitin kapağı olduğu düşünülen 227x278 cm uzunluğunda üzerinde üç haç motifi bulunan bir lahit kapağı ile 59x115x75 cm ölçülerinde bir pres denge taşı bulunmaktadır. Hakan Bursalı adlı vatandaşın evinin yanında ise mezar taşı olarak kullanıldığı belirtilen ve mevcut yüksekliği 85 cm olan bir mil taşı vardır. Bu mil taşının üzerindeki yazılar oldukça tahrip olmuş durumdadır.

Kurupınar köyünün yaklaşık 1 km güneybatısında, 2.5 m yüksekliğinde bir tümülüs yer almaktadır. Dökmetepe Tümülüsü olarak adlandırılan bu tümülüs yol yapım çalışmaları sırasında oldukça tahrip edilmiştir.

15. Yalın yazı Köyü

Eski adı Maşat olan Yalın yazı köyü, Zile'nin 28 km güneyindedir. Yalın yazı köyünün yaklaşık 800 m batısında, yaklaşık 925 m rakımlı bir arazi üzerinde Maşat Höyük olarak adlandırılan bir höyük yer almaktadır. 1943'te yüzeyinde Hitit Dönemi'ne ait bir tabletin rastlantı sonucu bulunup yayımlanması üzerine bu tabletin ait olduğu arşivi bulmak amacıyla burada 1945'te Ekrem Akurgal başkanlığında ve Tahsin Özgüç, Nimet Özgüç ve Yusuf Boysal'dan oluşan bir ekip tarafından ilk kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Akurgal, 1946, 220-222). Oldukça uzun bir aradan sonra 1973'te Tahsin Özgüç başkanlığında kazı çalışmaları tekrar başlatılmış, bu ilk sistemli kazı çalışmaları 1984'e kadar sürdürülmüştür. Maşat Höyük'te yürütülen bu kazılar neticesinde keşfedilen tabletlerin Sedat Alp tarafından okunmasıyla bu höyüğün Tapigga adlı bir Hitit kenti olduğunu anlaşılmıştır. Höyük yüzeyinde yapmış olduğumuz incelemelerde kazılar sonucunda ortaya çıkartılan kerpiç duvarların ve sur duvarlarının koruma altına alınmadığı için ciddi anlamda tahrip olduğu gözlemlenmiştir.

SONUÇ

Zile ilçesinde yapılan araştırmalar sırasında ilçe sınırları içerisinde yer alan İğdir köyünde Galatepe, Çayıroluğu köyünde Ezantepe, Savcı köyünde Gâvurkale olmak üzere üç kale yerleşmesi; Güzelbeyli köyünde Sinnelik ve Taşlıca, Hasanağa köyünde Kalaycık ve Yalın yazı köyünde Maşat Höyük olmak üzere toplam dört höyük; Savcı köyünde Eski-köy Tepesi ve Güzelbeyli köyünde Destimelik Tepesi olmak üzere iki tepe üstü yerleşmesi; Küçüközlü köyünde Kilise Tepesi, İğdir köyünde Sarıtaş ve Kocapınarın Tepesi, Kurşunlu köyünde Kıran Mevkii ve Akeşme Mevkii'nde de toplam beş düz yerleşim yeri; Eskiderbent köyünde Dingil Kayası Gözetleme Kulesi ve Yamaç Yerleşmesi, Kazıklı köyünde Bekçi Damı, Savcı köyünde Turna Tepe, Taşlıca köyünde Yel Değirmeni, Kurupınar köyünde Dökmetepe olmak üzere dört tümülüs; İğdir köyünde üç kaya mezarı, Küçüközlü köyünde bir kaya mezarı olmak üzere dört kaya mezarı; İğdir köyünde antik su kanalı; İğdir köyünde Çatıkaya Mevkii Kutsal Alanı ile Gölcük köyünde Ispanak Taşı Mevkii İşlik Alanı incelenmiştir. İncelediğimiz yerleşimlerin birçoğu üzerinde tarımsal faaliyetlerinin sürdürüldüğü ve bu nedenle de söz konusu yerleşimlerin yok olma tehlikesi altında oldukları gözlemlenmiştir. Bu yerleşmelerin dışında Zile ilçesine bağlı Küçüközlü, Hatıppınarı, Taşkıran, İğdir, Savcı, Güzelbeyli, Alibağı, Kurşunlu ve Kurupınar köylerinde duvar örgülerinde devşirme malzeme olarak kullanılan ya da âtıl vaziyette olan pres denge taşı, sütun parçaları, sütun başlıkları, yazıtlı blok taşlar gibi çok sayıda kültürel varlığına rastlanmıştır. Tüm bu verilere ve önceki yıllardaki çalışmalarımıza dayanarak Zile ilçesinin Eskiçağ'da önemli bir yerleşim merkezi olduğunu söylemek mümkündür.

TEŞEKKÜR

Yüzey araştırmamıza izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, çalışmamıza yardım ve destek sağlayan Zile Kaymakamlığı ile Belediyesine teşekkürü bir borç biliriz. Bakanlık Temsilcisi Sayın Bilal Yetim'e çalışmamıza yapmış olduğu değerli katkılardan dolayı teşekkür ederiz. Ayrıca çalışmamız sırasında misafirperverliklerini bizden esirgemeyen yöre halkına da minnettarlığımızı belirtmek isteriz.

KAYNAKÇA

Akurgal, E. (1946). Haberler: Türk Tarih Kurumu'nun Genel Kurulu'nun Yıllık Toplantısı (Zile-Maşat Höyüğü Kazısı). *Belleten*, X/37, s. 220-222.

Ful, Ş. D.-Uyanık, H.-Tekin, M.-Kalınbayrak Ercan, A. (2024). 2022 Yılı Tokat ili Zile ve Turhal İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması. 39. *AST*, C. 3, s. 365-379.

French, D. (2012). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor*. Vol. 3: Milestones, Fasc. 3.3: Cappadocia. London

Marek, C. ve Adak, M. (2016). *Epigraphische Forschungen in Bithynien, Paphlagonien, Galatien und Pontos*. (Philia Suppl 2). İstanbul.

Özsait, M. (2007). 2005 Yılı Tokat İli, Zile ve Turhal İlçeleri Yüzey Araştırması. 24. *AST*, C. 2, s. 451-462.

Özsait, M. (2000). 1997 ve 1998 Yılı Tokat-Zile ve Çevresi Yüzey Araştırmaları. 17. *AST*, C. 2, s. 73-88.

Resim 2a: İğdir Köyü, Galatepe (Kaletepe) Kalesi genel görünüm

Resim 2b: İğdir Köyü, Galatepe (Kaletepe) Kalesi Sur Duvarı temel kalıntıları

Resim 3a: İğdir Köyü, Çatikkaya Kutsal Alanı sunu çukurları

Resim 3b: İğdir Köyü, Çatikkaya Kutsal Alanı kayaya oyulmuş basamaklar

Resim 3c: İğdir Köyü, Çatikkaya Kutsal Alanı seramikleri

Resim 4: İğdir Köyü Nekropol Alanı Antik Su Kanalı

Resim 5a: Eskiderbent Köyü, Dingil Kayası Gözetleme Kulesi'ndeki kayaya oyulmuŒ basamaklar

Resim 5b: Eskiderbent Köyü, Dingil Kayası Yamaç Yerleşmesi seramikleri

Resim 6a: Güzelbeyli Köyü, Sinnelik Höyük

Resim 6b: Güzelbeyli Köyü, Sinnelik Höyük seramikleri

Resim 7a: Hasanağa Köyü, Kalaycık Höyük

Resim 7b: Hasanağa Köyü, Kalaycık Höyük seramikleri

ORTAÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE ANKARA İLİ VE KUZEYBATI İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2023 VE 2024 YILI ÇALIŞMALARI

Tolga BOZKURT

Ali GERENGİ

Ceren Tuğçe VAROL KOYUNCU

Gülûzar Duygu KURTULUŞ

GİRİŞ

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izniyle yürütülen “Orta Çağ’dan Günümüze Ankara İli ve Kuzeybatı İlçeleri Yüzey Araştırması Projesi”nin 2022’de tamamlanan birinci döneminde Tarihî Kent Merkezi’ni teşkil eden Altındağ ilçesinden başlanarak, kuzeybatı yönünde Keçiören, Yenimahalle, Etimesgut, Sincan ve Beypazarı ilçelerinde çalışılmış; kentin Orta Çağ’dan kalan sur sistemi ile birlikte Kaleiçi ve Hamamönü bölgesinde yer alan vakıf yapıları incelenerek, tarihsel topografya ve yol ağına dair mevcut veriler toplanmıştır. İkinci dönem çalışmalarının ise esasen Ankara’nın kuzeybatısındaki Ayaş, Güdül ve Beypazarı ilçelerini kapsamayı planlanmış iken Araştırma Başkanının, Ankara Büyükşehir Belediyesinin Egeplan Planlama Ltd.Şti.’ye ihale ettiği “Ankara Ulus ve Tarihî Kent Merkezi Koruma Amaçlı İmar Planı” çalışması dâhilinde araştırma ekibine katılması ve bununla birlikte yüzey araştırmamızın birincil amaçları içinde yer alan “Tarihî Kent Merkezi Türk Dönemi Yapı Envanteri”ni oluşturma hedefi doğrultusunda 2023 yılı yüzey araştırması, bir önceki dönemden kalan eksik belgelemelerin de tamamlanması amacıyla bütünüyle Altındağ ilçesi sınırları içinde gerçekleştirilmiştir¹ (Harita: 1).

* Prof. Dr. Tolga BOZKURT, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 06100 Sıhhiye-ANKARA-TÜRKİYE; E-posta: tolgabozkurt@ankara.edu.tr, tbozkurt@gmail.com; ORCID: 0000-0001-7621-7706.

Dr.Öğr.Üyesi Ali GERENGİ, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Merkez Yerleşkesi, 10200 Bandırma-Balıkesir/TÜRKİYE; E-posta: aligerengi@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0795-1653.

Araş.Gör. Ceren Tuğçe VAROL KOYUNCU, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı; E-posta: cvarol@ankara.edu.tr; ORCID: 0000-0002-9672-7639.

Gülûzar Duygu KURTULUŞ, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Beytepe 06800 Ankara/TÜRKİYE; E-posta: duygugdogan@gmail.com; ORCID: 0009-0009-4842-2986.

1 Orta Çağ’dan Günümüze Ankara İli ve Kuzeybatı İlçeleri 2023 Yılı Çalışmaları; Prof. Dr. Tolga Bozkurt başkanlığında, Araş.Gör. Ceren Tuğçe Varol Koyuncu, Dr. Ali Gerengi ve Sanat Tarihçisi Gülûzar Duygu Kurtuluş ile Bakanlık Temsilcisi olarak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Kazılar ve Araştırmalar Dairesi Başkanlığından Arkeolog Nihan Öztürk’ün katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

2023 yılı yüzey araştırmasında Ankara Tarihî Kent Merkezi'ndeki dini, sivil ve kamusal içerikli toplam 369 yapıya dair yazılı ve görsel belgelemeye dayanan detaylı bir envanter oluşturulmuş; yapı tipolojilerine dair analiz raporları hazırlanmıştır. Ankara Ulus ve Tarihî Kent Merkezi'ni kapsayan 4x5=20 plânkareden oluşan harita paftası üzerinde her bir tes-cilli yapı kodlandırılarak kimliklendirilmiş ve bütüncül envanterin tasnifi söz konusu harita kodları üzerinden teşkil edilmiştir.

2024 Yılı Yüzey Araştırması daha evvel ilçe merkezi ve bazı köy/mahalle yerleşimle-ri incelenen Beypazarı'nda sürdürülmüş ve toplam 70 köy gezilmiştir². Beypazarı yüzey araştırmasında 66 cami, 7 türbe, 15 çeşme, 2 köprü, 3 çamaşırhane, 2 ilkokul binası ve 2 kilise kalıntısı olmak üzere toplam 97 yapı incelenmiştir.

2023 YILI ÇALIŞMALARI

Cami ve Mescitler

Çalışmada Ulus ve Tarihî Kent Merkezi içerisinde yer alan 50 cami ve mescit incelenmiş, yapılar içten ve dıştan fotoğraflanarak güncel durumları belgelenmiştir. Yapıların inşa tarihleri göz önüne alınarak kronolojik ve plan tiplerine göre sayısal dağılımları yapılmış ve Tarihî Kent Merkezi'ndeki cami ve mescitlerin yy.lar göre sayıları ile plân ve mekân özellikleri belirlenmiştir.

Ankara Koruma Amaçlı İmar Planı çerçevesinde Ulus Tarihî Kent Merkezi'nde yapılan araştırmalar neticesinde 50 cami ve mescidin dönemsel dağılımları incelendiğinde, 13. yy.a tarihlenen üç yapı saptanmıştır. Arslanhane (Ahi Şerafeddin) ve Sultan Alâeddin Camileri ile Saraç Sinan Mescidi ile temsil edilen 13. yy. yapılarının konumları kentin Türk Dönemi'nde-ki gelişim yönünü göstermesi bakımından önemlidir. Söz konusu yapılardan en erken tarih-lisi kitabesine göre ilk inşasının 1197-1198 yıllarında olduğu kabul edilen ancak, 13. yy.da esaslı bir onarım geçiren iç kalede, güney yöndeki sur kapısının hemen batısında yer alan Sultan Alâeddin Camii'dir (Konyalı, 1978, s.15). 13. yy.a tarihlenen diğer iki yapıdan biri, kale girişine yakın konumlanan ve minber kitabesine göre 1289-1290 yıllarına tarihlenen Arslanhane Camii'dir (Öney, 1990, s.7). Kalenin doğusunda, Saraçlar Sokak üzerinde bulu-nan ve kitabesinden 1288'de inşa edildiği anlaşılan Saraçlar (Saraç Sinan) Mescidi, mescit ve türbe bölümlerinin arasına bir sofa bölümü eklenerek oluşturulmuş birleşik işlevli tek bir yapı -tekke- görünümündedir (İşçen, 2019, s.127) (Resim: 1).

Ulus Kent Merkezi'nde 14. yy.a tarihlenen dokuz örnek bulunmaktadır (Ahi Tura Ca-mii, Ahi Yakup Camii, Balaban Camii, Ahi Elvan Camii, Örtmeli/Hundi Hoca Camii, Hacı

2 2024 yılı çalışmaları, Prof. Dr. Tolga Bozkurt başkanlığında, Dr. Öğr. Üyesi Ali Gerengi, Araş.Gör. Ceren Tuğçe Varol Koyuncu ve Sanat Tarihçisi Gülizar Duygu Kurtuluş ile Bakanlık Temsilcisi olarak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Kazılar ve Araştırmalar Dairesi Başkanlığından Arkeolog Günay Yeğen'in katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Doğan Mescidi, Geneği Mescidi, Eyüp Camii, Boyacı Ali Camii) (Resim: 2). Alanda bulunan 14 yapı ise 15. yy.a tarihlenmektedir (Karanlık Sabuni Mescidi, Hacettepe Camii, Hemhüm/Kattani Mescidi, Gecik Kadın Mescidi, Molla Büyük Camii, İsfahani/Tabakhane Mescidi, Tabakhane Camii, İbadullah/Hacı Doğan Camii, Şeyh İzzettin Mescidi, Hacı Arap Camii, Rüstem Nail Cami/Dındın Mescidi, Direkli Camii, Gecik Mescidi ve Karacabey İmaretı).

Kentin Osmanlı idaresinde olduğu ve Osmanlı Klasik Dönem mimarisinin imparatorluk coğrafyasında en anıtsal örneklerinin verildiği 16. yy.da Ankara'nın inşa faaliyetleri açısından olumsuz yönde ayrıştığı ileri sürülebilir. Çalışma alanında 16. yy.a tarihlenen ve günümüze ulaşan dört yapı tespit edilmiştir (Kurşunlu Camii, Halaç Mahmud Camii, Cenabi Ahmet Paşa Camii, Müsafır Fakih Mescidi).

Alanda 17. yy.a tarihlendirilen beş yapı (Ramazan Şemsettin/Kale Pazarı Camii, Zincirli Camii, Hacı Bayram-ı Veli Camii, Yeşil Ahi Camii, İki Şerefeli Cami) ve 18. yy.a tarihlenen 10 yapı (Devdiran Mescidi, Eskicioğlu Camii, Sarı Kadı/Mimarzade Camii, Telli Hacı Halil Camii, Leblebicioğlu Camii, Yenice Camii, Çiçeklioğlu Camii, Ağaçoğlu Camii, Kağnıcioğlu Camii, Zeynel Abidin Camii) bulunmaktadır. 19. yy., Ulus ve Tarihî Kent Merkezi'nde en az sayıda cami ve mescidin inşa edildiği dönemdir. Alanda 19. yy.a tarihlenen yalnız iki yapı (Hamidiye Camii, Mehmet Çelebi Camii) mevcuttur.

Cami ve mescit yapımının dönemsel dağılımı irdelendiğinde; kentin Selçuklu çağından başlayıp, 19. yy. sonlarına kadar inşa faaliyetlerinin süreklilik gösterdiği anlaşılmaktadır. İnşa kitabesi bulunmayan pek çok yapının tarihlendirmesi mimari özelliklere dayandırılarak yapılmıştır. Cami ve mescitlerin kent içerisindeki dağılımları, yapıların inşa tarihleri de göz önüne alınarak incelendiğinde kentin, merkezi konumdaki kaleden başlayıp batı ve güney yönde yayılım gösterdiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu cami ve mescitler aynı zamanda kentin ibadet mekânı merkezli mahalle oluşumlarını belgelemeleri açısından da önemli veriler sunmaktadır. Yapıların büyük bir bölümünün devrin ileri gelen kişilerin adıyla anılıyor olması, banilerin esasta hayır işleme gayesiyle giriştikleri bu imar faaliyetleri sayesinde kent gelişimine de katkı sağladıklarını göstermektedir.

Cami ve mescitler plan tipleri açısından değerlendirildiğinde; Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı cami tipolojilerinin farklı sayılarda ve pek çoğunda da mütevazı biçimde uygulanmış dönem örnekleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Ankara'da dört farklı plan tipinin uygulandığı görülmektedir.

- 1- Zaviye Tipi (Ters T Planlı) Camiler
- 2- Tek Kubbeli Camiler
- 3- Ahşap Tavanlı Camiler
- 4- Ahşap Direkli Camiler

Erken Osmanlı Mimarisinin önemli yapı tiplerinden biri olan ve “ters T planlı” olarak da adlandırılan zaviyeli camiler, araştırma alanında tek bir örnekle temsil edilmektedir. Karacabey İmareti, giriş kapısındaki kitabeğe göre 1427-28'de Celaleddin Karacabey tarafından yaptırılmıştır.

İkinci plan tipi olan “tek kubbeli-kare plânlı” grupta üç yapı bulunmaktadır. Kurşunlu Camii, Halaç Mahmud Camii ve Cenabi Ahmet Paşa Camii; Klâsik Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş tek kubbeli camiler olup kentte dönemin mimari anlayışını sergilerler.

Ahşap direkli camilerin tamamı dikdörtgen plânlı, derinlemesine yönelen örneklerdir. Selçuklu mimari geleneğine bağlı bu yapılar sayıca az olmakla birlikte günümüze gelebilen en erken tarihli camiler ahşap direklidir.

Bir diğer plan tipi olan ahşap tavanlı camiler Ankara bölgesinde en fazla örneğin olduğu gruptur. Söz konusu plan tipi iki farklı biçimde uygulanmıştır. Bunlardan ilki, mihrap aksına göre derinlemesine yönelen örneklerdir. İncelenen 50 cami ve mescit içerisinde 31 yapı (Sultan Alâeddin Camii, Ahi Yakup Camii, Balaban Camii, Hacı Doğan Mescidi, Karanlık Sabuni Mescidi, Hacettepe Camii, Eyüp Camii, Hemhüm/Kattani Mescidi, Gecik Kadın Mescidi, *İsfahani*/Tabakhane Mescidi, Tabakhane Camii, İbadullah/Hacı Doğan Camii, Şeyh İzzettin Mescidi, Ramazan Şemsettin/Kale Pazarı Camii, Zincirli Camii, Hacı Bayram-ı Veli Camii, Yeşil Ahi Camii, İki Şerefeli Camii, Devdiran Mescidi, Eskicioğlu Camii, Sarı Kadı/Mimarzade Camii, Leblebicioğlu Camii, Yenice Camii, Çiçeklioğlu Camii, Ağaçoğlu Camii, Zeynel Abidin Camii, Mehmet Çelebi Camii) bu grup içerisinde yer almaktadır.

Ahşap tavanlı cami ve mescitlerin bir diğer alt grubu mihrap aksına göre enlemesine yöneliş gösteren plan tipidir. 13. yy. sonlarından 19. yy.a kadar geniş bir tarih aralığında inşa edilen bu plan tipinde 11 yapı tespit edilmiştir (Ahi Tura Camii, Örtmeli (Hundi Hoca) Camii, Eyüp Camii, Hacı Arap Camii, Rüstem Nail Camii (Dındın Mescidi), Direkli Camii, Gecik Mescidi, Müsafir Fakih Mescidi, Telli Hacı Halil Camii, Kağnıcıoğlu Camii ve Hamidiye Camii).

Çalışma kapsamında ele alınan 50 cami ve mescit, malzeme teknik özellikleri açısından değerlendirildiğinde ahşap tavanlı cami ve mescitlerin son yıllarda gerçekleştirilen restorasyonlarla tüm cephelelerinin sıvandığı anlaşılmaktadır. Büyük bölümü birer mahalle mescidi olan bu yapıların özgün mimarilerinde bir taş subasman üzerinde ahşap hatıllı, kerpiç duvarlı, hımsız tekniğinde inşa edildikleri anlaşılmaktadır.

Arslanhane ve Saraçlar (Saraç Sinan) Camileri, malzeme ve teknik özellikleri bakımından diğer yapılardan ayrılmaktadır. Her iki yapının kâgir beden duvarlarında muhtelif devşirme malzeme kullanımı Anadolu Selçuk Çağı mimarisinin karakteristik özelliklerindedir.

Osmanlı Dönemi camilerinde plan tipleri yanında malzeme kullanımında da farklılaşmanın ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönem yapılarından Karacabey İmareti, taş ve tuğlanın bir arada kullanıldığı almaşık duvar tekniği ile dönemin diğer yapılarından ayrışır.

Abdülkadir İsfahani (Tabakhane) Mescidi, Hallaç Mahmud Mescidi ve Kurşunlu Camii'nde de moloz taş örgülü duvarlarda yer yer tuğla kullanımına rastlanılmaktadır. Klâsik Osmanlı mimarisinin ve Mimar Sinan'ın Ankara'daki önemli yapıları olan ve 1565-1566 yıllarına tarihlenen Cenabi Ahmet Paşa Camii ise tamamen kesme taş kaplı duvar örgüsüne sahip tek örnektir (Necipoglu, 2013, s.603).

İncelenen yapılarda bölgesel ve devamlılık gösteren yaygın bir özellik olarak alçı mihrap geleneğinden bahsedilebilir. En erken tarihli örneği Arslanhane Camii'nde kullanılan alçı kaplama mihrap tekniğinin biçimsel özellikleriyle, daha sonraki dönemlerde inşa edilen cami ve mescitlerin mihraplarını da etkilediği anlaşılmaktadır (Eskici, 2006, s.59). Bu sebeptendir ki, 13. yy.da ortaya çıkan bu uygulamanın 19. yy. sonlarına kadar olan camilerde bir üslup birliği gösterecek şekilde kullanıldığından söz edilebilir (Resim:3). Ancak Arslanhane Camii mihrabında görülen alçı ile birlikte mozaik tekniğinde sırlı malzeme kullanımı diğer cami ve mescitlerin mihraplarından ayrılan bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Cenabi Ahmet Paşa Camii mihrabında ise klasik Osmanlı tarzında mermer kullanılmıştır.

Sözü edilen yapılarda görülen bir diğer önemli özellik ise pek çoğu geç döneme (19. yy. sonu-20. yy. başları) ait olmakla birlikte ahşap yüzeylerde görülen boyalı nakışlardır. Çoğunlukla kıvrık dallar üzerinde gelişen yarı stilize çiçek ve yaprak motiflerinin yeşil, kırmızı, sarı ve kahve tonlarında ahşap tavan kirişlerinde, mahfil tavan ve korkulukları ile pencere pervazlarında kullanıldıkları görülmektedir (Resim:4).

Türbeler

Tarihî kent sınırları içerisinde tespit edilen ve 13.-19. yy.lar arasına tarihlenen 18 adet anıtsal mezar yapısı tespit edilmiştir. İncelenen yapıların bir bölümünün 20. yy.da gerçekleştirilen onarımlar sonucunda bugünkü biçimlerine kavuştukları anlaşılmaktadır. Bu türbelerden en erken tarihli olanı, bitişindeki mescitle birlikte 13. yy.a tarihlenen ve mescide bir ara hol/eyvan ile bağlanan dikdörtgen planlı, tonoz örtülü Saraç Sinan Türbesi'dir.

Araştırma alanında Ahi Şerafeddin ve Yörükdede Türbeleri 14. yy.a tarihlenmektedir. Kare-küçük gövdeli Ahi Şerafeddin ve beşgen gövdeli tek örnek olan Yörükdede Türbesi, yüksek sekizgen kasnaklı ve dıştan külah örtülü yapılar olup Selçuklu ve Beylikler Çağı türbe mimarisinin genel özelliklerini taşır.

Hacı Bayram-ı Veli, Felekeddin ve Melike Hatun Sultan Türbeleri 15. yy.a tarihlenen üç örnektir. Bu yapılardan Hacı Bayram-ı Veli Türbesi aynı isimli caminin bitişinde ve kare planlı kubbeli bir yapıdır. Felekeddin Türbesi baldaken tipindedir. Melike Hatun (Sultan) Türbesi ise asıl yerinden nakledilmiş açık mezar yapısıdır.

Ankara Tarihî Kent Merkezi'nde en fazla sayıda örnekle temsil edilen 16. yy.a tarihlenen türbelerden, Cenabi Ahmet Paşa ile Karyagdı Türbeleri kubbeli sekizgen planları ve malzeme-tekniği özellikleriyle Klasik Dönem Osmanlı türbe mimarisinin genel özelliklerini sergilerler. Bu yy.a tarihlenen diğer iki örnekten Misafir Fakih ve Hallaç Mahmut

Türbeleri ise banilerinin adını taşıyan camilerin bitişiğinde basit birer oda biçiminde düzenlenmiş mezar yapılarıdır.

Zeynel Abidin Türbesi, 17. yy.a tarihlenen tek örnektir. Aynı isimli camiye bitişik, dikdörtgen planlı, kırma çatılı yapı, geçirdiği onarımlar neticesinde özgün özelliklerini büyük ölçüde kaybetmiştir. 18. yy.a tarihlenen iki örnekten Osman Fazıl Paşa Türbesi sekizgen planı ve almaşık duvar örgüsüyle erken Osmanlı türbelerine benzemektedir. Tiritzade Hacı Hüseyin Efendi Türbesi, 19. yy.a ait tek örnektir. Mimari özelliklerini büyük ölçüde kaybeden türbe aynı adla var olduğu belirtilen zaviyenin günümüze ulaşan tek yapısı olarak mevcudiyetini korumaktadır.

Anıtsal mezar yapıları içerisinde mevcut şekillerini 20. yy.da aldıkları anlaşılın dört örnek mevcuttur. Bunlardan Şeyh İzzedin Türbesi ile Halveti Seyyid Ali Türbesi, kare planlı ve piramidal külahlı olarak yeni baştan inşa edilmişlerdir. Tezveren Sultan ve Gül Baba türbeleri ise birer açık mezardan ibarettir.

Hanlar

Araştırma kapsamında kentin ticari yoğunluğunu gösteren önemli yapı türü olan hanlardan 11 örnek mevcuttur. Fatih Sultan Mehmed'in Sadrazamlarından Mahmut Paşa tarafından 1421'de inşa ettirilen Kurşunlu Han (Mahmut Paşa Kervansarayı) ve bitişiğinde yer alan Mahmud Paşa Bedesteni (1421-1459) dönemin mimari özelliklerini sergileyen ve günümüze ulaşabilmiş en anıtsal ticari komplekstir. Ankara'nın tarihî ticaret merkezi olarak bilinen Atpazarı bölgesinde yer alan hanlar (Safran Han-1511, Çengel Han-1552, Çukurhan-16/17. yy., Pilavoğlu Hanı-16/17. yy., Yeni Han-16/17. yy., Sulu Han-17. yy., Pirinç Han-17. yy. sonu/18. yy. başı, Reçber Han-19. yy., Kıbrıs Hanı-19. yy.) kentte özellikle de sof ihracatına dayalı ticari ve sosyal hareketliliğin söz konusu alanda yoğunlaştığını düşündürmektedir.

Hamamlar

Tarihî Kent Merkezi'nde incelenen Eynebey, Şengül ve Karacabey hamamlarında herhangi bir kitabe bulunmamakla birlikte bu yapılar, mimari ve malzeme teknik özelliklerine göre 15. yy.a tarihlendirilmektedir. Dört eyvanlı, köşe halvet hücreli plan tipine sahip Eynebey Hamamı; kare bir soğukluk ve yine kareye yakın dikdörtgen planlı bir soyunmalık bölümüne sahiptir. Moloz taş ve tuğlanın bir arada kullanıldığı beden duvarlarına sahip yapının soğukluk ve sıcaklık bölümlerinin üzeri kubbe örtülüdür. Çifte hamam şeklinde planlanan Şengül Hamamı'nın erkekler kısmı kuzeyde, kadınlar kısmı güneyde kalmaktadır. Soğukluk bölümü erkekler tarafında dikdörtgen, kadınlar tarafında ise kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Hamamın sıcaklık bölümleri ise erkekler tarafında kare planlı köşe hücreli, kadınlar tarafında ise üç eyvanlı köşe hücreli olarak inşa edilmiştir. Yapının beden duvarlarında kesme ve moloz taş, üst örtüde ise tuğla malzeme kullanılmıştır. Çifte hamam olarak inşa edilen bir diğer yapı ise Karacabey Hamamı'dır. İçerisinde bulunduğu

külliyenin inşa tarihi göz önüne alınarak 1440-1441'e tarihlenen hamamın (Karakuş ve Özcan, 2022, s.546), erkekler ve kadınlar bölümleri simetrik bir plan düzeni göstermektedir. Her iki bölümün de sıcaklık bölümleri dört eyvanlı köşe halvet hücrelidir. Hamamın iki bölümünün de soyunmalık kısmı kareye yakın dikdörtgen planlı olup beden duvarlarında moloz taş, kemer, tonoz, kubbe ve kubbe geçişlerinde ise tuğla kullanılmıştır. Soyunmalık kısımları kerpiç duvarlı ve kiremit çatılıdır.

Çeşmeler

Çalışma sahasında 19 çeşme (Emine Hanım (Ali Taşı Sokağı), Alaeddin Camii, Ramazan Şemsettin (Kale Pazarı) Camii, Devdiran, Yahudi Mahallesi, Eskicioğlu, Hacı Doğan, Konuklar, Ahi Elvan Camii, Hacı Musa Camii, Nazım Bey, Zehra Hanım (Molla Büyük Camii), Gecik Mescidi (Beşe Ağa Zade Hanım), Derçatoğlu Mustafa (Ulucanlar-Hapishane), Saide Hanım, Yeşil Ahi Camii, Şükriye Camii (Naciye Hanım), Öksüzce ve Çiçeklioğlu Camii (Necmiye Hanım) çeşmeleri) incelenerek, görsel belgelemeleri yapılmıştır. Tamamı tek cepheli tasarım özelliklerine sahip çeşmelerin en erken tarihlisi 1199/1784-85'e tarihlenen Öksüzce Çeşmesi olup diğer örnekler 19. yy. sonu ile 20. yy. başlarına aittir.

Sivil Mimarlık Örnekleri

Araştırma kapsamında incelenen konutlar, sayıca en fazla örnekle tarihî dokuya silüet kazandıran sivil mimarlık örnekleridir. Alanda incelenen yapıların büyük bir bölümünün, son yıllarda gerçekleştirilen kentsel dönüşüm çalışmaları kapsamında restorasyon ve/veya rekonstrüksiyonu gerçekleştirilmiş yapılar oldukları anlaşılmaktadır. Gerek rekonstrüksiyonlar ve gerekse özgün biçimlerini büyük oranda muhafaza eden örneklerden, başlıca üç plan tipinin uygulandığı anlaşılmaktadır.

Tuğla veya kerpiç dolgulu, hımiş yapı tekniğiyle inşa edilmiş olan bu konutlarda; sofasız, dış sofalı ve iç sofalı plan tipleri uygulanmıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi örneklerinde çıkmalı ve çıkmasız olmak üzere iki farklı cephe düzeni tespit edilmiştir (Resim: 5).

Başkent Ankara'da, Cumhuriyet modernizmi içerisinde yeni kamu yapıları da inşa edilmiştir. Türkiye'de 1900-1950 arası dönemde izlenen farklı mimarlık üsluplarını yansıtan bu yapıların, günümüzde farklı işlevlerde de olsa kullanımları devam etmektedir.

2024 YILI ÇALIŞMALARI

Beypazarı

Beypazarı camilerinin tamamına yakını 19. yy.da inşa edilmiş yapılardır. Dikdörtgen planlı, içten döner eksenli bindirme ahşap tavanlı bu camiler dıştan kiremit kaplı kırma çatılıdır (Kozalan Köyü Camii, Dikmen Köyü Camii, Kapullu Köyü Camii, Haydarlar Köyü Camii, Tahir Köyü Camii, Başören Köyü Camii). Bazı örneklerde harim ve köy odasının

bir arada düzenlendiği bileşik işlevli planlama anlayışı izlenmektedir (Batca Köyü Camii, Nuh Hoca Köyü Camii, Yıldız Köyü Camii, Aşağı Güney Köyü Camii, Bağözü Köyü Camii) (Resim:6-7).

Beypazarı camilerinin içten ve dıştan sıvalı olması dolayısıyla malzeme-teknik özelliklerini kesin biçimde tespit etmek çoğunlukla mümkün değildir. Genel olarak yapılarda kabayonu-moloz karışık taş malzemenin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bölgede 1950’li yıllarda baş gösteren bir moda halinde, boyalı süslemeli örneklerle de karşılaşmaktadır. Bunda, “*Edirneli Şükrü Hoca Oğlu Boyacı ve Kalemci Muammer Meriç*” olarak kitabe düşen yerel bir ustanın rol oynadığı tespit edilmiştir. Beypazarı’nda Muammer Meriç imzasını taşıyan Mikail, Boyalı ve Kozalan Köyü Camilerinde manzara resimleriyle birlikte bitkisel, yazı ve nesnel konuların geniş bir renk paleti kullanılarak işlendiği görülmektedir (Resim: 8-9). Beypazarı bölgesinde belgelenen camilerin ahşap bindirme tavanları, yerel bir mimari özellik olarak gösterilebilir. Yine bölgede Ankara Ulus Tarihî Kent Merkezi’ndeki mihraplardan süsleme ve cephe kompozisyonları bakımından bazı farklılıklar arz eden bir alçı mihrap geleneğini de gözlemleyebiliyoruz.

Beypazarı’nda 14.-19. yy.lar arasına tarihlenen 7 türbe tespit edilmiştir. Kübik gövdeli, kubbe ya da düz ahşap tavanlı bu türbelerde, inşa malzemesi olarak moloz taşla birlikte kesme taşın da kullanıldığı görülmektedir (Resim:10).

Beypazarı-Kırbaşı Kara Yolu’nun 18. km’sinde Tahirler Mahallesi civarında 5.-6. yy. lara tarihlenen iki kilise kalıntısı tespit edilmiştir. Daha evvel P. Brown tarafından *Sykeon* ve Aziz Theodor’a atfedilen bu kiliselerden alt kotta yer alan Büyük Kilise’nin üç *nefli* bazilikal bir plana sahip olduğu anlaşılmaktadır (Brown, 1998, 239-243). Bunun hemen üzerindeki kilisenin ise günümüze yalnız *apsis* ve *bema* duvarına ait kalıntılar izlenmektedir.

Beypazarı köylerinde tek cepheli düzenlenmiş 15 çeşme tespit edilmiştir. Büyük bölümü 20. yy.ın ilk yarısında inşa edilmiş bu çeşmelerden başka, 1960’lı yıllarda YSE tarafından yaptırılmış çok sayıda örnekle de karşılaşmaktadır. Bölgedeki çeşmelerin bazıları sonradan çamaşırhaneye çevrilmiştir.

Beypazarı’nda, Erken Cumhuriyet Dönemi’ne tarihlenen ve günümüzde kullanılmayan bazı okul binaları da tespit edilmiştir. Cumhuriyet Dönemi’nin ilk eğitim kurumları arasında yer alan bu yapılar, gerekli belgeleme işlemleri gerçekleştirilerek kayıt altına alınmıştır.

Çalışma sürecinde tarihî yol güzergâhı üzerinde iki köprü incelenmiştir. Bunlardan ilki Ankara-Beypazarı yolu üzerinde, Beypazarı’nın doğusunda yer alan Karboğan (Kız) Köprüsü’dür. Tek kemer gözlü ve çelik konstrüksiyonlu bu köprü Cumhuriyetin ilk kadın mühendislerinden İnş. Müh. Sabiha Rıfat Gürayman tarafından tasarlanarak 1936’da inşa edilmiştir. İkinci yapı ise sadece bir kemer gözü ile tempan duvarının bir bölümü günümüze ulaşabilen Roma köprüsüdür. Yassıkaya-Tahir yolu üzerinde, Kirmir Çayı üzerinde kurulu bu köprü Bizans Çağı’nda Sykeon ile Juliopolis güzergâhındaki bir ulaşım yapısıdır (Resim: 11).

2024 Yılı Yüzey Araştırması kapsamında ayrıntılı olarak ele alınan Adaören Kalesi, Ankara ili Beypazarı ilçesine bağlı Adaören köyü'nün yaklaşık 2 km güneydoğusunda, Kirmir Çayı Vadisi'nde konuşlanmıştır. Kalenin yer aldığı yarımada biçimli sarp kayalık tepe, Kirmir (antik adıyla Siberis) Çayı'ndan yaklaşık 130 m yükseklikte olup doğal yapıyla stratejik bir konum arz etmektedir. Farklı dönem kaynaklarında Peion, Peium, Peon, Tabanlıoğlu, Sedkaşı veya Gâvur Kalesi adlarıyla da anılan kaleye yalnızca doğu yönünde ve eş yükseklikteki komşu tepeden ulaşım mümkündür (Resim: 12-13).

Bölgeye son derece hâkim bir yükselti üzerindeki yapıdan, günümüze doğu yönde çokgen planlı iki burçla tahkim edilmiş kapısı kısmen ulaşabilmiştir. Kalenin doğu cephesi yaklaşık 8 m yükseklikte, düzgün kesme dörtgen taş bloklarla, kuru duvar tekniğinde örülmüş burç ve sur duvarlarından ibarettir. Farklı yapım tekniklerinden yola çıkılarak; aynı sur ve kulelerin, Erken Roma'dan Osmanlı'ya farklı dönemlerde onarılarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Doğu taraftaki kalıntılar dışında tepenin diğer cephelerinde herhangi bir beden duvarı veya temel izine henüz rastlanmamıştır. Ancak, tepenin diğer üç yönünde, doğal kayalık ve sarp yapısı dolayısıyla savunma ihtiyacı bulunmadığı ve bu nedenle doğudaki sur duvarlarının kuzey ve güney yönlerden ana kayaya bağlı oldukları ön görülmektedir. Yüzey araştırmalarında elde edilen ön bulguların bölge tarihî açısından önemine binaen bu alan, 2024'te çalışmanın odağına alınmıştır. Adaören Kalesi üzerine münferit bir yayın bulunmamakla birlikte Arkeolog Levent Egemen Vardar başkanlığında 1996'da gerçekleştirilen "Galatia Bölgesi Kaleleri/Yerleşimleri" yüzey araştırması sonucunda kalenin mevcut durumu ve tarihlendirme sorununa yönelik daha evvel bazı değerlendirmeler yapılmıştır (Vardar ve N. Akyürek Vardar, 1998, s.245-279). Tarafımızca gerçekleştirilen 2022 ve 2024 yılı yüzey araştırmalarında kuruluşu Helenistik Dönem ve Galatlara indirilen Adaören Kalesi'nde kullanımın Roma, Bizans ve özellikle de Türk Çağı'nda da devam ettiğine dair arkeolojik verilere rastlanılmış ve kale içindeki yüzey malzemesinden, özellikle de Osmanlı Dönemi, 14-15. yy.'lara ait olduğunu düşündüğümüz alçı parçalar, araştırma sonrasında Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne götürülmüş ve Müze idaresince düzenlenen bir tutanakla temizlik ve belgeleme çalışmalarının yapılması için tarafımızca geri teslim alınmıştır (Resim: 14). Bölgede yürüttüğümüz yüzey araştırması sonucunda; Adaören Kalesi'nin, Ankara ve çevresinin Orta Çağ-Türk Dönemi için kayda değer arkeolojik veriler sağlayacağı anlaşılmaktadır. 2024'te kalenin drone görüntüleri alınarak, yoğun nokta bulutu taraması gerçekleştirilmiştir. Kalenin hâkim olduğu Kirmir Çayı Vadisi'nin jeolojik ve tabii yapısıyla da oldukça etkileyici bir manzara sunduğu belirtilmelidir.

SONUÇ

Orta Çağ'dan Günümüze Ankara İli ve Kuzeybatı İlçeleri Yüzey Araştırması Projesi 2023 Yılı Çalışmaları, "Ankara Ulus ve Tarihî Kent Merkezi Koruma Amaçlı İmar Planı" kapsamında Altındağ ilçe sınırları içerisindeki Tarihî Ulus Kent Meydanı ve çevresinde gerçekleştirilmiştir. Ulus Tarihî Kent Merkezi'nde birinci grup yapı sayısı 147'dir. İkinci grup

yapı sayısı ise 811 olarak belirlenmiştir. Bu yapı stoğu içerisinde, sosyal ve dini işlevli 50 cami-mescit, 18 türbe, 11 han, 19 çeşme ile 3 hamam yer almaktadır. Bu 101 yapının yanı sıra sivil mimarlık örnekleri de cephe özellikleriyle değerlendirilmiştir.

İncelenen cami ve mescitlerde plan-mekân anlayışı ve özellikle de alçı mihrapların 13. yy.dan 19. yy.a kadar bölgesel bir üslup oluşturduğu söylenebilir. Bunlar içerisinde mescitlerin, eski Ankara mahallelerinin odağını teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

Türbelerin büyük bir kısmının içlerindeki metfun kişilerin banisi oldukları cami ve mescitlerin bitişiğinde veya bu yapıların bir bölümünde yer aldıkları görülür. Bu türbeler malzeme-teknik ve süsleme özellikleri bakımından mütevazı yapılardır.

Ankara'daki bedesten, arasta ve şehir içi hanlarının kentin 17.-19. yy.lar arasında canlanan sosyal ve ekonomik hayatının göstergesi ticari strüktürler olarak iç kalenin güney ve batı eteklerinde konumlandıkları anlaşılmaktadır. Bunlardan bazıları günümüzde müze işleviyle kullanılmaktadır. Açık avlulu plan geleneğine bağlı, 19. yy. sonlarına ait bu şehir içi hanlarından bir kısmı metruk vaziyettedir.

Tarihî Kent Alanı'nda büyük bölümü kemersiz, tek cepheli sokak çeşmeleriyle karşılaşmıştır. Su yapıları arasında günümüze gelebilen halk hamamlarının özgün işlevleriyle kullanıldıkları izlenirken, Yahudi Mahallesi civarında 2022 yılı çalışmaları esnasında bir konak hamamına da rastlanılmıştır.

Ankara Tarihî Kent Merkezi'nde yer alan 19. yy. sonu-20. yy. başı Osmanlı konutları ile erken Cumhuriyet Dönemi apartmanları cephe karakterleriyle nitelikli örnekler ihtiva etmektedir. Özellikle Kaleiçi, Yahudi Mahallesi ve Hamamönü Mevkii'nde yer alan konutlar kendilerine has plan ve cephe tipolojisi ortaya koyarlar. Konya Sokak ve Anafartalar Caddesi'nde rastlanan apartman ve diğer sivil mimarlık örnekleri ise Türk neoklasik ve yanı sıra eklektik üslup özellikleriyle dikkat çeken uygulamalardır.

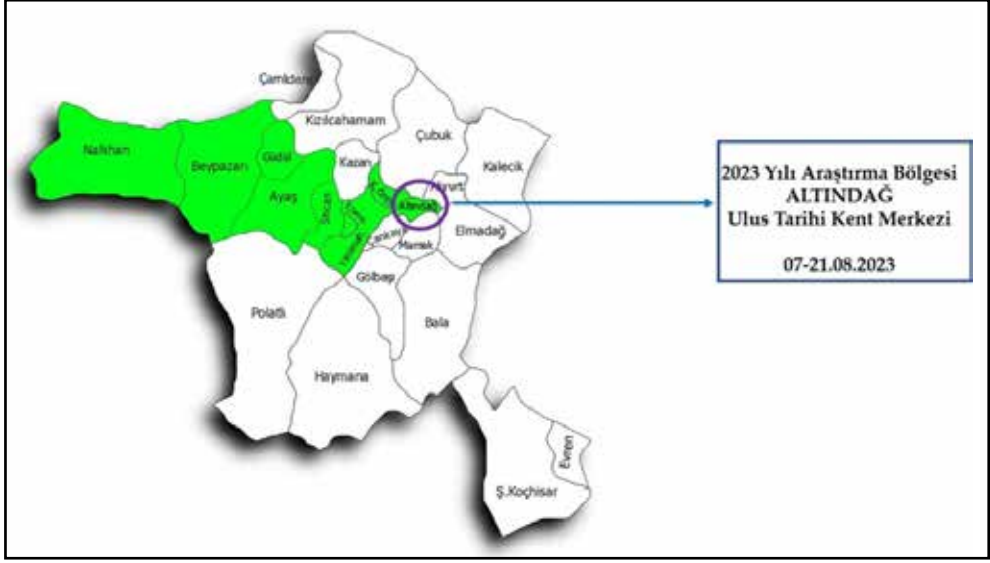
2024 yılın çalışmalarında Beypazarı ilçe merkezine bağlı köylerde gerçekleştirilen alan incelemelerinde, 97 yapı incelenmiştir. Bu yapılardan 66'sı cami, 7'si türbe, 15'i çeşme, 3'ü köprü, 2'si ilkokul binası, 3'ü çamaşırhane ve 2'si kilisedir. İncelenen bu yapıların görsel belgelenmeleri tamamlanmıştır. Yapıların çeşitliliği ve dağılımı, tarihî yol güzergâhı üzerinde yer alan Beypazarı ve bağlı kırsal yerleşimlerin tarihi sürekliliğine dair önemli veriler sunmaktadır.

Beypazarı'ndaki Türk-İslam Dönemi yapıları dışında Roma-Bizans Çağı'na ait kilise, köprü ve kuruluşu Helenistik Dönem'e indirilmekle birlikte Türk Dönemi'nde de kullanımının devam ettiğini gösteren izlere rastladığımız Adaören Kalesi'nin, Ankara ve çevresinin Orta Çağ Tarihi'ne yönelik bazı eksiklikleri kapatabilecek düzeyde arkeolojik veriler ihtiva ettiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Bozkurt, T., (2023). *Tarihî yol güzergâhı Üzerinde Bir Osmanlı Taşra Kenti: Beypazarı - Beypazarı: An Ottoman Provincial City on a Historical Route Beypazarı. Ankara'nın Dünya Mirası*. Ankara: Kabalcı, s.155-162.
- Brown, P. (1998). Beypazarı Tahirler Köyündeki Kiliseler Üzerine Alan Çalışması, *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I, s. 239-243.
- Eldem, M. G. (1928). *Anadolu Türk âsâr ve mahkûkâtı tetebbuâtına esâs: Ankara, İkinci kısım, Kitabeler*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Eskici, B. (2006). Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Alçı Mihrablar, *Sanat Tarihi Dergisi*, XV/1, s.57-75.
- İşçen, Y. (2019). *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler*. Ankara: Cadde Anafartalar Kuyumcuları Yayınları.
- Karakuş, F. ve Özcan, Z. (2022). Tarihî Ankara Hamamlarının Tipolojik Analizi, *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.3, s.524-575.
- Konyalı, İ. H. (1978). *Ankara Camileri*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Öney, G. (1990). *Ankara Arslanhane Cami*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Necipoglu, G. (2013), *Sinan Çağı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Vardar, L.E. ve Akyürek Vardar N. (1998). Galatia Bölgesi Kaleleri/Yerleşimleri, *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I, s.245-279.

EKLER

Harita 1: Araştırma Bölgesi

Resim 1: Ulus Tarihi Kent Merkezi 13. yy.a tarihlenen camiler

Resim 2: Ulus Tarihî Kent Merkezi 14. yy.a tarihlenen cami ve mescitler

Resim 3: Ulus Tarihî Kent Merkezi cami ve mescitlerinde görülen alçı mihrap örnekleri

Resim 4: Ulus Tarihi Kent Merkezi'ndeki cami ve mescitlerin ahşap tavanlarında tespit edilen boyalı nakış örnekleri

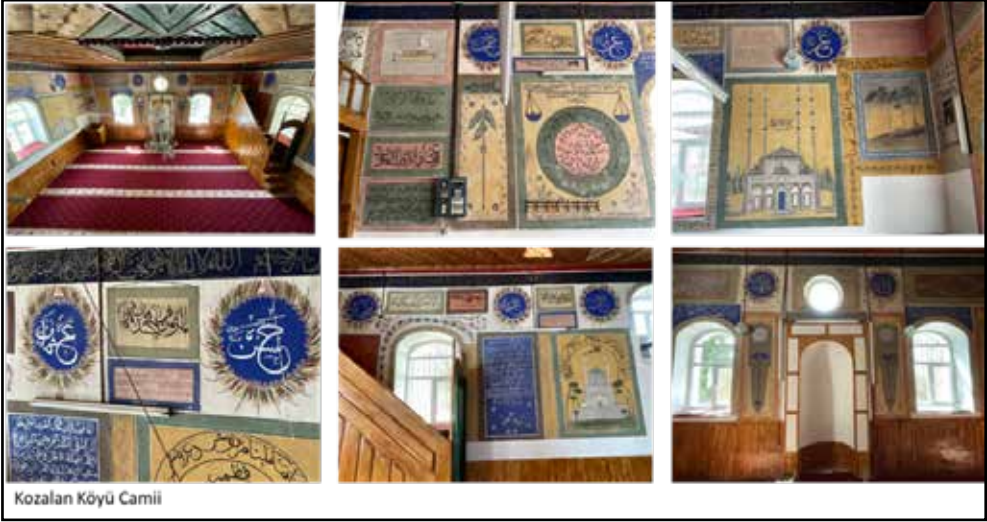
Resim 5: Ulus Tarihi Kent Merkezi'nde tespit edilen sivil mimarlık örnekleri (modern)

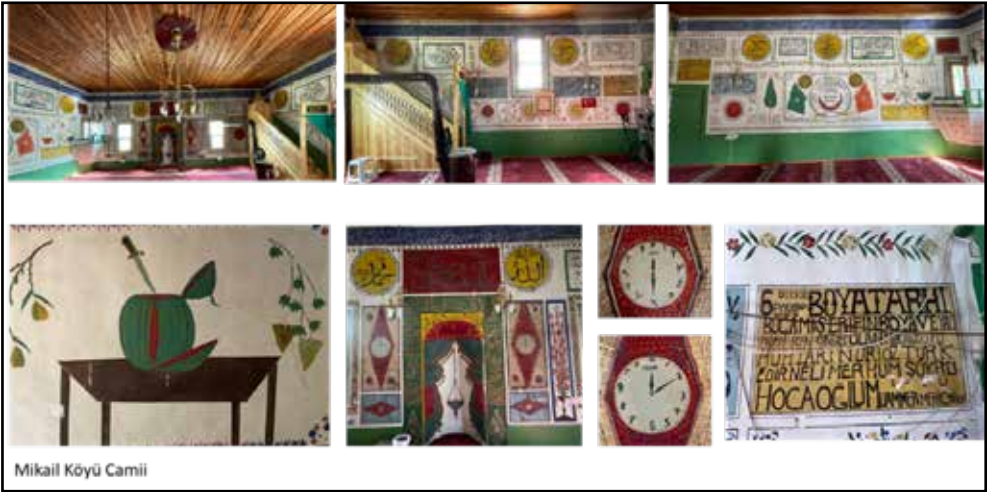
Resim 6: Beypazarı köylerinde tespit edilen harim-köy odası bileşik işlevli camiler

Resim 7: Beypazarı camilerinde tespit edilen döner eksenli bindirme tavan örnekleri

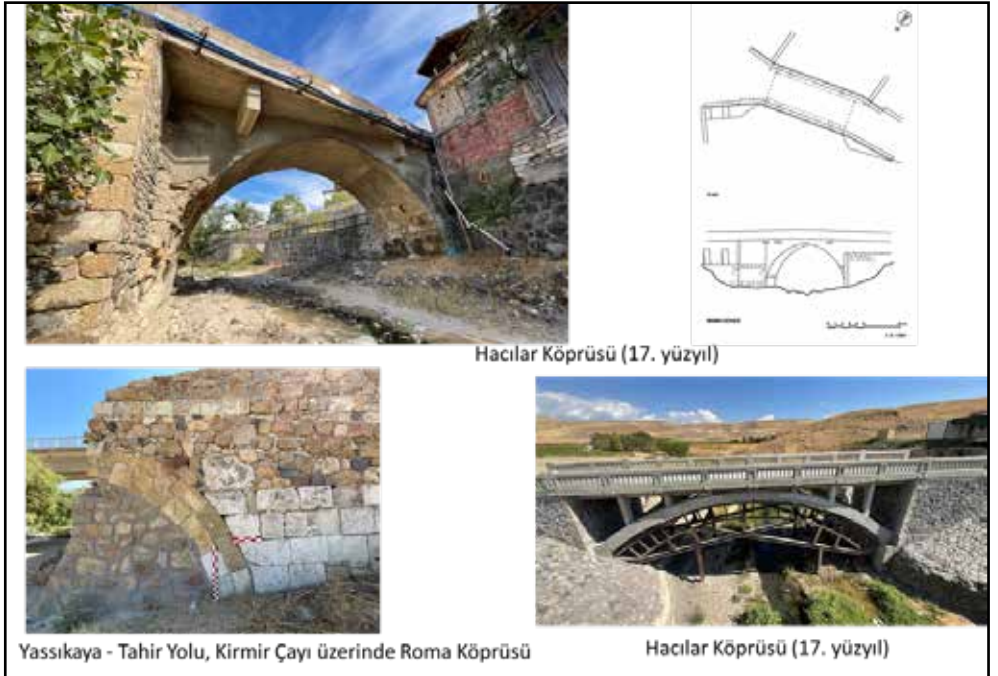
Resim 8: Beypazarı köylerinde boyalı nakışlı camilerden örnekler

Resim 9: Beypazarı köylerinde boyalı nakışlı camilerden örnekler

Resim 10: Beypazarı Türbelerinden örnekler

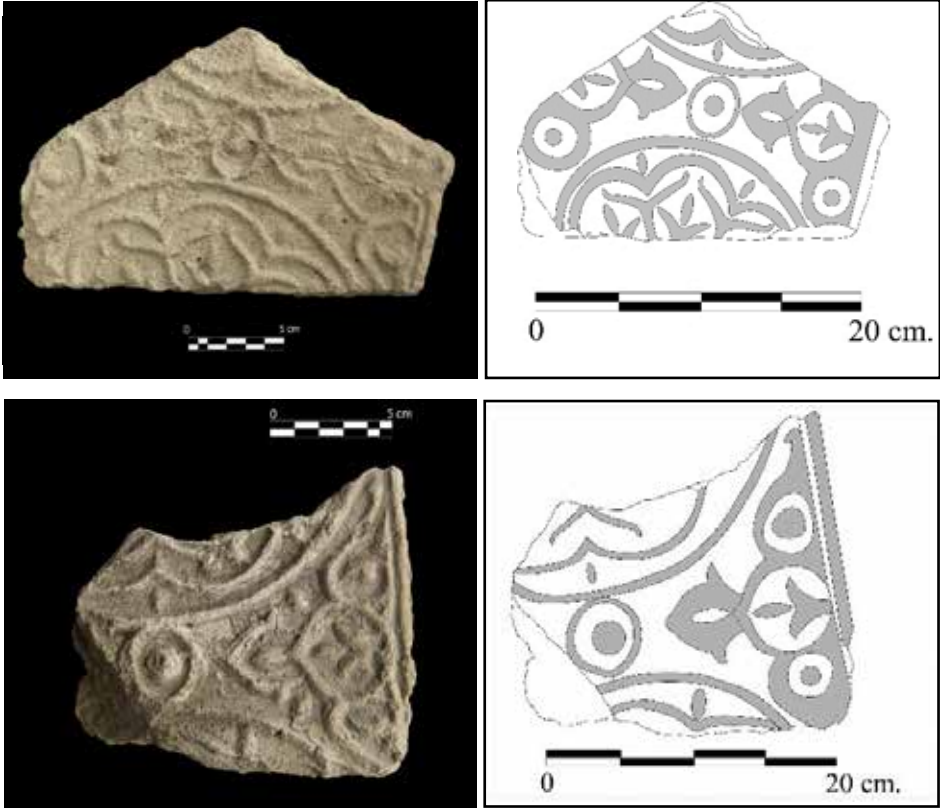
Resim 11: Beypazarı'nda incelenen köprüler

Resim 12: Adaören Kalesi genel görünüm

Resim 13: Adaören Kalesi, hava fotoğrafı ve gridleme paftası

Resim 14: Adaören Kalesi, alçı buluntular

KELAINAI-APAMEİA KENTİ VE ÇEVRESİ 2024 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Ümüt Emrah KURT*

GİRİŞ

Bu bildiri, Afyonkarahisar ili Dinar ilçesi ve köylerinde 26 Ağustos-8 Eylül 2024 tarihleri arasında (toplam 14 gün) yürütülen "Kelainai-Apameia YüzeY Araştırması"nın bulgularının sistematik bir değerlendirmesidir. Saha çalışmalarında "envanterlik eser" sayısı 1 olarak kayda geçmiştir. Araştırma, Kültür ve Turizm Bakanlığı izni ve Afyonkarahisar Müzesi iş birliği ile yürütülmüş; disiplinler arası ekipte araştırma başkanı ve uzmanların yanında arkeolog, sanat tarihçisi ve eskiçağ tarihçisi yer almıştır.

Çalışmanın odakları dört başlıkta toplanabilir:

1. Menderes Nehri ve Işıklı Gölü çevresindeki paleo-coğrafi çerçevenin arkeolojik yerleşim ağına etkisi,
2. Menderes kıyısı boyunca dizilen höyüklerde (Sütlaç, Bozhöyük, Kabaklı ve ekibin adlandırmasıyla Nergis) Tunç Çağı'na giden iskân sürekliliği,
3. Bademli köyü yakınında belgelendirilen granariumun (tahıl deposu) Apameia kırsal ekonomisindeki yeri,
4. Kentin batısında belgelenen çok sayıda pres taşının Apameia kırsal ekonomisindeki yeri.

Harita/koordinat/çizim verileri metin içinde gerekli görülen yerlerde verilmiştir. Ölçü ve konumlara dair veriler ilgili alt bölümlerde yer almaktadır. Koordinat ölçümlerinin ED50/UTM 6 formatında yapıldığı çalışmada özellikle tescili olmayan Nergis Höyük için ayrıntılı koordinat tabloları bakanlık raporunda sunulmuştur; bu ayrıntı tüm alanlar için değerlendirmenin mekânsal sağlamasını mümkün kılar.

Araştırmanın genel yaklaşımı yüzeY taramalarından elde edilen buluntu ve gözlemlerin paleo-coğrafi göstergelerle (nehir yatağı izleri, göl/ıslak alan sınırları, alüvyon ve doğal setler) bir arada okunmasıdır. Böylelikle höyük dağılımlarının Menderes'in tarihsel akış rejimine paralel dizildiği Işıklı Gölü ve sazlık-bataklıkların ise Apameia'nın kuzeydoğu yönünde doğal bir sınır/kısıtlayıcı olduğu savunulacaktır.

Bademli köyü yakınında belgelenen bir granarium (tahıl deposu), Antik Dönem'de Apameia'nın hububat üretiminin toplanıp depolandığı bir merkez işlevi görmüş olabilir. Anadolu'daki benzer örneklerde granariumların, kilise veya askerî yapı kompleksleri içinde de yer aldığı bilinmektedir; örneğin Uşak-Sebaste Antik Kenti'nde Doğu Roma Dönemi'ne ait bir kilise yapısının yakınında bulunan tahıl ambarı kalıntıları, buranın hem depolama

* Dr. Öğr.Üyesi Ümüt Emrah Kurt; Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, ANS Kampüsü, Afyonkarahisar /TÜRKİYE ORCID: 0000-0002-7196-5569

alanı hem de yaşam alanı fonksiyonları olduğunu ortaya koymuştur.¹ Bademli'deki yapının özgün mimarisi henüz belirginleşmediği için kesin bilgiler olmamakla birlikte kırsal bir çiftlik kompleksi (villa rustica) kapsamında hububat depolayan bir yapı olması muhtemeldir. Bu granarium, çevredeki tarlalardan elde edilen hububatın biriktiği ve kent yönetimine ya da uzak pazarlara ulaştırılmak üzere hazırlandığı bir nokta olarak düşünülebilir. Dolayısıyla bulgular, Apameia kırsalında üretilen tahıl ürünlerinin sadece yerel tüketimi değil aynı zamanda kent içi ve bölgesel pazarlama için de toplandığını göstermektedir.²

Apameia kenti batısında tespit edilen çok sayıda pres taşı, hinterlandında zeytinyağı ve şarap üretiminin yaygın olduğunu göstermektedir. Orta Karadeniz Bölgesi'ne ait arkeolojik kazılar, bu tür taş blokların üzüm ve zeytin sıkımında kullanılan pres düzeneklerinin parçası olduğunu ortaya koymuştur.³ Buna göre Pınarlı, Sütlaç ve Kabaklı çevresinde bulunan pres taşları, bu köylerde eski çağda küçük üretim merkezleri veya villa rustica benzeri tarımsal atölyelerin varlığına işaret eder. Örneğin Bursa/Nikaia'dan çıkan bir mermer blok, 5.-6. yy.da önce sunak alt tablası iken daha sonra bir zeytinyağı presinin vida ağırlık taşı olarak kullanıldığının anlaşılması, bu tür pres düzeneklerinin Anadolu'nun farklı bölgelerinde tarımsal üretimle entegre kullanıldığını göstermektedir.⁴ Apameia çevresindeki pres taşlarının dağılımı, bölgedeki tarımsal ürünlerin hem işlenip depolandığını hem de büyük olasılıkla Apameia kentine veya ötesindeki pazarlara ulaştırıldığını düşündürmektedir.⁵ Bu veriler Apameia hinterlandında organize bir üretim-işleme-ticaret ağının varlığı fikrini güçlendirmektedir.

1. Yerleşim Tarihi ve Araştırma Bağlamı

Taramalarda elde edilen veriler Apameia çevresindeki iskânın Tunç Çağı'ndan Roma/Bizans'a dek kesintisiz bir süreklilik gösterdiğini düşündürmektedir. Bozhöyük'te Tunç Çağı ve Roma Dönemi'ne ait seramiklerin bir arada bulunması, alanın uzun erimli kullanımını belgelerir; höyük, doğu-batı ~300 m, kuzey-güney ~250 m boyutlarındadır ve güncel kullanımda mezarlık işlevi devam etmektedir. Sütlaç Höyük'te yoğun Tunç Çağı seramikleriyle birlikte doğu kesimde yüzeyde insan iskelet parçaları saptanmıştır; bazalt öğütme taşları tarımsal faaliyetlerin bir göstergesi olarak okunur. Kabaklı Höyük'te Tunç Çağı ve Klasik Dönem seramiğinin yanısıra tezgâh ağırlıkları ve bazalt öğütme taşları kaydedilmiştir.

1 <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/romali-augustusun-sehrinde-tahil-ambari-gun-yuzune-cikti/2952259#:~:text=Kazi%20çalışmalarında%20kilisede%20bir%20tahil,diye%20konuştu>

2 <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/romali-augustusun-sehrinde-tahil-ambari-gun-yuzune-cikti/2952259#:~:text=Kazi%20çalışmalarında%20kilisede%20bir%20tahil,diye%20konuştu>

3 Aktaş, Esen, "Orta Karadeniz Bölgesi Pres Ağırlık Taşları -Litus'lar-", Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 8/16, ss.467-483. DOI: 10.31765/karen.1130832

4 Şahin, M., & Altın, A. A. (2018). Nikaia'nın Antik Dönemdeki Tarımsal Üretimine Dair İzler: Nikaia'dan Bir Pres Taşı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(35), 815-827. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.406422>

5 Aktaş, Esen, "Orta Karadeniz Bölgesi Pres Ağırlık Taşları -Litus'lar-", Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 8/16, ss.467-483. DOI: 10.31765/karen.1130832

Güneydoğusunda 171×106×59 cm ölçülerinde konglomera pres taşı tespit edilmiştir.

Ekip tarafından “Nergis Höyük” olarak adlandırılan yerleşim yeri ise Yeşilhöyük köyü, 427 parselde yer alan tescilsiz bir höyüktür; Nergis Höyüğün buluntuları Tunç Çağı seramik yoğunluğu Bozhöyük buluntularıyla benzerlik gösterir ve bu birimde de aynı dönem iskânının varlığına işaret eder. Söz konusu yerleşimlerin tamamı Büyük Menderes’in üst havzasında, suya erişimi kolay alanlarda kümelenir. Bu durum erken dönem yerleşim tericilerinin sulak çevreler ve alüvyonlu kıyı düzlükleriyle örtüştüğünü gösterir (bkz. aşağıdaki hidrografi ve mesafe analizleri).

2. Menderes Nehri ve Işıklı Gölü Bağlamında Coğrafya ve Hidrografi

Araştırma sonuçları göstermiştir ki Menderes Nehri boyunca dizilen höyüklerin nehrin tarihsel güzergâhının yeniden kurulması için birer “referans işaret” gibi kullanılabilir. Höyükler arası kuş uçuşu mesafeler uydu görüntüleri üzerinde hesaplanmış; örneğin Sütlaç-Bozhöyük ~6 km; Sütlaç-Kabaklı ~9 km; Sütlaç-Nergis ~9,5 km; Kabaklı-Bozhöyük ~4,5 km; Kabaklı-Nergis ~4,5 km; Bozhöyük-Nergis ~2 km ölçülmüştür. Bu dizilim, höyüklerin nehir terasları ve eski yatak izleri boyunca bir çizgisel ağ teşkil ettiğini; farklı dönemlerde nehrin akış kanalının bu ekseninde etkin kaldığını düşündürür.

Işıklı Gölü ve çevresindeki sazlık-bataklık alanlar Apameia’nın kuzeydoğu yönünde doğal bir su bariyeri işlevi görmüş olabilir. Arazi gözlemleri, alçak kotların suyla kaplandığını; bunun da kentin bu yöndeki sınırlarını gölün varlığına koşullu kıldığını düşündürmektedir. Sınır tartışması, yalnızca politik/idari çizgilerin değil, tarımsal kullanım alanlarının da doğal koşullarla belirlendiğini vurgular: bataklık alanların yayılması, ekilebilir arazilerin sürekliliğini kırar; suyun çekilmesi genişleme, yükselmesi daralma yaratır. Bu nedenle Işıklı Gölü’nün tarihsel dinamikleri, Apameia çevresel sınırlarının çiziminde göstergesel bir rol oynamıştır.

Teknik olarak 2024 arazi sezonunda koordinat verilerinin ED50/UTM 6 formatında toplanması veri standardizasyonu açısından önemlidir; Nergis Höyük’e ait tablolar bu konumsal tespitlerin hassasiyetini örnekler (Y=242292,89; X=4228671,09; KOT=868,80 vb.).⁶

3. Höyükler ve Tunç Çağı Yerleşimleri

a. Sütlaç Höyük

Sütlaç Höyük, Menderes Nehri’nin ana yatağına uzak olmakla birlikte onu besleyen kollardan biri üzerinde yer almaktadır. Tunç Çağı yoğunluklu seramik dağılımıyla öne çıkar. Doğu kesimde yüzeyde saptanan insan kemikleri bu alanın döneminde bir mezarlık kullanımı gördüğünü düşündürür; aynı alanda seramik de yoğunlaşır. Buluntular arasında

6 Çok sayıda alınan koordinatlar bakanlığa gönderilen raporda yer almaktadır.

bazalt öğütme taşları da tespit edilmiştir; kırmızı boya tabakası görülen örnek, günlük işlevli taşların yerel üretim/tüketim döngüsüne işaret eder.

Fotoğraf 1: Sütlaç höyükte tespit edilen insan kemiklerden bir örnek. Femur ve kalça kemikleri

Analitik olarak Sütlaç'ın Menderes ile ilişkisi iki katmanlıdır: birincisi suya erişim, tarımsal faaliyet ve iskânın temel belirleyicisi; ikincisi su taşkın rejimi ve alüvyon birikimi, yerleşim alanı ve gömü pratiklerinin seçiminde jeomorfolojik kısıt yaratabilir.

Sütlaç Höyük'te özellikle doğu bölümde yoğunlaşan insan kemiği buluntuları sıradan bir yaşam artığından ziyade özel bir kullanım alanına işaret etmektedir. Bu durum yerleşim içinde doğu bölümün belirgin bir ritüel veya gömü işlevi taşıdığını göstermektedir. Kemiklerin su kaynaklarına yakın bir noktada yoğunlaşması antik toplumların su ile ölüm arasındaki sembolik bağı düşündürür.

İnanç sistemlerinde su; arınma, ruhun yolculuğu ve öbür dünya ile bağlantı anlamlarıyla yüklüdür. Dolayısıyla bu alanın toplu gömü ya da ikincil gömü uygulamaları için tercih edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Doğu bölümde gözlenen insan kemikleri, savaş, salgın ya da kitlesel ölüm senaryolarıyla ilişkili olabileceği gibi özellikle ritüel kemik bırakma pratiğini de yansıtabilir.

Bu bağlamda yerleşimin sosyal coğrafyası içinde doğunun “ölümle ilişkilendirilen” bir mekânsal kimlik kazandığı söylenebilir. Batı bölümde gündelik yaşamın izleri gözlenirken, doğu bölümde su kenarına yakın konumlanan insan kemikleri bu alanın topluluk hafızasında kutsal veya törensel bir işleve sahip olduğunu göstermektedir.

b. Bozhöyük (Yeşilhöyük köyü)

Bozhöyük, Apameia Akropolü'ne ~14 km, Menderes kıyısında yer alır; Tunç Çağı ve Roma Dönemi seramikleri birlikte temsil edilir. Höyük ~300×250 m boyutlarındadır; çakmak taşı dilgiler ve bazalt öğütme taşları kırsal üretim işaretleridir. Alan güncel mezarlık kullanımıyla kültürel süreklilik göstermektedir; höyük üzerinde muhtemelen Bizans Dönemi'ne ait iki sütun ve Roma Dönemi'ne ait yazıtlı bir mezar taşı bulunmuştur.

Fotoğraf 2: Boz höyükte tespit edilen sütunlar

Bozhöyük'ün en belirgin katkısı, Tunç Çağı verilerinin Roma/Bizans izleriyle aynı peyzaj parçası içinde okunabilir olmasını sağlamasıdır. Bu, “uzun süreli yerleşim sürekliliği” tezini güçlendirir; yerleşimin Menderes'in verimli kıyı düzlüğünde çok dönemli bir merkez olduğunu gösterir.

c. Kabaklı Höyük

Kabaklı köyün ~500 m kuzeyinde; güneyden Menderes'e dökülen bir dere doğal sınır oluşturur. Yüzeyde Tunç Çağı ve Klasik Dönem seramikleri saptanmıştır Ayrıca tezgâh ağırlıkları ve bazalt öğütme taşları görülür. Höyüğün güneydoğusunda 171×106×59 cm ölçülerinde konglomera pres taşı belgelenmiştir. Yüzeyinde liken üremesi ve kısmi tahribat gözlenmiştir.

Fotoğraf 3: Kabaklı Höyük yüzey tarama çalışmaları

Kabaklı'nın doğu yamacında ele geçen üç ayaklı, elle yapılmış küçük kap, çarksız üretim tekniği nedeniyle Erken Tunç Çağı (ETÇ) içine tarihlendirilmiştir. Kap ölçüleri detaylı biçimde verilmiştir. Yüksekliği (kulp üzerinden ayak bitimine) 8 cm; kulp dâhil gövde genişliği 8,5 cm; gövde yüksekliği 8 cm; ağız çapı 6,7 cm; cidar kalınlığı 0,9 cm. Bu tür bir kap, günlük kullanım bağlamında sıvı/katı küçük ölçekli depolama-servis işlevlerine işaret edebilir; yerel seramik teknolojisinin ipuçlarını da sunar.

Fotoğraf 4: Kabaklı Höyük'te tespit edilen öğütme taşlarından bir örnek

d. “Nergis Höyük” (Tescilsiz)

Yeşilhöyük 427 parsel içinde tanımlanan tescilsiz birim, ekipçe “Nergis Höyük” olarak adlandırılmıştır. GPS ile ED50/UTM 6 formatında koordinatları alınmış; Kabaklı’ya ~4,5 km, Bozhöyük’e ~2 km mesafededir. Yüzeyle yoğun Tunç Çağı seramiği, Bozhöyük buluntularıyla benzerlik gösterir; bu nedenle Nergis’te de aynı dönem iskânının varlığı kuvvetli bir olasılıktır.

Fotoğraf 5: Tescili olmayan Nergis Höyük ve yanındaki su kaynağı

Değerlendirme: Dört höyüğün Menderes hattında 2-9,5 km aralıklarla örüntülenmesi nehir-yerleşim ilişkisinin sürekliliğini gösterir. Bu aralık, tarımsal üretimin yerel düzeyinde örgütlenmesine uygun bir yakın-mesafeli yerleşim ağı sağlar. Höyükler arasında ürün/işgücü/ritüel dolaşımının karşılaştırmalı olarak ele alınması, Apameia’nın tarih öncesi hinterland yönetimine ışık tutar.

4. Apameia’nın Tarımsal İşlikleri ve Granarium

2024 sezonunun en kritik verilerinden biri Bademli köyü 128 ada 44 parselde belgelendirilen muhtemel granariumdur. Tespit 30 Ağustos’ta bir çiftçinin tarlasında pulluğa takılan taşın altından bir küp çıkmasıyla başlar. Durum önce araştırma ekibine, ardından müzeye bildirilir. Söz konusu tarla Akropol’ün güneybatısında, Dinar-Başmakçı yolu üzerinde yaklaşık 14 km mesafededir. Alan, 24.06.2020 tarih ve 8691 sayılı Kurul kararıyla “Bademli Örenliği Antik Yerleşimi” kapsamında I. ve III. Derece Arkeolojik Sit olarak ilan edilen bölgenin hemen yanında kalmaktadır. Bu nedenle tescil alanının genişletilmesi önerilmiştir.

Fotoğraf 6: Granariumda müze kurtarma kazısı ile ele geçen iki pithosun büyük olan örnek ve destek duvarı

Alan taramasında başka pithosların varlığına işaret eden çok sayıda kırık parça, çeşitli kap formlarına ait seramikler, sağlam bazalt yuvarlak öğütme taşı ve kırık taş havan/dibek parçası kaydedilmiştir. İlk değerlendirmede söz konusu pithosların şarap/yağ değil, tahıl depolama işleviyle ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Müzenin yaptığı kurtarma kazısı sırasında ilk pithosun 1,33 m güneyinde daha küçük bir pithos daha tespit edilmiştir.

Her iki pithosun etrafının sert harç tabakası ile çevrelendiği, omuzdan dibe inen oluklu halkalarla bezendiği, olasılıkla harca daha sağlam ankraj sağlama amacı taşıdığı düşünülmektedir. Küçük pithos ağız seviyesine kadar, büyük pithos gövdesine kadar harçla kaplanmış. Pithos ağızlarının düz taş kapaklarla örtülü olduğu pulluğa takılan taşın varlığı nedeniyle saptanmıştır.

Fotoğraf 7: Büyük pithosun LIDAR tarama ile elde edilen görüntüsü

Ölçüler: Büyük pithosun dış ağız çapı 73,5 cm, iç çapı 51 cm, yüksekliği 135 cm; gövde kalınlığı olukta ~3 cm, profilde ~4 cm'dir. Pithosların boyun kısmında dışa doğru dalgalı bant, dışa çıkık geniş ağız kenarı vardır; kırık pithos yoğunluğu ve öğütme taşı kalıntılarıyla birlikte bütün bu göstergeler, yapının küçük ölçekli bir granarium olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Yapısal bağlam: Pithosların doğusunda, harçlı-tuğlalı düzensiz taş örgülü ve pithos ağız seviyesinin hemen altında sonlanan bir duvar parçası belgelenmiştir. Bu unsur, pithosları sabitleyen harç katmanının üst sınırıyla ilişkili bir sınırlandırıcı/ayırıcı olabilir (Boyutlar: yaklaşık yükseklik 45 cm; genişlik 67 cm; uzunluk 387 cm). Ayrıca pithosların yerleştirildiği zeminde çukurların gözlenmesi, altta bir drenaj/su rezervuarı düzenlemesi düşüncesini destekler; bu düzenleme tahılın nemden korunması ve sıcaklık/stabilite açısından makul bir mühendislik çözümüdür.

Ekonomik okuma: Granarium, Apameia'nın tarım işliklerinin bulunduğu noktanın somut arkeolojik göstergesidir. Pithosların ölçekleri ve sayıya ilişkin dolaylı kanıtlar (çok sayıda kırık parça), depolamanın hane-aşırı bir kapasiteyi hedeflediğini; yani tek bir ev/birim yerine kırsal ölçekli bir üretim-depolama nodunu ima ettiğini düşündürür. Alanın yol hattı üzerinde olması (Dinar-Başmakçı), muhtemel bir antik yol varlığı ile toplama-dağıtım işlevini destekler; tahılın mevsimsel akışına göre pithosların boş/kapalı bulunması (buluntu yokluğu) depolamanın döngüsel karakterini düşündürür.

5. Pres Taşlarının Arkeolojik Önemi

Kelainai-Apameia Yüzey Araştırması 2024 verilerine göre Pınarlı köyü çevresinde iki, Sütlaç Höyük çevresinde iki ve Kabaklı Höyük çevresinde bir adet olmak üzere toplam beş adet pres taşı tespit edilmiştir. Kentin güneybatısında yukarıda bahsettiğimiz granariumun varlığı da dikkat çekmektedir. Bu bulgular yerleşimin tarımsal üretim, depolama ve dağıtım sistemine ışık tutmaktadır.

Pres taşları, Antik Çağ'da özellikle zeytin ve üzüm işleme faaliyetlerinde kullanılmış olup tarımsal ekonominin temel göstergelerindedir. Bu taşların konumları yalnızca tarımsal üretim alanlarını değil, aynı zamanda kırsal peyzajın sosyo-ekonomik düzenini de yansıtır. 2024'te tespit edilen Pınarlı, Sütlaç ve Kabaklı çevresindeki örnekler ile 5 yıl boyunca Apameia çevresinde yaptığımız daha önceki araştırmalarda da Apameia'nın batısında tespit edilen örnekler kentin hinterlandında tarımsal üretimin yaygın ve organize olduğunu göstermektedir.

Fotoğraf 8: Pınarlı köyünde tespit edilen ve tespit edilen diğer pres taşlarından farklı forma sahip pres taşı

a. Mekânsal Dağılım ve Yerleşimlerle İlişki

Pınarlı köyü çevresinde tespit edilen iki pres taşı, köyün Antik Dönem’de küçük üretim merkezleri veya *villa rustica* benzeri tarımsal birimler barındırmış olabileceğini düşündürmektedir. Sütlaç Höyük yakınındaki iki örnek, Kabaklı Höyük çevresindeki tekil örnek bölgenin tarımsal ağ içerisindeki bağlantısını göstermesi açısından önemlidir.

b. Granarium ile Olası İlişki

Pres taşlarının tespit edildiği bölgede aynı zamanda bir granariumun bulunması üretim-işleme-depolama zincirinin tamamlandığını göstermektedir. Bu durum, Apameia’nın hinterlandında yalnızca yerel tüketim için değil, bölgesel ve belki de uluslararası ticaret için üretim yapıldığını işaret eder. Pres taşlarından elde edilen zeytinyağı ve şarap gibi ürünler, granariumda depolanan tahıl ile birlikte tarımsal çeşitliliğin ve ekonomik fazlanın bir göstergesidir. Bu entegrasyon, bölgenin yalnızca kırsal bir üretim alanı değil, aynı zamanda Apameia’nın kentsel merkezine bağlı bir ekonomik hinterlant olduğunu ortaya koymaktadır.

Fotoğraf 9: Pınarlı köyü yakınlarında tespit edilen diğer pres taşı

c. Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yorum

Pres taşlarının sayıca çokluğu ve kentin batısında yaygınlaşması bölgede köy ölçeğinde örgütlenmiş üretim ağlarını düşündürmektedir. Bu bağlamda:

- Tarımsal ürünlerin işlenip depolanması Roma Dönemi *villa* ekonomisi benzeri bir kırsal örgütlenmeyi işaret eder.
- Granarium ile birlikte düşünüldüğünde ürünlerin yalnızca yerel tüketim için değil, pazar ekonomisine ve ticari dolaşıma yönelik üretildiği açıkça görülmektedir.
- Tarımsal üretim ile insan kalıntılarının yoğun bulunduğu alanların kesişmesi, tarımın ritüel ve toplumsal yaşamla iç içe olduğunu düşündürmektedir.

Pınarlı, Sütlaç ve Kabaklı çevresinde tespit edilen beş pres taşının ve granariumun varlığı birlikte değerlendirildiğinde, Apameia hinterlandında organize, çok yönlü ve pazara dönük bir tarımsal-ekonomik sistemin bulunduğu açıkça görülmektedir. Bu sistem yalnızca üretimi değil, aynı zamanda işleme, depolama ve ticareti de kapsamaktadır. Dolayısıyla bölgede bulunan pres taşları yalnızca teknik tarım araçları değil aynı zamanda Apameia'nın ekonomik gücünü şekillendiren temel unsurlar olarak ele alınmalıdır.

Fotoğraf 10: Sütlaç Höyük yakınlarında bulunan pres taşı

Sonuç olarak 2024 yüzey araştırması Apameia'nın tarım-depolama-dağıtım eksenli kırsal ekonomisini granarium ve pres taşı bulguları üzerinden görünür kılmış, nehir-göl odaklı paleo-coğrafyasını ise höyük dağılımı ve Işıklı Göl çevresi göstergeleriyle ortaya koymuştur. Elde edilen veriler Apameia'nın kent-kır ilişkilerinin hidroloji ve jeomorfoloji temelinde uzun erimli bir yerleşim dinamiği içinde yeniden değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

6. 2024 Yılı Çalışmaları ve Bulguların Değerlendirilmesi

Çalışma, 26 Ağustos-8 Eylül 2024 arasında sürmüştür; envanterlik eser 1 olarak kaydedilmiştir. Saha ekibinde epigraf, arkeolog, sanat tarihçisi, eskiçağ tarihçisi ve lisans öğrencileri yer almıştır.

- a. Pınarlı Köyü-Katırcı Tümülüsü: 2024 içinde gerçekleşen kaçak kazı ihbarı üzerine alan incelenmiştir; orman arazisindeki tümülüsün yaklaşık çapı 60 m olarak ölçülmüştür. Tümülüsün kuzeydoğusundan geçen asfalt yol koninin çeyreğini tahrip etmekte; koni üzerinde üç adet derin kaçak kazı tanımlanmaktadır. Kazı I: K-G 5,5 m; D-B 7 m; derinlik 2,70 m; buluntu yok. Kazı II: K-G 5,20 m; D-B 5,30 m; çukur oda-benzeri birimle sonlanır. Kesitlerde moloz taşlar ve profilli bir mimari taş görülür. Alan Katırcı Tümülüsü adıyla tescillidir.
- b. Sütlaç Höyük: Doğudaki mezarlık kullanımı göstergesi (yüzeyde insan kemiği) ve Tunç Çağı seramik yoğunluğu bölgenin ritüel ve günlük yaşamın iç içe geçtiği bir organizasyona sahip olabileceğini düşündürür. Bazalt öğütme taşları üretim/saklama işlemlerini destekler.

- c. Bozhöyük: Çok dönemli (Tunç Çağı-Roma-Bizans) kullanım; ölçüleri, güncel mezarlık işlevi ve yazıtlı taş-sütun buluntuları, mekânın tarihsel prestijini ve kült-gö-mü-yerleşim ilişkilerini birlikte tartışmamıza olanak tanır.
- d. Kabaklı Höyük: ETÇ ve Klasik dönem sürekliliği; tezgâh ağırlıkları ve öğütme taşları günlük üretim pratiklerini pres taşı ise yerel ışık/işleme etkinliklerini düşündürür. Üç ayaklı kap (ETÇ, çarksız üretim) yerel seramik teknolojisinin temsil gücüne sahiptir.
- e. “Nergis Höyük”: Tescilsiz birim; ED50/UTM koordinatları ile mekânsal konumu belirlenmiş Kabaklı ve Bozhöyük’e olan mesafeleri (sırasıyla ~4,5 km ve ~2 km) Menderes hattındaki ağ içinde kısa menzilli bir düğüm olduğunu gösterir.
- f. Granarium: Bademli’deki pithoslu birim, tahıl depolama okumasını güçlendiren bir ışık-depo merkezidir. Buluntu spektrumu (pithos yoğunluğu, öğütme taşı, havan/dibek), yapısal düzenlemeler (harçla sabitleme, duvar parçası, olası drenaj) ve ölçüler, depolamanın örgütlü ve kırsal ölçeğin üzerinde bir kapasiteye sahip olduğunu düşündürür.
- g. Metodolojik Not: Verilerin büyük kısmı yüzey ve kurtarma bağlamında elde edildiğinden, yorumlar sahaya özgü kısıtları gözetir. Örneğin granarium pithoslarının içinden buluntu gelmemesi, kapların “boş” olmasından daha fazla bir şeyi kanıtlamaz; ancak taş kapak, harçla sabitleme ve pithos yoğunluğu, depolamanın doğasını tanımlamak için yeterli bir bağlamsal çerçeve sunar.

7. Genel Sonuç ve Tartışma

- a. Nehir-Yerleşim Eşgüdümü: Höyükler arasındaki mesafeler ve Menderes güzergâhıyla paralel dizilim, nehir-yerleşim eşgüdümünün temel olduğunu gösterir. 2-9,5 km bandındaki aralıklar, tarımsal üretimin ve yerleşimlerin yakın-mesafeli bir ağ ile birbirine eklemlendiği bir örgütlenmeye işaret eder.
- b. Işıklı Gölü’nün Göstergesel Rolü: Göl ve sazlık-bataklık çevresi, Apameia’nın kuzey-doğu sınırlarının anlaşılmasında doğal bir gösterge olarak işlev görür. Göl su seviyesindeki tarihsel dalgalanma, ekilebilir araziler ve yerleşim dinamikleri üzerinde kısıtlayıcı/genişletici etki yaratmış olmalıdır; bu nedenle Işıklı, sınır çiziminde süreksiz/oynak bir kenar üretir.
- c. Kırsal Üretim ve Depolama: Granarium, Apameia’nın tarım işliklerinin somutlandığı bir düğümdür. Pithosların ölçü/biçim/yerleştirme verileri, depolamanın mühendislik boyutunu; öğütme taşı ve havan, işleme etkinliğini; harçla sabitleme ve duvar parçası ise yapısal süreklilik ve mekânsal sınırlandırmayı gösterir. Bu birim, tahılın mevsimsel döngüsüne göre “boş-dolu” devinimini yönetebilecek bir kırsal depo-lojistik merkez olarak okunabilir.

- d. Çok Dönemli Süreklilik: Bozhöyük'te Tunç Çağı-Roma-Bizans izlerinin aynı alanda görünmesi, Sütlaç'ta ritüel-günlük yaşam göstergelerinin iç içe geçmesi, Kabaklı'da ETÇ teknolojisinin "üç ayaklı kap"la tescillenmesi, Nergis'teki Tunç Çağı seramik yoğunluğu Apameia hinterlandının süreklilik ve çeşitlilik içeren bir yerleşim tarihi sunduğunu ortaya koyar.
- e. Koruma Bağlamı: Katırcı Tümülüsü örneği, kaçak kazı ve modern altyapının (asfalt yol) arkeolojik peyzaj üzerindeki yıkıcı etkisini çarpıcı biçimde ortaya koyar; tescil ve izleme süreçlerinin kararlı sürdürülmesi gerektiğini gösterir.
- f. Teknik Özet: 2024 sezonunda konum verilerinin ED50/UTM 6 ile toplanması, höyük-nehir-göl ilişkilerinin haritalanabilir ve yeniden üretilebilir bir veri standardına kavuşmasını sağlamıştır. Nergis Höyük koordinat verileri ve höyükler arası mesafe hesapları, paleo-coğrafi yorumların nicel dayanağını oluşturur.

Son kerte de 2024 Yüze y Araştırması, Kelainai-Apameia'nın tarım-depolama-dağıtım eksenli kırsal ekonomisini granarium üzerinden, nehir-göl odaklı paleo-coğrafyasını ise höyük dizilimi ve Işıklı Gölü göstergeleri üzerinden görünür kılmıştır. Bu çerçeve Apameia'nın kent-kır ilişkilerini, hidrografya ve jeomorfoloji ile birlikte uzun erimli bir yerleşim dinamiği içinde yeniden düşünmeyi mümkün kılar.

Fotoğraf 11: Kabaklı höyükte ele geçen envanterlik eser

Teşekkür

Bu çalışma T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının izni ve desteğiyle yürütülen Kelainai-Apameia 2024 Yüze y Araştırması verilerine dayanmaktadır. Arazi ve belge çalışmalarındaki katkıları için Afyonkarahisar Müzesi Uzmanlarına, Afyon Kocatepe Üniversitesi'nden ve diğer üniversitelerden çalışma ekibi üyelerine ve yöre halkına içten teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

Aktaş, Esen. (2022). Orta Karadeniz Bölgesi Pres Ağırılık Taşları -Litus'lar-, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8/16, ss.467-483. DOI: 10.31765/karen.1130832

Bilgin, M. (2022). *Kelainai-Apameia Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması Projesi: 2019-2020 yılı çalışmaları.*, 2019-2020 Yüzey Araştırmaları, 2. Cilt,s.359-384 Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Ivantchik, A. I., Summerer, L. ve von Kienlin, A. (eds.) (2011). *Kelainai-Apameia Kibotos: développement urbain dans le contexte anatolien (Actes du colloque international, Munich, 2-4 avril 2009)*. Kelainai, I. Bordeaux: Ausonius Éditions.

Ivantchik, A. I., Summerer, L. ve von Kienlin, A. (eds.) (2016). *Kelainai-Apameia Kibotos: une métropole achéménide, hellénistique et romaine. Kelainai, II*. Bordeaux: Ausonius Éditions.

Ivantchik, A. I. ve Sidorchuk, A. Y. (2016). Watercourses in Dinar and its Environs and Problems Concerning the Topography of Celaenae-Apameia. In: A. I. Ivantchik, L. Summerer ve A. von Kienlin (Ed.), *Kelainai-Apameia Kibotos: une métropole achéménide, hellénistique et romaine. Kelainai II*. Bordeaux: Ausonius Éditions, s. 203-230.

Ivantchik, A. I. (2016). Arrowheads from a Survey in Celaenae-Apameia. In: A. I. Ivantchik, L. Summerer ve A. von Kienlin (Ed.), *Kelainai-Apameia Kibotos: une métropole achéménide, hellénistique et romaine. Kelainai II*. Bordeaux: Ausonius Éditions, s. 473-490.

Ivantchik, A. I., Summerer, L. ve von Kienlin, A. (2010). Recherches à Kélainai-Apamée Kibôtos en 2008-2009. Rapport préliminaire. *Anatolia Antiqua*, 18, s. 109-140.

Kurt, Ü. E., Bilgin, M., Kaya, E. & Yıldız, M. E. (2024). Kelainai /Apameia antik kenti ve çevresi yüzey araştırması projesi 2022 yılı çalışmaları [Kelainai/Apameia ancient city and its surroundings survey project 2022 studies]. *39. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, 467-482. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Kurt, Ü. E., Bilgin, M., Kaya, E., & Yıldız, M. E. (2025). Kelainai /Apameia antik kenti ve çevresi yüzey araştırması projesi 2023 yılı çalışmaları. In G. Bozkurtlar (Ed.), *40. Araştırma Sonuçları Toplantısı Bildirileri: Cilt 3* (pp. 389-404). Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

von Kienlin, A., Summerer, L. ve Ivantchik, A. (2013). Kelainai. A Phrygian City between East and West. In: *L'Anatolie des peuples, des cités et des cultures (Ile millénaire av. J.-C.-Ve s. ap. J.-C.)*, Colloque international de Besançon 2010, vol. 2. Besançon: ISTA, s. 221-230.

Şahin, M., & Altın, A. A. (2018). Nikaia'nın Antik Dönemdeki Tarımsal Üretimine Dair İzler: Nikaia'dan Bir Pres Taşı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(35), 815-827. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.406422>

Yıldız, M. E. (2014). Kelainai/Apameia Kibotos'tan Dört Yeni Yazıt. *OLBA*, 22, s. 279-306.

Yıldız, M. E. (2016). Phrygia Bölgesinde Siyasal ve Toplumsal Değişim: Kelainai/Apameia Kibotos Örneği. In: F. Onur, H. Uzunoglu ve F. Avcu (Ed.), *Eskiçağ Yazıları 9 [AKRON 12]*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 75-100.

Yıldız, M. E. (2023). Kelainai/Apameia Kibotos'tan Yeni Mezar Yazıtları. In: *Sophron Güler Çelgin'e Armağan Yazılar: New Epitaphs from Kelainai/Apameia Kibotos*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 599-607.

BOZBURUN YARIMADASI'NDA ERKEN DEMİRÇAĞI'NDAN GEÇ ANTIKİTE'YE YERLEŞİM SİSTEMLERİ VE TARIMSAL ORGANİZASYONLAR 2024

Volkan DEMİRCİLER*

E. Deniz OĞUZ-KIRCA

E. Atabey PEKER

Vedat TOPRAK

Felat DURSUN

Vedat KIRCA

GİRİŞ

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izinleri ile arkeolojik araştırmalarımızın dördüncü sezon çalışmaları 03-18 Eylül 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bugüne kadar taramaları gerçekleştirilen arazilerin yerleşim-tarım ilişkisi bağlamında tipolojileri çıkartılmaya başlanmış idi. 2024 sezonunda da yeni ve tamamlayıcı verinin elde edilmesine ilişkin saha çalışmalarına sırasıyla Bozburun (Ulusuluk-Tavşanbük ve Kızılada-Adaboğazı arası kıyı kara ve adalar sistemi), Selimiye (Kızılköy, Erler Koyu), Osmaniye ve Bayır (Akbağ, Asartepe, Yokuşbaşı GD), Söğüt (Üçgül Tepe, Kızılyer, Üçlü Tepe), Taşlıca (Kaledağ çevresi, Taşlıca kuzey ve güney, Gökçalça-Somakkaya, Kırdag-Akçaasar, Mazıkısığı-Kızılcacalan-Arap Adası arası) ve Bozuk (Tola Koyu ve Karamaka/Aziziye) sınırlarında devam edilmiştir (Harita: 1).

Karia'nın bir alt yöresi olan Karya Khersonesos/Rodos Peraiası, kıt sayıdaki çöküntü alana ve engebeli topografyasına bağlı gelişen teras sistemleriyle öne çıkan khora karakterli araziler bütünüdür. Yerleşim ve toprak ilişkisi özellikle çiftlik yapıları bağlamında değerlendirildiğinde Varro (*Rustica*.6.1) gibi yazarların, arazi şartlarının uyumu, toprağın

* Dr. Öğr. Üyesi Volkan DEMİRCİLER, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Terzioğlu Yerleşkesi, Çanakkale/TÜRKİYE, e-posta: volkandemirciler@gmail.com, ORCID ID:0000-0002-3469-208X

Doç. Dr. E. Deniz OĞUZ-KIRCA, Güvenevler, 06690 Kavaklıdere/Ankara/TÜRKİYE, e-posta: zedok33@gmail.com, ORCID ID:0000-0003-0202-5327

Harita Mühendisi Dr. E. Atabey PEKER, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Çankaya/Ankara/TÜRKİYE, e-posta: eminatabeypeker@gmail.com, ORCID ID:0000-0003-4161-8520

Prof. Dr. G.M. Vedat TOPRAK, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü (Emekli), Ankara/TÜRKİYE, e-posta: toprak@metu.edu.tr, ORCID ID: 0009-0005-8116-3825

Dr. Öğretim Üyesi Felat DURSUN, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, e-posta: felatdursun@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8760-3984

Sanat Tarihi Öğrencisi Vedat KIRCA, Karabük Üniversitesi, Karabük/TÜRKİYE, e-posta: vdt_006@hotmail.com, ORCID ID: 0009-0006-8745-2991

kalitesi, büyüklüğü gibi konuların önemine işaret eden aktarımları hatırlanabilir. Toprak kalitesinin yer yer değişken, orta ve güney sektörlerin daha kırı olduğu Yarımada coğrafyasında terra-rosa ve kırmızı-kahverengi tipte iki ana toprak grubu mevcuttur. Son iki bin yılda aşırı değişikliklere uğramadığı düşünülen bugün de benzer ürünlerin yetiştirilebildiği (bazı modern uygulamalar başlatılmıştır) bu dev art alanda, MÖ. 3. yy.ın başından itibaren teraslama faaliyetlerinde artışlar yaşanmıştır. İki yüzyıl kadar bir süre Rodos kolonizasyonu altında tarımsal faaliyetlerine devam eden Peraia, Romalılarca ilhak edilmesinden sonra da benzer işlevine devam etmiştir.¹

ARKEOLOJİK SİTLER VE BULGULAR

Ulusuluk Tepe/Bozburun

Bozburun merkezin batısındaki sezonluk tarım ve hayvancılık için kullanılan yarımadada Dökülecek Dere'nin oluşturduğu vadiden Tavşanbükü'ne kadar yaya yaygın taramalara devam edilmiş, teraslar ve bunların inşa teknikleri incelenmiştir. Ulusuluk-Karagöl Tepe arasındaki boğazda D-B doğrultulu, kaya oygu ve yığma taşlarla oluşturulmuş çift katmanlı, kapaklı ikiz mezar (dış sınırlarıyla 2x5 m) bulunmuştur (Resim: 1). Hisarüstü Mevkii'nde belgelediğimiz aile mezarlığıyla ve Tymnos'taki Pi formulu yığma mezar düzeniyle benzeşmektedir. Ulusuluk eteklerinde kuru duvarlardan oluşan basit planlı tekil konutlar genellikle 5x6 m ebatlarındadır. Seramik bulgusu sınırlı alanlar yer yer masif poligonal taşlarla şekillendirilmiş erken dönemlerden itibaren kullanılan tarım teraslarıdır (Resim:2). Karagöl Tepe'nin kuzeyinden itibaren yörenin, pınar ve çeşmelerin aktif kullanıldığı "kendine yeten" bir araziler silsilesinden oluştuğu anlaşılmaktadır.

Kızılada/Bozburun

Adalar grubundaki Kızılada'nın kuzey ucundaki kayalık alanda 10-15 m rakımında harap ve yarı harap durumdaki doğu yönlü (biri yıkıntı halde dört adet) yapılardan oluşan dini nitelikli bir kompleksin ölçümleri ve 3D modellemesi gerçekleştirilmiştir (Resim: 3). Yapıların bir kısmı en az iki evrelidir. Tuğla dolgulu almaşık duvarlar, sıva ve kemer uygulamaları belirgindir.

Temenos duvarlarıyla çevrili bir iç avlunun doğusunda, beşik tonozlu mimari sergileyen ve ana kilise olması gereken 3 No.lu yapının girişi batıdan olup özellikle sıvalı kuzey duvarı bakım görmüştür. İki nefli yapının doğu-kuzeydoğusundaki toplam dört adet yarım ay nişten oluşan tonozlu bölümün bir kısmı ayakta olup, bu bölüm KD köşedeki bir yazıtla tamamlanmıştır. Yazıt, alpha ve sigma formları nedeniyle Geç Orta Çağ veya sonrasına tarihlendirilmiştir.² İçbükey duvardaki freskler kısmen korunmuştur. Kompleks ve çev-

1 Adaya olan politik ve ekonomik bağımlılık farklı gelişmelere sahne olmuştur. Geçici bir ayrılıktan sonra örneğin Thyssannos, olasılıkla MÖ 70'te Romalılarca Rodoslulara geri verilmişti (Blümel 1991).
2 Prof. Dr. Denis Feissel'e yorumlarından dolayı teşekkür ederiz.

resinde Geç Roma'yı karakterize eden hamurlar, kabartmalı gövdeler, sırlı Erken Bizans seramikleri kaydedilmiştir.

Adaboğazı/Bozburun

Yeşilada'nın batısındaki kıyı karada (Göl Mevkii ve çevresi), halk arasında şaraphane³ olarak bilinen K-G doğrultulu Geç Antik yapı kompleksinin 3D modeli tamamlanmıştır (Resim: 4). Güneydeki yapının temelinde, seramik dolgulu duvar örgülerinin altında destek işlevli sıvalar izlenmiştir. Yapının beden duvarları kısmen ayakta olup, dışarıda en az dört payandası; kuzey duvarında geç dönem havuzu mevcuttur. En az üç büyük mekândan oluşan kompleksin arkasındaki kayalıkta keski izleri görülmektedir.

Kıyıda kuyu, Geç Antik Dönem konutu, sualtında kalmış iskele ve duvarlar tespit edilmiştir. Kıyı düzlüğünde ve çevresinde kırmızı, krem ve nadiren siyah renkli seramikler yoğunur. Khios, Kos, Rodos ve Geç Antik amphora parçaları, Bizans seramiği, el yapımı çift sırtlı kulplar, taralı⁴ ve karenalı gövde parçaları, dip kısmı memeli ve yivli kaidelere rastlanmıştır.

Erler Mevkii (Cinbükü)/Selimiye

2022'de belgelediğimiz ve bugüne kadar yarımada bulduğumuz en büyük ve iyi korunmuş kırsal kıyı yapısı olan nitelikli yapı/çiftlikte (Demirciler, 2024, s. 58; Demirciler vd, 2024, s. 489, 502) yeni çalışmalar yürütülmüştür. Çiftliğin, Phoinix territoriyumunda belgeleyip yayımladığımız Gedik'te ve Burgaz Tepe'deki çiftliklerden farklılaştığı noktalara değinilmişti (Demirciler ve Oğuz-Kırca 2022, s. 265-267, 285-291; Demirciler vd, 2025, s. 407). Bu sezon, 1No.lu Kapı Lentosu'nun arkasındaki mekânda *in-situ* kanal bulguları veren taş platformlar tespit edilip ölçümleri tamamlanmıştır. Bunlar ya büyük bir dörtgen işliğin parçalarıydı ya da geçtiğimiz sezon tespit edilen kanal, bir isale hattının parçası olup diğer üçü işliğe aitti. 2023'te belgelenen ve içinde kaynaşmış sıva ve seramik izleri bulunan taban blokunun (son durumda en az 140 cm'si görülebilmektedir) çevresindeki kırık blokların su hattından ziyade bir işliğe ait olabileceği değerlendirilmiştir. Girişte, 1 no.lu lento ve ana kaya arasında, kapak örtüsü yer seviyesinde kalmış bir mekân tespit edilmiş; taralı ve hafif dalgalı yüzeyli, kırmızı krem hamurlu gövde ve ince cidarlı ağız parçaları bulunmuştur.

Erentepe Kuzey/Kızılköy-Selimiye

Erentepe kuzey-kuzeydoğu yönünde taranmış, Kızılköy'ün güneyindeki teraslarda araştırmalar yürütülmüştür. Bu sektörden Güncebaşı'ndaki akropolün (Oğuz-Kırca, 2014b, s. 37-40, şek.7-9, harit.1-2) net görüldüğü anlaşılmıştır.

-
- 3 Olasılıkla Ruggieri'nin ticari alan olarak verdiği, iskelesinin görülebildiği yapıdır (Ruggieri, 1989, s. 348-349). Bazı çekincelerimize rağmen göl mevkiinin tarihi coğrafyası hakkında Hild, 2019, s. 223-225.
- 4 Geç Roma-Bizans Dönemi ile sıkça karakterize edilen taralı gövdeler için Hayes, 1992.

Akbağ Mahallesi/Camiyanı-Osmaniye

Akbağ Mahallesi'nde bir şarap işliğı belgelenmiştir. Dış sınırlarıyla yaklaşık 60 m²'yi bulan alanda pres tabanı, ezme platformu, duvarları yarı korunmuş yapı (orijinalde dörtgen planlı kubbeli olduğu belirtilmiştir) ve silindirik taşı modellenmiştir (Resim: 5). Ezme platformu geçen sezon Tola Koyu'nda bulunan düzeneğe yakın ölçülere ve işleyiş mantığına sahiptir. Ayrıca eski harman yeri ve sofa olarak adlandırılan taş örgülü alan incelenmiş, yerelde "mandal" olarak adlandırılan teraslardan elde edilen ürünün işlenme süreçleri kayıt altına alınmıştır.

Asartepe/Osmaniye

Geçtiğimiz sezon Yapılı Tepe'de bulduğumuz gözetleme alanıyla ilişkili olması gereken yeni bir kale Gökçeğaç Mahallesi sınırlarındaki Asartepe'de keşfedilmiştir. Asartepe, yarımada üzerindeki iki zirveli tipik akropol (Oğuz-Kırca 2014a, s.284; Oğuz-Kırca 2015, s.131) mantığıyla benzeşmektedir (Resim: 6). Yangınlardan zarar görmüş sık orman dokusu içerisinde zorlu kayalık sirtlardan erişilen kale ağız 475-480 m arasındadır.

Savunma duvarları K-G, yapılar D-B doğrultuludur. İki kısımlı kalenin en batıdaki zirveye yakın sektörü, Datça ve Ege Adaları'na kadar yüksek vizibilitelidir. Çanak-çömlek parçaları arasında krem fonlu siyah boyamalı seramikler dikkat çekicidir. Mantar ağızlar, omurgalı/karenalı gövdeler, düz dipli Geç Rodos amphora⁵ ve stroter parçaları nadiren de olsa hafif dalgalı gövdeler belgelenmiştir. 510 ve 520 m'lerde birincisi yarım planlı diğeri yuvarlak formlu (gözetleme noktası/rüzgâr barınağı) (Resim: 7) iki yapı tespit edilmiş, ölçümleri tamamlanmıştır. Batı yönünde kırık bir sıvı haznesi, en uçta mezar yapısı ve defineci çukuru mevcuttur. Kalenin kuzey duvarları burada belirginleşmektedir.

Yokuşbaşı GD/Bayır

2022 sezonunda Bozen Deresi ve Doru Tepe'nin doğu sektörü boyunca taramalar yapılmıştı. Bu sezon Piynaryolu İskelesi'nin kuzeybatısında, Ele Tepe ve Kırat Alanı'nın doğusunda kalan deniz ve yüksek kayalıklar arasına sıkışmış nadir düzlükler incelenmiştir. Bir çoban evi yakınında, mevsimsel yağışlarla göl tabanına dönüşen tarlaya komşu, 250-260 m arasında, K-G doğrultulu Geç? Roma karakterli, doğu duvarları kısmen korunmuş bir çiftlik yapısı bulunmuştur (Resim: 8). Uzantısındaki yerleşim, mezra tipi bir mini öbeklenme olabilirdi ancak yığıntılardan yapı sayısı anlaşılammıştır. Civarda kuyu, kaya sarnıcı ve ilk kez maar tipli sarnıç belgelenmiştir. Kaba seramiklerin yanında çömlekçi çarkında yapılmış krem ve kırmızı hamur örnekleri, terra-sigillata, içi siyah orta cidarlı kahverengi gövdeler ayrıca hafif tırtıklı yüzeyler bulunmuştur.

5 Benzer örnekler için Empereur-Picon, 1989, s. 225.

Gökçalça- Somakkaya/Taşlıca

Taşlıca'nın güneyinde ilk kez tarafımızca belgelenen Gökçalça ve Somakkaya arasındaki erken yerleşimde (Oğuz-Kırca, 2014a, s. 290, 295, 302, 307; Oğuz-Kırca, 2022, s. 57-61, 63-74) ve yakın çevresindeki çalışmalara devam edilmiştir (Plan: 1). Yoğunlukla Gökçalça sırtlarına yayılmış olan Arkaik/erken Klasik Dönem yerleşimi izleri Somakkaya'da da belgelenmiş idi. Ana kayaya oyularak inşa edilen konut alanları, poligonol taşlardan oluşan duvarlarla üç yönde yapılandırılmıştır.

Somakkaya'nın güney, doğu ve batı sırtlarına yayılan iskân birimlerinin en büyüğü olarak 4x10 m ebatlarındaki konut belgelenmiştir. Giriş açıklığı 150/160 cm, sövelerin mevcut yüksekliği 120 cm ve 180 cm olarak ölçülmüştür. Konut zeminlerinde az da olsa kaba, el yapımı, kırmızı hamurlu seramik parçaları mevcuttur. Amorf ve dairesel pres tabanları Kaledağ'da önceki sezonlarda belgelediğimiz pres tabanlarıyla özellikle MÖ 4-3. yy.lara tarihlendirdiklerimizle uyum sergilemektedir. Somakkaya ve Kaledağ arasındaki yerleşimde, üretim ve su öğelerinin belgelenmesine devam edilmiş; Somakkaya'nın güneyinde 335 m²'den itibaren daha çok Helenistik ve Roma Dönemlerine ait kesme taşlar, bosajlı duvarlar, dağınık yapı blokları ve temel taşları gözlenmiş, bunların geç dönemlerde devşirme malzeme olarak mezar gibi yapılarda kullanıldığı anlaşılmıştır.

Kırdağ- Akçaasar arası/Taşlıca

Geç dönem gözetleme alanı ve kalıntıların bulunduğu Sulukale ve Akçaasar çevresinin (Oğuz-Kırca, 2014a, s. 304) çalışma çemberi genişletilmiştir. Akçaasar'ın kuzeyi ile Işık-yolu sırtı arasındaki Kırdağ ve çevresi taranmıştır.

Mazıkısığı-Arap Adası arası/Taşlıca

Kapakdibi Mevkii'nden itibaren Mazıkısığı Tepe'nin güney ve doğusuna, Kızılcaalan ve çevresine, Kızılcalan Tepe'nin kuzey kayalıklarına kadar taramalar gerçekleştirilmiştir. Kaledağ'ın yakın nüfuz alanında ikinci tipolojimize giren düşük topoğrafyalı kireç taşı araziler üzerindeki teraslar incelenmiştir. Kapakdibi'nde, Kaledağ ve Gökçalça çevresindekilere benzeyen badem formulu pres tabanı; Mazıkısığı Tepe'nin doğusunda devşirme mezarlarda kullanılan bosajlı kesme bloklar ve piramidal monolitler, sunu çanağı ve işlikler, temel taşlarının korunduğu ve ikinci tipolojimizin varyantlarını destekleyen iki küçük çiftlik yapısı, kaya sarnıcı, Memelin'de bulduklarımızla örtüşen dibek, vb. üretim öğeleri belgelenmiştir. Kızılcaalan Tepe-Çömlek Burnu batısında, Rodos'u gören bir boyunda D-B yönlü, apsisli, iki mekânlı bir yapı, sarnıç ve pres tabanı belgelenmiştir. Bulgular Geç Antik Dönem ile ilişkili olsa da iç duvar köşelerinde erken dönemler izlenmiştir.

Arap Adası'nın batısındaki boyunda, bir teras duvarının üzerinde kemer cepheli, tonozlu mezar yapısı (3x3,7 m) (Resim: 9); mağara düzenli ve yarım oval örgüyle çevrilip kuyu duvarı görünümü verilmiş sarnıç, ana kayaya işlenmiş 40x40 cm ebatlarında ve yanal

derinliği 20 cm olan bir niş belgelenmiştir. Mezar girişindeki söve ve lento blokları kesme taştan olup, kemer örgüsü harçlıdır. Giriş açıklığı ve yüksekliği 60 ve 70 cm, lento genişliği ve uzunluğu 40 ve 120 cm, kemerli kısmın yüksekliği 100 cm'dir. Alan, Helenistik'ten Geç Antik Dönem'e değin kullanılmış olmalıdır. Mağara sarnıcıyla birlikte değerlendirildiğinde niş, su kültüyle/küçük bir kutsal alanla ilişkili olabilirdi. Arap Adası-Taşlıca arasındaki yol üzerinde, Helenistik Dönem'den geçişi simgeleyen Geç Antik Dönem konutu tespit edilmiştir.

Üçgül Tepe/Söğüt

Geçen sezon Kuyucak Çeşme'den başlatılan taramalar Üçgül Tepe'ye⁶ kadar genişletilmiştir. Bu aralıkta kaydedilen kaya sarnıcının ikizi ve bir pres tabanı bulunmuştur. Söğüt'ün doğal barınakları kısmen Kızılyer Mahallesi'ndeki kaya kovuklarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu sezon sekiz adet olduğu tespit edilen sığınakların ölçümleri tamamlanmıştır.

Üçgül Tepe'nin zirvesinde vizibilitesi çok yüksek, kovuklarla desteklenmiş bir tahkimli alan/korsan barınağı belgelenmiştir. Girişinde hafif içbükey, kuzey yönlü duvar mevcuttur. Zirveye yakın boyunda, D-B doğrultulu iki konut alanı ve ikiz kaya sarnıcı (korunmuş olanı 3x6 m) bulunmuş (Resim: 10), ölçümleri tamamlanmıştır. Erken Helenistik Dönem seramiklerinin yanı sıra taramalı, ayrıca ağız ve ağza yakın kısımları tırnak baskılı el seramiği bulunmuştur.

Üçlü Tepe-Karakarpuz-Ulubelen-Dikece Mevkii arası/Söğüt

Bahçeli Mahallesi'ndeki Üçlü Tepe'nin batı ve kuzey sırtlarından takip edilen rota yağış şartları nedeniyle Tosunuçan Mevkii yerine Karakarpuz ve Ulubelen-Dikece Mevkii arasına yönlendirilmiştir. Kaplan Sırtı'nın kuzeyindeki teraslar incelenmiş, sık frekanslı su dalgası motifli seramik kaydedilmiştir.

Tola/Karamaka Köyü/Tola Koyu/Bozuk

Bozukkale'nin batı-kuzeybatısındaki teras ve yerleşimlerin incelenmesine devam edilmiştir. Garig ve frigana türlerinin baskın olduğu yörede Tola Koyu'nun üstündeki çeşmeden itibaren Sömbeki'yi iyi açıdan gören noktada, 110 m'de, apsisi güney bakılı, kubbesinin yarısı korunmuş yapı modellenmiştir (Resim: 11).

Köye girişteki harman alanında kaba bosajlı duvarlar ve kesme taşlar kaydedilmiştir. Bir mübadil köyü olan Karamaka'nın batı ve güneybatı yakası doğal korunaklı olup Sömbeki ve açık denize hâkim konumdadır. Alanda sütun ve devşirme bloklar; sıvı haznesi, pres döşemi (Resim: 12); Erken Helenistik'ten İslami Dönem'e değin kesintisiz seramik

6 Üçgül (*ocinum*) ifadesinin Varro'nun (*Rustica*.1.31.4) bahsettiği bir tür yem bitkisiyle ilişkisi sorguya açıktır.

grupları kaydedilmiştir. Kırmızı hamur üzerinde yarısı yusuftuk/kızböceğine⁷ ait olması gereken bir bezeme izlenmiştir.

TARIM TERASLARI VE YAPAY ZEKÂ (AI) ÇALIŞMALARI

Arkeolojide yapay zekânın kullanımına dair ülkemizdeki ilk örneklerden biri olarak “Antik Tarımsal Terasların Uzaktan Algılama Görüntülerinden Tespiti”ne yönelik Atabey Peker tarafından yapılan doktora çalışması kapsamında; görüntü segmentasyonu yöntemi ile u-net modeli, RGB ve DEM verileri ile eğitilmiş, sonrasında Yarımada’daki teraslar tahmin edilmiştir. Eğitim verisi olarak bölgedeki çeşitli teras alanları, uzaktan algılama görüntüleri yardımıyla belirlenip sayısallaştırmıştır. Sayısallaştırılan teraslı alanlar arazide kontrol edilmiştir.

JEOLJİ ÇALIŞMALARI

İlk örnek alan olarak Karamaka dolayının morfolojisi ve jeolojisi dikkate alınmıştır (Harita: 2). Soldaki haritada sayısal arazi modelinden üretilen topoğrafya, sağdakinde ise kaya birimlerinin dağılımını gösteren jeoloji haritası görülmektedir. Her ikisinde de MTA tarafından haritalanan faylar (özellikle K-G yönlü fay) (*Şenel ve Bilgin, 1997*) belirtilmiştir. Kaya türlerinin nitelikleri ve fayların hareket yönleri hem arazinin şekillenmesini hem de su çıkış noktalarını denetlemeleri açısından önemlidir. Bu fayların aktif olmaları ise deprem üretme potansiyelini ifade etmektedir. Dolayısıyla bölgenin morfolojisi ve jeolojisi bir taraftan yerleşimlerin yer seçim kriterlerini belirlerken diğer taraftan tarım ve teraslama için uygun topoğrafyayı ve malzemeyi sağlamaktadır.

Öncelikle sarnıç ve kuyuları esas alan su veri tabanımız kapsamında belirlenen örneklerin yersel doğrulama ile verifye edilmesine yönelik metodolojik çalışmalara başlanmıştır. Malzeme karakterizasyonu gibi analize yönelik çalışmalar öncesinde su öğelerinin geometrisi ve inşa teknikleri üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin Üçgül Tepe-Zeytinarası Mevkii arasında inşa edilen kaya sarnıcının iç sıva uygulamasının gerek sızıntıları önleme gerekse tesviye amaçlı farklı kalınlıklarda yapıldığı ilk belirlemeler arasındadır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

a. Peraia’daki yerleşimler güçlü bir savunma ağı oluşturan yönetsel (akropol işlevli) ve askerî nitelikli kalelerce korunuyordu (Oğuz-Kırca, 2015, s. 129, 131-137). Khora ve kenti ayırabilen kaleler⁸ gibi bölgede benzer yükselti de mevcuttur. Bu kategoriye en-

7 Yusuftuklar, nymphelerden dönüşüm geçirdiği düşünülen canlılardı. Nitekim avlarını su üzerinde gezinirken yakalayan uçan böceklerle dönüşmeleri nedeniyle suyla ilgili bir külte işaret ediyor olabilirlerdi. Akrotiri’de, özellikle ikonografik kontekstlerde dişilikle temsil edildikleri anlaşılmaktadır (Morgan, 2022, s. 77).

8 Ör: Brasidas’ın Torone’de birbirine bağladığı kent ve art alanları (Thukydides 5.2).

deksli olmasa da tahkimli alanlara yeni bir sınıf olarak korsan barınaklarını⁹ eklemektedir. Osmaniye'deki Asartepe'nin temel farkı "gerek askerî gerekse yönetsel kale" sınıfının konumlanma ve planlama şeklini aynı anda temsil ediyor olmasıdır. Bu kapsamda Söğüt'teki Üçgül Tepe de dikkate değerdir. Söğüt'ün "illegal" faaliyetler için en uygun demoslardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Asartepe ve Üçgül Tepe gibi alanlar Karya seramiği¹⁰ ve mirmari düzen ışığında şimdilik en geç MÖ 4-3. yy.lar ile karakterize edilmektedir.

b. Kaledağ istikametinden görünmeyecek şekilde kamufle olmuş ancak vizibilitesi yüksek olan Gökçalça-Somakkaya yerleşiminin mimari örüntüler nedeniyle Erken Demir Çağı'ndan veya en erken Arkaik Dönem'den itibaren iskân edildiği düşünülmektedir. Geçen sezon çalışmalarında genel olarak "Karya tipi yerleşimlerin" en az iki dağ sırası veya ulaşılması görece güç sırtlar arasında tercih edildiği yönündeki çalışma hipotezimize ilişkin olarak Gökçalça gibi Somakkaya da doğrulayan bulgular vermektedir. Somakkaya-Kaledağ arasından elde edilen özellikle mimari ve seramik bulguları Erken Helenistik ve Roma Dönemlerine kadar yerleşimdeki devamlılık hareketine işaret etmektedir.

c. Yarımada'da tepelik yerleşimler/yapılar, mezra veya köy ölçeğinde yaygındır. Taşlıca ve Bozuk yöresinde kurmuş sulak alanlar/göletler etrafında şekillenen yerleşim tipolojisi yeni bir varyant olarak kaydedilebilir. Tüm coğrafi unsurlar doğal peyzaj, hatta modern çevirme, ağullar ve su öğeleri değerlendirildiğinde Bayır'da Bozen Deresi yöresindeki teraslar ve tekil dağınk yerleşimlerin ve Söğüt'ün doğusunun ekseriyetle hayvancılığa hizmet ettiği söylenebilir. Bu hâliyle geçtiğimiz sezonlarda Hisarüstü Mevkii'nde bulunduğumuz yerleşimle ayrıca Phoinix'in kuzeyinde belgelediğimiz Karya Tipi Yerleşim örüntüleriyle¹¹ paralellikler kurulabilir. Çalışma hipotezimizi tam olarak doğrulayan bir yerleşim öbeği sonucuna varılmasa da iki yükselti arasındaki konumlanma şekilleri fikir vermiştir. Daha fazla veri setine ihtiyacımız var. Üçgül Tepe'deki yerleşim alanı, Phoinix'te belgeleyip yayımladığımız Gökçalça ve hatta Çakallık (Oğuz-Kırca, 2014a, s. 289-290, 294-296, 302-309, şek.7-10, 21-22) gibi sitlerin bir melezidir ancak daha tekil Karya tipi yerleşimleri barındırmaktadır. Konumlanma açısından Gökçalça'ya, inşa tekniği bakımından Çakallık'ı andırmaktadır.

d. Arkaik Dönem'den beri kullanılagelen çiftliklerin (Lohmann,1992, s. 59) kuleli yapılar olmak gibi bir zorunluğu yoktu. Taşlıca'daki Helenistik-Roma temelli Geç Antik Dönem basit planlı çiftlik yapıları, kamu eliyle işletilen tarımsal yapılardan ziyade öbeklenmiş özel mülkiyet birimleri olarak ele alınabilir.¹² Geçtiğimiz sezonda teras-çiftlik

9 Karyalıların korsanlık faaliyetleri temel "tarihi" kaynaklarda yer almıştır (Herod.I.171.2; Strabon 7.2). Korsanlık için ayrıca de Souza 1999; Hornblower- Spawforth, 2003, s. 1316. Rodos yazıtlarında MÖ. 3. yy'a ilişkin özellikle anti-korsanlıkla ilgili bilgi için RFIC 60 (1932) 450, II. Yarımada'da korsan yatağı örneklerinden biri Amos (Bahçealtı) idi (Bayrak, 1994, s. 495).

10 Sub Geometrik-Erken Arkaik örnekleri için Özgünel, s. 2006: 50, Lev.XXXII.

11 İç Karya yerleşimleri için Marchese, 1989, s. 5-33.

12 cf.Akte ve Methana yarımadalrı, Attika'da Atene, Lakonia'daki Eurotas Vadisi (McHugh, 2017, s. 79-85). Akte'de 0-0,3 ha arasında değişen küçük izole kırsal siteler (kule kriteri hâric) karşılaştırma kriteri olabilir, s. 39-42, 55-56, 63-71.

evi ilişkisi özelinde geliştirilen üç tipoloji ve varyantlarına ilaveler (Ör: Mazıkısığı'nda düşük topoğrafyalı arazilerdeki teras ve yerleşimler) yapılmıştır.

e. Adalar ve kıyı karadaki apsisli yapıların çoğunda benzerlikler takip ve tespit edilmiştir. Geç Antik Dönem konutlarının büyük kısmının vadi tabanlarında veya tarla düzlüklerinde konumlandığı gözlemlenmiş olsa da bu hipotezimize aykırı düşen alanlar özellikle Taşlıca'daki Kızılcaalan'ın yükseltilerinde ve Karamaka çevresinde bulunmuştur. Ayrıca Kızılcaalan çevresindeki konut ve apsisli yapılar geçen sezon Kocaada'da bulduğumuz Helenistik/Roma Dönemlerinden dönüştürülenler gibi en az iki evreli yapıların anlaşılması açısından değerlidir. Öte yandan Yarımada'daki komplekslerin misyonlarına dair önerilere¹³ tarım-ticaret-yerleşim kontrollü ilişkisi üzerinden bir yaklaşım getirmektediriz. Adaboğazı'ndaki kompleks MS 4-5. yy.larda aktif olan mansioların (Mitchell, 2023, s. 295) örneklerinden biri olmalıdır. 7. yy.a kadar Anadolu'da çekirdek rolden ziyade kastron formuna bürünen kent (Ruggieri, 2009, s. 209) algısı temelinde Karya'nın kendini askerî-piskoposluk organik ilişkisi içerisinde korumak istemesi de mümkün olabilirdi. Dev bir kırsal ağ (Oğuz-Kırca, 2015, s. 130-132; Oğuz-Kırca, 2022, s. 60-73) oluşturan bölgede aksi beklenemezdi. Aziz Kerykos gibi figürler özellikle Selimiye (Patara Piskoposluğu'nun merkezi olabileceğine dair fikir çerçevesinde)¹⁴ dolaylarıyla ilişkilendirilmektedir. Bu durumu tamamlayıcı bir desen olarak Adaboğazı etrafında sıralanan Kızılada gibi başat kili-selerin Geç Antik Çağ'da bir network oluşturduğu neredeyse kesindir.

f. Teras araştırmaları sonucunda; Taşlıca'da Kızılcaalan çevresindeki düşük topoğrafyalı kireç taşı arazilerin ve Bozburun'un batısındaki mini yarımada kireç taşı arasındaki gevşek malzeme üzerindeki terasların bağcılık amaçlı yapıldığı anlaşılmaktadır. İşlik öğelerinin orijinale yakın konumlarında topluca görüldüğü yerler kuzeyde Akbağ Mahallesi, güneyde Tola Koyu olmuştur. Bayır'ın günümüzde özellikle zeytinyağı üreticiliğinde ustalaştığı düşünüldüğünde komşu Osmaniye'deki durum anlam kazanmaktadır.

g. Dört sezondur kaydedilen farklı formlardaki mezar yapıları¹⁵ ve yarımada batı ve güney sektörlerinde benzeşen kaya mezarı tekniği ışığında doğu ve kuzey sektörler seçici yaklaşımlarla ele alınacaktır. Yeraltı sularının çekilip tuzlanmanın yaşandığı son yıllarda, bölgenin antik su geleneğine ilişkin yeni kanıtlar aranmaya devam edecektir.

Teşekkür

Yüzey araştırmalarımız için gerekli izinleri veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Marmaris Müzesi Müdürlüğüne ve

13 Kentsel veya kırsal şapel veya tapınak, hacı merkezi, yerine göre askerî üsleri veya imperial tapınakları ikame eden episkopal veya monastik yapılanmalar vb için Ruggieri, 2009, s. 216.

14 Chaviaras-Chaviaras, 1907, s. 213. 7-12. yy'lar arası bir hiatustan bahsedilmekte, bölgenin Orta Bizans'ta tamamen terk edildiği belirtilmektedir (Katsioti-Mastrochristos, 2021, s. 248).

15 Benzer örnekler için Fraser, 1977, passim.

Bakanlık Temsilcisi Sn. Meliha Yaylalı'ya şükranlarımızı sunarız. Ayrıca çalışmalarımıza verdikleri desteklerden ötürü ÇOMÜ BAP Koordinasyon Birimi'ne (Proje No. SBA-2023-4021), Lodamaster Grup'a, Zedolive Zeytinyağı Sağlıktır'a ve Sahra Mühendislik Danışmanlık Limited Şirketi'ne teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Bayrak, M.O. (1994). *Türkiye Tarihî Yerler Kılavuzu*. İnkılap Kitabevi.

Blümel, W. (1991). *Die Inschriften der Rhodischen Peraia*. Bonn.

Chaviaras, N. & Chaviaras, M. (1907). *Ανέκδοτοι επιγραφαί Περαίας των Ποδίων*, *Archaeologiki Ephemeris*, 209-218.

Datça ve Bozburun Yarımadaalarının Bitki Örtüsü. Erişim: www.dkm.org.tr (01.06.2025)

de Souza, P. (1999). *Piracy in the Graeco-Roman World*. Cambridge University Press.

Demirciler, V. (2024). Rodos Peraiası'nda Bulunan Yeni Bir Kırsal Yapı Tipolojisi Örneği: Helenistik Çiftlik Evi (A New Rural Building Typology Found in the Rhodian Peraia: Hellenistic Farmstead). *DÜSBED* 37: 54-69.

Demirciler, V. & Oğuz-Kırca, E.D. (2022). Phoinix ve Tymnos'un Çiftlik Yapıları Işığında Bozburun Yarımadası Kırsal Yerleşim Düzenlemesi (İ.Ö. 4. Yüzyıl-Geç Antik Çağ). *TroyAcademy* 7(3): 258-298.

Demirciler, V., Oğuz-Kırca, E.D., Sarı, Ö. & Bakan, C. (2024). Bozburun Yarımadası'nda Erken Demir çağı'ndan Geç Antikite'ye Yerleşim Sistemleri ve Tarımsal Organizasyonlar Arkeolojik Yüzeysel Araştırması 2022 Yılı Çalışmaları. *AST* 39(3): 483-503.

Demirciler, V., Oğuz-Kırca, E.D. & Bakan, C. (2025). Bozburun Yarımadası'nda Erken Demir çağı'ndan Geç Antikite'ye Yerleşim Sistemleri ve Tarımsal Organizasyonlar Arkeolojik Yüzeysel Araştırması 2023 Yılı Çalışmaları. *AST* 40(3): 405-425.

Empereur, J.Y. & Picon, M. 1989. Les Regions de Production d'amphores Impériales En Méditerranée Orientale. *Publications de l'École Française de Rome* 114: 223-248.

Fraser, P.M. (1977). *Rhodian Funerary Monuments*. Oxford: Clarendon Press.

Hayes, J. (1992). *Excavations at Saraçhane in Istanbul, Volume 2: The Pottery*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Hild, F. (2019). *Karien in Portulananen und Portulankarten von der Antike bis in die Frühosmanische Zeit*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Hornblower, S. & Spawforth, A. (2003). *The Oxford Classical Dictionary*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press.

Katsiotti, A. & Mastrochristos, N. (2021). The Cult of Saint Kerykos in the Dodekanese:

The Evidence of the Rhodian Peraia. İçinde K B. Poulsen, J. Lund & P. Pedersen (eds.), *Karia and the Dodekanese: Cultural Interrelations in the Southeast Aegean II Early Hellenistic to Early Byzantine*, 247-254. Oxford and Philadelphia: Oxbow Books.

Marchese, R.T. (1989). *The Historical Archaeology of Northern Caria: A Study in Cultural Adaptations*. BAR International Series 536.

Marcus Terrentius Varro. *De Re Rustica* (Book 1). W. D. Hooper & H. B. Ash, trans. Erişim: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Varro/de_Re_Rustica/1*.html

McHugh, M. (2017). *The Ancient Greek Farmstead*. Oxbow Books.

Mitchell, S. (2023). Anadolu'da Geç Antikçağ. İçinde O. Tekin (ed.), *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri*, 292-302. Yapı Kredi Yayınları.

Morgan, L. (2022). Creatures of Water and Air. Flying Fish and the Divine. İçinde G. Vavouranakis & I. Voskos (eds.), *Metioessa. Studies in Honor of Eleni Mantzourani*, 71-85. Athens.

Oğuz-Kırca, E.D. (2014a). Restructuring the Settlement Pattern of A Peraean Deme Through Photogrammetry and GIS: The Case of Phoinix (Bozburun Peninsula, Turkey). *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 14(2): 281-313.

Oğuz-Kırca, E. D. (2014b). On the Location and Territorium of Hygassos. *Höyük* 7(1): 33-43.

Oğuz-Kırca, E.D. (2015). Karya Khersonesosu'nda (Pera) İki Tip Kale/Kale Yerleşimi (Two Models of Fortresses/Fortress Settlements in the Carian Chersonesos). *TÜBA-AR* 18: 125-143.

Oğuz-Kırca, E.D. (2022). Ad Karia Trakheia: An Archaeotopographic Enquiry on Two Ruralscapes of Phoinix and Syrna in the Marginal Environment of Bozburun Peninsula (SW Turkey) Based on Field Data and GeoProcessing. *Scientific Culture* 8(3): 49-76.

Özgünel, C. (2006). *Karia Geometrik Seramiği*. Homer Kitabevi.

PHI Greek Inscriptions. Region: Aegean Islands, incl. Crete (IG XI-[XIII]), *Rivista di filologia e di istruzione classica* (RFIC).

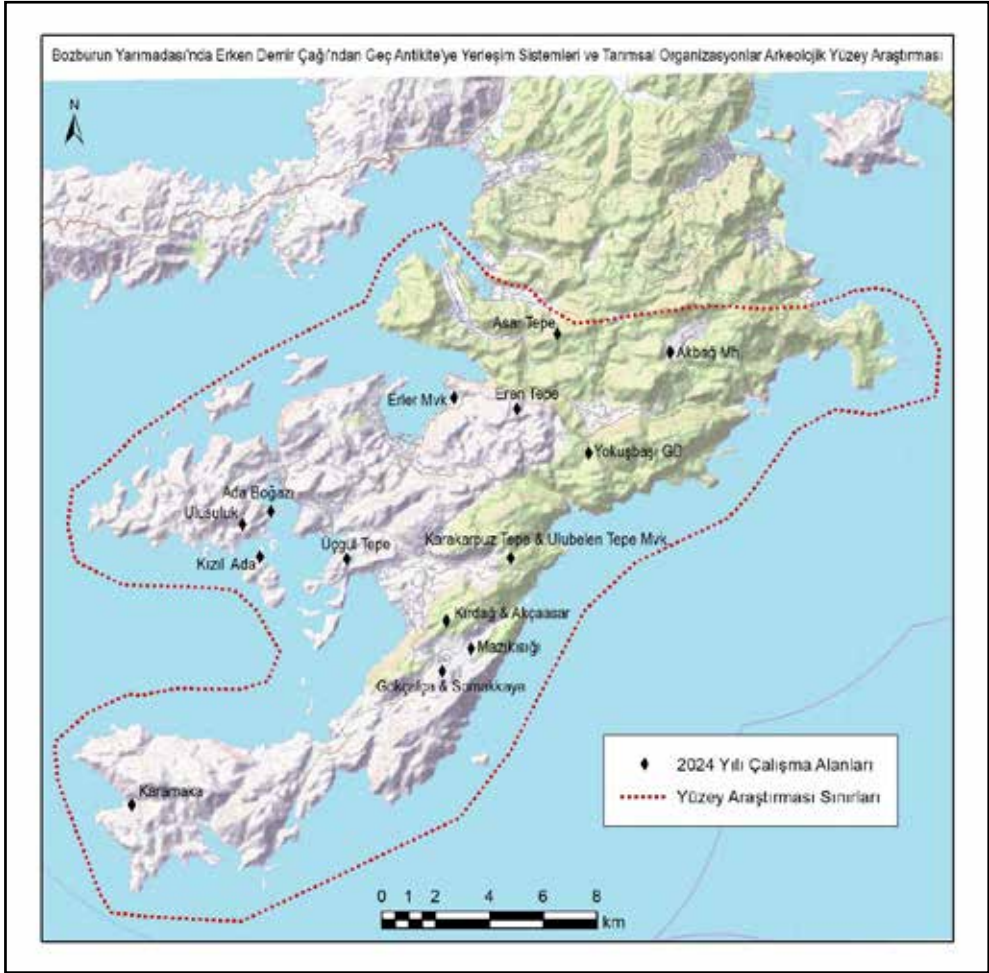
Ruggieri, V. (1989). Rilievi di Architettura Bizantina Nel Golfo di Simi. *Orientalia Christiana Periodica* 55/1-2: 75-100; 345-373.

Ruggieri, V. (2009). *The Carians in the Byzantine Period*. İçinde F. Rumscheid (ed.), *Die Karer und die Anderen*, 207-219. Bonn: Rudolf Habelt GmbH.

Şenel, M. & Bilgin, Z.R. (1997). *1/100.000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları*, No: 18. MTA, Jeoloji Etütleri Dairesi.

Thucydides. (2003). *History of the Peloponnesian War* (Books 1-8). J. Henderson, ed.-C.F. Smith, trans. Loeb Classical Library. Harvard University Press.

EKLER

Harita 1: Yüzeysel araştırması sınırları ve 2024 yılı çalışmalarını gösteren harita

Resim 1: İkiz mezar, Ulusuluk, Bozburun

Resim 2: Tarım terasları, Ulusuluk, Bozburun

Resim 3: Dini nitelikli yapı kompleksi, Kızılada, Bozburun

Resim 4: Geç Antik yapı kompleksi, Adaboğazı, Bozburun

Resim 5: İşlik, Akbağ Mahallesi, Osmaniye

Resim 6: Kale, Asartepe, Osmaniye

Resim 7: Gözetleme Kulesi'ne ait temeller, Asartepe, Osmaniye

Resim 8: Çiftlik yapısı, Yokuşbaşı, Bayır

Resim 9: Tonozlu mezar yapısı, Mazıkısığı-Arap Ada önü, Taşlıca

Resim 10: Kaya Sarnıcı, Üçgül Tepe, Söğüt

Resim 11: Apsisli yapı, Tola Koyu, Bozuk

Resim 12: İşlik kalıntıları, Karamaka Köyü, Bozuk

2024 YILI KARABÜK İLİ VE İLÇELERİ ROMA VE BİZANS DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Yaşar Serkal YILDIRIM*

2017’de başlayan ‘‘Karabük İli ve İlçeleri Roma ve Bizans Dönemi YüzeY Araştırması’’ çalışmalarına 2024’te Karabük’ün Safranbolu, Merkez, Ovacık ve Eflani ilçelerinde devam edilmiştir.¹ Saha çalışmaları özellikle Karabük’ün Safranbolu, Merkez ve Ovacık ilçelerinin, sınırları içerisindeki Soğanlı Çayı Vadisi ve çevresindeki köylerde yoğunlaşmıştır. Buradaki köylerin dışında Karabük’ün Merkez ilçesine bağlı Bulak, Yeşilköy ile Eflani ilçesine bağlı Karacapınar köylerindeki arkeolojik alanlarda da incelemeler gerçekleştirilmiştir (Harita: 1).

2024 yılı çalışmalarına ilk olarak Karabük il merkezinin 15 km doğusunda bulunan Safranbolu ilçesinden başlanmıştır. 60’tan fazla köyü bulunan Safranbolu, Karabük’ün en fazla nüfusa ve köye sahip olan ilçelerinden biridir. YüzeY araştırmasının ilk senesinde Safranbolu ilçesine bağlı köylerde gerçekleştirmiş olduğumuz araştırmalarımız sonucu özellikle Soğanlı Çayı Vadisi gibi alanlarda çok sayıda arkeolojik eser saptanarak, tescil başvurusunda bulunulmuştur.² Bu araştırmalar neticesinde Safranbolu’nun güneyinde bulunan Soğanlı Çayı Vadisi gibi alanların arkeolojik açıdan önemi daha iyi anlaşılmıştır. 2024 yılı çalışma döneminde özellikle daha önceki yıllarda bölgenin zorlu coğrafi şartları, elverişsiz hava koşulları ve zaman yetersizliği gibi sebeplerle gitme fırsatı bulamadığımız köylere gidilerek daha detaylı saha taraması yapılmıştır.

Safranbolu’daki çalışmalardan sonra Karabük’ün merkez ilçesine bağlı Yeşilköy (Melise), Bulak ve Bümnük köyelerine gidilmiştir. Edinilen yeni bilgiler ışığında daha detaylı bir araştırma yapılmış ve bunun sonucu olarak pek çok yeni kültür varlığı tespit edilmiştir. Daha sonrasında ise Soğanlı Çayı Vadisi’nin güneyinde kalan Ovacık’a bağlı Ganibeyler,

* Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Serkal YILDIRIM; Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, E-Posta: yasaryildirim@karabuk.edu.tr; yasaryildirim03@gmail.com; ORCID: 0000-0001-6986-6222

1 Proje Numarası-YA 017802(2024) olan 2024 yılı arkeolojik çalışmaları Bakanlıktan alınan izinler doğrultusunda 5.11.2024 tarihi itibarıyla başlayan çalışmalara 27.11.2024 tarihi itibarı ile de son verilmiştir. 2017’de büyük bir sevk ve istekle başlamış olduğumuz çalışmada sona gelmiş olmamız itibarı ile 2017’den yüzeY araştırmasının sonlandığı 2014’e kadar çalışmalarımıza katkı sağlayan tüm ekip üyelerine teşekkür etmek istiyorum. Tabii ilk olarak bu araştırmalarımız için bize izin veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının Kazılar ve YüzeY Araştırmalar Dairesi Başkanlığına ve çalışanlarına, saha taramalarımız sırasında Bakanlık Temsilcisi olarak ekibe katılan İstanbul Müzesi’nden Emrah Kahraman’a, Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünden Abdulkadir Uluay’a, Alperen Emeksiz’e, Yaşar Yıldırım’a, Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünden İsmail Sarıpınar’a, Kültür Bakanlığı Kazılar Dairesinden Merve Azize İşın’a, ve Samsun Müzesi’nden Mustafa Kantemir’e ve 2017’den itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı adına bizim araştırmalarımızın bürokratik kısmını takip eden Zeynep Yıldırım’a ve tabii ki saha da bizimle birlikte çalışan ekip üyelerine ve öğrenci arkadaşlarımıza onların çok değerli ve özverili katkılarından dolayı hepsine ayrı ayrı teşekkür ederim.

2 Yıldırım, 2019: 517.

Yeniören köylerindeki arkeolojik alanlar incelenmiştir. Yeniören'deki araştırmalarda daha öncesinde yüksek ve dik bir kayada bulunması sebebiyle içine girilemeyen "Emmen Kaya Mezarı" olarak anılan kaya yapısının içerisine girilerek inceleme yapılmıştır.³ Son olarak da Eflani'nin Karacapınar köyüne gidilmiştir. İlçelerde Roma ve Bizans Dönemlerine kültür varlıkları tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında bölgede tespit edilen birbirinden değerli arkeolojik eserlerin kaçak kazılar sonucu tahrip edilmiş olduğu görülmüştür. Bölgedeki kaçak kazı tahribatını önlemek ve bölgenin tarihini daha iyi anlamak açısından özellikle Soğanlı Çayı Vadisi gibi alanlarda ivedi olarak bilimsel kazı çalışmalarına başlanması gerektiğine inanmaktayız. Çalışmalarımız sırasında bölgenin dağlık yapısı, yoğun bitki örtüsü ve kötü hava şartları araştırmalarımızı zorlaştıran unsurlar olarak karşımıza çıkmıştır.

Araştırma kapsamında Soğanlı Çayı Vadisi ve çevresindeki köylerde tespit edilen kültür varlıklarının GPS yardımıyla koordinatları alınmış, eserler tek tek fotoğraflanmış ve şartların elverdiği oranda ölçüleri alınarak incelemeleri gerçekleştirilmiştir. Tasvir ve konum işlemlerinin tamamlanması üzerine eserlerin araştırılması, ölçekli çizimlerinin yapılarak dijital ortama aktarılması ve yayın çalışmalarına başlanması hedeflenmektedir. Rapor hazırlanırken inceleme yapılan yerlerden sadece arkeolojik eser tespit edilen köylere yer verilmiştir.

Safranbolu ve Çevresindeki Araştırmalar

Safranbolu ve çevresinde 2024'te yapılan araştırmalara daha önceki yıllarda olumsuz hava şartları, bütçe ve zaman yetersizliği gibi sebeplerle araştırması tamamlanamamış ya da gidilememiş olan Harmancık, Konarı, Düzce, Yukarı Çiftlik, Kırık, Yazıköy/15 Temmuz Mahallesi, Kuzyakahacılar, Üçbölük(İlbarıt), Çavuşlar köylerinde devam edilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde birçok yeni arkeolojik alan tespit edilerek, tescil başvurusunda bulunulmuştur. İlk olarak Safranbolu merkezinin doğusunda kalan Harmancık ve Konarı köylerine gidilmiştir. Safranbolu'nun yaklaşık olarak 20 km kadar doğusunda yer alan Harmancık köyünde yapılan incelemelerde köyün merkezindeki Bizans Dönemi'ne ait sütun parçalarının yanı sıra Harmancık köyünün yaklaşık 1 km kadar güneyinde yer alan Örumceklî Mağarası'nın içerisinde incelemeler yapılmıştır (Resim: 1). Karstik mağara içerisinde yapılan araştırmalarda çok sayıda kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Kaçak kazı çukurlarının etrafında farklı dönemlere ait çok sayıda seramik saptanmıştır.

Safranbolu'nun 7 km kadar doğusunda bulunan Konarı köyünün mezarlığında sütun blokları tespit edilmiştir. 0.32 ile 0.43 m arasında değişen çaptaki sütun blokları yerel kireç taşından yapılmıştır. Bizans Dönemi'ne ait olduğu anlaşılan sütunların nereden getirilmiş olduğu bilinmemektedir. Adını köyün isminden alan Konarı Kanyonu'nun içerisinde ise 3,77 m genişliğe sahip yıkık vaziyette bir taş kemerin yanı sıra halk arasında Yarasaini olarak adlandırılan mağara tespit edilmiştir. Mağara içerisinde çok sayıda farklı dönemlere

3 Yıldırım, 2020: 532.

ait seramik ve kiremit parçaları bulunmuştur. Mağara da bulunan Roma-Bizans Dönemi öncesine ait seramik parçaları bölgenin tarihinin bilinenden daha eskiye dayandığını ortaya koymuştur. Mağaranın bulunduğu alanın çevresinde ve kanyonun içerisindeki Gökbent Mevkii'nde bulunan kayaların cephesinde farklı şekil ve boyutlarda kült ile ilişkili olduğu sanılan kaya oyuklukları tespit edilmiştir.

Safranbolu'nun doğusunda yer alan Yazıköy ile Düzce köyleri arasındaki ormanlık alanda, Kirpe Deresi olarak adlandırılan dere yatağının kenarında 4,00 m genişliğinde tarihî bir yol kalıntısının yanı sıra halk arasında üzüm banası olarak adlandırılan bir üzüm işliği de bulunmuştur (Resim: 2). Ezme ve biriktirme havuzundan oluşan üzüm işliği Roma ve Bizans Dönemi boyunca da kullanılmış olduğu sanılmaktadır. Düzce köy mezarlığının çevresinde ve iç kısmında Bizans Dönemi'ne ait farklı boyutlardaki sütun parçalarının yanı sıra dikdörtgen taş bloklar da tespit edilmiştir. Düzce köyünün kuzeyinde biri tonozlu, diğer ikisi düz bir üst örtüye sahip olmak üzere üç tümülüs tarzı mezar yapısı incelenmiştir. Defineciler tarafından tahrip edilmiş olan mezarların yerel kireç taşından yapılmış olduğu belirlenmiştir.

Düzce köyünün 850 m kadar kuzeybatısındaki bir kayanın üzerinde yerden yaklaşık olarak 6,00 m kadar yüksekte bulunan dikdörtgen şeklinde bir kaya oyuğu tespit edilmiştir. Bu kaya oyuğunun hemen 50 m kadar kuzeyinde 0,80 x 1,01 m boyutlarındaki yerel kireç taşından yapılmış Roma Dönemi'ne ait ve muhtemelen Bizans Dönemi'nde de kullanılmış olan pres ağırlık taşı bulunmuştur.

Düzce köyü ile Aşağı Çiftlik arasındaki ormanlık alanda literatürde “Tapınak Mağarası” olarak adlandırılmış olan bir mağara saptanmıştır⁴. Mağaranın içerisinde kaçak kazı çukurlarının etrafında farklı dönemlere ait seramik parçalarının bulunmasının yanı sıra mağaranın iç cephelerinde belli aralıklarla oyulmuş küçük nişler tespit edilmiştir.

Safranbolu'nun yaklaşık olarak 8,5 km kadar kuzeyinde kalan Kırıklar köyü ile Yukarı Dana köyleri arasındaki ormanlık alanda, halk arasında Hızır Mağarası olarak bilinen mağaranın içerisinde, yapılan incelemelerde diğer mağaralarda olduğu gibi çok sayıda kaçak kazı çukuru ve çukurların çevresindeki alanda da çok sayıda seramik ve kiremit parçası saptanmıştır. Girişi güneye bakan mağara karstik bir oluşuma sahiptir (Resim: 3).

Safranbolu'nun yaklaşık olarak 4,5 km kadar kuzeydoğusunda bulunan Yukarı Çiftlik köyüne ait ormanlık alanda 3,16 m genişliğindeki bir yol kalıntısının yanı sıra halk arasında ambar kaya olarak adlandırılan bir kaya kuyusu bulunmuştur. 2,00 m çapında bir ağza ve 2,65 m derinliğe sahip olan kaya kuyusunun depolama amacı ile kullanıldığı anlaşılmaktadır (Resim: 4).

Safranbolu'nun merkezinin 7,5 km kadar güneydoğusunda, Karabük-Kastamonu yolunun hemen kuzeyinde bulunan fidanlık alanda defineciler tarafından soyulmuş olan biri ön odalı diğer basit olmak üzere iki *khamosorion* mezar bulunmuştur (Resim: 5). Üzerlerinin

4 Çoşkun vd., 2020:107.

yassı levhalarla kapatılmış olduğu anlaşılan mezarlar doğu-batı doğrultulu olarak ana kaya üzerine oyulmuştur.

Araç Çayı'nın kuzeye bakan yamacında yer alan Kuzyakahacılar köyünün yaklaşık olarak 1 km kadar kuzeyinde duvar kalıntıları, ambar kaya, basit *khamosorion* mezar ve kaya sunağının bulunduğu arkeolojik bir alan belirlenmiştir. Moloz taşlardan yapılmış olan duvar doğu-batı doğrultusunda 4,00 kadar devam etmektedir. Definciler tarafından açılmış olan kaçak kazı çukurlarında çok az bir kısmı görülebilen duvarların Bizans Dönemi'ne ait bir kilise yapısına ait olduğu düşünülmektedir. Duvarların güneyindeki ormanlık alanda 0,40x1,70 m boyutlarında, ana kayanın üzerine açılmış basit *khamosorion* tarzında bir mezar bulunmuştur. Aynı arkeolojik alanda bölge için ünik bir özelliğe sahip olan kaya kuyularından biri daha bulunmuştur. Monoblok bir kayanın içerisine açılmış olan kaya kuyusunun içi toprakla dolu olduğu için tam derinliği bilinmemektedir. Ambar kayasının yaklaşık olarak 200 m kadar batısında küçük bir kayanın üzerine oyulmuş bir niş tespit edilmiştir. Tespit edilen niş 0,65x0,80x1,50 m olarak ölçülmüştür.

Soğanlı Çayı'nın güneye bakan sırtlarında yer alan Safranbolu'ya bağlı Üçbölük, Çavuşlar gibi köylerde yapılan detaylı araştırmalar neticesinde yeni arkeolojik alanların varlığı belirlenmiştir. Üçbölük köyünün 3,2 km kadar kuzeybatısındaki halk arasında Asar Tepe, Kız Kayası gibi farklı adlara sahip tepelik alanda yapılan detaylı araştırmalar neticesinde bir savunma yapısının farklı unsurları tespit edilmiştir (Resim: 6). Araç Çayı ile Soğanlı Çayı Vadisi arasındaki hâkim bir noktada yer alan yapıya ait duvarların bir kısmı hâlen görülebilmektedir. Kaçak kazılar neticesinde yoğun tahribata uğramış alanın içerisinde amorf durumda seramik ve kiremit parçaları da görülmektedir. Asartepe'nin kuzey yamacında dik kaya yamacının hemen aşağısında bir mağara tespit edilmiştir. Tespit edilen karstik mağaranın girişi güneye bakmaktadır. Çok derin olmayan mağaranın kaçak kazılar neticesinde tahrip edilmiş olduğu anlaşılmıştır. Mağara içerisindeki kaçak kazı çukurları etrafında seramik ve kiremit parçaları saptanmıştır.

Üçbölük köyünde yapılan detaylı araştırmalar sonucu köyün mezarlığının içerisinde ve çevresinde sütun parçaları ve *khamosorion* tarzında mezarlar belirlenmiştir. Biri dromoslu diğer ikisi basit olma üzere bulunan *khamosorion* tarzındaki mezarlar Üçbölük köyünde daha öncesinden bilinen nekropol alanın batı sınırını göstermesi ve bölgenin mezar tipolojisine katkı sağlaması açısından önemlidir.

Safranbolu ilçe merkezine yaklaşık yarım saatlik mesafede yer alan Çavuşlar köyünde 2017'de yapılan çalışmalarda köyün içerisinde ve çevresinde çok sayıda kültür varlığı bulunmuştur. Buna bağlı olarak da Çavuşlar köyünde 2024'te daha detaylı araştırmalar yapılmasına karar verilmiştir. Çavuşlar köyünün yaklaşık olarak 900 m kadar güneyinde, fidan dikim alanında, iki parça halinde pres ağırlık taşı bulunmuştur. Roma Dönemi'ne ait olduğu sanılan pres ağırlık taşının yakınındaki, kaçak kazılarla tahrip edilmiş olan alanda pitos parçaları ve mimari taş blokları görülmektedir. Bu alanda görülen çok sayıda sütun, taş blokları ve kiremit parçaları burada bir yapının varlığını göstermektedir. Çavuşlar köyünün

güneyindeki ormanlık alanın içerisinde ambar kaya olarak adlandırılan kaya kuyularından biri daha tespit edilmiştir (Resim: 7). İçinin taş ve toprak ile dolu olması nedeni ile tabanı tespit edilemeyen kaya kuyusunun ağız çapı 2,05 m.'dir. Çavuşlar köyünde bulunan arkeolojik alanların yoğun olarak defineci tahribatına maruz kalması nedeni ile burada ivedi olarak bilimsel kazı çalışmalarına başlanması gerekmektedir.

Karabük'ün Merkez İlçesindeki Araştırmalar

2024'te Safranbolu'dan sonra Karabük'ün Merkez ilçesine bağlı köylerde yukarıda belirtmiş olduğumuz sebeplerden ötürü tamamlanamayan Bürnük, Bulak ve Yeşil köylerindeki çalışmalara devam edilmiştir. 2018 çalışma sezonunda Bürnük köyünde yapılan çalışmalar neticesinde Bürnük'ün Soğanlı Çayı Vadisi'nin en zengin kültür varlığına sahip köylerinden biri olduğu anlaşılmıştır. Bürnük köyü, Karabük merkezinin yaklaşık olarak 15 km kadar güneydoğusunda, Safranbolu ilçesi ile Merkez ilçenin sınırında yer almaktadır. Burada 2024'te yapılan çalışmalarda çok sayıda yeni eserin tespiti yapılarak tescil başvurusunda bulunulmuştur.

Karabük'ün Merkez ilçesine bağlı Bürnük köyünün Kalafatlar Mahallesi'ne ait caminin bahçesinde musalla taşı olarak kullanılan bir pres ağırlık taşı bulunmuştur. Devşirme olarak kullanıldığı anlaşılan pres ağırlık taşı 0,80x1,16 m boyutlarındadır. Aynı mahallede halk arasında Gâvurkızı Mevkii olarak adlandırılan ormanlık alanda büyük ölçüde tahrip edilmiş olan bir kaya kabartması incelenmiştir (Resim: 8). Bölgeye ismini de veren bu kabartmanın çok az bir kısmı korunmuştur. “Yüksek Kabartma Tekniği” kullanılarak yapılmış olan insan şeklindeki tasvirin kaçak kazı tahribatı sonucunda bütünselliği bozulmuştur. Kabartmanın tespit edilebilen boyutları 0,70x1,30 m olarak ölçülmüştür. Kabartmanın hemen batısındaki kaçak kazı çukurunun içerisinde pres ağırlık taşı bulunmuştur. Pres ağırlık taşı kaçak kazı çukurunun hemen yanında ters dönmüş bir şekilde durmaktadır. Ancak yarısı görülebilen diğer yarısı toprağın içerisinde yer alan pres ağırlık taşı 0,60x1,30 m boyutlarındadır.

Aynı mevkide moloz taşlardan oluşan taş yığınları da görülmüştür. Genellikle kaçak kazılar sonucu tahrip edilmiş olan bu taş yığınlarının yoğun bitki örtüsü ile kaplıdır. Böyle bir taş yığının ortasına defineciler tarafından açılmış olan çukurun içerisinde 1,90 m yüksekliğe ve 1,80 m uzunluğa kadar korunmuş duvar kalıntısı saptanmıştır. Duvarın çok az bir kısmı görülebildiği için işlevi hakkında kesin bir şey söylemek oldukça zordur.

Gâvurkızı olarak adlandırılan bu arkeolojik alanda ana kayaya oyulmuş bir üzüm işliği de tespit edilmiştir. Ormanın içerisinde monoblok bir kayanın oyulması ile yapılmış olan üzüm işliğinin ezme teknesi ve pres kolu yuvası nispeten korunmuştur. Üzüm işliğinin boyutları 0,70 x 1,68 x 1,76 m olarak ölçülmüştür (Resim: 9). Bu alanda görülen eserler genel olarak Roma ve Bizans Dönemi'ne tarihlendirebiliriz.

Karabük'ün Merkez ilçesine bağlı köylerden 2018'de olumsuz hava şartları nedeniyle gidilemeyen Yeşilköy'de gidilmiştir. Yeşilköy, Karabük Zonguldak yolu üzerinde yer almaktadır. Yeşilköy'ün Örenyeri olarak adlandırılan mevkiinde bir kaya anıtı bulunmuştur (Resim: 10). 3,20 m uzunluğunda olan kaya anıtının yanında kaçak kazı çukurları da saptanmıştır. Kaya anıtının yüzeyinin defneciler tarafından tahrip edilmiş olması nedeniyle kabartma bütünselliğini yitirmiştir. Koltuğa benzer kaya kabartmasının hemen yanında silindirik şeklinde 0,30 m çapında bir açıklık yer almaktadır. Kaya sunağının hemen ilerisinde de 1,20 m derinliğinde kaya ambarlarına benzer bir kaya kuyusu saptanmıştır. Bu alanda aynı zamanda yoğun olarak kiremit parçalarının bulunduğu geniş bir düzlük alan bulunmaktadır. Bu düzlüğün çevresinde çok sayıda kaçak kazı çukuru yer almaktadır. Düzlüğün doğu tarafında 1,20 x 1,40 m boyutlarında kaya platformu saptanmıştır. Doğu kenarı uçuruma açılan havuz şeklindeki kaya platformu 25-30 m yüksekliğindeki bir kaya yamacının hemen kenarında çevreye hâkim bir konumdadır. Çevresi yoğun bitki örtüsü ile kaplı olduğu için tam boyutları ve işlevi hakkında kesin bir yorum yapmak şimdilik mümkün görünmemektedir.

Karabük'ün Merkez ilçesine bağlı Bulak'a 2018'de gidilmiş olmakla birlikte edinilen yeni bilgiler ışığında Bulak, Mencilis ya da Atçı İni olarak adlandırılan mağaraya da gidilmiştir. Mağara, Bulak'ın 3,5 km kadar kuzeydoğusunda, Safranbolu'nun 3,4 km kadar kuzeybatısında yer almaktadır. Mağaranın girişinde ve içerisinde duvar kalıntıları görülmüştür. Bu mimari kalıntılara bakıldığında kireç harçlı, taş ve tuğla duvarın yüzeyinse kırmızı Horasan Harcı olarak adlandırılan bir tür siva ile kaplı olduğu saptanmıştır. Türkiye'nin en uzun mağaralarından biri olarak bilinen Bulak Mağarası'nın günümüzde yaklaşık 400 m'lik bir kısmı turizme açılmıştır. Mağaranın doğal güzelliklerinin yanı sıra bölgenin erken dönemlerine de ışık tutabilecek bir öneme sahiptir. Bu amaçla mağaranın arkeolojik olarak tescil edilmesi için de tescil önerisinde bulunulmuştur. Mağaranın içerisinde ve çevresindeki alanlarda amorf durumda kiremit ve seramik parçaları da görülmektedir.

Karabük'ün Ovacık ve Eflani İlçelerindeki Araştırmalar

2024'te elde edilen yeni bilgiler doğrultusunda Karabük ilinin güneyindeki Ovacık ilçesine bağlı Ganibeyler, Yeniören köyleri ile Karabük'ün kuzeydoğusunda kalan Eflani ilçesine bağlı Karacapınar köylerinde incelemeler yapılmıştır. Karabük'ün Ovacık ilçesine bağlı olan Ganibeyler, Soğanlı Çayı'nın güney tarafında kalmaktadır. Burada halk arasında "Karakoyunlu Kral Mezarı" olarak bilinen Gerdek Boğazı Kaya Mezarı'nın bulunduğu alanda elde edilen en yeni bilgiler ışığında incelemeler yapılmıştır. Karabük ilinin en büyük anıtsal cepheli kaya mezarı olan Gerdek Boğazı Kaya Mezarı, Ovacığın Pürçükören köyü ile Ganibeyler köyleri arasında bulunmaktadır (Resim: 11). Mezar daha çok Pürçükören köyünün Karakoyunlu Mahallesi'ne yakın olması nedeniyle bu adla bilinmesine rağmen parsel sorgulamasına göre Ganibeyler köyünün sınırları içerisinde yer almaktadır.

Gerdek Boğazı Kaya Mezarı'nın planının dijital ortama aktarılması çalışmalarının yanı sıra kaya mezarının çevresindeki alanda detaylı bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Gerdek Boğazı Kaya Mezarı'nın olumsuz iklim şartları nedeniyle de dış cephesinde bozulmaların artmış olduğu görülmüştür. Özellikle cephesinde büyük çatlakların olması endişe vericidir. Anıtsal cepheli kaya mezarı, cephe ve tavan düzenlemelerinin yanı sıra büyüklüğü açısından da Karabük ilinde bulunan kaya mezarları içerisinde ünik bir eserdir. Bu açıdan yapının korunması büyük önem arz etmektedir.

Gerdek Boğazı Kaya Mezarı'nın çevresinde yapılan araştırmalar neticesinde hemen 100 m kadar doğusunda "Gemi kayası" olarak adlandırılan kayalık alanda bölgenin kaya mimarisine ait yeni bir arkeolojik keşif yapılmıştır (Resim: 12). Gemi kayasının üzerinde 7,95x5,10 m boyutlarında dikdörtgen havuz şeklinde açılmış olan kaya platformunun güneydoğu köşesinde tek odalı, bir kaya mezarı saptanmıştır.

Tek odalı mezarın içerisinde yarısına kadar toprak dolu olması nedeniyle mezarın yüksekliği ölçülemezdir. Mezar odasının ise 1,70x2,10 m ölçülerindedir. Kireç taşından oluşan kaya mezarının definciler tarafından tahrip edilmiş olmasından dolayı mezarın içerisinde herhangi bir mezar buluntusu saptanamamıştır. Gemi kayasının üstündeki kaçak kazıların arkeolojik alana zarar verdiği belirlenmiştir. Ayrıca bu gemi kayasının çevresindeki tarlalarda çok sayıda amorf durumda seramik ve kiremit parçaları tespit edilmiştir. Bu alanın koruma altına alınması için tescil başvurusunda bulunulmuştur.

Ovacık ilçe merkezinin yaklaşık 6 km kadar kuzeydoğusunda yer alan Yeniören köyü Soğanlı Çayı Vadisi'nin güneyinde yer alan köylerdendir. Ovacık ilçesinde 2018'de yapılan çalışmalar sırasında Yeniören köyüne de gidilmiş, ancak o günkü şartlar içerisinde imkanların ve zamanın kısıtlı olması nedeniyle "Emmen Kaya Mezarı" olarak bilinen kaya mezarının içerisine girilememiş ve sadece dıştan fotoğraflarının çekilmesi ile yetinilmiştir.⁵ Ancak 2024'te köy muhtarlığı ve orman işletme müdürlüğünden gerekli destek sağlanarak, eğimli araziden yaklaşık olarak 12,00 m yukarıda olan kaya yapısının olduğu yere bizzat çıkılarak gerekli incelemelerden sonra belgeleme çalışması yapılmıştır (Resim: 13).

Emmen Kaya Mezarı'nın bulunduğu alan Pürçükören ile Yeniören köylerinin tam sınırındadır. Emmen Kaya Mezarı'nın üzerinde yer aldığı kaya genel olarak Yeniören köyünün sınırları içerisinde yer almaktadır. Düz damlı, tek sütunlu, anıtsal cepheli kaya mezarının planında önde dikdörtgen formunda bir ön oda ile arkada biri büyük biri küçük iki odadan oluştuğu anlaşılmıştır (Resim: 14). Yüksekçe bir kayanın dik sırtına oyulmuş olan kaya mezarının doğusundaki oda 1,07x1,30 m boyutlarında iken güneyindeki büyük oda 2,06x2,50 m ölçülerindedir. Kaya mezarının yüksekliği ise yaklaşık olarak 2,05 m olarak tespit edilmiştir.

5 Yıldırım, 2020: 532.

2024 saha çalışmaları kapsamında Karabük'ün Eflani ilçesinin Karacapınar köyüne de gidilmiştir. Eflani'nin Karacapınar köyünde 2022'de yapılan çalışmalarda Sarayburnu olarak adlandırılan mevkiye gidilmiştir. Ancak 2024'te edinilen yeni bilgiler doğrultusunda Karacapınar'a tekrar gidilmiştir. Köyün, yaklaşık 2 km kadar kuzeyinde ki Değirmendere Mevkii'nde defineler tarafından açılmış olan kaçak kazı çukurlarında bulunan yapı kalıntıları incelenmiştir.

Yapılan incelemeler sonucu doğu-batı doğrultulu olan yapının, doğu tarafında 1,37 m genişliğinde bir apsizin bulunduğu, ve duvarlarının yüksekliğinin bazı kısımlarda 1,80 m'ye kadar korunmuş olduğu belirlenmiştir (Resim: 15). Taş ve tuğla ile örülmüş kireç harçlı duvarlar kaçak kazı çukurları içerisinde kısmen görülebildiği için yapının toplam uzunluğu hakkında kesin bir şey söylemek mümkün gözükmemektedir. Yapı kalıntıları arasında çok sayıda kiremit, tuğla ile birlikte üstü geometrik desenlerle basitce bezenmiş olan ve üzerinde haç kabartması olan pişmiş toprak süsleme parçası da bulunmuştur. Kaçak kazılar neticesinde tahrip edilmiş olan alandaki mimari kalıntıların Bizans Dönemi'ne ait bir kilise yapısına ait olduğu sanılmaktadır. Yapı çevresinde çatı kiremiti parçalarının yanı sıra bir kaya oyuğu ile bir kaya mezarının varlığı da tespit edilmiştir.

Sonuç

Karabük ili ve ilçelerindeki arkeolojik eserlerin tespit edilip, belgelenip, korunması amacıyla (Proje Numarası-YA 017802(2024) nolu) “Karabük İli ve İlçelerinde Roma ve Bizans Dönemi Yüzeysel Araştırması” adıyla 2017'de başlatmış olduğumuz araştırma projesinin 2024 yılını çalışmaların son sezonunu olarak gerçekleştirmiş bulunmaktayız. 2024 çalışma programı dâhilinde daha önceki yıllarda olumsuz hava koşulları, yeterli ekipmanların olmayışı zamanın yetersizliği gibi nedenlerle gidilemeyen ya da yeni edinilen bilgiler ve bölge hakkında artan tecrübelerimiz ışığında belirlenen köylere gidilmiştir.

Bu sene yeni tespit edilen arkeolojik alanlar bir kez daha göstermiştir ki Soğanlı Çayı Vadisi'nin çevresinde yer alan Üçbölük, Çavuşlar, Bürnük, Pürçükören, Ganibeyler gibi köyler bölgenin en zengin kültür mirasına sahip köyleridir. Bunların dışında Araç Çayı'nın kuzeyinde Safranbolu'ya bağlı Kirpe ve Konarı Kanyonlarında tespit edilen mağara ve kaya yapıları kanyonların su kaynaklarının yanı sıra arkeolojik eser bakımından da zengin olduklarını ortaya koymuştur. Özellikle bu alanlarda yapılan incelemelerde Roma ve Bizans Dönemi'ne ait pek çok arkeolojik kalıntı tespit edilmiştir.

Çavuşlar, Düzce, Bürnük gibi köylerde bulunan pres ağırlık taşları ve üzüm işlikleri bölgedeki bağcılığın varlığını kanıtlanmasının yanı sıra bağcılığın bölge için ne kadar önemli bir gelir kaynağı olduğunu da göstermektedir. Bu pres ağırlık taşları genellikle bezemesiz olmakla birlikte daha önceki yıllarda bulunan haçlı örneklerinden de anlaşılacağı üzere bölgede gelişmiş olan bağcılık, Roma Dönemi'nin yanı sıra Bizans Dönemi boyunca da devam etmiştir.

2024 yılını kaya mimarisi açısından değerlendirdiğimizde ise Ovacığın Ganibeyler ve Yeniören köylerinde yer alan anıtsal cepheli kaya mezarlarının yanı sıra Safranbolu'nun Yazıköy, Kuzyakahacılar, Üçbölük (Ilbarıt), köylerindeki *khamosorion* tarzındaki kaya mezarları, Karabük Merkez ilçesine bağlı Yeşilköy (Melise) yakınında kısmen görülebilen kaya sunakları bölgede kaya mimarisinin ne kadar gelişmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra bu eserler bölgenin Erken Dönem inanç sistemi hakkında da çok önemli bilgiler vermektedir.

Safranbolu, Karabük Merkez ve Ovacık ilçesin yanı sıra Karabük merkezinin 50 km kadar doğusunda kalan Eflani'nin Karacapınar köyüne de gidilmiştir. 2022'de bu köye gidilmiş olmasına rağmen elde edilen yeni bilgiler ışığında tekrardan Karacapınar köyüne gidilmiş ve Değirmentepe Mevkii'ndeki kalıntılar incelenmiştir. Özellikle Karacapınar köyünün Değirmentepe-Ören Mevkii'nde bulunan nispeten görkemli duvar kalıntıları bu bölgenin Bizans Dönemi mimarisi açısından da zengin bir kültür varlığına sahip olduğunu göstermiştir.

Bunların yanı sıra Safranbolu'nun Harmancık köyündeki Örümceklî, Konarı'daki Yarasainî, Düzce'deki Tapınak, Kırıklar'daki Hızır, Üçbölük'deki Asarkaya ve Bulak'daki Mencilis/Atçını Mağaralarındaki araştırmalarda saptanan Erken Dönemlere ait seramik buluntuları bölgenin geçmişinin bilinenden çok daha eskilere dayandığını ortaya çıkartmıştır. 2024 yüzey araştırmasının sonunda tespit edilen taşınmaz kültür varlıklarının koruma altına alınması için bakanlık temsilcisiyle birlikte 19 tescil öneri fişi hazırlanmıştır.

2017'den 2014'e kadar yapılan çalışmalar bölgenin Roma ve Bizans Dönemlerinin daha iyi anlaşılması, ölü gömme adetleri ve kaya mimarisinin unsurlarını ortaya koyması açısından çok faydalı olmuştur. Özellikle bu yüzey araştırması sayesinde bölgenin çok az bilinen erken dönemlerinin aydınlatılması ve bölgenin bütünü ile ele alınarak kaya mimarisinin tipolojisinin oluşturulması sağlanmıştır.

İncelenen yerlerde yoğun olarak görülen kaçak kazılar eserlere ve arkeolojik alanlara büyük zararlar vermektedir. Bunun önlenmesi ve bu alanların tamamen tahrip edilmeden bölgenin erken dönemlerinin daha iyi anlaşılması açısından bölgede yapılacak arkeolojik kazıların teşvik edilmesi faydalı olacaktır. Özellikle de Soğanlı Çayı Vadisi gibi zengin kültür varlığına sahip alanlarda ve mağaralarda bilimsel kazı çalışmalarına öncelik verilmesi bölgenin arkeolojisinin ve tarihinin anlaşılıp kültür zenginliğimizin korunup gelecek kuşaklara aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Soğanlı Çayı Vadisi'nde ilerleyen süreç içerisinde bakanlığın uygun görmesi halinde kazı çalışmalarının yapılması planlanmaktadır.

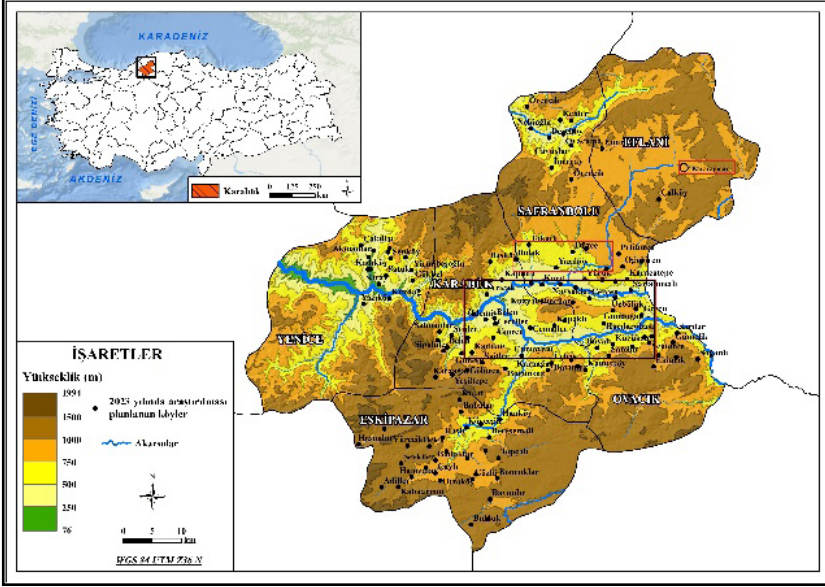
KAYNAKÇA

Çoşkun, M.- Aydın, F.-Çoşkun, S.- Öztekin, M.-Taşoğlu, E. (2020). *Karabük İli Mağaraları*, Ankara: Bakka.

Yıldırım, Y. S. (2019). “2017 Yılı Karabük İli ve İlçeleri Roma ve Bizans Dönemi Yüzey Araştırması”, *36. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3. C., 513-528.

Yıldırım, Y. S. (2020). “2018 Yılı Karabük İli ve İlçeleri Roma ve Bizans Dönemi Yüzey Araştırması”, *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3. C., 527-543.

EKLER

Harita 1: Çalışılan alanların haritası

Resim 1: Örümcekli Mağarası'nın girişi

Resim 2: Kirpe Deresi içerisindeki üzüm işliği

Resim 3: Hızar Mağarası'nın girişinin güneybatıdan görünümü

Resim 4: Yukarı Çiftlik köyü, ambar kayanın genel görünümü

Resim 5: 15 Temmuz Mahallesi'nde bulunan *khamosorion* mezar

Resim 6: Üçbölük, Asarkaya'nın girişi

Resim 7: Çavuşlar, Ambar Kaya'nın üstten görünümü

Resim 8: Bürnük köyü, Gâvurkızı kabartması

Resim 9: Bürnük köyü, üzüm işliğinin genel görünümü

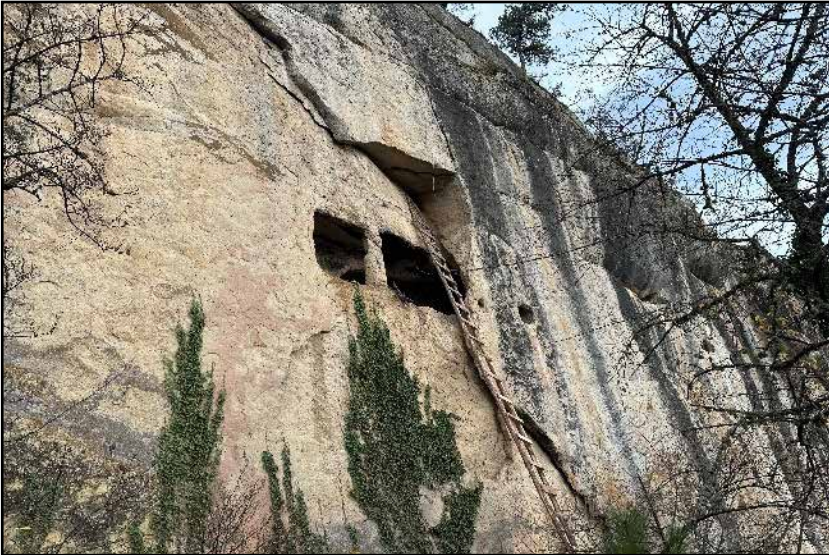
Resim 10: Yeşil köy, kaya sunağının (?) genel görünümü

Resim 11: Gerdek Boğazı Kaya Mezarı'nın genel görünüşü

Resim 12: Gemi Kayası'nın içerisindeki kaya yapısı

Resim 13: Ovacık, Yeniören köyü, Emmen Kaya Mezarı

Resim 14: Ovacık, Yeniören köyü, Emmen Kaya Mezarı, güneyden görünüm

Resim 15: Eflani, Karacapınar, apsizin kuzeyden görünümü

AFYONKARAHİSAR DOĞU İLÇELERİ PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMASI (2024)

Yavuz AYDIN*

Harun TAŞKIRAN

Yunus Emre SEVİNDİK

Alphan AKMEŞE

GİRİŞ

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle (25.08.2022) ilki 2022 yılı içerisinde gerçekleştirilen ve Afyonkarahisar ilinin doğusunda yer alan 8 ilçeyi kapsayan Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması'nın üçüncü ayağı 16.09.2024 tarihi itibarıyla başlamıştır.¹ Toplam 10 gün süren yüzey araştırması çalışmaları 25.09.2024 tarihinde son bulmuştur. Yazarlar dışında yüzey araştırmasına, Kültür ve Turizm Bakanlığını temsilen Afyonkarahisar Müze Müdürlüğü Uzmanı Muhammed Sevim katılım sağlamıştır.

Orta ve Batı Anadolu arasında bir koridor özelliği taşıyan Afyonkarahisar ilinin bulunduğu coğrafya, Pleistosen Dönem'de yaşamış olan avcı-toplayıcı grupların hareketlilikleri anlamında oldukça önemli bir konumda yer almaktadır. Bölgede her ne kadar Holosen Dönem'i kapsayan bazı çalışmalar gerçekleştirildiyse de (Sivas ve Sivas, 2007; Koçak vd., 2019) 2022'ye kadar Pleistosen Dönem kültürleriyle alakalı tek bir buluntu dışında herhangi bir sonuç bulunmamaktaydı. 2009'da İhsaniye ilçesi sınırları içerisinde Taciser Tüfekçi Sivas'ın gerçekleştirmiş olduğu "Frig Kutsal Alanı Belgeleme Çalışmaları" sırasında keşfedilmiş ve 2011'de yayınlanmış olan *Acheulean* tip bir iki yüzeyle alet (Taşkıran ve Taşkıran, 2011, s. 238) Paleolitik Dönem'e ait tek kanıt olarak dikkat çekmekteydi. Bununla beraber Afyonkarahisar'a komşu olan Eskişehir, Kütahya, Uşak, Denizli ve Bur-

* Dr. Öğr. Üyesi Yavuz AYDIN (Araştırma Başkanı), Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü /Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100 Sıhhiye /ANKARA, aydiny@ankara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0347-9462

Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN (Heyet Üyesi), Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü /Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100 Sıhhiye /ANKARA, htaskiran@ankara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0347-9462

Arkeolog Yunus Emre SEVİNDİK (Heyet Üyesi), Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü /Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi, 06100 Sıhhiye / ANKARA, sevindikyns@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6072-3433

Alphan AKMEŞE (Öğrenci), Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü /Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı Lisans Programı Öğrencisi, 06100 Sıhhiye /ANKARA, alphanakmese2@gmail.com

1 Afyonkarahisar İli İhsaniye, İncehisar, Çobanlar, Çay, Bolvadin, Bayat, Sultandağı ve Emirdağ İlçeleri Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması [Proje Numarası - YA010304(2024)]

dur gibi illerde son 10 yılda gerçekleştirilen kazı ve yüzey araştırması projelerinde ise Paleolitik Çağ'ın farklı evrelerine ait kültürel bulguların yoğun bir şekilde tespit edilmiş olduğu biliniyordu (Efe, 1990; Dinçer, 2015; Özçelik vd., 2016; Kartal vd., 2019; Taşkiran vd., 2021; Taşkiran, 2023; Fındık vd., 2022). Bu doğrultuda ilk kez 2022'de başlatılan yüzey araştırmalarıyla birlikte Afyonkarahisar'ın Pleistosen Dönem kültürlerinin tespitine yönelik olarak Paleolitik Çağ odaklı çalışmalara başlanmış ve söz konusu çalışmalara dair ilk sonuçlar yayınlanmıştır (Aydın vd., 2024; Dinçer vd., 2023; 2024). Afyonkarahisar'ın doğu kısmında yürütmüş olduğumuz yüzey araştırmalarının ilk yılı olan 2022'de Çay ve Çobanlar ilçeleri ile Sultandağı ilçesinin güneyinde kalan alanlarda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 2023'te ise Sultandağı ilçesinin orta ve kuzeyi ile Bolvadin ve Emirdağ ilçelerinde araştırma faaliyetleri yürütülmüştür (Aydın vd. 2025). 2023'te söz konusu alanlar dışında ilk olarak 2022'de çalışılan ve Çobanlar/Kaleköy sınırları içerisinde kalan 11 numaralı buluntu alanı (22BA-11) yeniden ziyaret edilmiştir. 2024 yılı çalışmaları ise İscehisar ve Bayat ilçeleri sınırlarında kalan alanlarda gerçekleştirilmiştir. Bahsedilen alanlarda gerçekleştirilen çalışmalar öncesinde arazinin yapısı, potansiyel Pleistosen yaşam ve aktivite alanları ile hammadde kaynaklarının tespitine yönelik olarak bazı basılı ve dijital kaynaklar ile jeoloji haritaları üzerinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar aynı zamanda araştırma rotalarının ve özellikle Paleolitik Çağ açısından yoğunlaşılması gereken alanların belirlenmesi açısından da belirleyici olmuştur.

I. 2024 YILI ARAŞTIRMALARI

2024 yılı araştırmaları için de son iki sezonda olduğu gibi çalışma alanı içerisindeki potansiyel Paleolitik alanlarda taramalar yapılması ve Paleolitik Çağ'a ait bulguların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bununla beraber potansiyel hammadde kaynaklarının tespiti de çalışmanın temel amaçlarından bir tanesi olmuştur. Bu amaçlar doğrultusunda projenin 2024 yılı çalışmaları kapsamında İscehisar ve Bayat ilçeleri sınırları içinde yer alan yaklaşık 900 km karelik bir yüzölçümüne sahip sahada araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Merkez beldeler dâhil olmak üzere toplam 28 köye ait sınırlar içinde çalışılmıştır (Tablo:1).

Tablo 1: 2024 Yılı Araştırmalarında Çalışılan Alanlar

İl	İlçe	Köy /Belde
AFYONKARAHISAR	İscehisar	Merkez, Bahçecik, Cevizli, Konarı, Seydiler, Karakaya, Çatağıl, Doğlat, Alan-yurt, Olukpınar, Doğanlar, Karaağaç, Çalışlar
	Bayat	Merkez, Sağırlı, İmrallı, İnpınar, Akpınar, Aşağıçaybelen, Yukarıçaybelen, Cumhuriyet, Derbent, Çukurkuyu, Mallica, Kuzören, Muratkoru, Eski Gömü

1.1. İscehisar İlçesi

2024 yılı çalışmaları kapsamında ilk ziyaret edilen alan İscehisar ilçesi olmuştur. Tablo 1’de belirtilen köy ve beldelede yüzey taramaları gerçekleştirilmiştir. Planlama dâhilinde ilk olarak Ankara-Afyonkarahisar otoyolunun güneyinde yer alan alanlarda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Sonrasında ise otoyolun kuzeyindeki alanlar araştırılmıştır.

İscehisar ilçesindeki çalışmalar Paleolitik bulgularının varlığı anlamında çok verimli geçmemiştir. İlçedeki çalışmalar kapsamında ilk araştırılan köy, ilçe sınırlarının en güneyinde yer alan Cevizli olmuştur. Cevizli ilk olarak 2022’de çalışılan ve sonrasında 2023’te tekrar ziyaret edilen Çobanlar’a bağlı Kaleköy’e sınır konumundadır. Kaleköy, gerek 2022 gerek 2023 yılı çalışmalarında çok sayıda buluntunun yanında yakın çevresinde barındırdığı çakmak taşı kaynakları sebebiyle de oldukça önemli bir alan olarak dikkat çekmekteydi. Bu potansiyelinden dolayı Kaleköy’ün komşusu konumundaki alanlar 2023 yılı çalışmalarında öncelikli alanlar olarak belirlenmiştir.

Cevizli sınırlarındaki “Çobanın Kuyu Mevkii” ziyaret edilen ilk alan olmuştur. Çobanlar/Kaleköy sınırındaki bu bölgede yapılan arazi taramalarında, geniş bir alana yayılmış vaziyetteki ham çakmak taşı parçalara eşlik eden az sayıda yontma taş parça tespit edilmiştir (Resim: 1). Söz konusu alan (24BA-1) 2024 yılı çalışmalarının ilk buluntu noktası olmuştur. Buluntu noktasının tespit edilmiş olduğu bu alan aynı zamanda bir çakmak taşı hammadde kaynağı görünümündedir. Çakmak taşı yumru ve blokları çok geniş bir alana yayılmış vaziyette gözlemlenmiştir. Cevizli’nin kuzeyine doğru uzanan alanlarda ise çakmak taşının kademeli olarak azaldığı ve daha çok, farklı boyutlarda kuvarsit yumrularının araziye hâkim olduğu görülmüştür. Kuvarsitin yaygın olduğu bu alanlarda yontma taş herhangi bir bulguyla karşılaşılmamıştır.

İscehisar araştırmaları kapsamında ziyaret edilen ikinci alan, ilçe sınırlarının en güneyinde yer alan Bahçecik ve çevreleri olmuştur. Alanın dikkat çekici özelliklerinden bir tanesi, genellikle kızılımsı renge sahip olan arazinin özellikle kuvarsit hammadde blok ve parçaları açısından oldukça zengin olduğuydu. Söz konusu bölgede yapılan çalışmalarda silisli kayaç grubuna ait ve yontulabilir kalitede hammadde tiplerinin olmadığı görülmüştür. Aynı zamanda arkeolojik anlamda herhangi bir kanıtla da karşılaşılmamıştır. Çalışmalar kapsamında ziyaret edilen bir sonraki alan Bahçecik’in kuzeyinde yer alan Konarı köyü ve buraya bağlı alanlar olmuştur. Konarı köyü çevresinde yapılan çalışmalarda da Paleolitik Çağ’a ait herhangi bir bulguyla karşılaşılmamıştır. Bununla birlikte kaliteli kuvarsit ve volkanik kayaçlardan (bazalt ve andezit) oluşan iki farklı özellikteki formasyon Konarı köyünün yer aldığı alanda gözlemlenmiştir. Konarı’nın ardından ziyaret edilen Seydiler’de ise ana kayaç formasyonu tüftür. Öte yandan Seydiler ve çevresi de arkeolojik anlamda veri sunmayan bir başka alan olmuştur. Seydiler ve çevresindeki çalışmaların bitmesiyle birlikte Afyonkarahisar-Ankara otoyolunun güneyini kapsayan çalışmalar son bulmuş ve otoyolun kuzeyinde yer alan alanlar üzerindeki araştırmalar başlamıştır. Bu

doğrultuda yolun kuzeyindeki alanda ilk olarak Karakaya köyü ve çevresindeki alanlarda gözlemlerde bulunulmuştur. İlgili mevkide, köy merkezinin kuzeydoğusundaki yolun hemen kenarında kalan bir alanda çakmak taşı parçaları ile karşılaşılmasına rağmen kültürel anlamda herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Aynı alanda köylülerin yönlendirmesi sonucu, köyün kuzeydoğusunda kalan dağlık alanda çakmak taşının çok yoğun olduğu bilgisi alındı. Oldukça yüksekte ve engebeli özelliğe sahip olan alana yapılan ziyarette Asar Dağı'nın batı tarafında kalan yamaçlarda yerel halk tarafından Gözkayası olarak isimlendirilmiş mevkide (Bazı haritalarda "Çakıl Tepe" olarak da geçmektedir) oldukça zengin ve kaliteli parçaları barındıran birincil bir çakmak taşı hammadde kaynağı ile karşılaşmış ve bu kaynak haritaya işlenmiştir. Çok büyük bir alana yayılmış kaliteli çakmak taşlarına rağmen, kaynak içerisindeki bölgede ya da yakın çevresinde arkeolojik anlamda herhangi bir bulguyla karşılaşmamıştır. Karakaya çevresinde yürütülen araştırmalarda, Gözkayası Mevkii dışındaki alanlarda hammadde açısından daha çok kuvarsitin hâkim olduğu, bazı alanlarda ise tuf formasyonlarının yer aldığı tespit edilmiştir.

Devam eden İsehisar çalışmalarında bir sonraki adres Karakaya'nın kuzeybatısında kalan Olukpınar olmuştur. Arkeolojik bir bulgunun ele geçmediği alan zengin kuvarsit yataklarıyla dikkat çekmektedir. Olukpınar sonrasında kuzeyinde yer alan Alanyurt'a geçilmiş, Alanyurt-Selimiye arasındaki otoyolun doğusunda kalan alanda, kısıtlı bir bölgede az sayıda çakmak taşı yumruları ve parçalarıyla karşılaşmıştır. Bu grup dışında alanda yoğun kuvarsit hammadde parçaları gözlemlenmesine rağmen yontma taş bir bulgu tespit edilememiştir. Söz konusu bölgedeki yüzey taramalarının ardından Bayat sınırına yakın bir mesafede bulunan ve İsehisar kuzeyindeki son köyler olan Çatağıl ve Doğlat ziyaret edilmiştir. Her iki köyün çevrelerinde yapılan yüzey taramalarında herhangi bir arkeolojik bulguyla karşılaşmamıştır.

İsehisar çalışmaları kapsamında araştırılan son alanlar ise ilçenin batı kısmını oluşturan ilçe merkezi çevresi ve diğer köyler olmuştur. Bu bölgede yer alan Doğanlar, Karaağaç, Çalışlar köyleri ve çevrelerinde yapılan araştırmalarda arkeolojik bir bulgu tespit edilememiştir. Bununla beraber alanda geniş bir bölgeye yayılmış vaziyette kuvarsit blokları gözlemlenmiştir. Söz konusu alandaki çalışmaların sonuçlanmasıyla birlikte 2024 yılı araştırmalarının İsehisar kısmı tamamlanmıştır.

1.2. Bayat İlçesi

Bayat çalışmaları kapsamında Tablo 1'de belirtilen alanlarda yüzey taramaları gerçekleştirilmiştir. Bayat ilçesinde de İsehisar çalışmalarında olduğu gibi ilk olarak Afyonkarahisar-Ankara otoyolunun güneyinde kalan köyler ve çevreleri araştırılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak Bayat ilçesinin en güneyinde, Çobanlar ilçesi ile sınır oluşturan alanlarda çalışmalar yürütülmüştür.

Bayat araştırmaları kapsamında ziyaret edilen ilk köy Yukarıçaybelen olmuştur. Yukarıçaybelen, Çobanlar'a bağlı Kaleköy'ün doğu komşusu konumunda olan bir alan ola-

rak dikkat çekmektedir. Köy merkezinin güneyinde Çamlıburun Mevkii olarak bilinen alanda geniş bir alana yayılmış çakmak taşlarına eşlik eden kaliteli kuvarsit yumruları ve parçaları gözlemlenmiştir. Bununla beraber söz konusu alanda herhangi bir arkeolojik bulgu tespit edilememiştir. Yukarıçaybelen'in hemen kuzeydoğusunda yer alan Aşağıçaybelen'e bağlı Paşa Dağı Mevkii'nde yapılan çalışmalarda da yoğun çakmak taşı barındıran birincil bir hammadde kaynağı tespit edilmiştir. Aynı alan sınırları içinde Alt-Orta Paleolitik karakterde 8 adet çakmak taşı yontma taş parça tespit edilmiştir (Resim:2). Söz konusu alan 2 numaralı buluntu alanı olarak işaretlenmiştir (24BA-2). Buluntu alanının çevresinde dağınık vaziyetteki çakmak taşı parçalarının yanında kuvarsit hammadde blokları da gözlemlenmiştir.

Bir diğer çalışma alanı olan Akpınar köyü ve çevresindeki araştırmalarda, Akpınar köyü girişindeki Çirpili Mevkii olarak bilinen alanda, yolun hemen solundaki yarmalarda çakmak taşı damarları tespit edilmiştir. Bu alanın hemen üzerindeki tarlalarda da yoğun çakmak taşı parçalarının yanında kuvarsit blokları da gözlemlenmiştir. Aynı alanda kuzeye doğru kıvrılan yol ayırımına girilmiş ve yolun devamında yine Çirpili Mevkii sınırları içerisinde kalan sahada oldukça geniş bir alana yayılmış vaziyette, kaliteli pek çok çakmak taşı cinsinden oluşan bir hammadde kaynağı ile karşılaşmıştır. Aynı mevkide 5 numaralı buluntu alanı (24BA-5) olarak işaretlenen yerde 14 adet alt ve orta Paleolitik tipte yontma taş parça tespit edilmiştir (Resim: 3).

Bayat çalışmaları kapsamındaki bir diğer durak İmrallı köyü olmuştur. İmrallı köyünün kuzeydoğusundaki dağlık alanda, Çalcaaltı Mevkii'nde Orta Tepe olarak bilinen tepelik alan üzerinde ve buranın yamaçlarına yayılmış vaziyette zengin bir birincil çakmak taşı yatağı tespit edilmiş ve ilgili alan haritaya işlenmiştir. Diğer taraftan hammadde açısından oldukça zengin olmasına rağmen bu alanda arkeolojik herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. İmrallı köyünde devam eden çalışmalarda, köy merkezinin yaklaşık 1 km batısında, Eğsenler Mevkii olarak bilinen alanda geniş bir alana yayılmış vaziyette çakmak taşı hammadde örnekleri ile Paleolitik tipte yontma taş parçalar bir arada tespit edilmiştir. 3 numaralı buluntu alanı (24BA-3) olarak isimlendirilen noktadan tespit edilen 17 adet yontma taş parça net olarak Orta Paleolitik karakterde özellikler sergilemektedir (Resim: 4). İmrallı köyüne bağlı diğer alanlardaki araştırmalarda herhangi bir bulguyla karşılaşılması ve İnpınar köyüne bağlı olan alanlara geçildi. İnpınar köy merkezinin yaklaşık 1 buçuk km kuzeyinde, otoyol kenarında Düzünüstü Mevkii olarak isimlendirilen alanda oldukça yoğun bir şekilde gözlemlenen çakmak taşı hammaddelerin yanında yontma taş kültür öğelerinin de var olduğu gözlemlenmiştir. 4 numaralı buluntu alanı olarak işaretlenen alandan (24BA-4) 12 adet, büyük oranda Orta Paleolitik karakterde çekirdek ve yongalama ürünü tespit edilmiştir (Resim: 5).

Bayat sınırları içerisinde Paleolitik Çağ bulguları sunan bir diğer alan Akpınar köyünün kuzeyinde, Cumhuriyet'e bağlı Akyol Mevkii olmuştur. Alanda yaygın bir şekilde görülen çakmak taşı blok ve parçalarının yanında karakteristik Orta Paleolitik *Levallois* ve *disko-*

idal tipte çekirdekler ile yongalama ürünleri tespit edilmiştir (24BA-6) (Resim: 6). Cumhuriyet sınırları dâhilinde, yoğun ve kaliteli çakmak taşlarının yine sıklıkla gözlemlendiği bir diğer alan olan Kuyuderesi Mevkii'nde ise arkeolojik herhangi bir bulguyla karşılaşılmamıştır. Kuzeye doğru Derbent yolu üzerinde, yine Cumhuriyet köyüne bağlı Gölcük Mevkii'nde, çakmak taşı blok ve parçalarını çok yoğun bir şekilde barındıran bir bölgede 7 numaralı buluntu alanı (24BA-7) olarak isimlendirilen bir alan tespit edilmiştir. Söz konusu buluntu noktasında dönemsel olarak farklı karakterlerde olmakla birlikte hepsi Paleolitik Çağ karakteri gösteren 17 adet yontma taş parça tespit edilmiştir. Buluntuların büyük çoğunluğu genel anlamda Orta Paleolitik karakterde özellikler sergilemektedir (Resim: 7).

Anayolun güneyinde kalan son Bayat köyü ise Derbent'dir. Köy ve çevresinde yapılan çalışmalarda, yerel halkın Çakmaklık Mevkii olarak isimlendirdiği yerde (Şamdağı Mevkii) zengin bir çakmak taşı hammadde kaynağı tespit edilmiş olmasına rağmen alanda arkeolojik bir materyal bulunamamıştır. ana yolun güneyindeki araştırmalar tamamlandıktan sonra Bayat ilçe merkezinin kuzeyinde kalan alanların araştırılmasına geçilmiştir.

Bayat ilçesinin kuzeyinde kalan alanda sırasıyla Mallica, Çukurkuyu, Kuzören, Muratkoru, Eski Gömü ve Bayat merkez çevresinde arazi taramaları gerçekleştirilmiştir. Çukurkuyu köy merkezinin hemen kuzeyinde yer alan küçük bir çakmak taşı hammadde kaynağının dışında ilgili alanda ne hammadde ne de kültürel anlamda bir bulgu tespit edilememiştir.

SONUÇ

2024 yılı itibariyle Afyonkarahisar ilinin doğu kısmındaki 8 ilçeden ikisi olan İncehisar ve Bayat ilçelerinin sınırları içerisinde kalan alanlarda Paleolitik Çağ odaklı araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Arazi taramaları, araştırmanın amaçları kapsamında kültürel bulguların ve hammadde kaynaklarının tespit edilmesi doğrultusunda yürütülmüştür. Araştırmalar sonucu tespit edilen 7 buluntu noktasında gerekli belgeleme çalışmaları yapılmıştır ve ilgili alanların koordinat bilgileri kaydedilmiştir. Harita üzerinde işaretlenen (Harita: 1, 2) buluntu noktalarına ait bilgiler Tablo:2'de belirtilmektedir.

Tablo 2: 2024 Yılı Buluntu Alanlarına Ait Bilgiler

Buluntu Alanı	İlçe	Köy/Mahalle/Belde	Mevkii	Koordinatlar	Buluntu Tipi	Buluntu Sayısı	Dönem
24BA-1	İscehisar	Cevizli	Çobanın Kuyu	38°49'56.64"K 30°54'20.90"D	Yontma Taş	5	Alt P. Orta P.
24BA-2	Bayat	Aşağıçaybelen	Paşa Dağı	38°49'42.07"K 30°56'3.01"D	Yontma Taş	8	Alt P. Orta P.
24BA-3	Bayat	İmrallı	Eğsenler	38°53'23.89"K 30°53'48.16"D	Yontma Taş	17	Alt P. Orta P.
24BA-4	Bayat	İnpınar	Düzünüstü	38°53'8.76"K 30°53'50.84"D	Yontma Taş	12	Alt P. Orta P.
24BA-5	Bayat	Akpınar	Çirpili	38°52'52.36"K 30°56'43.50"D	Yontma Taş	14	Alt P. Orta P.
24BA-6	Bayat	Cumhuriyet	Akyol	38°53'17.45"K 30°56'37.96"D	Yontma Taş	6	Alt P. Orta P.
24BA-7	Bayat	Cumhuriyet	Gölcük	38°54'46.74"K 30°57'29.70"D	Yontma Taş	17	Alt P. Orta P. Üst P.

2024 yılı araştırmaları boyunca İscehisar ve Bayat sınırları içerisinde, yaklaşık 900 km²'lik bir alanda, toplamda 27 köy/mahalle ve buraların çevrelerinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Araştırma alanının jeolojik özelliklerine bakıldığında İscehisar'da merkezin kuzeyinde Miyosen Dönem volkanikleri ile Prekambriyen mermer yataklarının ağırlıkta olduğu görülmektedir. Merkezin güneyinde ise parçalı bir şekilde Miyosen gölsel çökellerin ve volkanik formasyonların yer aldığı görülür. Bayat ilçesine baktığımızda ise güneyde özellikle Miyosen Dönem gölsel kökenli kireçtaşlarının ve volkanik piroklastik formasyonların baskın olduğu görülmektedir. Bayat kuzeyi ise daha çok Triyas Dönem şist ve kalşist yataklarından oluşur.

Araştırmalarımız esnasında Bayat güneyinde yer alan jeolojik formasyonların farklı kayaç gruplarının yanında yoğunlukla çakmak taşı da barındırdıkları gözlemlenmiştir. Bu çakmak taşı barındıran alanların Emirdağ sınırını takip ederek özellikle Derbent'ten itibaren güneye doğru Yukarıçaybelen'e kadar parçalı bir şekilde dağıldıkları tespit edilmiştir. Bu hammadde cinsinin Paleolitik Çağ'da çok sık bir şekilde kullanıldığı bilindiğinden dolayı söz konusu formasyonların tespit edilmesi çalışmamızın amaçları doğrultusunda oldukça önemliydi. Bununla beraber 2024 yılı araştırmaların da tespit etmiş olduğumuz buluntu alanlarının tümünün bu hammadde kaynaklarının çok yakınında ya da içinde oldukları görülmektedir. Bu da bölgedeki Paleolitik Çağ gruplarının hammadde kaynakları çevresindeki yoğun faaliyetlerini göstermesi açısından önemli bir veridir.

TEŞEKKÜR

2022 ve 2023 yılı araştırmalarında olduğu gibi 2024 yılı araştırma sezonunda da “Doa Kozmetik Firması” maddi destekte bulunarak araştırmamıza çok büyük bir katkıda bulunmuştur. Bu anlamda Doa Kozmetik Firması’na sağladığı destekten dolayı sonsuz teşekkürlerimizi sunmak isteriz. Araştırmamıza Bakanlık Temsilcisi olarak katılım sağlayan Afyonkarahisar Müzesi Uzmanı Muhammed Sevim çalışmalarımız süresince ekibimizle oldukça uyumlu bir şekilde çalışıp araştırmamıza önemli katkılarda bulunmuştur. Kendisine de teşekkürü bir borç biliriz.

KAYNAKÇA

Aydın, Y., Taşkiran, H., Erbil, E., Sarioğlu, E.K., Özturan, M. (2024). Afyonkarahisar Doğu İlçeleri Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması (2022), *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 39/3, 517-531.

Aydın, Y., Taşkiran, H., Erbil, E., Sarioğlu, E.K., Sevindik, Y.E. (2025). Afyonkarahisar Doğu İlçeleri Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması (2023), *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 40/3, 425-440.

Dinçer, B. (2015). Kureyşler Baraj Gölü Havzasında 2014 Yılı Paleolitik Araştırmaları, içinde (ed. M. Türktüzün, S. Ünan): *Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları 2014*: 191-209. Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

Dinçer, B., Şahin, S., Karahan, G. (2023). West Afyonkarahisar (Turkey) Palaeolithic Survey 2022, Field Methods and First Results, *Anatolia Antiqua*, XXXI, 243-259.

Dinçer, B., Şahin, S., Karahan, G., Dumanlıoğlu, C. (2024). Batı Afyonkarahisar Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması - 2022 (Merkez, Şuhut, Sinanpaşa İlçeleri), *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 39/1, 313-329.

Efe, T. (1990). 1988 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 7, 405-424.

Fındık, B., Mayda, S., Demirel, A., Parmak, R.C. (2022). Burdur Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması-2021. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 32-49.

Kartal, G., Erbil, E., Kartal, M. (2019). Eskişehir İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 36/3, 1-16.

Koçak, Ö., Bilgin, M., Küçükbezi, H.G. (2019). *MÖ II. binyılda Afyonkarahisar ve Çevresi Kültürleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özçelik, K., Kartal, G., Fındık, B. (2016). Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması 2014, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 33/1, 337-396.

Sivas, H., Sivas, T.T. (2007). Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Arkeolojik Envanter Çalışması 2005, *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*, 6, 11-35.

Taşkıran, H. (2023), Ege Bölgesi'nde Önemli Bir Orta Paleolitik Kamp Alanı: Sürmecik, içinde (ed. M. Kartal): *Türkiye'de Paleolitik Çağ, Kazılar*: 187-208. Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

Taşkıran, H., Taşkıran, Z.F. (2011). İki Yüzeyle Aletlerin Anadolu'daki Dağılımında Yeni Bir Nokta: Afyonkarahisar, içinde (ed. H. Taşkıran, M. Kartal, K. Özçelik, M.B. Kösem, G. Kartal): *Işın Yalçınkaya'ya Armağan /Studies in Honour of Işın Yalçınkaya*: 235-244. Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

Taşkıran, H., Aydın, Y., Özçelik, K., Erbil, E. (2021). A New Discovery of Neanderthal Settlements in Turkey: Sürmecik open-air campsite in Western Anatolia, *L'anthropologie*, 125, 1-13.

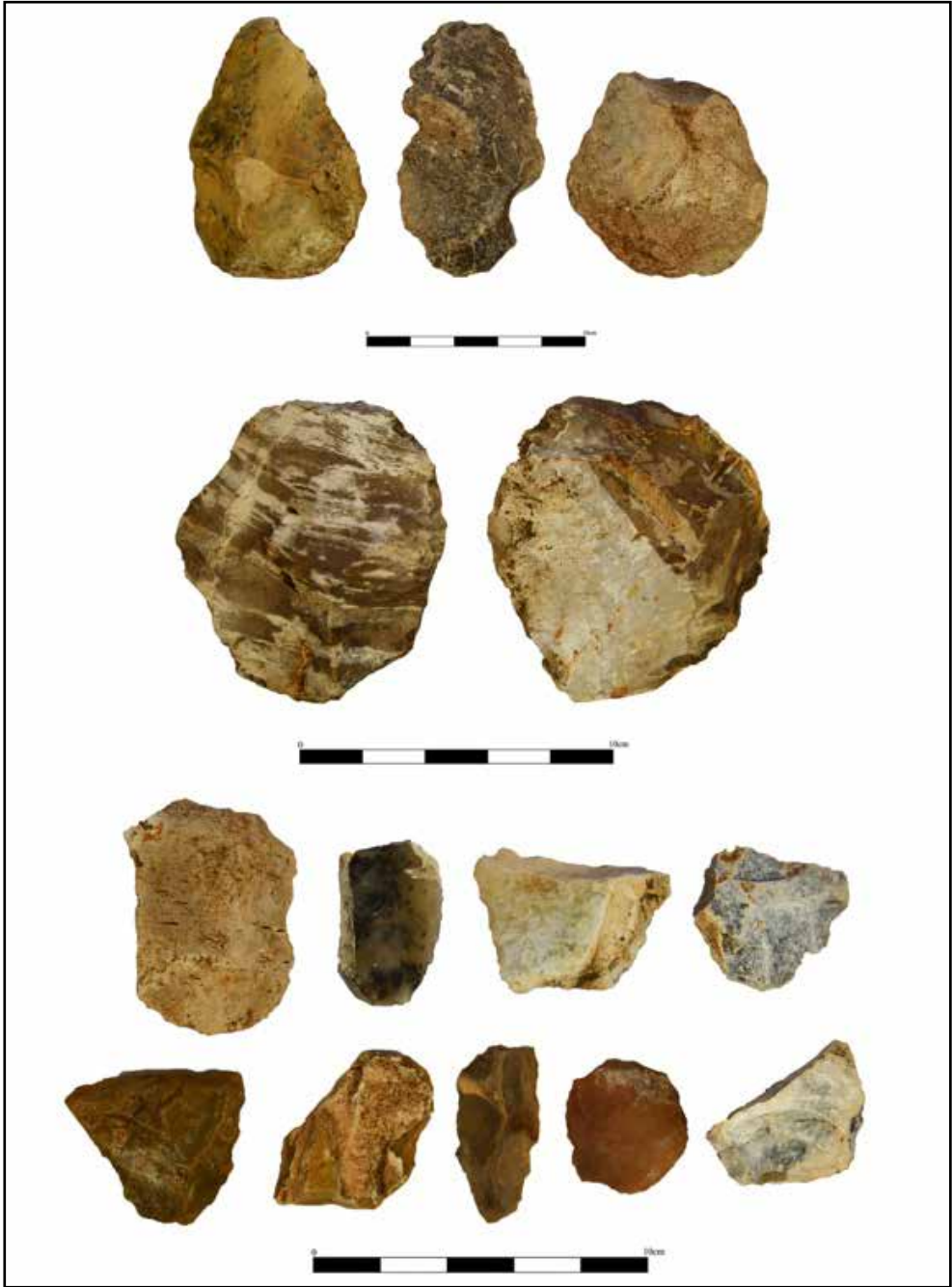

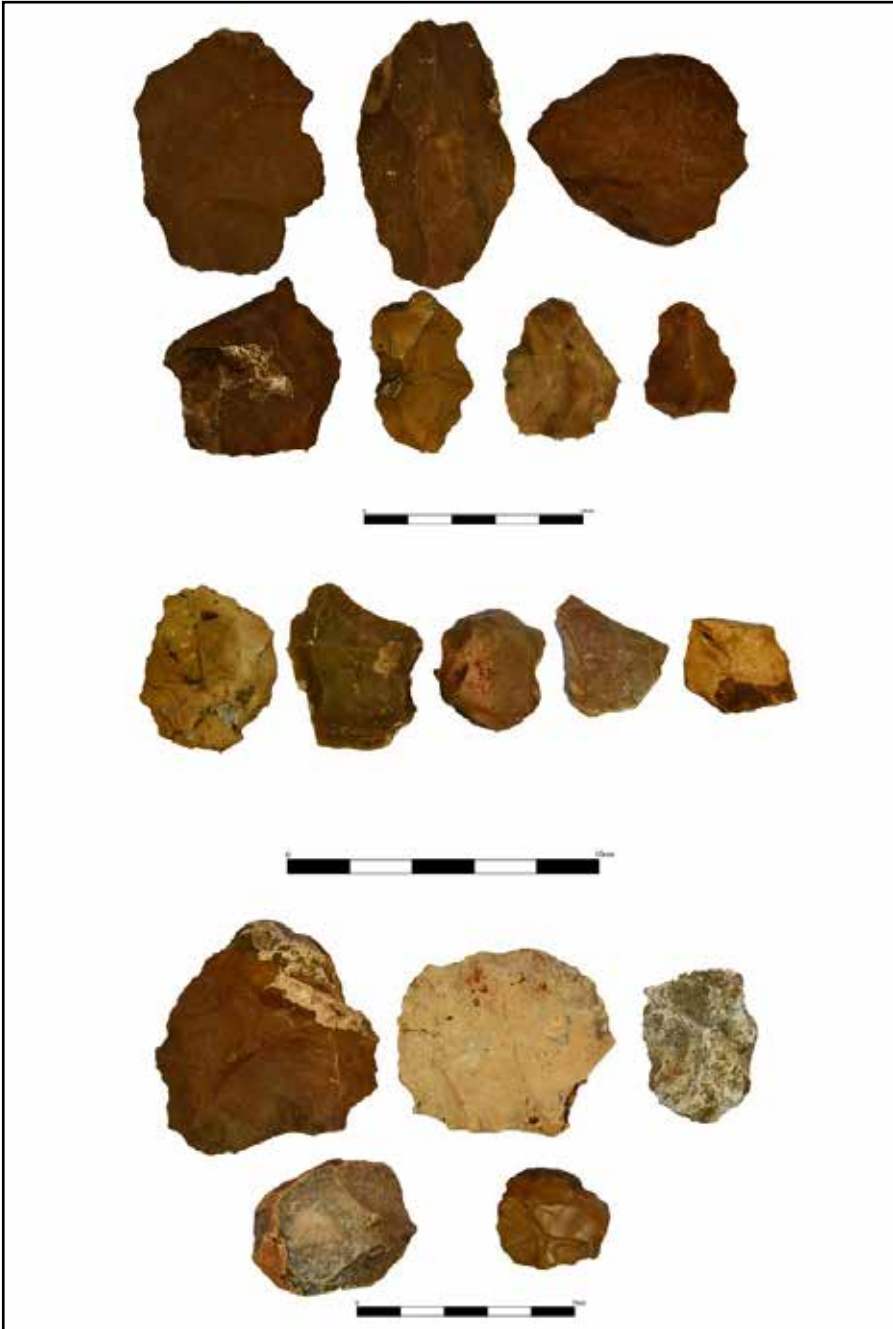
Resim 1: 1 Numaralı Buluntu Alanından (24BA-1) Ele Geçen Yontma Taş Örnekleri

Resim 2: 2 Numaralı Buluntu Alanından (24BA-2) Ele Geçen Yontma Taş Örnekleri

Resim 3: 5 Numaralı Buluntu Alanından (24BA-5) Ele Geçen Yontma Taş Örnekleri

Resim 4: 3 Numaralı Buluntu Alanından (24BA-3) Ele Geçen Yontma Taş Örnekleri

Resim 5: 4 Numaralı Buluntu Alanından (24BA-4) Ele Geçen Yontma Taş Örnekleri

Resim 6: 6 Numaralı Buluntu Alanından (24BA-6) Ele Geçen Yontma Taş Örnekleri

Resim 7: 7 Numaralı Buluntu Alanından (24BA-7) Ele Geçen Yontma Taş Örnekleri

2024 YILI ERZURUM-ERZİNCAN İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Yavuz GÜNAŞDI*

Alpaslan CEYLAN

İbrahim ÜNGÖR

Oktay ÖZGÜL

Nezahat CEYLAN

Burak BİNGÖL

Betül NİŞANCI

Muhammet Burak YILDIRIM

GİRİŞ

Bakanlığımız Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kazılar ve Araştırmalar Daire Başkanlığının 29.07.2024 tarih ve E-77734899-161.01-5465102 sayılı izinleri ile “Erzurum ve Erzincan İlleri İlçeleri YüzeY Araştırması” çalışmaları Erzurum ilinde; Aşkale, Aziziye, Hınıs, Horasan, Karayazı ilçelerinde, Erzincan ilinde ise; Çayırılı, Otlukbeli ve Üzümlü ilçelerinde yürütülmüştür¹. YüzeY araştırması arazi çalışmaları; Prof. Dr. Yavuz Günaşdı başkanlığında, Prof. Dr. Alpaslan Ceylan, Prof. Dr. İbrahim Üngör, Dr. Betül Nişancı, Doktorant Muhammet Burak Yıldırım’ın katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bakanlık temsilciliği görevini Sibel Canpolat üstlenmiştir. YüzeY araştırması laboratuvar çalışmaları, Prof. Dr. Nezahat Ceylan, Prof. Dr. Oktay Özgöl, Dr. Burak Bingöl, Doktorant Mehmet Akif Arslan ve Tayfun Ay tarafından yapılmıştır.

- * Prof. Dr. Yavuz GÜNAŞDI, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, gunasdi@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7955-3756
- Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, acceylan@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0533-905X
- Prof. Dr. İbrahim ÜNGÖR, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İlkçağ Tarihi Anabilim Dalı, iungor@erzincan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4600-0933
- Prof. Dr. Oktay ÖZGÜL, Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, oktay.ozgul@yalova.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0575-0436
- Prof. Dr. Nezahat CEYLAN, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, nezahat.ceylan@manas.edu.kg - Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, nezahat.ceylan@balikesir.edu.tr , ORCID ID: 0000-0002-9889-7279
- Dr. Burak BİNGÖL, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, burak.bingol@erdogan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4660-5091
- Dr. Betül NİŞANCI, betulnisanci22@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2483-1223
- Doktorant Muhammet Burak YILDIRIM, brk.yldrrm@outlook.com, ORCID ID: 0009-0007-3284-678X
- 1 Araştırmalarımızın yürütülmesinde desteklerini esirgemeyen Atatürk Üniversitesi Rektörü Ahmet Hacimüftüoğlu’na teşekkür ederiz.

2024'te bölgede yaptığımız çalışmalarda Erzurum ilinde 17 sit, 1 kültür varlığı, Erzincan ilinde 5 sit alanı olmak üzere toplamda 22 sit, 1 kültür varlığı tespit edilmiştir.

A. TESPİT EDİLEN ARKEOLOJİK MERKEZLER

A.1. ERZURUM

A.1.1. AŞKALE

A.1.1.1. Çiftlik Kalesi ve Yerleşmesi

Erzurum ili, Aşkale ilçesi, Çiftlik Mahallesi'nin 3,5 km güneydoğusunda, Tozluca Mahallesi'nin 3,5 kuzeyinde ve Tosunlu Mahallesi'nin 2 km batısında, Tuz Çayı Vadisi'nin güney yamacında 1940 m rakımda hâkim bir tepede bulunmaktadır. Kalenin kuzeyinden Tuz Çayı ve Vadisi geçerken batısından başka bir su kaynağı Tuz Çayı'na katılmaktadır. Kalenin 800 m batısında ise bir başka kale olan Toprakkale Kalesi yer almaktadır. Kalenin güneyinde ve doğusunda yüksek tepeler bulunurken buraların çayır olarak kullanıldığı görülmektedir. Kalenin kuzey tarafında ise meşe ve yabani meyve ağaçlarıyla kaplı ormanlıklar vardır. Kuzeybatı-güneydoğu 100 m, kuzeydoğu-güneybatı 88 m boyutlarında olan kalenin yer yer sur duvarları takip edilebilmektedir. Kale sur duvarlarının kabaca işlenmiş taşlarla inşa edildiği ve bu taşların doğal sebeplerle kalenin eteklerine aktığı görülmektedir. Kale üzerinde 1 m genişliğinde duvarlara sahip çok sayıda mimari yapı vardır. Ancak kalenin üzerinin yoğun otlarla kaplı oluşu bu izleri takip etmemizi güçleştirmektedir. Yaptığımız incelemelerde kalenin girişinin batıda olduğu görülmüştür. Kalenin kuzey ve doğu eteklerinde geniş bir yerleşme alanı bulunmaktadır (Resim: 1).

Hem kale üzerinde hem de yerleşme üzerinde kaçak kazılar mevcuttur. Kalede ve yerleşme alanında çok sayıda keramik verisi tespit edilmiştir. Tespit edilen keramik verileri İlk Tunç Çağ ve Orta Çağ Dönemi'ne tarihlendirilmektedir (Resim: 14).

A.1.1.2. Toprakkale Kalesi (Tosunlu)²

Erzurum ili, Aşkale ilçesi, Tosunlu Mahallesi'nin 1,8 km doğusunda, Çiftlik Mahallesi'nin ise 4 km batısında 1930 m rakımda, zeminden 80 m yükseklikte bulunur. Kalenin hemen güneyinden Tuz Çayı geçmektedir. Güney tarafında yüksek tepeler vardır. Kalenin doğusu ve kuzey tarafı savunma açısından oldukça elverişlidir. Çevresi ile verimli otlaklarla kaplıdır. Doğu-batı doğrultulu 80 m, kuzey-güney doğrultulu 38 m boyutlarında olan kalenin yer yer duvar izleri takip edilebilmektedir. Kale üzerinde çok sayıda mimari iz bulunsa da otların yoğunluğundan dolayı bu izlerin planı çıkarılamamaktadır. Kale sur duvarlarının işlenmiş kabaca işlenmiş taşlarının uçurumdan aşağı aktığı görülmektedir.

2 Kale, üyesi olduğumuz A. Ceylan başkanlıdaki ekip tarafından 2017'de incelenmiştir (Ceylan vd. 2019, s. 173).

Kalenin girişinin doğudan olduğu düşünülmektedir. Kalenin batısında ise yerleşim alanları mevcuttur (Resim: 2).

Hem kalede hem de eteklerindeki yerleşmede kaçak kazı izleri mevcuttur. Kale ve yerleşmede çok sayıda keramik verisi tespit edilmiştir. Tespit edilen keramik verileri İlk Tunç Çağ, Orta Demir Çağ ve Orta Çağ Dönemlerine tarihlendirilmektedir (Resim: 14).

A.1.1.3. Dalli Kalesi

Erzurum ili, Aşkale ilçesi, Dalli Mahallesi'nin 3,5 kuzeybatısında, Gürkaynak Mahallesi'nin 3 km kuzeyinde, Sazlı Mahallesi'nin 2,5 km güneydoğusunda, Karasu Irmağı'nın hemen güneyindeki 1690 m rakıma sahip hâkim tepede, zeminden 20 m yükseklikte bulunur. Kalenin kuzeyinden geçen Karasu Nehri batıdan gelerek doğuya doğru devam eder. Kalenin doğusunda ve batısında geniş vadi tabanı, tarım alanları ve ağaçlık alanlar vardır. Kalenin kuzeyinde ve güneyinde ise yüksek dağlar bulunmaktadır. Kalenin kuzeyinden Erzurum-Aşkale-Erzincan yolu geçerken yine bu yola paralel olarak Erzurum-Erzincan demir yolu da bu vadiden geçer. Erzurum-Aşkale-Erzincan yolundan güneye ayrılan Dalli Mahallesi yolu kalenin doğusundan geçer. İki kademeli olan kale kuzey-güney doğrultulu 150 m, doğu-batı doğrultulu ise 85 m boyutlarındadır. Kalenin güney tarafında kalan kısım, kuzeydeki kısmından 5 m daha yüksektir. Kalenin 4 tarafında da sur duvar izleri temel seviyesinde takip edilebilmektedir. Duvarlarda kullanılan taşlar 35x20, 25x40 ve 15x20 cm ölçülerinde olup duvarın genişliği 1,5 m olarak ölçülmüştür. Kale içinde yer yer mimari yapı izleri mevcuttur. Kale yüzeyinin yoğun olarak otlarla kaplı olmasından dolayı mimari izler tam olarak takip edilememektedir. Kalenin doğu ve kuzey tarafı uçurum olup giriş tarafının güneyden olduğu düşünülmektedir (Resim: 3).

Kale üzerinde kaçak kazı izleri bulunmaktadır. Otların yoğunluğundan dolayı kale üzerinde az sayıda keramik tespit edilmiştir. Tespit edilen keramik verileri İlk Tunç Çağ ve Orta Çağ Dönemlerine tarihlendirilmektedir (Resim: 14).

A.1.2. AZİZİYE

A.1.2.1. Başçakmak Höyük

Erzurum ili, Aziziye ilçesi, Yeni Başçakmak Mahallesi'nin 1 km kuzeybatısında, Eski Başçakmak Mahallesi'nin ise hemen batısında, hâkim bir tepede, 1840 m rakımda, zeminden 30 m yükseklikte bulunmaktadır. Höyüğün batısı ve kuzeyi yüksek dağlarla çevriliyken, 600 m doğusundan Serçeme Deresi geçer ve onun önünde ise Daphan Ovası uzanır. Höyüğün 2 km batısından Erzurum-İspir yolu geçerken, 4,5 km güneyinden ise Erzurum-Erzincan yolu geçmektedir. Höyüğün hemen güneyinde köy mezarlığı bulunurken yine güneyinde ve güneybatısında tarım arazileri mevcuttur. Höyüğün batısının ve güneyinin zeminden yüksekliği, doğu ve kuzey yönüne göre daha fazladır. Höyük doğu-batı doğrultulu 45 m, kuzey-güney doğrultulu 25 m boyutlarındadır. Höyüğün batısında ve güneyinde

yapılan evler höyük üzerinde tahribata sebep olmuştur. Yine bölge halkı toprak ihtiyacını karşılamak için höyüğün batı tarafını ciddi boyutta tahrip etmiştir (Resim: 4).

4,20x3,5 m çapında 1,5 m derinlikte, 5x3,20 m çapında ve 1 m derinlikte kaçak kazının dikkat çektiği höyük üzerinde çok sayıda keramik verisi tespit edilmiştir. Keramik verileri İlk Tunç Çağı ve Orta Çağ'a tarihlendirilmiştir. Ayrıca kaliteli Karaz kültürüne ait keramik verileri de vardır (Resim: 14).

A.1.3. HINIS

A.1.3.1. Tanır Kalesi

Erzurum ili, Hınıs ilçesi, Tanır Mahallesi'nin 4 km kuzeyinde, Dibekli Mahallesi'nin 8 km güneyinde ve Erduran Mahallesi'nin 6 km güneybatısında bulunur. Hâkim bir ana kaya üzerine inşa edilen kalenin güneyi ve batısı uçurumdur. Kalenin güneyinde Hınıs ilçesi, Hınıs Ovası ve Bingöl Dağları bulunurken kalenin doğusunda Karaçoban ve Karayazı ilçeleri vardır. Kalenin yaklaşık 4 km kuzeyinden Erzurum-Hınıs-Muş yolu geçmekle birlikte aynı zamanda Aras Nehri de görülebilmektedir. Ana kaya tıraşlanarak oluşturulmuş kale, kuzey-güney doğrultulu 110 m, doğu-batı doğrultulu 55 m boyutlarındadır. Kalenin sur duvarlarında kullanılan taşlar, 40x20, 55x30 ve 70x25 cm ölçülerindedir. Kullanılan taşların ön yüzlerinin kabaca tıraşlandığı görülmektedir. Kalede meydana gelen yoğun tahribat nedeniyle sur duvarları yer yer takip edilebilmektedir. Sur duvar taşlarının kalenin eteklerine aktığı görülmektedir. Kalenin giriş kısmı doğuda olup girişin köşebent duvarları hala ayakta. Giriş kapısının genişliği 3,5 m ölçülerindedir. Kale üzerinde çok sayıda mimari iz olmakla birlikte bunların kalenin doğusunda ve batısında yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Kalenin kuzey ve doğu eteklerindeki düzlüklerde ise yerleşme izleri mevcuttur (Resim: 5).

Kale üzerinde çok sayıda kaçak kazı mevcuttur. Kalede tespit edilen keramik verileri Orta Çağ'a tarihlendirilmiştir (Resim: 14).

A.1.3.2. Nalbant Kalesi

Erzurum ili, Hınıs ilçesi, Erduran Mahallesi'nin 2,5 km güneybatısında bulunan kale, Tanır Kalesi'nin 2 km kuzeyinde ve Tanır Kalesi ile oldukça benzer yapıdadır. Kalenin 5 km doğusundan Erzurum-Hınıs-Muş yolu geçmektedir. Kalenin hemen doğusundan ise kervan yolu olarak adlandırılan bir yol vardır. Yüksek bir ana kayanın tıraşlanması sonucu oluşturulan kale kuzey-güney doğrultulu 46 m, doğu-batı doğrultulu ise 30 m boyutlarındadır. Kalenin kuzeyi geniş bir vadiye bakmaktadır. Kale üzerinde sur duvarı tespit edilememiş olsa da kale duvarlarında kullanılan taşların uçurumdan aşağıya doğru aktığı görülmektedir. Kalenin doğu ucunda 175x130 cm ölçülerinde bir sarnıç bulunmaktadır. Kalenin giriş kısmının doğu tarafında olduğu tespit edilmiştir. Kale üzerinde mimari izler mevcuttur. Kalenin kuzey eteklerinde yerleşme ve nekropol alanı bulunmaktadır. Yine kale üzerinde çok sayıda cüraf parçasına rastlanmıştır (Resim: 6).

Kale üzerinde kaçak kazı izleri mevcuttur. Kalede çok sayıda Orta Çağ'a tarihlendirilen keramik verisi tespit edilmiştir (Resim: 14).

A.1.3.3. Erduran Hamgöze Kalesi

Erzurum ili, Hınıs ilçesi, Erduran Mahallesi'nin 1,7 km kuzeyinde, Nalbant Kalesi'nin 1 km doğusunda, Erduran Kalesi'nin ise 2,4 km kuzeydoğusunda olup birbirlerini doğrudan görmektedirler. Kalenin güneybatısında küçük su kaynakları mevcutken, doğusundan Erzurum-Hınıs-Muş yolu geçmektedir. Kuzey-güney doğrultulu 40 m, doğu-batı doğrultulu 25 m boyutlarında olan kale, ana kaya üzerine inşa edilmiştir. Kalenin kuzeyi, güneyi ve doğusu uçurum olup giriş kısmı muhtemelen batı tarafındadır. Kale üzerinde yer yer takip edilebilen sur duvarları 90 cm genişliğindedir. Sur duvarları 30x10, 25x15 ve 40x20 cm boyutlarındaki taşlarla inşa edilmiştir. Kale üzerinde birçok mimari iz tespit edilmiş olsa da bunların kaçak kazılar ile tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Bu mimari yapılar kalenin kuzeyinde ve batısında yoğunlaşmıştır.

Kale üzerinde çok sayıda keramik verisi tespit edilmiştir. Bunlar Orta Çağ'a tarihlendirilmektedir (Resim: 14).

A.1.3.4. Erduran Kalesi

Erzurum ili, Hınıs ilçesi, Erduran Mahallesi'nin 1,7 km güneyinde, Erduran Hamgöze Kalesi'nin 1,7 km batısında hâkim bir tepededir. Kalenin batısında ve güneyinde yüksek tepeler varken, doğusu otlaklar ile kaplıdır. Kalenin güneyinde su kaynakları mevcuttur. Ayrıca kalenin 800 m batısında bir gölet vardır. Kalenin doğusundan Erzurum-Hınıs-Muş yolu geçmektedir. Kalenin boyutları doğu-batı doğrultulu 45 m, kuzey-güney doğrultulu 35 m olup dört tarafında da sur duvarları ayakta durmaktadır. Kalenin batı sur duvarı, 3 m, güney sur duvarı 2,70 m, kuzey sur duvarı 2,50 m ve doğu sur duvarı 2,70 m genişliğindedir. Sur duvarlarındaki taşlar 70x25, 85x25 ve 80x40 cm ölçülerindedir. Kalenin köşelerinde ve doğu-batı sur duvarlarının ortalarında kule olabileceğini düşündüğümüz yuvarlak planlı yapılar vardır. Kale duvarlarındaki taşların ön yüzlerinin tıraşlanmış olduğu görülmektedir. Kale içerisinde 10x9, 5x8 m ölçülerinde 1,5 m duvar genişliğine sahip olan dikdörtgen ve kare planlı mimari yapılar mevcuttur (Resim: 7).

Kale üzerinde çok sayıda kaçak kazı izi varken kuzeydoğusunda bulunan 4x3 m genişliğindeki ve 1,5 derinliğindeki kaçak kazı çukuru dikkat çekmektedir. Kalede çok sayıda keramik verisi tespit edilmiştir. Bunlar İlk Tunç Çağı'na ve Orta Çağ'a tarihlendirilmiştir (Resim: 14).

A.1.3.5. Çulak Kalesi

Erzurum ili, Hınıs ilçesi, Dibekli Mahallesi Çulak mezrasının 250 m güneyinde Dibekli Mahallesi'nin 1,8 km kuzeydoğusunda vadi içindeki hâkim bir tepede, 2000 m rakımda

bulunmaktadır. Kalenin kuzeyinde yüksek tepeler varken doğusu uçurumdur. Kalenin hemen güneyinde, güneyden gelip kuzeye devam eden Dibekli Deresi geçmektedir. Kale, kuzeydoğusundaki geniş vadi tabanını görür konumdadır. Kale, kuzey-güney doğrultulu 33 m, doğu-batı doğrultulu 22 m ölçülerindedir. Kalenin dört tarafında da 2,30 m genişliğindeki ölçülere sahip sur duvarları takip edilebilmektedir. Sur duvarları 45x20, 75x30 ve 80x30 cm ölçülerindeki taşlarla inşa edilmiştir. Taşların ön yüzlerinin kabaca düzeltildiği görülmektedir. Kalenin giriş kısmının kuzeyde olduğu tespit edilmiştir. Kalenin batı eteklerinde yerleşim izleri bulunmaktadır (Resim: 8).

Kale üzerinde kaçak kazı izleri mevcuttur. Kalede çok sayıda keramik verisi elde edilmiştir. Tespit edilen keramik verileri İlk Tunç Çağ ve Orta Çağ Dönemlerine tarihlendirilmektedir (Resim: 14).

A.1.4. HORASAN

A.1.4.1. Sekman Kalesi

Erzurum ili, Horasan ilçesi, Sekman Mahallesi'nin 1,5 km batısında bulunan kale, Alağöz Mahallesi yolunun 4 km doğusunda, Yazılıtaş Mahallesi'nin 5 km kuzeydoğusunda, 2400 m rakımda zeminden 230 m yükseklikte bulunmaktadır. Kalenin güney tarafında Kızlar Dağı bulunurken, doğu tarafı ise Toptaş mevki olarak adlandırılmıştır. Ayrıca kalenin 7,5 km kuzeyinden Ağrı-Erzurum Kara yolu geçmektedir. Kale ana kaya üzerine kurulmuş çevreye hâkim konumdadır. İki alandan oluşan kalenin kuzey-güney doğrultulu uzunluğu 185 m, doğu-batı doğrultulu uzunluğu 90 m boyutundadır. Kalenin kuzey-güney kısmının kuzeyinde kalan alan 100 m iken güney ucunda kalan kısım ise 85 m olarak ölçülmüştür. Kalenin dört tarafında da sur duvarları takip edilebilmektedir. Kalenin içerisinde ise çok sayıda mimari yapının izi tespit edilmiştir. Kalenin duvar genişliği 1,5 m olup taşlar 120x65, 80x40, 25x30 cm ölçülerindedir. Kalenin giriş kapısı güneydoğu tarafındadır. Kalenin batı eteklerindeki su göleti ve su kaynakları dikkati çekmektedir (Resim: 9).

Kalenin kuzey tarafında kaçak kazı izleri mevcuttur. Kalede az sayıda Orta Çağ Dönemi'ne tarihlendirilen keramik verisi tespit edilmiştir (Resim: 14).

A.1.4.2. Sekman Toptaş Mevkii Kalesi

Erzurum ili, Horasan ilçesi, Sekman Mahallesi 1 km kuzeydoğusunda bulunan kale Sekman Mahallesinden Horasan'a giden yolun hemen doğusunda, 2070 m rakımda, ana kaya üzerine inşa edilmiştir. Kalenin kuzeyi vadiye bakmaktadır. Kalenin kuzeyinde su kaynakları mevcuttur. Etrafı dağlarla çevrilidir. Kalenin zeminden yüksekliği 70 m'dir. Kuzey-güney doğrultulu 32 m, doğu-batı doğrultulu 18 m boyutundaki kalenin sur duvarları yer yer takip edilebilmektedir. Bu duvarlar 60x70, 40x20 ve 80x30 cm ölçülerindeki taşlarla, 1,60 cm genişliğinde inşa edilmiştir. Kalenin girişinin kuzey tarafında olduğu belirlense de kaçak kazılardan ve tahribattan dolayı ölçüleri alınmamıştır. Kalenin kuzey

tarafında kare ve dikdörtgen planlı çok sayıda yerleşme izi mevcuttur.

Hem kalede hem de yerleşmede çok sayıda kaçak kazı izi vardır. Kale ve çevresinden elde edilen keramik verileri İlk Tunç Çağ ve Orta Çağ'a tarihlendirilmiştir.

A.1.4.3. Alagöz Kalesi ve Yerleşmesi

Erzurum ili, Horasan ilçesi, Sekman-Alagöz Mahallesi yolunun hemen kuzey tarafında bulunan kale Alagöz Mahallesi'nin 1,7 km doğusunda Sekman Kalesi'nin ise 1 km güneyindedir. Kalenin güney tarafında bir vadi ve su kaynağı bulunurken diğer tarafları ise tarım arazileri ve otlaklar ile çevrilidir. Kale, doğu-batı doğrultulu 35 m, kuzey-güney doğrultulu 30 m boyutlarındadır. Kalenin etrafında sur duvarları takip edilebilmektedir. Bu duvarın genişliği 180 cm olup 150x80, 95x70, 35x60 cm ölçülerindeki taşlarla oluşturulmuştur. Günümüzde kalenin etrafında hayvancılık faaliyetleri sürdürülmektedir. Kalenin kuzeyinde ve kuzeybatısında yerleşim izleri mevcuttur. Kalenin güneyinde ise yakın tarihte inşa edildiği anlaşılan harabe haldeki mimari yapılar göze çarpmaktadır.

Kalede çok sayıda kaçak kazı mevcuttur. Özellikle kalenin doğusundaki bu kazılar iş makineleri ile gerçekleştirilmiştir. Kalede çok sayıda keramik verisi elde edilmiştir. Elde edilen bu keramikler, İlk Tunç Çağ, Orta Demir Çağ ve Orta Çağ'a tarihlendirilmiştir (Resim: 14).

A.1.4.4. Topdağı Kalesi

Erzurum ili, Horasan ilçesi, Yazılıtaş Mahallesi'nin 1 km güneyinde bulunan kale, bir vadinin en son ucunda bulunmaktadır. Aynı zamanda kale Yazılıtaş Yazıtının 1 km batısında yer alır. Kale 2220 m rakımda, zeminden 70 m yüksekliktedir. Kaleden Yazılıtaş Yazıtı görülebilmektedir. Kalenin kuzeyinde Yazılıtaş Mahallesi'nden Horasan'a doğru açılan bir vadi ve yol geçmektedir. Kalenin bu vadiye bakan tarafı hariç diğer yönlerinde yüksek tepeler mevcuttur. Kalenin batısında, kuzeyinde ve güneyinde su kaynakları mevcutken, kuzey tarafında tarım alanları ve otlaklar bulunur. Doğu-batı uzunluğu 38 m olan kalenin kuzey-güney uzunluğu 18 m'dir. Dört tarafında sur izleri takip edilen kalenin duvar genişliği 140 - 200 cm arasında değişmektedir. Kalenin duvarlarında 60x40, 50x25 ve 30x70 cm ölçülerinde taşlar kullanılmıştır. Kaleye kuş bakışı bakıldığında 4 ayrı mimari yapıdan oluştuğu görülmektedir.

Kalenin üzerinde çok sayıda kaçak kazı izi mevcuttur. Kaledeki keramik verileri İlk Tunç Çağı'na ve Orta Çağ'a tarihlendirilmiştir (Resim: 14).

A.1.4.5. Ünlüce Kalesi I

Erzurum ili, Horasan ilçesi, Yazılıtaş Mahallesi, Ünlüce mezarının 300 m güneybatısında, 2450 m rakımda zeminden 320 m yükseklikte bulunmaktadır. Kale, Yazılıtaş Topdağı Kalesi'nin 1400 m doğusunda ve birbirlerini görür vaziyette konumlanmıştır. Kalenin güneyinde küçük su kaynakları göze çarpmaktadır. Etrafı yüksek tepelerle çevrili olan

kalenin çevresi otlaklarla kaplı olup hayvancılık faaliyetleri göze çarpmaktadır. Kalenin boyutları kuzey-güney yönünde 20 m, doğu-batı yönünde ise 19 m'dir. Kalenin duvar genişliği 1,5 m olup 30x25, 50x32 ve 25x20 cm ölçülerindeki taşlarla inşa edilmiştir. Duvar da kullanılan taşların ön yüzlerinin tıraşlandığı duvar içinde kalan kısımlarının ise kabaca bırakıldığı görülmüştür. Kalenin duvarları yer yer takip edilse de içerisindeki alanın iş makinesi ile genişletilerek hayvan yatağı olarak kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca bu durum mezra halkı tarafından da teyit edilmiştir. Kalenin giriş kısmı doğu tarafında olup ana kayaya oyulmuş 3,20 m genişliğinde bir hol vasıtasıyla olmaktadır. Kalenin doğusunda birçok mimari yapı tespit edilmiştir. Kalenin güneyinden TANAP doğalgaz boru hattı geçmektedir. Kalenin çevresindeki yollar köylüler tarafından Rus yolu olarak adlandırılmıştır.

Kalenin iş makinesi ile düzeltilmiş olması yoğun tahribat görmesine sebep olmuştur. Kalede toplanan keramikler Orta Çağ'a tanımlansa da mimari olarak Eski Çağ'a ait izler görülmektedir.

A.1.4.6. Ünlüce Kalesi II

Erzurum ili, Horasan ilçesi, Yazılıtaş Mahallesi Ünlüce mezarının 1 km, Ünlüce Kalesi I'nın 800 m ve Yazılıtaş Topdağı Kalesi'nin 300 m batısında, 2610 m rakımda, zeminden 580 m yükseklikte bulunmaktadır. Kaleden diğer iki kale rahatlıkla görülebilmektedir. Hoca Tepe olarak bilinen zirvede kurulan kale güneyindeki büyük Kızlar Dağı ile güneyindeki Küçük Kızlar dağı arasında inşa edilmiştir. Bu yüksek dağların ve Hoca Tepe'nin yakın dönemde mevzii olarak kullanıldığı tespitlerimiz arasındadır. Burası aynı zamanda Yazılıtaş Mahallesi üzerinden gelip Horasan'a ulaşan yolu da doğrudan görmektedir. Kalenin kuzey tarafında Alagöz düzlükleri ve Horasan Ovası bulunmaktadır. Kalenin etrafı otlaklar ile kaplı olup hayvancılık açısından oldukça elverişlidir. Kale, kuzey-güney doğrultulu 30 m, doğu batı doğrultulu 25 m boyutlarındadır. Ancak kalenin taşları ile mevzilerin oluşturulmuş olması bu ölçüleri almamızı zorlaştırmaktadır. Kalede kullanılan taşlar işlenmiş olup 35x60, 70x40 ve 20x35 cm ölçülerindedir. Kalenin giriş kısmı doğu tarafındadır.

Mevzi yapımı sırasında tahrip olan kale üzerinde çok sayıda keramik verisi elde edilmiştir. Elde edilen bu veriler Orta Çağ'a tarihlendirilmiştir (Resim: 14).

A.1.5. KARAYAZI

A.1.5.1. Yücelik Güzeldere Kalesi

Erzurum ili Karayazı ilçesi Yücelik Mahallesi Güzeldere mezarının 500 m doğusunda 2530 m rakımda Güzelbaba adlı hâkim bir tepede yer almaktadır. Ayrıca kale, Yücelik Mahallesi'nin 8 km kuzeydoğusundadır. Kalenin güneyinde batıdan gelip doğuya doğru devam eden bir dere bulunmaktadır. Kalenin güneyi ve doğusu geniş vadi tabanı olup, otlaklarla kaplıdır. Kalenin güneyinde Çakmak Dağı bulunmaktadır. Kale, doğu-batı doğrultulu 31 m, kuzey-güney doğrultulu 18 m boyutlarındadır. Dört tarafında da sur duvar

izleri takip edilen kalenin duvar genişliği 1,5 m'dir. Duvarlar 60x110, 90x90 ve 95x120 cm ölçülerindeki taşlarla inşa edilmiştir. Kale duvarlarında kullanılan taşların ön yüzleri kabaca tıraşlanmıştır. Duvarların iç kısımları ise küçük taşlar ile doldurulmuştur. Kalenin giriş kısmı kuzey tarafta olup 260 cm genişliğindedir. Kale içerisinde tahrip edilmiş çok sayıda mimari yapı mevcuttur (Resim: 10).

Kalede birçok kaçak kazı izi vardır. Kalede az miktarda keramik ve obsidiyen tespit edilmiştir. Keramik verileri Orta Çağ'a tarihlendirilmiştir.

A.1.5.2. Yücelik Güzeldere Yerleşmesi

Erzurum ili Karayazı ilçesi Yücelik Mahallesi Güzeldere mezrasının 2 km ve Yücelik Güzeldere Kalesi'nin 1,5 km kuzeydoğusunda bulunan yerleşme vadi içerisinde 2350 m rakımdaki tepede bulunmaktadır. Yerleşmenin güneyinde bir dere geçmekle beraber derenin güneyinde ise Çakırbaba Dağı bulunurken kuzeyinde ise Büyük Kızlar Dağı vardır. Yerleşmenin dört tarafı da dağlarla çevrilidir. Kuzey-güney doğrultulu 100 m, doğu-batı doğrultulu 48 m boyutlarında olan yerleşmenin üzerinde kare ve dikdörtgen planlı çok sayıda mimari yapı mevcuttur. Bu mimari yapılar 15x8, 8x6 ve 5x6 m ölçülerindedir. Mimari yapılarının duvar genişliği 80 cm olup 30x20, 25x15 ve 30x45 cm ölçülerinde kabaca işlenmiş taşlardan inşa edilmiştir.

Yerleşme üzerinde çok sayıda keramik verisi tespit edilmiştir. Elde edilen bu veriler Orta Çağ'a tarihlendirilmiştir (Resim: 14).

A.2. ERZİNCAN

A.2.1. ÇAYIRLI

A.2.1.1. Ortaçat Kalesi

Erzincan ili Çayırılı ilçesi Ortaçat köyünün 3,5 km kuzey batısında, Mirzaoğlu köyünün ise 2 km doğusunda bulunan kale 1840 m rakımda hakim bir tepededir. Kalenin doğusu ve güneyi tarım alanları ve otlaklar ile kaplıdır. Kale Çayırılı Ovası'nı da görmektedir. Kalenin 2 km doğusundan ise Çoraksu Deresi geçmektedir. Kalenin kuzeybatısında Ardıcın Dağı bulunmaktadır. Doğu-batı doğrultulu 50 m, kuzey-güney doğrultulu 30 m ölçülerine sahip kalenin dört tarafında da sur duvarları takip edilebilmektedir. Kalenin özellikle kuzey ve batı surları 2, 3 taş sırasına sahip olup yaklaşık 1 m yüksekliğindedir. Genişliği 1,5 m'yi bulan duvarlarda 55x45, 70x20 ve 40x30 cm ölçülerinde taşlar kullanılmıştır. Kullanılan taşların ön yüzlerinin kabaca işlendiği görülmüştür. Kalenin içerisinde mimari yapılar vardır (Resim: 11).

Kale üzerinde çok sayıda kaçak kazı mevcuttur. Yaptığımız incelemelerde kalenin üzerinde ve eteklerinde keramik verisi tespit edilmiştir. Bu veriler Orta Çağ'a aittir (Resim: 14).

A.2.1.2. Cennetpınarı Höyük

Erzincan ili Çayırılı ilçesi Çennetpınar köyünün 3,5 km güneybatısında bulunan höyük Talos Çayırılı üzerinde 1590 m rakımda, zeminden 10 m yüksekliktedir. Etrafı tarım arazileri ve çayırılar ile kaplı olan höyüğün hemen güneyinden Çayırılı-Çennetpınar köyü yolu geçmektedir. Höyüğün kuzeyinde Paşa Dağı, güneyinde ise Pur Dağı bulunmaktadır. Höyük kuzey-güney doğrultulu 90 m, doğu-batı doğrultulu 35 m ölçülerindedir (Resim: 12).

Höyük üzerinde çok sayıda kaçak kazı mevcuttur. Özellikle höyüğün güneybatısında inşa edilen modern yapılar höyüğe zarar vermiştir. Höyük üzerinde çok sayıda keramik verisi tespit edilmiştir. Tespit edilen keramik verileri İlk Tunç Çağ, Orta Demir Çağ ve Orta Çağ'a tarihlendirilmektedir (Resim: 14).

A.2.2. KEMAH

A.2.2.1. Özdamar Kalesi

Erzincan ili Kemah ilçesi Özdamar köyünün hemen kuzeyindeki köy mezarlığının batısında 1370 m rakımlı tepede konumlanmıştır. Kalenin çevresinde kurumuş dere yatakları görülmektedir. Kale, Refahiye Dağları ile çevrelenmiş olup üzerinde bozuk orman yapısı ve Ardıç ağaçları görülmektedir. Kalenin güney yönünde ise tarım arazileri bulunmaktadır. Ayrıca kalenin güneyinden Kerel Çayı ve Kömür Çayı geçmektedir.

Kale üzerinde kaçak kazı izleri mevcuttur. Yapılan incelemelerde kale üzerinde az sayıda keramik verisine rastlanılmıştır.

A.2.3. OTLUKBELİ

A.2.3.1. Ağamçağam Höyük

Erzincan ili Otlukbeli ilçesi Ağamçağam köyünün yaklaşık 1 km güneybatısında dağ sırasının ucunda 1764 m rakımda zeminden 25 m yükseklikteki hâkim bir tepe üzerine kurulmuştur. Höyük, Ağamçağam köyünden Otlukbeli'ne giden vadiye hakim bir konumdadır. Höyüğün kuzey, doğu ve güney yönü verimli tarım arazileri ile çevrilidir.

Höyük üzerinde keramik verileri tespit edilmiştir. Tespit edilen keramik verileri Orta Çağ/Geç Orta Çağ Dönemi'ne aittir.

A.2.4. ÜZÜMLÜ

A.2.4.1. Göller Kalesi

Erzincan ili Üzümlü ilçesi Göller köyünün yaklaşık 1 km güneyinde 1550 m rakımda Esence Dağı üzerinde çevreye hâkim bir tepede inşa edilmiştir. Kalenin kuzeyinde üzüm

bağları ve bahçeler bulunurken güneyinde arpa ve buğday yetiştirilen tarlalar mevcuttur. Kalenin kuzey yönü oldukça sarp bir yamaçken güney yönü geniş bir düzlüktür. Bu alan tarım arazisi olarak da kullanılmıştır. Kalenin 3 km güneyinden Erzincan-Erzurum yolu ve Fırat Nehri geçmektedir. Kalede mimari yapı izleri net bir şekilde görülmektedir. Kale mimarisinde kullanılan taşların sarp bir yamaç olan kuzey eteğine dökülmüş olduğu gözlemlenmiştir. Kalenin tepe noktasından alınan mimari yapı ölçüleri; kuzey-güney doğrultulu 20 m, doğu-batı doğrultulu 40 m'dir. Ölçüleri alınan mimari yapının yanı sıra sur duvarının ince bir hat halinde devam ettiği görülmektedir. Kalenin doğu yönünde yer alan sur duvarına yaklaşık 1 m mesafede sunak taşı görülmektedir. Sur duvar kalınlığı 1 m olan kalenin 100 m kadar kuzeybatısında mezar alanı olabileceğini düşündüğümüz bir kısım bulunmaktadır. Kale üzerinde çok sayıda keramik verisi tespit edilmiştir. Bunlardan bir kısmı İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilirken çoğunluğu Orta Çağ'a tarihlendirilmiştir.

B. TESPİT EDİLEN KÜLTÜR VARLIKLARI

B.1. ERZURUM

B.1.1. HORASAN

B.1.1.1. Yazılıtaş Kuvazi Dağı Mevzileri

Erzurum ili, Horasan ilçesi, Yazılıtaş Mahallesi'nin 3,5 km batısında 2724 m rakımda tüm bölgeyi kontrol edebilen Kuvazi Dağı Tepesi'nin üzerine kurulmuştur. Özellikle mevzilere ait kalıntılar kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneydoğu taraflarında rahatlıkla izlenebilmektedir. 3x5, 3,5x3,80 ve 4,20x4,80 cm ölçülerindeki daire planlı mevziler duvarlarla birleştirilerek savunma hattı oluşturulmuştur. Mevzilerin yayıldığı toplam alan kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu 50 m, kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu ise 160 m boyutlarındadır (Resim: 13).

KAYNAKÇA

Ceylan, A., Özgül, O. ve diğerleri. (2019). "2017 Yılı Erzincan-Erzurum İlleri Yüzey Araştırması". 36. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-I*-(ss.169-192) içinde, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

EKLER

Harita 1: Çalışma Alanı ve Tespit Edilen Merkezler

Resim 1: Çiftlik Kalesi ve Yerleşmesi

Resim 2: Tosunlu Toprakkale Kalesi

Resim 3: Dalh Kalesi

Resim 4: Başçakmak Höyük

Resim 5: Tanır Kalesi

Resim 6: Nalbant Kalesi

Resim 7: Erduran Kalesi

Resim 8: Çulak Kalesi

Resim 9: Sekman Kalesi

Resim 10: Yücelik Güzeldere Kalesi

Resim 11: Ortaçat Kalesi

Resim 12: Cennetpınarı Höyük

Resim 13: Yazılıtaş Kuvazi Dağı Mevzileri (KV)

Resim 14: Keramiklerden Örnekler

ÇANAKKALE İLİ, MERKEZ İLÇESİNE BAĞLI KÖYLERDE Osmanlı Dönemi MEZAR TAŞLARI YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024 YILI ÇALIŞMA RAPORU

Yusuf ACIOĞLU*

Giriş

Kültür ve Turizm Bakanlığının 24.07.2024 tarih ve E-77734899-161.01-5449768 sayılı kararı ile 2024'te başlanan “Çanakkale İli, Merkez İlçesine Bağlı Köylerde Osmanlı Dönemi Mezar Taşları YüzeY Araştırması”, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 24.07.2024 tarih ve E-77734899-161.01-5448224 sayılı izni [Proje Numarası-YA011714(2024)] ile bu yıl 1. sezon olarak yapılmıştır. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (Proje No: SBA-2024-4829) tarafından da desteklenen bu yılki yüzeY araştırması 16.09.2024-29.09.2024 tarihleri arasında Bakanlık yetkilisi olarak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Uzmanı Meryem Tekiner gözetiminde ve başkanlığım altında Prof. Dr. A. Osman Uysal, Doç. Dr. Mesut Dündar, Doç. Dr. Oğuz Koçyiğit, Doç. Dr. Cengiz Parlak, Dr. Öğr. Üyesi Elif Kaya, Dr. Öğr. Üyesi Özlem Akbulak ve Öğr. Gör. Dr. Çilem Yavşan'ın katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Bu yılki yüzeY araştırması öncelikle 1. sezon olarak Çanakkale ilçe merkezini ikiye ayıran Sarıçay'ın batısındaki köylerde gerçekleştirilmiştir. Arazi çalışmasının erken tamamlanması neticesinde 2. sezonda yer alan Sarıçay'ın doğusundaki köylerde devam edilmiştir. Çalışmalar sırasında programda yer alan köylere bağlı mahalleler/köyler de gezilmiştir. Sonuç itibarıyla Çanakkale ili, Merkez ilçesine bağlı 62 köyde araştırma yapılmış, bu araştırma sırasında 66 mezarlık, 4 hazire ve 1 şehitlik incelenmiştir. Bu şekilde 1. ve 2. sezon çalışmaları tek sezonda tamamlanmıştır (Harita: 1).

Akçalı, Akçapınar, Akçeşme, Aşağıokçular, Belen, Bodurlar, Çamyayla, Çınarlı, Çıplak, Çiftlikdere, Denizgözü, Dümrek, Elmacı (Değirmendere), Gökçalı, Halileli, Işıklar, Kalabaklı, Karacaören, Kemel, Kızılköy, Kumkale, Mareşal Fevzi Çakmak, Musaköy, Ortaca, Ovacık, Özbek, Salavat, Salihler, Saraycık, Sarıbeyli, Sarıcaeli, Sığırlı, Ulupınar, Yağcılar, Yapıldak, Yukarıokçular mezarlıklarında, Dümrek, Karacalar, Obaköy Camii hazirelerinde ve Halileli Şehitliği'nde eski yazı kitabeli mezar taşına rastlanılmıştır. Bölgedeki en eski tarihli mezar taşı Çıplak Köyü Mezarlığı'nda bulunan Hicri 1106 (Miladi 1694) tarihli taş (Resim: 1.1), en yeni tarihli ise Yağcılar Köyü Mezarlığı'nda bulunan 1964 tarihli taştır (Resim: 1.2). Alanköy, Civler (Kemerdere), Çanakalan, Çiftlik, Danyeri, Dedeler, Erenköy (İntepe), Güzelyalı, Haliloğlu, İğdelik, Kalafat, Karacalar, Karapınar, Kayadere, Kayışlar, Kızılcören, Kirazlı, Kirazlıalan, Kovandağ, Kurşunlu, Obaköy, Serçi-

* Doç. Dr. Yusuf ACIOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 17100 Barbaros-Çanakkale/TÜRKİYE; E-Posta: yacioglu@comu.edu.tr; ORCID: 0000-0003-4142-9797.

ler (Türkemiş), Taşlıtarla, Terziler, Tefvikiye ve Yenimahalle mezarlıklarında ise eski yazılı mezar taşı tespit edilememiştir. Bunlardan Tefvikiye Köyü Mezarlığı'nda fesli, ay yıldız motifli 1941 tarihli (Resim: 1.3) ve vazodan çıkan güllerin oluşturduğu bitkisel tepelikli 1936 tarihli (Resim: 1.4), günümüz Türkçesiyle yazılmış eski geleneği devam ettiren iki adet mezar taşı bulunmaktadır.

Akçalı

Akçalı Köyü Mezarlığı'nda 2 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1206-1207 (Miladi 1791-1792) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 1'i erkek 1'i ise kadın mezar taşıdır (Resim: 2.1).

Akçapınar

Akçapınar Köyü Eski Mezarlık'ta 10 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1182-1212 (Miladi 1768-1797) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 8'i erkek 2'si ise kadın mezar taşıdır (Resim: 2.2). Yeni mezarlıkta, 16 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1171-1240 (Miladi 1758-1824) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 10'u erkek 3'ü ise kadın mezar taşı olup kalan 3'nün kimliği tespit edilememiştir (Resim: 2.3).

Akçeşme

Akçeşme Köyü Mezarlığı'nda 2 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1252-1330 (Miladi 1836-1912) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 1'i erkek mezar taşı olup diğerinin kimliği tespit edilememiştir (Resim: 2.4).

Aşağıokçular

Aşağıokçular Köyü Mezarlığı'nda 3 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1338 (Miladi 1919) tarihi sadece birinde okunabilmiştir. Mezar taşlarının 3'ü de erkek mezar taşıdır (Resim: 3.1).

Belen

Belen Köyü Mezarlığı'nda 1 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1249 (Miladi 1833) tarihli erkek mezar taşıdır (Resim: 3.2).

Bodurlar

Bodurlar Köyü Mezarlığı'nda 5 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1268-1330 (Miladi 1852-1912) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 3'ü erkek 2'si ise kadın mezar taşıdır (Resim: 3.3).

Çamyayla

Çamyayla Aşağı Mahalle Mezarlığı'nda eski yazılı mezar taşı tespit edilememiştir. Çamyayla Yukarı Mahalle Mezarlığı'nda ise 1 adet eski yazılı Hicri 1303 (Miladi 1886) tarihli erkek mezar taşı tespit edilmiştir (Resim: 3.4).

Çınarlı

Çınarlı Köyü Mezarlığı'nda 10 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1228-1333 (Miladi 1813-1915) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 6'sı erkek 4'ü ise kadın mezar taşıdır (Resim: 4.1).

Çıplak

Çıplak Köyü Mezarlığı'nda 32 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1106-1315 (Miladi 1694-1897) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 19'u erkek 13'ü ise kadın mezar taşıdır (Resim: 4.2).

Çiftlikdere

Çiftlikdere Köyü Mezarlığı'nda 1 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1337 (Miladi 1918) tarihli erkek mezar taşıdır (Resim: 4.3).

Denizgöründü

Denizgöründü Köyü Mezarlığı'nda 3 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1253-1255 (Miladi 1837-1839) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 2'si erkek 1'i ise kadın mezar taşıdır (Resim: 4.4).

Dümrek

Dümrek Köyü Mezarlığı'nda 3 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1201-1290 (Miladi 1787-1873) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 2'si erkek 1'i ise kadın mezar taşıdır (Resim: 5.1). Dümrek Köyü Camii haziresinde ise 1 adet Hicri 1302 (Miladi 1885) tarihli kadın mezar taşı bulunmaktadır (Resim: 5.2).

Elmacık

Elmacık Köyü Mezarlığı'nda 5 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1200-1334 (Miladi 1786-1916) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 4'ü erkek 1'i ise kadın mezar taşıdır (Resim: 5.3). Mezarlık aynı zamanda Değirmendere köyünün de mezarlığıdır. İki köy tarafından ortak kullanılmaktadır.

Gökçalı

Gökçalı Köyü Mezarlığı'nda 6 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1321-1329 (Miladi 1903-1911) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 2'si erkek mezar taşı olup kalan 4'ünün kimliği tespit edilememiştir (Resim: 5.4).

Halileli

Halileli Köyü Mezarlığı'nda 2 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1228-1340 (Miladi 1813-1921) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 2'si de kadın mezar taşıdır (Resim: 6.1).

Halileli Şehitliği

Halileli köyünün çıkışında Karanlık Liman yolu üzerinde yer alan Cihan Harbi şehitleri için yapılmış bir şehitliktir. Üzerinde Hicri 1342 (Miladi 1923) tarihi yer almaktadır (Resim: 6.2).

Işıklar

Işıklar Köyü Mezarlığı'nda 3 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1202-1248 (Miladi 1788-1832) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 1'i erkek 2'si ise kadın mezar taşıdır (Resim: 6.3).

Kalabaklı

Kalabaklı Köyü Mezarlığı'nda 4 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Sadece birinin tarihi Hicri 1255 (Miladi 1839) olarak okunmuştur. Mezar taşlarının 1'i erkek 3'ü ise kadın mezar taşıdır (Resim: 6.4).

Karacalar

Karacalar Köyü Camii haziresinde ise Hicri 1322 (Miladi 1904) tarihli bir adet erkek mezar taşı görülmektedir (Resim: 7.1).

Karacaören

Karacaören Mezarlığı'nda 8 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1176-1323 (Miladi 1762-1905) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 6'sı erkek 2'si ise kadın mezar taşıdır (Resim: 7.2).

Kemel

Kemel Köyü Mezarlığı'nda 18 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1298-1351 (Miladi 1881-1932) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 11'i erkek 7'si ise kadın mezar taşıdır (Resim: 7.3).

Kızılkeçili

Kızılkeçili Köyü Mezarlığı'nda 6 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1160-1335 (Miladi 1747-1917) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 6'sı da erkek mezar taşıdır (Resim: 7.4).

Kumkale

Kumkale Köyü Mezarlığı'nda, 1 adet kırık kitabeli taşa rastlanılmıştır. Sarıklı başlığa sahip bu mezar taşı kırık olduğu için kimlik ve tarih vermemektedir. Mezar yerinden bağımsız duvar üzerine konulan bu taşın başka bir yerden de getirildiği düşünülebilir (Resim: 8.1). Bunun dışında fesli, ay yıldız motifli günümüz Türkçesiyle yazılmış bir mezar taşı ile çok sayıda amorf karataş şeklindeki eski mezarlar ve yeni mezarlar bir aradadır.

Kumkale Tarihi Mezarlığı 2012'da bir proje kapsamında kataloğu yapılmak suretiyle kitaplaştırıldığından sadece mevcut durumu görülmek üzere ziyaret edilmiştir. Bu ziyarette 2012'de yapılan düzenlemeden sonra mezarlığın sahipsiz kaldığı ve mezar taşlarının kısmen tahrip edildiği görülmüştür (Resim: 8.2).

Mareşal Fevzi Çakmak

Mareşal Fevzi Çakmak Köyü Mezarlığı'nda 1 adet eski yazılı Hicri 1352 (Miladi 1933) tarihli erkek mezar taşı tespit edilmiştir (Resim: 8.3).

Musaköy

Musaköy Mezarlığı'nda 15 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1205-1335 (Miladi 1790-1917) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 9'u da erkek 6'sı kadın mezar taşıdır (Resim: 8.4).

Obaköy

Obaköy Camii haziresinde ise Hicri 1328 (Miladi 1910) tarihli 1 adet erkek mezar taşı bulunmaktadır (Resim: 9.1).

Ortaca

Ortaca Köyü Mezarlığı'nda 5 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1244-1354 (Miladi 1828-1935) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 4'ü erkek 1'i ise kadın mezar taşıdır (Resim: 9.2). Ortaca Köyü Camii haziresinde ise yazısız ve tarihsiz 1 adet erkek mezar taşı bulunmaktadır (Resim: 9.3).

Ovacık

Ovacık Köyü Mezarlığı'nda 2 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1227-1277 (Miladi 1812-1860) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 2'si de erkek mezar taşıdır (Resim: 9.4).

Özbek

Özbek köyünde köy yolunun iki tarafında iki ayrı parselde yer alan mezarlıkta 2 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1332-1335 (Miladi 1914-1917) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 2'si de kadın mezar taşıdır (Resim: 10.1-Resim: 10.2).

Salavat

Salavat Köyü Mezarlığı'nda 3 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1270-1274 (Miladi 1854-1857) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 2'si erkek 1'i ise kadın mezar taşıdır (Resim: 10.3).

Salihler

Salihler Köyü Mezarlığı'nda 9 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1138-1311 (Miladi 1726-1893) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 8'i erkek 1'i ise kadın mezar taşıdır (Resim: 10.4).

Saraycık

Saraycık köyünde köy yolunun iki yanında ayrı parsellerde yer alan mezarlıkta 77 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1173-1349 (Miladi 1759-1930) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 48'i erkek 27'si ise kadın mezar taşı olup kalan 2'sinin kimliği tespit edilememiştir (Resim: 11.1).

Sarıbeyli

Sarıbeyli Köyü Mezarlığı'nda 1 adet eski yazılı hicri 1288 (Miladi 1871) tarihli erkek mezar taşı tespit edilmiştir (Resim: 11.2).

Sarıcaeli

Sarıcaeli Köyü Mezarlığı'nda 14 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1198 (Miladi 1784)-1946 tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 10'u erkek 4'ü kadın mezar taşıdır (Resim: 11.3).

Sığırlı

Sığırlı Köyü Mezarlığı'nda 4 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1173-

1324 (Miladi 1759-1906) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 3'ü erkek mezar taşıdır. Diğerinin ise kimliği tespit edilememiştir (Resim: 11.4).

Ulupınar

Ulupınar Köyü Mezarlığı'nda 2 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Sadece birinin tarihi Hicri 1337 (Miladi 1918) olarak okunmuş olup erkek mezar taşıdır. Diğerinin kimliği tespit edilememiştir (Resim: 12.1).

Yağcılar

Yağcılar Köyü Mezarlığı'nda 27 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1222 (Miladi 1807)-1964 tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 10'u erkek 9'u ise kadın mezar taşı olup kalan 8'inin kimliği tespit edilememiştir (Resim: 12.2).

Yapıldak

Yapıldak Köyü Mezarlığı'nda 6 adet eski yazılı mezar taşı tespit edilmiştir. Hicri 1150-1248 (1737-1832) tarihleri arasında değişen mezar taşlarının 5'i erkek mezar taşıdır. Diğerinin ise kimliği tespit edilememiştir (Resim: 12.3).

Yukarıokçular

Yukarıokçular Köyü Mezarlığı'nda 1 adet eski yazılı Hicri 1336 (Miladi 1918) tarihli erkek mezar taşı tespit edilmiştir (Resim: 12.4).

EKLER

Harita 1: Çanakkale ili Merkez ilçesine bağlı köyleri gösteren harita

Resim 1: Çıplak, Yağcılar ve Tefikiye köyleri

Resim 2: Akçalı, Akçapınar ve Akçeşme köyleri

Resim 3: Aşağıokçular, Belen, Bodurlar ve Çamyayla köyleri

Resim 4: Çınarlı, Çıplak, Çiftlikdere ve Denizgöründü köyleri

Resim 5: Dümrek, Elmacık ve Gökçalı köyleri

Resim 6: Halileli, Işıklar ve Kalabaklı köyleri

Resim 7: Karacalar, Karacaören, Kemel ve Kızıkeçili köyleri

Resim 8: Kumkale, Mareşal Fevzi Çakmak ve Musaköy

Resim 9: Obaköy, Ortaca ve Ovacık köyleri

Resim 10: Özbek, Salavat ve Salihler köyleri

Resim 11: Saraycık, Sarıbeyli, Sarıcaeli ve Sığırlı köyleri

Resim 12: Ulupınar, Yağcılar, Yapıldak ve Yukarıokçular köyleri

SYNAUS VE ANKYRA SİDERA YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024

Zerrin ERDİNÇ*

Ahmet TÜRKAN

Giriş

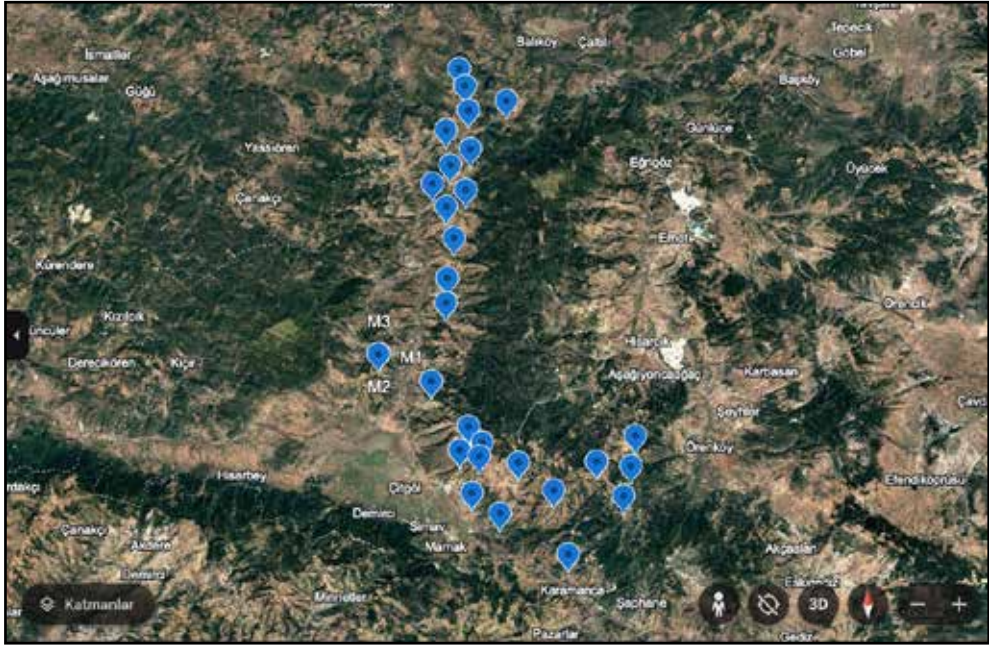
“Kütahya İli Simav İlçesi (Synaus ve Ankyra Sidera) Arkeolojik YüzeY Araştırması” çalışmalarının üçüncü sezonu 01 Temmuz-26 Temmuz 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Uzmanı Arkeolog Ela Altun görev almıştır.

2024 yılı çalışmaları Simav ilçe sınırları içinde üç bölgede yoğunlaşmıştır. Çalışma alanını Simav’ın doğusu, Simav Gölü Havzası ve Simav’ın kuzeyi (Katran Dağı ve Civan Dağı etekleri) oluşturmuştur. Aşağıda yer alan tabloda (Tablo: 1) gidilen yerler bölgelere göre verilmiştir (Resim: 1). Alanda toplamda 38 eser devşirme olarak veya yerleşim içinde serbest durur vaziyette tespit edilmiş ve eser kayıt listesine kaydedilmiştir.

Tablo 1: 2024 Yılı Araştırma Bölgeleri

Kuzey Simav	Doğu Simav	Simav Gölü Havzası
Ahlatlıçesme, Karacaören, Eğirler, Yemişli, Maden, Darıcı, Eğdemir, Yurkarıdolaylar, Aşağıdolaylar, Sudöşeği, Külcü, Esenbağ, Ihlamur, Çınarlıdere, Toklar, Güzelyurt, Gılmanlar, Örencik, Evciler, İmranlar, Sünnetçiler, Dereköy, Köşeler	Gökçeler, Kapıkaya, Söğüt, Kal-kan, Şenköy, Taşlık, Yağmurlar, Sarıçam, İnlice, Kestel, Yeşilyayla, Başkonak	Boğazköy (Ankyra Sidera)

* Dr. Öğr. Üyesi Zerrin ERDİNÇ, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kütahya; E-posta: zerrin.erdinc@dpu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-8377-7354
Doç. Dr. Ahmet TÜRKAN; Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskişehir; E-posta: aturkan@ogu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-33580828

Resim 1: 2024 Yılı Çalışma Alanları (Google Earth ile oluşturulmuştur)

1. SİMAV GÖLÜ HAVZASINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALAR

a. Boğazköy (Ankya Sidera)

Boğazköy’de Hisarburnu Mevkii’nde yer alan Asartepe, Antik Dönem’de Ankya Sidera yerleşiminin bulunduğu yer olarak bilinmektedir (Strab. XII, 8. 11; Hamilton, 1842, II, 125; Ramsay, 1960, s. 160; Texier, 2002, s. 331.). Alan, Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 10.02.1998/1039 no.lu karar ile 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillenmiştir. Burada gerçekleştirilen çalışmalar bir önceki senelerin devamı niteliğindedir. Yüzeysel araştırmaları çalışmalarına Boğazköy köyü yerleşim alanı ve çevresindeki kalıntı ve buluntuların belgelenmesiyle başlanılmıştır. İlk olarak höyük genelinde yaklaşık 60x70 m’lik bir alanda genel tarama çalışması yapılmıştır. Bu bölgede günlük kullanıma yönelik olduğu düşünülen boyalı seramik parçaları ve amorf seramik parçaları tespit edilmiştir. 2024 yılı seramikleri yapılan incelemelere göre MÖ 3.yy. ile MS 3.-4.yy. arasına tarihlenmektedir¹ (Resim: 2).

Boğazköy’de yapılan alan araştırmalarında Boğazköy Muhtar Azası tarafından tarafımıza verilen on iki adet bronz obje (8 sikke, 4 obje) kayıt altına alınarak, Kütahya Müze

1 Seramikler Boğazköy, Hisarburnu Mevkii 119/281, 119/282, 119/283, 119/267 ve 119/252 numaralı parsellerden toplanmıştır.

Müdürlüğüne teslim edilmiştir. Ayrıca muhtarlık binası bahçesi ve çevresinde yapılan incelemelerde postament kaide, sütun kaidesi ve parapet bloğu parçası tespit edilerek belgelenmiştir (Resim: 3).

Resim 2: Asartepe Seramikleri

Resim 3: Boğazköy Çalışmaları

2. SİMAV İLÇESİ KUZEYİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALAR

Simav ilçesinin kuzeyindeki çalışmalar Ahlatlıçeşme, Karacaören, Eğirler, Yemişli, Maden, Darıcı, Eğdemir, Yukarıdolaylar, Aşağıdolaylar, Sudöşeği, Külcü, Esenbağ, İhlamur, Çınarlıdere, Toklar, Güzelyurt, Gılmanlar, Örencik, Evciler, İmranlar, Sünnetçiler, Dereköy, Köseler ve Koyunoba köylerinde sürdürülmüştür.

a. Ahlatlıçeşme-Karacaören-Yukarıdolaylar-Aşağıdolaylar-Toklar-Örencik-Gılmanlar-İlmanlar-Sünnetçiler-Yemişli-Darıcı-Sudöşeği-Külcü-Esenbağ-Dereköy-Köseler

Söz konusu yerleşimlerde yapılan çalışmalarda herhangi bir buluntu ve kalıntıya rastlanmamıştır.

b. Eğdemir

Eğdemir köyünde halk tarafından “Gâvur Evleri” olarak adlandırılan alanda araştırmalar yapılmıştır. Köyün yaklaşık 3 km güneyinde bulunan alana ulaşım sık orman ve yamaçlardan Akdere yatağına inilerek sağlanmaktadır. Alanda yaklaşık 7-8 m yükseklikte kayaya oyulmuş mezar odası olduğu ve ön kısımda iki adet girişi bulunan odaların olduğu tespit edilmiştir (Resim: 4). Oda mezar içine giriş için gerekli tırmanış ekipmanı olmadığı için mezar odası içi belgelenememiştir. Alan 2024 yılı çalışmaları kapsamında Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne tescile önerilen alanlardandır.

Resim 4: Gâvur Evleri Kaya Mezarı

c. Eğirler

Eğirler Köy Mezarlığı'nda yazıtlı bomos, sütun parçası ve dikdörtgen mimari blok tespit edilerek kayıt altına alınmıştır.

d. Ihlamur

Ihlamur köyünde yapılan çalışmalarda köyün güneyinde bulunan evlerin dış duvarlarında devşirme olarak kullanılmış yazıtlı bomos, mezar steli, köyün batısında yer alan eski adı Cuma Camii (Eski Kilise) olan yapının yan tarafındaki çeşmede ve cami önünde Bizans Dönemi'ne ait iki adet parapet, yapının bahçesinde parçalanmış durumda bir bomos tespit edilmiştir. Köyün güneydoğusunda yer alan evin temelinde kullanılan sütun tamburu ve kenetli blok ve profilli mimari blok belgelenecek araştırma envanterine kaydedilmiştir (Resim: 5).

Resim 5: Ihlamur Köyü Buluntuları

e. Maden

Maden köyünde yapılan çalışmalarda bir adet bomos ve bir adet yazıtlı stel tespit edilmiştir. Bu iki eser köylüler tarafından yakın dönemde çimento yardımı ile birbirine birleştirilerek cami avlusunda koruma altına alınmıştır.

f. Çınarlıdere

Çınarlıdere köyünün kuzeyinde yer alan bölgede çeşme üzerinde iki adet Bizans Dönemi'ne tarihlenen rozet kabartması tespit edilmiştir. Çeşme üzerinde yan yana konumlandırılmış olan bu iki eserin ortasına tuğla örülerek korunmaya alınmıştır.

g. Güzelyurt (Dağardı)

Güzelyurt (Dağardı) köyünde yapılan çalışmalarda bir adet bomos tespit edilmiştir. Oldukça sade bir eser olan bomosun üzerinde herhangi bir yazıt ya da süslemeye rastlanılmamıştır. Ancak üst kısmında 30 cm genişliğinde bir yuva görünmektedir.

h. Evciler

Evciler köyünde yapılan çalışmalarda köy girişinde bir adet bomos tespit edilmiştir. Bomosun üzerinde herhangi bir yazıt ya da süslemeye rastlanılmamıştır. Ancak gövdesinde yakın dönemde yapılmış olduğu görülen kazımlar bulunmaktadır.

ı. Koyunoba

2022’de yürütülen yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen alanda Kybele kültüne ait olabilecek bir açık hava kutsal alanı bulunmaktadır. Araştırma sonrasında yapılan çalışmalarda alanın tescillenmesi gerektiği anlaşılmış ve Bakanlık Temsilcisi Arkeolog Ela Altun ile incelenerek Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne tescile önerilmiştir.

3. SİMAV İLÇESİ DOĞUSUNDA GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALAR

Simav ilçesinin doğusunda yürütülen çalışmalar Şenköy, Taşlık, Sarıçam, Başkonak, Gökçeler, Kapıkaya, Söğüt, Kalkan, Yağmurlar, İnlice, Kestel ve Yeşilyayla köylerinde gerçekleştirilmiştir.

a. Şenköy- Taşlık- Sarıçam- Başkonak

Buralarda yapılan tarama çalışmalarında herhangi bir buluntu ve kalıntıya rastlanılmamıştır.

b. Gökçeler

Gökçeler Köyü Camii avlusunda üç adet değirmen taşı (dibek taşı) tespit edilmiştir. Ayrıca bir adet dilimli sütun başlığı ile yazıtsız ve bezemesiz bomos tespit edilmiştir. Ayrıca köy çamaşırhanesinde Osmanlı Dönemi’ne ait olduğu düşünülen çeşme incelenmiştir.

c. Kapıkaya

Kapıkaya köyünde yapılan çalışmalarda devşirme olarak kullanılan abaküs kısmı kırık ve eksik bir İon sütun başlığına rastlanmıştır.

d. Söğüt

Söğüt köyünde yapılan çalışmalarda köy kahvesi önünde ön yüzünde Helios, diğer iki yüzünden birinde masa amphorası ve diğer yüzünde rozet bulunan dörtgen bomos tespit edilmiştir. Köy içerisinde yapılan araştırmada ise bir adet devşirme olarak köy evi duvarında kullanılmış soffit parçası, Bizans sütun başlığı ve duvar içerisinde köşe taşı olarak kullanılmış sütun tespit edilmiştir.

e. Kalkan

Kalkan köyünde yapılan çalışmalarda tarihî değirmen olarak adlandırılan alanda incelemeler yapılmıştır. Değirmenin duvarında bir adet mezar steli ve bir adet mimari blok parçası tespit edilmiştir (Resim: 6). Köy ve çevresi gezilmiş başka bir bulguya rastlanmamıştır. Köyün girişinde bulunan Hasan Dede Türbesi incelenmiştir.

Resim 6: Kalkan Köyü Mezar Steli

f. Yağmurlar

Yağmurlar köyünde yapılan çalışmalarda köy halkının Ören Yeri olarak adlandırdığı bölgede seramik parçalarına rastlanılmıştır. Etütlük malzeme olarak fotoğraflanmış ve bırakılmıştır.

g. İnlice

İnlice köyünde yapılan çalışmalarda köy çeşmesinde Osmanlıca kitabe tespit edilmiştir. Kitabe ile ilgili epigrafik çalışmalar devam etmektedir.

h. Kestel

Kestel köyünde yapılan çalışmalarda köy kahvesinde köy sakinlerinden bilgi alınmıştır. Kestel köyü içerisinde bulunan eski cami bahçesinde iki adet yazıtlı bomos tespit edilmiş, yazıtları incelenmek üzere estampajı alınmıştır. Kestel muhtarının makam odasında bulunan ve Osmanlı Beylikler Dönemi'ne ait olan sancak incelenmiştir.

1. Yeşilyayla

Yeşilyayla köyünün 2 km güneydoğusunda bulunan, 19-20. yy.lara tarihlendiği düşünülen Türkmen mezarı ziyaret edilmiştir. Köyün mezarlığında daha erken döneme ait olduğu düşünülen, “I, Y, I” sembolleri ile stilistik yılan ve kadın figürü bulunan mezar taşı tespit edilmiştir. Bu mezarın 10 m doğusunda üzerinde “1364” hicri tarih (miladi 1944) okunabilen “.....oğlu İsa” yazan mezar tespit edilmiştir (Resim: 7).

Resim 7. Yeşilyayla Köyü Mezarlığı Çalışmaları

4. ALAN ARAŞTIRMALARI

a. Eskiçağ Tarihi Araştırmaları

Synaus ve Ankyra Sidera Yüzey Araştırması 2024 sezonunda Simav İlçesi'nin batı ve kuzey vadileri boyunca 7 adet okunabilir ve tam, 2 adet de fragman şeklinde, tamamı Roma Dönemi'ne ait 9 adet mezar yazıtı tespit edilmiştir. Yazıtlardan dördü estampaj uygulanmıştır (Resim: 8). Bunlar dışında, önceki yıllarda ziyaret edilen Boğazköy, Yemişli, Taşköy ve Bedirli'ye yeniden gidilmiş, hâlihazırda kayda alınmış olan yazıtların bazıları estampaj ile kopyalanmış, yayın çalışmaları için detaylı fotoğrafları çekilmiştir. Bedirli ve onun 2 km kuzeyinde kalan Bademli köylerindeki buluntu yoğunluğu, bu civarda bir merkezin olduğu, bu merkezin Ankyra Sidera'ya bağlı ya da müstakil bir kasaba bulunabileceğini düşündürmektedir. Burada tespit edilen yazıtların, üslup ve stil açısından güneydekilerden farklı olduğu gözlemlenmiştir.

Resim 8: Eskiçağ Tarihi Araştırmaları

Bunun yanında, Yeşilyayla köyünün 1 km güneydoğusunda yer alan mezarlık alanında yapılan ziyarette 12. - 13.yy.a ait olduğundan şüphe edilen bir Türkmen kadın mezarı da incelenmek adına kayıt altına alınmış, karşılaştırma yapabilmek adına bir Türkmen erkek mezarı da envantere eklenmiştir. Köyde şu an metruk durumda olan evlerin duvarlarında üstünde tamga ve çeşitli semboller bulunan bir yapı bloğu da tespit edilmiş ve bunların söz konusu kadın mezarı ile yakın döneme ait olabileceği düşünülerek belgelenmiştir.

b. Synaus ve Ankyra Sidera Mezar Taşları Corpusu Çalışması

2024 Yılı Yüzey Araştırması çalışmalarımızda bir adet mezar steli bulunmuştur. Bu mezar steli Kalkan köyü yakınında bulunan eski değirmenin duvarı üzerinde devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Stel tipolojik olarak üçgen alınlıklı, dikdörtgen gövdelidir. Gövde üzerinde çelenk bulunmaktadır. Bu tip steller Mysia Abbiatis Bölgesi stellerinin özelliklerini yansıttığı görülse de tipolojik açıdan Yukarı Hermos Vadisi, bezeme ve figüratif açıdan Phrygia Bölgesi mezar stelleri ile benzerlik göstermektedir. Stel genel olarak Roma Dönemi içinde MS 1.-2. yy.lara tarihlenmektedir.

Mezar yazıtı içeren diğer eser grubunu ise bomoslar oluşturmaktadır. 2024 çalışmalarında dokuz adet yazıtlı bomos tespit edilmiştir. Ancak bu bomosların mezar taşı veya adak taşı olarak kullanıp kullanılmadığı yapılacak epigrafik çalışma ile netlik kazanacaktır.

c. Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) Çalışmaları

2024 Yılı Yüzey Araştırmaları kapsamında SOKÜM çalışmaları Esenbağ, Çınarlıdere, Güzelyurt, İmranlar köylerinde yürütülmüştür. Bölgedeki ölüm inanışları ve memoralara dair günümüze ulaşan inanışlar hakkında yöre halkı ile görüşülmüştür.

Ölülerle kurulan iletişim biçimleri ve yaşandığına inanılan olaylara örnek olarak; ölen kişinin rüyada yemek yaparken görülmesi ve camiye yemek götürmesi sonucunda ölen kişi adına ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesiyle rüyaların kesildiği ve kişinin ruhunun huzura kavuştuğu düşünülmektedir. Böylelikle rüyalar aracılığıyla ölülerle iletişime geçildiği inancı karşımıza çıkmaktadır.

Yatırlar, evliyalılar ve şehitlerle kurulan iletişim biçimleri ve yaşandığına inanılan olaylara örnek olarak; “Tepeören Dedesi” ve “Aydın Dede” ile ilgili hikayeler anlatılmıştır. Bu dedeler birbirlerine karşılıklı mevkilerde bulunmaktadır. Dedelerin bir uçtan bir uca birbirlerine gelip gittiklerine inanılmaktadır. Köyde bir kız çocuğunun başına gelen olay anlatılmıştır. Ramazan’da tam yatsı namazı vakti dedeler tef çalarak geliyorlarmış. Tepeören Dedesi olarak adlandırılan alanı dolaşp burada yemek yiyorlarmış. Bahsedilen kız çocuğunu da yanlarında götürüyorlarmış. Kızı evinin merdiveninden inerken görüyorlar. Kıza bir emir bürüyorlarmış (Al emir: kırmızı yeşil çaput parçası). Sabaha karşı vakitlerde dedeler çocuğu getiriyorlarmış. Onlar getirince eve mis kokusu gibi bir koku siniyormuş. Bu neyin nesi diye zaman geçerken babası bir gün takip etmiş. Teravihe gider gibi yapmış. Çocuk merdivenden iner inmez yeşil emiri bürümüşler ve almış gitmişler. Arkalarından çocuğun babası da gitmiş. Dedenin yerini yedi sefer dönmüşler. Yemeğe oturmuşlar. Kızın babası dönmüş eve gelmiş. Dedeler çocuğu geri getirmemişler. Çocuk dedelerin yanında kalmış ve Yirışmişlerden (ermişlerden) olmuş (Kaynak Kişi: A. K.).

d. Jeoloji Çalışmaları

2024 Yılı YüzeY Araştırması çalışmamızda jeoloji araştırmaları kapsamında inceleme alanı Kütahya ili Simav ilçesinin doğusunda yer almaktadır. Arkeolojik yüzeY araştırmalarının yapıldığı Kütahya J22d paftasına dâhil inceleme alanında mostra veren Paleozoyik yaşlı mika-şist ve koyu renkli, yer yer bitümlü ve ince tabakalı mermerler bölgedeki en yaşlı kayaç birimlerini oluşturmaktadır. Genellikle açık kahverengi tonlarında renklere sahip olup iri boyutlu mika pulları içeren mika-şist birimleri, inceleme alanı doğusunda, Değirmenciler Köyü güneybatısında muhtemelen Mesozoyik yaşlı, açık gri, bej ve bazen pembe renkli, belirsiz katmanlı, yer yer dolomitleşmiş kireçtaşları tarafından uyumsuzluk ile üzerlenmektedir. Mika-şistler Ayrıca Katran Dağı güneyinde Karacaören Köyü kuzeybatısında pegmatit damarları tarafından kesilmiş hâldedir. Koyu renkli mermerler ise Karacaören Köyü batısında, siyah renkli, akma yapıları içeren, amigdaloidal dokulu, genç bazaltlar tarafından uyumsuz dokanak ile örtülmüşlerdir. Ahlatlıçeşme Köyü ve yakın çevresinde mostra veren mika-şist birimleri, mikro-granitlerden oluşan stok ve dayklar tarafından kesilmiş durumdadır. Güney ve güneydoğuya doğru Kalkan, Şenköy, Taşlık, İnce ve Yeşilyayla köyleri ve yakın çevrelerinde mika-şist birimleri, mikro-granit ve yer yer granit stok ve daykları tarafından kesilmişlerdir. Bu birimler Giraman, Değirmenciler ve Yağmurlar köyleri civarında; sarı, sarımsı-gri renk tonlarında kil taşı, marn, kum taşı ve killi kireç taşı araldanmasından oluşan ve muhtemelen akarsu-göl ortamlarında çökelmiş

bir sedimanter istif, beyaz, kirli-beyaz renkli muhtemelen riyolitik karakterli tüfler ve kızılımsı-kahverengi, muhtemelen andezitik karakterli volkanik kayalar tarafından uyumsuz olarak örtülmüşlerdir. Benzer litolojik birimler ve stratigrafik ilişkiler, inceleme alanının kuzey kesimlerinde; Kızılcukur, Kutdere, Kutlubeyler, Kutluhanlar ve Karaağıl köyleri çevresinde de görülmüştür. İnceleme alanındaki tüm birimler boz-gri alacalı renkte, konsolide olmamış kil, silt, kum, çakıl ve bloklardan oluşan kuvaterner yaşlı alüvyon tarafından uyumsuz olarak örtülmüşlerdir.

Teşekkür

2024 Yılı Yüzey Araştırması çalışması T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Simav Belediyesi ve Dumlupınar Üniversitesi tarafından desteklenmiştir.

2024 Yılı Yüzey Araştırması çalışmalarında Simav Belediyesinin katkıları önemli bir yere sahiptir. Simav Belediyesi, araştırma ekibine konaklama, beslenme ve altyapı konularında değerli katkılarda bulunmuştur. Simav Belediye Başkanı Kübra Tekel Aktulun ve Kültür İşleri Müdürü Yaşar Bilgin ve Eynal Kaplıcaları Tesis Müdürü Hakkı Boyacı'ya yardım ve destekleri için teşekkür ederiz.

2024 Yılı Yüzey Araştırması çalışmalarında kullanılan malzeme ve teçhizat Kütahya Dumlupınar Üniversitesi tarafından sağlanmıştır. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Süleyman Kızıltoprak ve Arkeoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Gökhan Coşkun'a teşekkür ederiz. Arazi çalışmalarında kullanılan araç Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Simav Teknoloji Fakültesi tarafından karşılanmıştır. Simav Teknoloji Fakültesi Dekan Prof. Dr. Cafer Özkul ve şoför Erkan Çakar'a yardım ve destekleri için teşekkür ederiz.

2024 Yılı Yüzey Araştırması çalışmalarına Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Türkan, Arş. Gör. Dr. Tacit Külah, Öğr. Gör. Dr. Zeynep Bilgen, Uzman Arkeolog Sinan Özcan, Arkeolog Özkan Sulak, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencileri Arkeolog Şerife Ece Özcan, Arkeolog Kübra Buğra; Halkbilimci Kübra Atabey; Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Bölümü Öğrencileri Berfin Dağdeviren, Seda Akgül, Semih Telseren, Şükrü Can Atalar, Sedanur Akçay, İsa Akgün; öğrenci Emin Kaan Kuzu heyet üyesi olarak katılmıştır. Ekip üyelerine özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Hamilton, J. A. (1842). *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, Vol II, London.
- Ramsay W. M (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. (Çev: Pektaş, M.), Ankara: MEB Yayınları
- Strabon, *Geographica*, (Çev: Pekman A.), Ankara: İlke Kitabevi.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (Çev: Suat A.), II. Cilt, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü